T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ABDULMECÎD TEBRİZÎ DİVANI (METİN-İNCELEME)

Nihat DEĞİRMENCİ
2501080679

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER

İstanbul 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501080679** numaralı **Nihat DEĞİRMENCİ'nin** hazırladığı **"ABDULMECİD TEBRİZİ DİVANI (METİN-İNCELEME)"** konulu YÜKSEK LİSANS/ ~~DOKTORA TEZİ~~ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 30 .06.2011 PERŞEMBE günü saat: 15.00' de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..kabulü....................'ne* OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYL~~A karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF. DR. Mustafa ÇİÇEKLER	kabulü	[imza]
PROF. DR. Ali GÜZELYÜZ	Kabulü	[imza]
PROF. DR. Mehmet ATALAY	Kabulü	[imza]
PROF. DR. Hüseyin YAZICI	Kabulü	[imza]
PROF. DR. Azmi BİLGİN	Kabulü	[imza]

Adres: Besim Ömerpaşa Caddesi Kaptan-ı Derya Sokağı 34452 Beyazıt/İstanbul
Tel: 0212 440 00 00 / 14219-14220-14221-14222-14226-14227-14243
Fax: 0212 440 03 40 e-mail: sbe@istanbul.edu.tr

ÖZ

Bu tezde 14. yüzyıl Fars Edebiyatı şairlerinden olan Abdulmecîd Tebrizî'nin şiirleri incelenmiştir. Tebriz'de doğan Abdulmecîd Tebrizî'nin Divan'ı terkib-i bend, kaside, kıt'a, gazel, mesnevi ve rubailerden oluşmaktadır. Celayir Sultanı Uveys'i metheden kasideler içeren Divan'ın tenkidli metni hazırlanırken Türkiye, İran ve Avrupa kütüphanelerinde bulunan on bir yazma eserden faydalanılmıştır.

Çalışma Celayir Devleti'yle ilgili bir giriş ile Abdulmecîd Tebrizî'nin hayatı, Divan'ın tahlili ve tenkidli metinden meydana gelen üç bölümden oluşmaktadır.

ABSTRACT

Poetry (Divan) of Abdulmecîd Tebrizî who was one of the poets of 14.Century Persian Literature was surveyed at this thesis. Abdulmecit Tebrizî who was born at Tebriz has a Poetry (Divan) consist of “terkib-i bend”, “qasida”, “ghazel”, “mathnawi, and “ rubai”. While preparing the critical text of “Divan” which contain qasidas flattering Sultan Uveys of Celayir, eleven manuscripts from Turkey, Iran and the European libraries were scrutinized.

The study consists of an introduction on the State of Celayir and three sections; Abdulmecîd Tebrizî’s life , analytic and critical text of Divan.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusu Fars Edebiyatı kaynaklarında kendisinden bahsedilmeyen ve şiirleri tanınmayan bir şairin, Abdulmecîd Tebrizî'nin şiirleridir. Tebrizî hicri 6. Yüzyılın son yıllarında Tebriz'de doğmuştur. İlhanlı Devleti'nin dağılması sonrası kurulan devletlerden biri olan Celayir Dönemi'nde yaşayan Abdulmecîd Tebrizî'nin şiirlerini inceleyen çalışma bir giriş ve üç inceleme bölümünden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Celayir Devleti hakkında bilgi verilmiştir. İlk bölüm Abdulmecîd Tebrizî hakkındadır. Kaynaklarda şairle ilgili bilgi bulunmadığından şairin hayatı ve yaşadığı bölge için şiirlerinden faydalanılmıştır. Divan'da şair hakkında çok fazla bilgi yoktur. Buna rağmen yaşadığı dönemi ve bölgeyi tespit edebileceğimiz dizeler mevcuttur.

İkinci bölümde Divan tahlil edilmiştir. Abdulmecîd'in şiirlerinin bulunduğu yazma nüshalar tanıtılmıştır. En fazla şiir içeren yazma eserler İstanbul kütüphanelerinden Millet Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca Tahran ve İngiltere Kütüphanelerinde bulunan ve şairin şiirlerini içeren yazma eserlerden de faydalanılmıştır. Bu bölümdeayrıca şairin kullandığı edebi sanatladan örnekler sunulmuş kullandığı vezinler incelenmiş ve yazdığı manzumeler incelenmiştir.

Son bölüm Divan'ın tenkidli metnini içermektedir. Bu bölümde on bir nüsha arasındaki metin farklılıkları dipnotlarda gösterilerek tenkidli metin hazırlanmıştır. Şairin şiirlerinde iktibas yaptığı ayetlerin listesi çıkarılmış, vezin fihristi hazırlanmıştır vekişi ve yer adları dizini oluşturulmuştur.

Danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Çiçekler'e hem yüksek lisans yapmam için imkan sağladığı hem de çalışma sırasındaki yol gösterici katkılarından dolayı teşekkür ederim. Gösterdikleri yakın ilgi için bölüm hocalarımız, Prof. Dr. Ali

Güzelyüz, Prof. Dr. Mehmet Atalay ve Dr. Güler Nuhoğlu ile Araştırma Görevlisi Kadir Turgut'a, İran'daki yazma eserlerin mikrofilmlerini temin edip bana ulaştıran Tahran Üniversitesi'nden Cevad Beşeri'ye teşekkür ederim.

Yardımlarını esirgemeyip tenkidli metnin oluşturulmasında katkıda bulunduğu için Doç. Dr. Rahman Moshtagh Mehr'e ve son olarak eşime ve küçük oğlum Semih'e, sabır ve anlayış gösterdiler, teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR ve ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablolar Listesi

Şekiller Listesi

KISALTMALAR LİSTESİ

A	:	İstanbul Millet Kütüphanesi, AEfrs 926
a.e	:	Aynı eser
a.g.e	:	Adı geçen eser
AA	:	İran, Kitâbhâne-i Millî-i Melik Kütüphanesi, 5324
B	:	British Museum Kütüphanesi, Add.27,261
b.	:	Beyit numarası
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
DİA.	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	:	Hazırlayan
K	:	Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Tahran Üniversitesi Kütüphanesi Mikrofilm 843
M	:	İran, Ayetullah al-Uzma Mar'aşî Necefî Kütüphanesi, 5712
Metin.	:	Bu tezin tenkitli metni içeren üçüncü bölümü
ö.	:	Ölüm yılı
S	:	Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 698
s.	:	Sayfa numarası
SA	:	Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 1670
SC	:	Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah 280
T	:	İran, Meclis-i Senâ Kütüphanesi, 517
Ü	:	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, FY 485
vr.	:	Varak
yy.	:	Yüzyıl

GİRİŞ

I. Celayirliler

Moğol hanedanlarından biri olan Celayirliler Cengiz Han'ın ordusuna dahil olan kalabalık boylardan biridir. Cengiz Han'ın seferleri ile beraber çeşitli bölgelere dağılıp gittikleri yerlerde azınlık olarak kaldıklarından yerleştikleri bölgeye uyum sağlayıp Moğol özelliklerini kaybetmişlerdir[1]. Bunların bir kısmı İran ve Irak bölgelerine gelerek İlhanlı Devleti'nin kurulmasında rol almışlardır.

Orta Asya'dan çıkan Moğollar Abbasiler'in başkenti Bağdat'ı kuşatmaya almış ve 656/1258 yılında ele geçirmişlerdir[2]. Bu esnada Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın torunu olan Hülagu'dür. Hülagü Bağdat'a girdiğinde ona yardım eden ve onunla beraber şehre girenlerden biri de İlkan Noyan'dır[3]. İlkan Noyan Celayirliler Devleti'nin kurucusu Hasan'nın dedesidir. Suriye seferlerine de katılan ve İlhanlı Devleti içerisinde önemli bir şahsiyet olan İlkan Noyan Hülagu öldüğü zaman, onun yerine birinin seçmek üzere toplanan reisler arasında yer almıştır[4].

Ebu Said 1335 yılında öldükten sonra İlhanlılar'ın hükümranlık bölgesinde elli yıl boyunca karmaşa hüküm sürmüştür. Bunun sonucunda ülke birçok hanedan arasında paylaşılmıştır[5]. İlkan Noyan'ın torunu Emir Hüseyin, Gazan Han ve Olcaytu zamanında valilik yapmaktaydı. İlhanlı hükümdarlarından Ebu Said Bahadır'ın ölümü sonrasında meydana gelen karışıklıktan faydalanan Emir Hüseyin'in oğlu

---

[1] Muzaffer Ürekli, "Celayirliler", **DİA**, c.VII, s.264

[2] Bertold Spuler, **İran Moğolları,** Çev. Cemal Köprülü, Ankara, Tarih Kurumu Basımevi, 1957, s.62

[3] Ürekli, A.e., s.264

[4] Muammer Gül, **XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Doğu ve Göneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti**, İstanbul, Yeditepe, 2005, s. 111

[5] **A.e.**, s. 110

Hasan 1340 yılında Celayirliler Devleti'ni kurdu[6]. Çobanlılar'dan Şeyh Hasan ile karıştırılmaması için Hasan-ı Bozorg olarak anılmıştır.

Hasan-ı Bozorg'un ölümünden sonra onun yerine Çobanlı Dımaşk Hoca'nın kızı Dilşad Hatun'dan olan oğlu Sultan Üveys 1356 yılında tahta geçmiştir. Sultan Üveys Celayirliler'in en meşhurlarından olup askerî başarılarından ziyade edebiyata olan ilgisi ile tanınmıştır[7]. 1358'de Azerbaycan ile Tebriz'i, 1364'te Musul ve Diyarbakır'ı ele geçirerek devletin sınırlarını genişletmiştir.

Sultan Uveys hükümdarlık döneminde sanatçılara ve şairlere ilgi gösteren ve değer veren bir kişiliğe sahipti. Çocukluk arkadaşı Selman-ı Saveci ile dostlukları hükümdar olduktan sonra da devam etmiş ve ondan şiir dersleri almıştır[8]. Selman-ı Saveci'nin Firakname adlı mesnevisi, Sultan Uveys ve Bayram Şah arasındaki ilişkileri konu edinir[9].

Sultan Uveys Anadolu'da bir güç olarak ortaya çıkan Karakoyunlular ile mücadele etmiş ve Muş civarında Karakoyunlular'ı yenmiştir. Bölgede istikrar sağlamak için 1367 yılına kadar Tebriz civarında bulunmuştur. 1374 yılında yılında vefat eden Sultan Uveys Tebriz yakınlarında defnedilmiştir[10]. Sultan Uveys'in ölümünden sonra Celayirliler hakimiyetindeki Hoy, Nahçıvan, Arran ve Erzurum bölgeleri Bayram Hoca önderliğindeki Karakoyunlular'ın hakimiyetine geçmiştir.

Bundan sonra Celayirliler'in gücü azalmaya başlamıştır. Sultan Uveys'ten sonra her ne kadar oğlu Hasan halef olsada, diğer oğlu Hüseyin emirler tarafından tahta çıkarılmıştır. Sultan Hüseyin, Karakoyunlular ile barış anlaşması yapmış ve döneminde Doğu Anadolu'da huzur sağlanmıştır. Sultan Hüseyin kardeşi Ahmet

---

[6] Ürekli, "Celayirliler", s.264

[7] Gül, **XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Doğu ve Göneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti**, s. 117

[8] Veyis Değirmençay, **Kitâbu'l-Garbiyyât**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi, 2000, s. 14

[9] Zebîhullâh Safâ, **İran Edebiyatı Tarihi,** cev. Hasan Almaz, c. II, Ankara, Nüsha, 2005, s. 178

[10] Gül, A.e., s. 118

tarafından öldürülmüştür. Sultanlığını ilan eden Ahmet diğer kardeşi olan Bayezid ile mücadele etmiştir[11].

Önce Tebriz sonra da Toktamış Timur tarafından işgal edilince devletin merkezini Bağdat'a taşıyan Sultan Ahmet Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır[12].

Celayirliler zamanında Irak'taki Türk nüfusu artmış ve Türkçe, Arapça'nın yanında ikinci önemli dil olmuştur[13]. Bu devlet 1432 yılında Karakoyunlular tarafından yıkılmıştır.

Yaklaşık yüz yıl boyunca hükümranlıkları devam eden Celayirliler'in hükümdarları şunlardır[14]:

Hasan-ı Büzürg	740/1340
1. Üvevs	757/1356
1. Hüseyin	776/1374
Ahmed	784/1382
Şah Veled	813/1410
Sah Mahmud	814/1411
II. Üvevs	818/1415
Muhammed	824/1421
Sah Mahmud	825/1422 (ikinci defa)
II. Hüseyin	827-835(1424-1431).

Celayirliler Devleti'nin idari teşkilatı dîvân-ı saltanat, dîvân-ı vezâ-ret, dîvân-ı istîfâ, dîvân-ı işrâf, dîvân-ı uluğ bitikçi, dîvân-ı nazar, dîvân-ı kaza ve dîvân-ı

---

[11] Gül, **XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Doğu ve Göneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti**, s. 119

[12]Sultan Ahmet'in şiirleri için bkz. Nimet Yıldırım, Sultan Ahmet Celayir ve Kitabu'l Mukaddime Adlı Dîvânı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991, Veyis Değirmençay, **Kitabu'l Garbiyyat**, Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi Erzurum, 2000, Veyis Değirmençay, **Kitabu'l Levami'l Envar**, Atatürk Üniversitesi, Fen FakültesiErzurum, 2001, Sadık Armutlu, **Sultan Ahmet Celayir Hayatı, Dîvânının Tenkidli Metni ve Tahlili** (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1990

[13] Ürekli, "Celayirliler", s.264

[14] A.e, s.264

inşâdan oluşur. Celayirliler, devlet yönetiminde İlhanlı devlet yönetimini örnek almışlardır. Celayirliler Devleti'ni kuran ve özellikle ilk yıllarda idari kadrolara tayin edilenler İlhanlı Develti'nde görev alan kişiler olduğu için kurdukları idari teşkilatların yapılandırılmasında İlhanlı Devleti'ni esas almışlardır[15].

II. Hicri Sekizinci Yüzyıl İran Edebiyatı

İran edebiyatı tarihçileri genel olarak yedinci yüzyıldaki Moğol akınlarını İran edebiyatında bir dönüm noktası olarak kabul ederler. 1219 yılında başlayan Moğol saldırıları önüne çıkan her engeli yok edip ilerlemiş ve 1258 yılında Abbasî Hilafetinin başkenti Bağdat'ın ele geçirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu saldırıların İslam dünyasında siyasi ve ekonomik etkileri bulunduğu gibi, İran Edebiyatı üzerinde de etkileri olmuştur[16].

Moğol etkisindeki dönem Fars edebiyatında çöküş dönemi olarak kabul edilir[17]. Saldırılarda çok sayıda ilim adamı ve şair öldürülmüş ya da canlarını kurtarmak için yaşadığı bölgeleri terketmek zorunda bırakılmışlardır. Harezm, Maveraunnehir ve Horasan gibi dönemin önemli merkezlerindeki mescitler, kütüphaneler ve medreseler yıkılıp harap edilmiştir[18]. Moğol saldırılarının olumsuz etkisi İlhanlılar döneminin bitmesine kadar devam etmiştir[19].

Moğol saldırılarından önce dünyaya gelen Fars Dili'nin meşhur temsilcilerinden Mevlana ve Sâ'dî de bu saldırılarla beraber yurtlarından ayrılan şairlerdendir.

---

[15] Ürekli, "Celayirliler", s.264

[16] Jan Rypka, **History of İranian Literature**, Dordrecht, D. Reidel Publishing Company, 1968, s. 246

[17] Safâ, **İran Edebiyatı Tarihi,** s. 81

[18] A.e, s. 80

[19] Pervîz Nâtıl Hânlerî, **Destûr-i Târihî der Zebân-i Fârsi**, Tahran, İntişârât-ı Tûs, 1378, s.18

Hicri yedinci yüzyıl şairleri Moğol saldırılarından etkilenmeyen bölgelerde yaşayan kişilerdir. Bu dönemin çok sayıdaki şairlerinden bazıları; Sirâcî-y'i Sezgi, Nizâmî İsfehani, Esîrî Evmânî, Keykavusî Razî, Mevlânâ, Kani'î Tûsî, Zerduşt Behrâm Pejdu, Mecdî Hemger, Irakî, Sa'dî, Seyf-i Fergânî, Sirâc-ı Kumri, Sultan Veled, Humam Tebrizî, Nezzârî-yi Kûhistani ve Emir Huseynî'dir[20].

Bu dönemde padişahlar, şairlere ve sanatçılara ilgi göstermemişlerdir. Dolayısıyla saraylardan himaye görmeyen şairler, şiirlerinde sultanları övmeye daha az yer vermişlerdir. Gazel daha fazla ilgi görmüş ve daha önce çoğunlukla sevgiliye yönelik aşkın ifadesi olan gazelin konusu da değişmiştir. Gazel manevi düşüncenin ifade edilmesi için bir uygun bir şiir formu olarak görülmeye başlamıştır. İslam maneviyatından kaynağını alan tasavvuf anlayışının aktarımı içinde uygun bir nazım şekli olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Irak üslûbu gelişmiştir.

Hicri sekizinci yüzyıl Moğol hakimiyetinin son bulduğu bir dönemdir. Bu yüzyılın ikinci çeyreğinde İran üzerindeki hakimiyetlerinin sona ermesiyle beylikler dönemi başlamıştır. Moğol sonrası dönemde kurulan devletler şairleri korumuş ve çoğu zaman bu devletleri yöneten padişahlar da şiir yazmıştır. Divan'ını incelediğimiz Abdulmecîd'in yaşadığı dönemde hüküm süren Celayirliler padişahlarından ikisi; Sultan Ahmet ve Şeyh Uveys şiir yazan padişahlara örnek olarak gösterilebilir[21].

Bu dönem şairlerinden bazıları şunlardır: Şeyh Mahmud Şebisterî, Husrevî Dihlevî, Alâuddevle Simnânî, Hasan-i Dihlevî, Evhadî, Bedr-i Çâçî, Emîn-i Belyâni, Hâcû-yi Kîrmanî, Rukn-i Sâyin, İbn Yemin, Ubeyd-i Zâkânî, İmadî Fakih, Selmân-ı Sâvecî, Cihan Hatun, Hâfız, Arabşah, İbn Nasuh ve Kemâl-i Hucendî[22].

---

[20] Safa, **İran Edebiyatı Tarihi,** s. 95 vd.

[21] Sâid Nefîsî, **Târîh-i Nâzm ve Nesr der İrân ve der Zebân-i Fârsî**, Kitabfûruşi Furûği, Tahran, 1344, s. 225

[22] Safa, **İran Edebiyatı Tarihi,** s. 134 vd.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: ABDULMECİD TEBRİZÎ

1.1. Yaşadığı Dönem

Dönemin şairlerini tanıtan Devletşâh'ın Tezkiretu'ş Şu'arâve Emin Ahmed-i Râzî'nin Heft İklim'i gibi tezkirelerde, Muhammed Alî-yi Terbiyet'in hazırladığı Danişmendân-ı Azerbeycan ve Azîz-i Devletabadi tarafından hazırlanan Sohenverân-ı Azerbeycan gibi yöresel şair ve ilim adamlarını tanıtan eserlerde Abdulmecîd Tebrizî adına rastlayamadık.

Ayrıca Abdulmecîd'in şiirlerini ihtiva eden yazma nüshalarda herhangi bir bilgiye ulaşmamız mümkün olmadı. Bu nüshalardan sadece Arafat'ül Aşıkîn'de Abdulmecîd hakkında aşağıdaki metin yeralmaktadır:

“ فاضل باذل کامل فرید عصر وحیدِ سعیدِ مجید عبدالمجید از شعرای نامدار و اعالی کامگار است حُجَج بیانش دلیل است قاطع بر کمال و برهانِ ساطع بر جلال او و اگر کسی او را به عبدالمجید عبهری خبط فرماید از زمان و طرز ورودش و تخلّص هر یک غافل شده خواهد بود، چه آن عبهری تخلّص دارد و این عبدالمچید و این در زمان بسیاری از او مؤخر است[23]”

Maalesef burada şairi ve şiirini taltif eden ifadeler, Abdulmecîd Ebheri ile karıştırılmaması gerektiği ve Abdulmecîd Tebrizî'nin Ebheri'den çok sonra yaşamış olduğu bilgisi dışında bir bilgi yer almamaktadır.

Günümüzde yazılmış edebiyat tarihi kitaplarında da Abdulmecîd Tebrizî adına rastlayamadık. Sadece son dönem edebiyat tarihi yazarlarından Said Nefîsî, Târîh-i Nazm ve Nesr der İrân ve der Zebân-i Fârsî adlı eserde, hicri sekizinci yüzyıl şairleri ve şiiri hakkında bilgi verdikten sonra yalnızca isimlerini andığı bir şair listesi

---

[23] AA 679[a]

vermiştir. Bu şairler arasında Abdulmecîd Tebrizî adını zikretmekte fakat hakkında bir bilgi vermemektedir[24].

Bununla beraber şiirlerden şair ile ilgili bazı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Şairin yaşadığı dönem ve yaşını tespit etmemize faydalı olabilecek beyitler:

Terkib-i bendin son bendinde yer alan aşağıdaki beyitler şairin yaşını tespit etmemize yarayacak bilgiler içermektedir.

پنجـاه و چـار قافلـه از عمـر مـن گذشـت   مـن غافـل از غـمِ سـفر و رنجهـای راه
روز و شـبم بـه لهـو و لعـب مـی رود بـه سـر   ریشـم سـفید مـی شـود و نامـه ام سـیاه[25]

"Ömrümden elli dört kafile (dönem) geçti. Ben yolun sıkıntılarından ve yolculuğun üzüntüsünden gafletteyim.
Gece ve gündüzüm oyun-eğlence içerisinde tükeniyor. Sakallarım beyazlaşıyor, adım kötüye çıkıyor."

Bu beyitlerden şairin şiiri söylediği zaman elli dört yaşında olduğunu ve yaşamından memnun olmadığını anlıyoruz.

Şair kasidelerinde, 757-776(1356-1374) yılları arasında Celayir Devleti'ne hükümdarlık eden Sultan Uveys'i metheder ve bazı beyitlerinde ona hitap ederek öğüt mahiyetinde şiir söyler ki, bu beyitlerden şairin Sultan Uveys zamanında yaşadığı sonucunu çıkarabiliriz.

شها ز پیرِ جهاندیده یـک سـخن بشـنو   کـه از شـنیدن آن شـاه را نباشـد عـار

---

[24] Nefîsî, **Târîh-i Nazm ve Nesr der İran ve der Zebân-i Fârsî**, s. 225

[25] Metin, b. 91,92

نوشته اند بسی عاقلان که گیتی را　　　　بود گرفتنش آسان و داشتن دشوار
به یک زمان بتوان کرد عالمی ویران　　　　به سالها نتوان باز بردنش به قرار[26]

"Ey şah gün görmüş yaşlının sözünün dinle, onu dinlemek şah için utanç olmaz. Çokça akıllı insan yazmışlardır ki; dünyayı almak kolay fakat ona hükümdarlık etmek zordur.
Bir anda âlem yok edilebilir fakat yıllar onu sağlamlaştırmaya yetmez."

Şairin yaşadığı dönemle ilgili en önemli işaret ise bir mesnevisinde Mekke'yi ziyaretini ve dönüşünü anlatırken elli beş yaşında iken bu seyahate başladığını belirtmesidir.

ز عمرم چو بگذشت پنجاه و پنج　　　　بریدم امید از سرای سپنج[27]

"Ömrümden elli beş yaş geçtiği zaman, dünyadan ümidi kestim.

Bu beyitlerin devamında, Mekke'den Fars bölgesine gitmeye niyetlendiğini anlatır ve bu sırada zaman olarak 754 yılını zikreder. Yani elli beş yaşında başlamış olduğu hac ziyaretinden 754 yılında dönmüştür. Şairin hacdan aynı yılda dönmüş olduğunu kabul edersek şairin doğum yılını 699 olarak bulabiliriz. Şairin Mekke'de bir müddet kaldığını farzedersek bu tarihi bir iki yıl daha geriye çekmek mümkün olabilir.

ز هفصد چو بگذشت پنجاه و چار　　　　ز کعبه سوی فارس کردم گذار[28]

"Yedi yüz elli dört yılında Ka'be'den Fars bölgesine doğru yola çıktım."

[26] Metin, b. 253-255

[27] Metin, b. 3857

[28] Metin, b. 3861

Bu tarihler Celayir sultanı I.Uveys'in saltanat dönemi ile uyumludur. Sultanın hicri 757 yılında saltanata geçtiği düşünüldüğünde, bu tarihlerde şair Abdulmecîd 58 yaşlarında olmalıdır. Bu yaşlarda kendi yaşlılığından bahsetmesi de akla uygundur. Dolayısıyla Abdulmecîd Tebrizî, 8./14. yüzyıl şairlerindendir diyebiliriz. Yani Fars Dili'nin meşhur şairi Hâfız Şîrâzî ile aynı dönemde yaşamıştır.

1.2.Yaşadığı Bölge

Abdulmecîd'in şiirlerinden anladığımıza göre şair Tebrizli'dir ve yaşamını hac ibadeti sırasında yaptığı yolculuk dışında bu şehirde geçirmiştir. Şair rubai[29], kaside[30], kıt'a[31], gazel[32] ve mesnevilerinde[33] on bir ayrı yerde Tebriz'in adını anarak bu şehirden bahseder. Şaire göre Tebriz bir cennet bahçesi gibidir ve adını andığı tüm yerlerde övgüyle özelliklerini anlatır.

Divan'daki 10. kıt'a, 162. gazel, 3. mesnevi ve 5. rubai tamamen Tebriz üzerine söylenmiş şiirlerden oluşmaktadır. Bu şiirlerde şair Tebriz'in bağlarından, bahçelerinden, havasından, suyundan, ırmaklarından, ikliminden ve halkından bahseder. Şaire göre, hakkında söylenecek hiçbir sözün onun vasıflarını anlatmaya yetmeyecek bir şehir olan Tebriz dünyanın en güzel beldesidir. Ona göre ahalisi cennet sakinleri gibi mutlu, bağları-bahçeleri Cem'in[34] bahçeleri gibi, İrem'e benzeyen, havası İsa'nın nefesi gibi can bahşeden, iklimi ferah ve özellikle bahar mevsiminde mutluluk kaynağı olan bir şehirdir.

---

[29] Metin, b. 656

[30] Metin, b. 4349

[31] Metin, b. 627

[32] Metin, b. 2211, 2239, 2320 ve 3589

[33] Metin, b. 3717, 3721, 3842, 3872, 3879

[34] Hakkında çok çeşitli rivayetler olan mitolojik kahraman İran padişahı Cem ya da Cemşid ve Fars edebiyatındaki yeri ile ilgili bilgi için bkz. Muhammed Cafer Yahakki, **Ferheng-i Esâtir ve Dâstânvârehâ der Edebiyât-ı Fârsî**, Tahran, Ferheng-i Muasır, 1386, s. 291-294; Nimet Yıldırım, **Fars Mitoloji Sözlüğü**, istanbul, Kabalcı, 2006, s. 204-211; Murtaza Menuçehr, **Mekteb-iHâfız**, Tebriz, İntişârât-ı Sutûde, 1370, s. 169-180

Şair Tebriz'den uzak kaldığı zaman tekrar kavuşma iştiyakını şiirlerinde dile getirir. Tebriz'den vatanı olarak bahseder ve ayrı kaldığı dönemde mutsuz olduğunu, oradaki arkadaşlarıyla buluşma isteğini anlatır. Vatan özleminden bahsettiği şiirlerini Şiraz'da yazdığı anlaşılan şairin Hicaz'dan dönüşünde bu şehirde bir müddet kaldığı anlaşılmaktadır.

در خطهٔ شیراز مکدّر گشتم   یا رب به سلامتم به تبریز رسان[35]

" Şiraz bölgesinde kederlendim ya Rab! Beni selametle Tebriz'e ulaştır"

Ayrıca aşağıdaki gazelde şair yine vatanına ve doğum yerine özlemini anlatır ki, bu gazelden şairin Tebriz doğumlu olduğu anlaşılmaktadır.

اگر چه عکس بهشت است خطّهٔ شیراز   مرا به مَولد خویش است اشتیاق و نیاز
اگر ریاض و قصورش نشیمن قدس است   که مرغ دل به وطن باز می کند پرواز
گهی چو جام زنم خنده ها ز خون جگر   گهی چو شمع کنم گریه ها ز سوز و گداز
میان بند و گره مانده ام نمی دانم   کز این نشیب چگونه شوم به سوی فراز
در این بلاد مکدّر شدم خداوندا   به زودی ام به سلامت به شهر خویش انداز
به جان رسیدم از این آرزو که کی باشد   کز این دیار به عزم مقام گردم باز
نهاده روی سوی مصر جامع تبریز   رسیده بر سر الله اکبر شیراز[36]

"Her ne kadar Şiraz bölgesi cennet misaliyse de, benim istek ve arzum doğum yerimedir.
Gönül kuşunun bahçeleri ve sarayları kutsal bir yerde de olsa, yine de vatana doğru kanat açar.
Bazı zaman kadeh gibi, yürek kanımı dökerek gülerim, bazen mum gibi yanıp eriyerek ağlarım.
Bağ ve düğüm arasında kaldım, bilmiyorum bu inişten nasıl yukarı doğru kurtulayım.

[35] Metin, b. 4349

[36] Metin, b. 2314-2320

Bu şehirlerde sıkıldım Allah'ım, beni bir an önce selametle kendi şehrime ulaştır. Bunu arzulamaktan bıktım ki, bu ülkeden tekrar kendi ikametgâhıma döneceğim. Büyük şehir Tebriz'e doğru yola çıktım, Şiraz'ın Allahu Ekber kapısına vardım."

1.3. Etkilendiği Şairler

Abdulmecîd, kendisinden önce yaşamış olan bazı şairlerin şiirlerinden tazmin yaparak kendi şiirlerinde kullanmıştır. Tazmin yaptığı şairlerin bazılarının adını anmış Unsûri'nin ise adını anmamıştır.

1.3.1. Zahîri Fâryâbî (ö. 598/1203)

Zahîrüddin Ebu'l-Fazl Tâhir b.Muhammed-i Fâryâbî, şairin hem şiirini övdüğü hemde şiirinden tazmin yaptığı bir şairdir.

جهان پناها بر مقتضی قول ظهیر　　　چه باشد ار ز کرم بنده را نگه داری
اگر ستاره خلافی کند تو نپسندی　　　و گر سپهر جفایی کند تو نگذاری[37]

Abdulmecîd Divanı'nda yer alan yukarıdaki beyitlerin ikincisi Zahîrüddin Fâryâbî'nin,

زهی چو عقل علم گشته در نیکوکاری　　　مسلّم است تو را نوبت جهانداری[38]

matlalı gazelindeki bir beyittir.

Fâryâbî'den tazmin edilen diğer bir beyit ise şudur:

مدح خود [چیست] که اندرین معنی　　　گفته باشد ظهیر در اشعار
سخنم خود معرف هنر است　　　چون نسیمی که آید [از] گلزار[39]

Bu beyitlerden ikincisi de Fâryâbî'nin

---

[37] Metin, b. 711

[38] Zâhireddîn Faryâbî, **Dîvân**, haz. Emîr Hüseyin Yazgerdî, Tahran, Katre, 1381, s.167

[39] Metin, b. 304

ای جهان را به تیغ داده قرار   کرده شاهان به بندگیت اقرار[40]

matlalı gazelinden bir beyittir.

1.3.2. Unsûrî (ö. 431/1040)

Unsûrî, Abdulmecîd Tebrizî'nin adını anmadan şiirinden tazmin yaptığı bir şairdir. Aşağıdaki beyitlerde Unsûrî'nin bir beytinin[41] mısralarının her biri Abdulmecîd tarafından beyitlerin ikinci mısrası olarak kullanılmıştır.

در این قصیده دو مصرع به صورت تضمین   چنین نماید شمشیر خسروان آثار
به عدل و جود چنان کن که بعد ازین گویند   چنین کنند بزرگان چو کرد باید کار[42]

1.3.3. Enverî (ö:583/1187)

Şair, Evhaduddîn Muhammed b. Muhammed Enverî'nin şiirini benzersiz olarak tanımlar, ona göre sanatsever bir sultan (Sultan Uveys) başa geçtiği için artık Enverî gibi şiir söyleyen şairler ortaya çıkacaktır.

گر چه از ترکیب ارکان در جهان پیدا نشد   شاعر و ساحر بسان انوری و سامری
انوری و سامری ای کاج بودندی به جای   تا بدیدندی کنون هم شاعری هم ساحری
جوهر نظمم بسی در معدن خاطر بماند   زانکه در گفتن ندیدم هیچ کس را جوهری
جوهر از معدد چو بی زحمت نمی آید برون   حاصل از زحمت چه باشد چون نباشد مشتری
شکرِ یزدان را که سلطان هنرپرور رسید   بعد ازین یابی فراوان چون ظهیر و انوری[43]

---

[40]Zahireddin Faryabi, **Dîvân**, Haz. Emir Hüseyin Yazgerdi, Tahran, Katre, 1381, s.167

[41] Unsûrî Belhî, **Dîvân**, Haz. Muhammed Debir Siyâkî, Tahran, Kitaphane-i Senâyî, 1363, b. 903

[42] Metin, b. 260

[43] Metin, b. 748 - 752

1.3.4. Hâfız (Ö. 791/1388)

Hâfız Şirazî, Fars gazelinin ünlü şairi, Abdulmecîd Tebrizî ile aynı dönemde yaşamıştır. Hâfız'ın ölüm yılını kaynaklar genellikle hicri 791 olarak vermektedir[44]. Hâfız'ın kesin olmamakla birlikte altmış beş yıl yaşadığı ve 726 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir[45]. Buna göre Abdulmecîd, Hâfız'dan daha önce doğmuştur. Şiirlerinden anlaşıldığına göre Abdulmecîd 754 yılı dolaylarında Hicaz dönüşü Şiraz'a uğramış ve bir müddet burada kalmıştır. Özellikle Tebriz'e olan özlemini dile getirdiği şiirlerinin bir kısmını burada yazdığı anlaşılmaktadır. Büyük ihtimalle Abdulmecîd ve Hâfızburada görüşmüşlerdir. Abdulmecîd ve Hâfız'ın aşağıda gösterileceği gibi ortak kullandıkları mısralar olduğundan birinin diğerinden alıntı yaptığı kesindir.Abdulmecîd, Hâfız'dan daha yaşlı olduğundan büyük ihtimalle Hâfız, Abdulmecîd'den iktibas yapmıştır.

Abdulmecîd'in;

چون شد از سبزه و گل عرصۀ گلشن چو بهشت   خوش بود با مَی و معشوق شدن بر لب کشت[46]

matlalı gazelinde bulunan aşağıdaki beyitlerdeki ikinci mısralar

گر بدانی که بد و نیک ز تقدیر خداست   *عیب رندان مکن ای زاهد پاکیزه سرشت*

رو بخوان«لا تزر وازره» فارغ باش   *که گناه دگری بر تو نخواهند نوشت*[47]

Hâfız'ın bir gazelinin matla beytini oluşturmaktadır.

نه در برابر چشمی نه غایب از نظرم   نه یاد می کنی از من نه می روی از یاد[48]

---

[44] Hâfız Şîrâzî, **Dîvân**, Çev. Abdulbaki Gölpınarlı, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992, s.VI

[45] Hâfız Şîrâzî, **Dîvân**, haz. Teymûr Burhan, Tehran, İntişârât-ı Senâyî, 1374, s.3

[46] Metin, b. 1550

[47] Metin, b. 1555-1556

[48] Metin, b. 1638

Abdulmecîd Tebrizî'nin yukarıdaki beytindeki "ne göz önündesin ne de bakıştan uzaksın" ifadesi Hâfız'ın aşağıdaki beytinde "hem göz önündesin hem de bakıştan uzaktasın" şeklinde geçer.

تو خود چه لعبتی ای شهسوار شـیرینکار   که در برابر چشـمی و غایـب از نظـری[49]

[49] Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân**, s. 303

2. İKİNCİ BÖLÜM: ABDULMECİD TEBRİZÎ DİVANI'NIN İNCELENMESİ

2.1. Abdulmecîd Tebrizî'nin Şiirlerinin Bulunduğu Yazma Eserlerin Tanıtımı

1.“A” NÜSHASI (Millet Kütüphanesi)

İstanbul Millet Kütüphanesi, AEfrs 926 numara ile müstakil bir eser olarak kayıtlı olan nüshada Abdulmecîd'e ait Divan yer almaktadır. 136 varak olan kitap 17st. ve 150x90mm (110x71mm) boyutlarındadır. Şairin yazdığı tüm nazım şekillerini kapsayan tek eser budur. Bu Divan'da; terkib-i bend, kaside, kıt'a, gazel mesnevi ve rubai türlerinde şiirleri vardır. Nüshada toplam 386 adet şiir vardır ve bunların 1'i terkib-i bend, 21'i kaside, 22'si kıt'a, 286'i gazel, 8'i mesnevi ve 48'i de rubai türlerindedir.

matla beyti

آن شاه را که خلعتِ لولاک در براست　　　فرقش به نورِ تاجِ «لَعمرُکَ» منوّر است

olan terkib-i bend ile başlayan Divan;

فریاد رسا ضعیف و پیرم بخشای　　　در رنج و غم و غصّه اسیرم بخشای
جز عفو تو نیست پای مردم دریاب　　　جز لطف تو نیست دستگیرم بخشای

rubaisi ile bitmektedir.

Bu nüshada maalesef bir istinsah kaydı bulunmamaktadır.

2.“S” NÜSHASI (Süleymaniye Kütüphanesi-Halet Efendi)

Süleymaniye Kütüphanesi’nde Halet Efendi 698 numara ile kayıtlı olan mecmuada altı divan vardır. Abdulmecîd’e ait divan, bu mecmuanın 1b-129a sayfalarında yer almaktadır. İstinsah tarihi H.950/1543 olan mecmuada, Abdulmecîd’in şiirleri ile birlikte aşağıda listesi verilen şairlere ait şiirler yer almaktadır.

- 1^{b}-129^{a} : Dîvân-ı Abdulmecîd
- 130^{a}-251^{a} : Dîvân-ı Cemalettin Ebu İshak
- 251^{b}-265^{a}: Gazeliyât-ı Bâyezid
- 265^{b}-310^{a} : Divân-ı Veziri
- 310^{a}-343^{b} : Divân-ı Mevlana Bülbül
- 343^{b}-375^{a} : Dîvân-ı Mu’izzi

Bu nüshada 303 gazel, 5 mesnevi ve 54 rubai olmak üzere toplam 362 şiir yer almaktadır. Bunlardan 63 gazel ve 13 rubai “A” nüshasında yer almamaktadır. Şiirler; gazeller, rubailer ve mesneviler sırası ile ve herhangi bir alfabetik tertip düzeni olmaksızın istinsah edilmiştir.

Matla beyti;

ای آفتاب روی چه بندی نقاب را   نتوان به صد نقاب نهفت آفتاب را

olan gazel ile başlamakta ve son beyti;

گناه ما اگر چه بی کران است   ولی آزرم عامت بیش از آن است

olan mesnevi ile bitmektedir.

3.“Ü” NÜSHASI (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, FY 485 numara ile kayıtlı olan mecmuanın 74^{a}-154^{b} arasındaki sayfalar Abdulmecîd’e ait şiirleri kapsamaktadır. Her ne kadar “Dîvân-ı Gazaliyat-ı Abdulmecîd Tebrizî” ser levhası

ile istinsah edilmişse de, gazellerin yanısıra rubaileri ve mesnevileri de bu nüshada yer almaktadır.

Nüsha; ilk beyti;

ای آفتابْ روی چه بندی نقاب را   نتوان به صد نقاب نهفت آفتاب را

olan gazel ile başlamakta ve sonu;

جز لطف تو نیست پای مردم دریاب   جز لطف تو نیست دستگیرم بخشای

olan rubai ile bitmektedir.

Ahmed Ateş bu eseri "İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I: Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri" adlı eserinde tanıtmış ve zamanları tespit edilemeyen şairler başlığı altında sınıflandırmıştır.[50] Ayrıca o "Hicri VI.-VIII.(XII.-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler" adlı eserinde Süleymaniye Kütüphanesi'nde Ayasofya 1670 numara ile kayıtlı olan "Anîs al-Halva va Calîs as-Salva" adlı mecmuadaki şairlerin isimlerini sıralarken Macid (Abdulmacid)[51] adını anmaktadır. Büyük ihtimalle burada zikrettiği Macid ile diğer eserinde geçen Abdulmecîd'in aynı şair olduğunun farkında değildir.

Nüsha, 14,4x23,8 (8,4x17) cm ebatlarında ve 19 satırlı nestalik yazı ile yazılmıştır. 183 varak olan nüsha, İstanbul'da 1307/1889yılında Mirza Ağa Han Kirmani tarafından istinsah edilmiştir.

Nüshada yer alan şiirler şunlardır:

- 1^b-36^a : Dîvân-ı Humam Tebrizî
- 37^b-72^b- : Dîvân-ı Atamelik Cüveyni
- 74^a-154^b : Dîvân-ı Gazaliyat-ı Abdulmecîd Tebrizî
- 155^a-183^a : Dîvân-ı Hace Mesud Horasani

---

[50] Ahmed Ateş, **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I: Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1968, s.535

[51] Ahmed Ateş, "Hicri VI.-VIII.(XII.-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler",**Türkiyat Mecmuası**, c. VII-VIII, İstanbul, 1945, s.128-131

Bu nüsha “S” nüshasından sonra istinsah edilmiştir ve şiirlerin sayısı ve türleri “S” nüshası ile aynıdır. Nüshada bulunan sadece bir gazel “S” nüshasında yer almamaktadır. Ayrıca “A” nüshası ile çok fazla nüsha farkı olmasına rağmen bu iki nüsha arasındaki nüsha farkları neredeyse yok denecek kadar azdır. Öyle ki eksik ve fazla olan beyitler her iki nüshada aynıdır. Birkaç yerde “S” nüshasında eksik olan beyitler, bu nüshada da yer almamaktadır. Örneğin;

تا کی از طعنه هر پیر و جوان اندیشم   چند در عشق تو از جان و جهان اندیشم

ile başlayan gazel her iki nüshada da eksik ve sadece son iki beyti yer almaktadır. (A 64^{a}, S 40^{a}, Ü 96^{a})

veya;

ساقیا جام خوشگوار بیار   پیش ازنیم در انتظار مدار

beyti ile başlayan gazelin sadece ilk iki beyti her iki nüshada yer almakta ve gazelin diğer kısımları yer almamaktadır. (A 60^{a}, S 26^{b}, Ü 104^{a})

Ya da; son beyti

بار عشقش برنتابد کوه ای عبدالمجید   من نمی دانم بدین زار و ضعیفی چون کشم

olan gazel, sadece bu iki nüshada yer almaktadır ve gazelin ilk beyti her iki nüshada da eksiktir. (S 27^{a}, Ü 114^{b})

Sonuç olarak;

- Her iki nüshada aynı şiirler vardır.
- Diğer nüshalarda bulunmayan şiirler bu iki nüshada ortaktır.
- Nüsha farkları çok azdır.
- Eksik ve fazla olan beyitler her iki nüshada ortaktır.

Bu verilerinden hareketle “Ü” nüshasının daha erken dönemde yazılan “S” nüshasından veya ikisinin üçüncü bir nüshadan istinsah edildiği söylenebilir. İki nüsha arasındaki tek önemli fark Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunan “Ü”

nüshasında gazellerin ve rubailerin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan "S" nüshasının aksine, kafiyelerine göre tertip edilmiş olmasıdır.

4."SA" NÜSHASI (Süleymaniye Kütüphanesi-Ayasofya)

Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Ayasofya 1670 numara ile kayıtlı olan "Anîs al-Halva va Calîs as-Salva" adlı mecmuada Abdulmecîd'in şiirleri yer almaktadır. Hicri 8. yüzyıla ait olan ve Musâfir b. Nâşir tarafından istinsah edilen bu mecmuada Abdulmecîd ve sayıları 80'i bulan şaire ait şiirler bulunmaktadır. Bu nüshada Abdulmecîd'in 11 adet gazeli vardır ve bu şiirler mecmuanın 306^{a}-311^{a} arasındaki varaklarda yer almaktadır.

Gazeller:

"افتخارالفضلاء عبدالمجید گوید رحمه الله" levhası ile başlamaktadır.

Nüsha kahverengi ve şemseli bir cilt içinde 406 varak 9.5x20.5 (7x17.5) cm ebatlarındadır. Öküz dili şeklinde 17-19 satırlı talik hat ile istinsah edilmiştir. Eserin, 2. ve 3. varağında iki levha vardır ve bunlardan birinde eserin adı yazılıdır.[52]

Bu nüshada bulunan;

خوش بود با سـرو قـدی جویبـار   خوش بود با گلعذاری لالـه زار[53]

matlalı bir gazel diğer nüshalarda bulunmamaktadır.

5."M" NÜSHASI (Ayetullah al-Uzma Mar'aşî Necefî Kütüphanesi-Mûnis'ul Uşşâk)

Mûnis'ul Uşşâk, Hicri 860/1456 yılında yazılmış olan şiir mecmuasıdır. Süleyman Konevi tarafından istinsah edilmiş ve yazıldığı döneme kadar yazılmış olan gazelleri kapsamaktadır. Eser, 5712 kayıt numarası ile Ayetullah al-Uzma

---

[52] Ateş, "Hicri VI.-VIII.(XII.-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler",**Türkiyat Mecmuası**, c. VII-VIII,s.128-131

[53] Metin, b. 2191

Mar’aşî Necefî Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Abdulmecîd’e ait gazeller bu mecmuanın muhtelif sayfalarında “عبدالمجید فرماید” başlığı ile yer almaktadır. Bu nüshada şairimize ait toplam 33 adet gazel yer almaktadır. Gazellerden 27’si “A” nüshası ile ortak iken, 6 adedi “A” nüshasında yer almamaktadır. Bu 6 gazelden 3 tanesi ise “S” ve “Ü” nüshalarında da yer almamaktadır. Aşağıda matla beyitleri verilen üç gazel bu mecmua dışında hiçbir nüshada bulunmamaktadır.

ز آب دیده دگر بار غرقه ام در خون   ز تاب سینه گرفتار رنج روزافزون[54]

ماه من از قلب عقرب می نماید مشتری   ترک من دارد لب یاقوت بر انگشتری[55]

همه ذرّات کونین اند مرآت   وجود حق پدید از جمله ذرّات[56]

6.“K” NÜSHASI (Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi)

Hicri 827/1424 yılına ait “Mecmua-i Letafet ve Manzume-i Zerafet” adlı şiir mecmuası olan bu nüshada Abdulmecîd’e ait şiirler de mevcuttur. Mahmut Şah Nakib tarafından derlenen ve Şiraz’da istinsah edilen mecmua, 80’den fazla şairin şiirlerini kapsamaktadır. Mecmuayı Edward Browne, 1910 yılında İstanbul’da Abdurrahman adlı birinden on üç İngiliz Paundu vererek satın almış ve daha sonra nüsha Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi’ne verilmiştir.[57] Bu nüshanın mikrofilmi Tahran Üniversitesi Kütüphanesi’nde 843 numara ile bulunmaktadır.

“امیر عبدالمجید فرماید رحمه الله علیه” başlığı ile 333[a] - 335[a] sayfaları arasında Abdulmecîd’in dokuz gazeli vardır.

---

[54] Metin, b. 3158

[55] Metin, b. 3413

[56] Metin, b. 1109

[57] Bu mecmua ve içerdiği şiirler hakkında ayrıntılı bilgi için Cevad Beşeri’nin makalesine (Cevâd Beşerî, “Mecmua-i Letâfet ve Manzûme-i Zerâfet (Cong-i Mahmûd Şâh Nakîb)”, **Nusha-Pejûhî**, y. 1385/2006 sa. III, s. 526-597) bakılabilir.

7.“O” NÜSHASI (Oxford’da Boudlian Kütüphanesi)

Bu nüsha, Oxford’da Boudlian Kütüphanesi’nde bulunan bir şiir mecmuasıdır. Abdulmecîd’e ait şiirler mecmuanın 499^b-501^b varakları arasında yer almaktadır. Burada bulunan altı gazelin tümü “A”, “S” ve “Ü” nüshalarında yer almaktadır. Mecmua 839/1436 yılında istinsah edilmiştir.

8.“AA” NÜSHASI (Kitâbhâne-i Millî-i Melik Kütüphanesi -Arafat’ül-Aşıkîn)

Arafat’ül-Aşıkîn, Takıyyüddîn-i Evhadî'nin (ö. 1042/1633 sonra) Farsça şuarâ tezkiresidir. Eser 1615 yılında tamamlanmıştır. El yazması Kitâbhâne-i Millî-i Melik Kütüphanesi’nde 5324 numara ile kayıtlı olan tezkire 3300’den fazla şairin şiirlerine yer vermektedir. Diğer üç nüsha Âsafiyye, Bankipûr ve Lindesiena kütüphanelerinde bulunmaktadır[58]. Abdulmecîd’e ait şiirleri bu tezkirenin 679. varağında yer almaktadır.

Bu eser Miras-ı Mektup yayınevi tarafından sekiz cilt, Esatir yayınevi tarafından yedi cilt olarak İran’da yayınlanmıştır[59].

9.“B” NÜSHASI (British Museum Kütüphanesi)

Hicri 813 yılında istinsah edilen mecmua, British Museum Kütüphanesi’nde Add.27,261 numara ile kayıtlıdır. Bu mecmuanın 252^a varağının haşiyesinde Abdulmecîd’e ait bir gazel bulunmaktadır.[60]

---

[58] Adnan Karaismailoğlu, “Arafat’ül-Aşıkîn”, **DİA**, c.III, s.263

[59] Bkz. Takıyyüddîn-i Evhadî, **Arafat’ül-Aşıkîn**, haz. Zebîhullâh Sahibkârî, Tahran, Mirâs-ı Mektûp, 1389; **A.e.**, haz.Seyyid Muhsin Naci Nasrabadi, Tahran, Esatir, 1389

[60] Timur’un torunu Mirza İskender için intinsah edilen bu mecmua hakkında bilgi için Charles Rieu tarafından hazırlanan ve British Museum’daki el yazmaları tanıtan kataloga (Charles Rieu, **CatalogueofthePersianmanuscripts intheBritishMuseum,** Londra, BritishMuseum, 1966 s. 868 ve sonrası) bakılabilir.

10.“T” NÜSHASI (Meclis-i Sena Kütüphanesi)

Tahran’da Meclis-i Sena Kütüphanesi 517 numara ile kayıtlı olan eser 925/1519 yılında istinsah edilmiştir. Abdulmecîd’in bir gazeli eserin 262[a] sayfasında yer almaktadır.

11.“SC” NÜSHASI (Süleymaniye Kütüphanesi-Çelebi Abdullah)

Süleymaniye Kütüphanesi’de Çelebi Abdullah 280 numara ile kayıtlı olan eserde Abdulmecîde ait üç gazel ve bir adet de diğer nüshalarda yer almayan rubai bulunmaktadır. Bu şiirler nüshanın 36[a]– 36[b] sayfalarında yer almaktadır.

Abdulmecîd’e ait şiirler tespit edebildiğimiz kadarıyla 11 nüshada bulunmaktadır. Bunların içerisinde en fazla şiir içeren nüsha, Millet Kütüphanesi’nde bulunan A nüshasıdır. Bu nüshada toplam 386 adet şiir vardır. Burada bulunan terkib-i bend, kıt’a ve kasideler diğer nüshaların hiçbirinde yer almamaktadır. Mesnevi ve rubailer ise bu nüsha ile birlikte S nüshası ve Ü nüshasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra SC nüshasında bir rubai yer almakta ve bu rubai diğer nüshaların hiçbirinde yer almamaktadır[61]. Tüm nüshalarda ortak olan nazım şekli ise gazeldir. Gazeller farklı sayılarda olmak üzere tüm nüshalarda bulunmaktadır.

	NÜSHA	TERKİB-İ BEND	KASİDE	KIT'A	GAZEL	MESNEVİ	RUBAİ	TOPLAM
1	**A**	1	21	22	286	8	48	386
2	**S**				303	5	54	362
3	**Ü**				304	4	54	362
4	**SA**				11			11
5	**M**				33			33
6	**K**				9			9
7	**O**				6			6
8	**AA**				7			7
9	**B**				1			1
10	**T**				1			1
11	**SC**				3		1	4
Toplam		1	21	22	352	9	62	467

Tablo 1: Nüshalarda yer alan şiirler tablosu

[61]SC 36[b], metin, b. 4327, 4328

En az şiir içeren nüshalar birer gazel bulunan B ve T nüshalarıdır. Aşağıdaki tabloda nüshalardaki nazım türlerinin beyit sayıları oranları ve toplam beyit sayısı içerisindaki oranları verilmektedir.

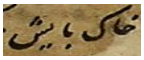
NÜSHA	TERKİB-i BEND		KASİDE		KIT'A		MESNEVİ		GAZEL		RUBAİ		TOPLAM	
	Beyit Sayısı	Oranı	Beyit Sayısı	Oranı	Beyit Sayısı	Oranı	Beyit Sayısı	Oranı	Beyit Sayısı	Oranı	Beyit Sayısı	Oranı	Beyit Sayısı	Oranı
A	98	100%	667	100%	195	100%	547	97,9%	2213	80,3%	96	78,0%	3816	87,4%
S							311	55,6%	2389	86,7%	107	87,0%	2807	64,3%
Ü							299	53,5%	2398	87,0%	107	87,0%	2804	64,2%
SA									96	3,5%			96	2,2%
M									261	9,5%			261	6,0%
K									66	2,4%			66	1,5%
O									49	1,8%			49	1,1%
AA									20	0,7%			20	0,5%
B									7	0,3%			7	0,2%
T									6	0,2%			6	0,1%
SC									23	0,8%	2	1,6%	25	0,6%

Tablo 2: Nüshalardaki beyitler tablosu

2.2. Yazma Nüshanın Dil ve İmla Özellikleri

İmla özellikleri, nazım şekillerinin tümünü kapsayan "A" nüshasına ait örneklerden seçilmiştir.

1. Bütün (پ) ve (چ) harfleri tek noktalı olarak yazılmıştır.

Örn: خاک پایش, yazmada nüshada şeklinde[62],

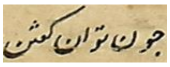
چوگانحکم, şeklinde yazılmıştır.[63]

---

[62] A 6ᵃ b. 5

[63] A 9ᵇ b. 14

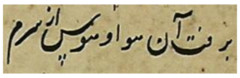
2. Bütün (گ) harfleri serkecsiz (ک) şeklinde yazılmıştır.

Örn: (چون توان گفتن)[64]

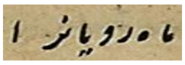
3. (به) edatı isme bitişik olarak yazılmıştır.

Örn: به رحمت şeklinde yazılmıştır.[65]

4. Di-li geçmiş zaman fiillerinin başına bazen (ب) harfi getirilmiştir.

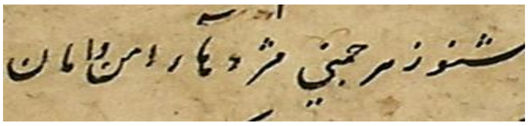
 (برفت آن هوا و هوس از سرم)[66]

5. (را) edatı isme bitişik yazılmıştır.

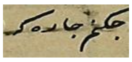
Örn: (ماه رویان را), şeklinde yazılmıştır.[67]

6. Ha-yı gayri melfuzile biten kelimelerin sonuna çoğul eki (ها) geldiğinde kelimenin sonundaki (ه) atılmıştır.

Örn: (مژده) kelimesi çoğul yapıldığında مژدها şeklinde yazılmıştır.[68]

7. (چه) soru zarfı çoğu zaman önüne geldiği kelimeye bitişik yazılmıştır.

Örn: چه کنم, şeklinde yazılmıştır.[69]

---

[64] A 6^a b. 12

[65] A 6^a b. 8

[66] A 128^b b. 5

[67] A 12^a b. 3

[68] A 5^a b. 10

[69] A $47^{a\,b}$ b. 3

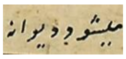
8. (نیست) anlamında bazen (نی) kullanılmıştır.

(زنده غیر از واحد قهّار نی)[70]

9. (س) harflerinin altına üç nokta konulmuştur.

Örn: (ای نسیم صبح)[71]

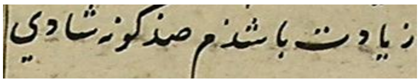
10. Fiil çekimlerinde (مي) bazen bitişik bazen de ayrı yazılmıştır.

Örn: (مي شود)[72]

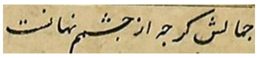
11. (بودن) fiilinin mazi çekiminde bazen (و) harfi düşürülmüş ve (بد) şeklinde kullanılmıştır.[73]

Örn: و آن خلوتی که یار **بُدی** در کنار کوآن مجلسی که دوست **بُدی** در میان کجاست

12. (د) harfi bazen noktalı olarak (ذ) şeklinde yazılmıştır.[74]

Örn:

13. (است) fiili genel olarak elifsiz ve sonuna geldiği kelimeye bitişik yazılmıştır.

Örn: (جمالش گر چه از چشمم نهان است)[75]

14. Elif-i memdude ile biten kelimelerin izafesi (ء) ile yapılmıştır.

Örn: (عطا) ve (فضا) kelimelerinin izefesi (ء) ile yapılmıştır.[76]

---

[70] Metin, b. 3939

[71] A 42ª b. 6

[72] A 37ᵇ b. 10

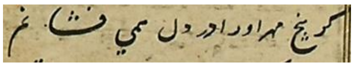
[73] Metin, b. 3266

[74] A 85ᵇ b. 2

[75] A 53ª b. 12

[76] A 7ª b. 14

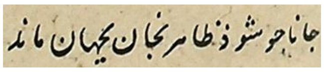
15. Geniş zaman eki olarak bazen (همي) kullanılmıştır.

Örn: , (گه بیخ مهر او را در دل همی نشانم)[77]

16. Bazı arapça kelimeler ta-yı mudevvere ile yazılmıştır.

Örn: صلاة, زكاة

17. (نه) olumsuzluk eki önüne geldiği isim ile bitişik olarak yazılmıştır.

(جانا چو شود ظاهر، نه جان به جهان ماند)[78]

2.3.Tenkidli Metin Oluşturulurken Takip Edilen Yol

Yazma nüshalar arasından, tüm nazım şekillerini içerdiği için Millet Kütüphanesi nüshası esas alınıp tüm nüshalar karşılaştırılarak metin oluşturulmuştur. Nüsha farkları dipnotlarda gösterilmiş ve metinde tercih edilen ibare dipnotta önce yazılmıştır. Aynı ibareyi içeren nüshalar arasına (،) işareti konmuştur.

Metin, Farsça'nın günümüzdeki imla kuralları esas alınarak hazırlanmıştır. (است) fiili sonrasında geldiği kelimeden ayrı ve (ا) ile yazılmıştır.

Bazı yerlerde okumayı kolaylaştırmak için harekelendirme yapılmış ve izafet kesreleri konulmuştur. Şiirlerdeki Arapça beyitler harekelendirilmiştir.

Yazma nüshalarda yer almayan ve tarafımızdan eklenen kelimeler köşeli parentez ([ ]) içerisine alınmıştır.

---

[77] A 51[b] b. 8

[78] A 34[a] b. 10

Şiir içerisinde geçen Kur'an ayetlerinden yapılan alıntılar parentez « » içerisinde gösterilmiştir, bu ayetler dipnotlarda gösterilmemiş fakat metin sonunda ayet fihristi çıkarılarak tüm Kur'an ayetleri ve geçtikleri yerlere işaret edilmiştir.

Oluşturulan metinde şiirler kafiyelerine göre dizilmiştir. Yazma nüshalarda şiirler için herhangi bir başlık ve numaralandırma kullanılmamış ve ايضا له, وله, وله ايضا gibi ibarelerden sonra şiirler yazılmıştır. Tenkidli metinde şiirlere her nazım şekli için ayrı ayrı olmak üzere numara verilmiştir. Fakat beyit numaraları verilirken numaralar müteselsil bir şekilde birbirini takip etmiştir. Bu beyit numaraları metnin sağ tarafında gösterilmiştir.

Şiirlerin ilk beyitlerinin sağ tarafına şiirin bulunduğu yazma nüshası ve nüshalardaki varak numaraları verilmiştir.

Şiirlerin vezni çıkarılmış ve her şiirin numarasından sonra vezni yazılmıştır.

2.4.Divan'da Kullanılan Sanatlardan Örnekler

1.Cinas (جناس)

Cinas, anlamı aynı olmayan fakat lafızları aynı olan kelimelerin bir arada kullanılmasıdır[79]. Kelimeler arasında dört yönden benzerlik bulunabilir. Bunlar harflerin nev'i (hangi harf olduğu), sayısı, hey'eti (harekesi) ve düzeni; yani sırasıdır. Kelimeyi oluşturan harfler arasında bu yönlerin tümü açısından benzerlik varsa tam cinas, eğer cinası oluşturan kelimelerin sayısı farklı diğer üç yön aynı ise eksik cinas meydana gelir[80].

---

[79] Tahir Olgun, **Edebiyat Lüğatı**, haz.Kemal Edip Kürkçüoğlu,İstanbul, Enderun Kitapevi, 1994, s.313

[80] M.Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1989, s.315

اشک و خون دل از این گونه نیاید از چشم   آن روان است که از دیده روان می آید[81]
مویم سفید گشت و نشد منقطع امید   از دیدۀ تباه مگر یابم انتباه[82]
کارم به جان رسید ز غم، غمگسار کو   در زحمتم ز صحبت اغیار، یار کو[83]
جهانیان ز گل و مُل قرین عیش و طرب   روا مدار من از هجر در عذاب الیم[84]
عذری اگر چه نیست گناهم ببخش از آنک   عبدالمجید تاب ندارد عتاب را[85]
سلکِ وجود منتَظَم از عدل و جودِ تست   ابداعِ کاینات طفیلِ وجودِ تست[86]

Beyitlerde sırası ile;

روان – روان

انتباه – تباه

یار – اغیار

مُل- گل

عتاب – تاب

جود–وجود kelimeleriarasında cinas vardır.

2.İştikâk (اشتقاق)

Aynı kökten türeyen kelimelerin bir arada kullanılması sanatıdır[87]. Cinas çeşidi olarak da sınıflandırılır[88].

مؤیّد است به **تأیید** حق، ازآن دارد   ملاذ و ملجأ گیتی خدایگان جهان[89]

---

[81] Metin, b. 34

[82] Metin, b. 93

[83] Metin, b. 3265

[84] Metin, b. 2936

[85] Metin, b. 969

[86] Metin, b. 40

[87] Muallim Naci, **EdebiyatTerimleri**, haz.A.Yekta Saraç, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2004, s.50

[88] Celâleddîn Hûmâyî, **Fünûn-i Belâğat ve Sena't-i Edebi**, Kum, Müessese-i Neşr-i Humâ, 1373, s.61

[89] Metin, b. 615

سپهر، حاسد دانا و کاسد هنر است　　از آن به گوشهٔ **احزان** نشانَدَم **محزون**[90]

چاره عبدالمجید **اخلاص** است　　گر امید **خلاص** می داری[91]

تا باشدم **مکانی** کوشم به قدر **امکان**　　در جست و جوی میرم گر وصل در نیابم[92]

گفتم دگر **نظر** نکنم در جمال تو　　خود یک نظر شکیبم از آن بی **نظیر** نیست[93]

İlk beyitte مؤيّد ve تأييد kelimeleri, ikinci beyitte احزان ve محزون kelimeleri, üçüncü beyitte اخلاص ve خلاص kelimeleri, dördüncü beyitte امکان veمکان kelimeleri son beyitte aynı kökden türeyen نظر ve نظير kelimeleri bir arada kullanılarak iştikak yapılmıştır.

3.Tezâd (تضاد)

Birbirine zıt kelimelerin beraber kullanılmasına denir. Anlam bakımından zıt olan kelimeler aynı cins (isim-isim, fiil-fiil) veya farklı cinslerden olabilir. Zıtlıklar kelimelerin gerçek anlamlarında olabileceği gibi mecazî anlamlarında da olabilir.[94]

شد ز عبدالمجید بیگانه　　دل چو با دوست آشنایی کرد[95]

جنّت و خلد چه باشد که ز بی قدری من　　در جحیم اهل جهنّم نگذارند مرا[96]

به تلخی عمر رفت آخر بیا ای جان شیرینم　　که جز تو در دلِ تنگم کسی را نیست کنجایی[97]

İlk beyitte آشنايي–بيگانه ikinci beyitte جنّت – جهنّم ve son beyitte de تلخ - شيرينgibi birbirlerine zıt kelimeler kullanılmıştır.

---

[90] Metin, b. 3151

[91] Metin, b. 3394

[92] Metin, b. 2498

[93] Metin, b. 1488

[94] A.Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi**, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2010, s.163

[95] Metin, b. 17109

[96] Metin, b. 1002

[97] Metin, b. 3612

4.Telmî’ (تلميع)

Telmî’, beyitteki mısraları farklı dillerde yazma sanatına denir. Çok sayıda olmasa da şair aynı beyitte Arapça ve Farsça mısralar kullanarak telmî’ yapmıştır.Ayrıca iki beyitte de mısralardan biri Farsça diğeri de o dönemin Farsça lehçelerinden olan Azerice dillinde yazılarak telmî’ yapılmıştır.

پیر گشتم بیار جام شراب   که مِنَ الخَمرِ کلُّ شیخٍ شاب[98]
نبودم زندگی در تن، ز یادت   سَقانی شَربتاً أحیِ فؤادی[99]
بده آب حیات این خشک لب را   بِکأسِ الحُبِّ مِن بَحرِ الوَدادِی[100]
نخواهم زندگی بی روی یاران   اَوی آنان مَه گل با مَه بهاران[101]

5.Sual ve Cevap (سوال و جواب)

Şair kendisi ile karşısında bir muhattabı varmış gibi, aralarında konuşma şeklinde geçen beyitler söylemiştir.

گفتم به یار جور و جفایت ز حد گذشت   گفتا جفا و جور ز خوبان بعید نیست
گفتم خیال خلعت وصلست در سرم   گفت این قبا به قامت عبدالمجید نیست[102]
گفتم دوای درد دل ای جان بگو که چیست   گفتا ز من مپرس که این درد بی دوا ست
گفتم مریز خون من بی گناه گفت   خون ریختن به مذهب ما بی گنه رواست[103]
گفتم دلا بگو که سر کوی او کجاست   گفتا دلم: کجاست که آنجا نه کوی اوست[104]

---

[98] Metin, b. 1081
[99] Metin, b. 3361
[100] Metin, b. 3362
[101] Metin, b. 4085
[102] Metin, b. 1461, 1462
[103] Metin, b. 1143, 1144
[104] Metin, b. 1411

6.Tazmin (تضمین)

Diğer bir şairin mısrasını ya da beytini kullanma sanatına denir. Aşağıdaki beyitlerde şair Unsûrî'nin bir beytinin mısralarının her birini farklı bir beyitte kullanarak tazmin yapmıştır.

در این قصیده دو مصرع به صورت تضمین — چنین نماید شمشیر خسروان آثار
به عدل و جود چنان کن که بعد ازین گویند — چنین کنند بزرگان چو کرد باید کار[105]

Unsûrî'nin tazmin edilen beyti şöyledir:

چنین نماید شمشیر خسروان آثار — چنین کنند بزرگان چو کرد باید کار

7.Leffü Neşr (لف و نشر)

Bir ibarede iki veya daha fazla şey zikredildikten sonra onların her biri ile ilişkili şeyleri zikretmektir[106].

گوش و چشم از که شد سمیع و بصیر — از که جاریست تبرزبان سخنم[107]

Bu beyitte önce گوش (kulak) ve چشم (göz) daha sonra da bunlarla ilişkili olarak سمیع(işitme) ve بصیر (görme) zikredilerek leff-ü neşr sanatı yapılmıştır.

8.Tecâhül-i Ârif (تجاهل عارف)

Bilinen bir şeyi bilmiyormuş gibi sorma, bilmezden gelme sanatına denir. Abdulmecîd şiirlerinde birçok defa bu sanatı kullanmıştır. Aşağıdaki beyitler bunlardan birkaçıdır.

---

[105] Metin, b. 260, 261

[106] Naci, **EdebiyatTerimleri,** s.102

[107] Metin, b. 2827

صورت جان است یا روی جهان آرای او — تاب خورشید است یا عکس رخ زیبای او
رشتهٔ جان است گویی یا شکنج زلف یار — سرو فردوس است یا رب یا قد و بالای او[108]

آن سرو سیم پیکر خورشید روی کیست — یا رب فرشته است برین حسن یا پری است[109]

یا رب آن روضه بود یا شب وصال — یا رب آن حور بود یا دلدار
سرو فردوس بود یا بالا — ماه رخشنده بود یا رخ یار
جستن برق بود یا خنده — مطلع مهر بود یا رخسار[110]

9.Muvâzene (موازنه)

Beyti oluşturan mısralardaki ibarelerin aynı vezinde olmasına dayanan bir söz sanatıdır.

مشتاق یار، طالبِ باغ و بهار نیست — مطلوب دل، مجرّدِ نقش و نگار نیست[111]
آنکه جز نامش نیاید هیچ ذکرم بر زبان — و آنکه جز یادش نگردد هیچ فکرم در ضمیر[112]

İlk beyitte;

2.Mısra		1.Mısra
مطلوب دل	------	مشتاق یار
مجرّدِ نقش و نگار نیست	------	طالبِ باغ و بهار نیست

İkinci beyitte;

2.Mısra		1.Mısra
و آنکه جز یادش	------	آنکه جز نامش
نگردد هیچ فکرم	------	نیاید هیچ ذکرم
در ضمیر	------	بر زبان

ibarelerinin vezinleri uyumludur.

[108] Metin, b. 3196, 3197
[109] Metin, b. 1317
[110] Metin, b. 2230, 2231, 2232
[111] Metin, b. 1480
[112] Metin, b. 2268

10.Tersî’ (ترصیع)

Beyti oluşturan mısralardaki ibarelerin hem vezin hem de kafiye olarak birbiri ile aynı olmasına denir.

رخ است آن یا قمر یا مهر تابان   لب است آن یا شکر یا آب حیوان[113]

Bu beyitte;

1.Mısra	رخ است	آن یا قمر	یا مهر تابان
2.Mısra	لب است	آن یا شکر	یا آب حیوان

Birinci ve ikinci mısradaki ibareler hem vezin hem de kafiye olarak birbiri ile uyumludur.

11.İham (ایهام)

İham; bir kelimenin cümle içerisinde en az iki anlama gelebilecek şekilde kullanılmasına denir.[114]

ز شام آمده عبدالمجید صبح مراد   گهی دمد که نماید رخ آفتابم باز[115]

در دوست کی رسی؟ چو بود میل دشمنت   در کعبه چون رسی؟ چو به راه خطا روی[116]

İlk beyitte (شام) kelimesi hem şehir hem de zaman dilimi anlamına, ikinci beyitte ise (خطا) kelimesi hem bir bölge adı hem de hata-kusur anlamlarına gelebileceğinden bu iki beyitte iham yapılmıştır.

[113] Metin, b. 3019

[114] Sîrûs Şemîsâ, **Nigâhî Tâze be-Bedî’**, Tahran, İntişârât Firdevs, 1365, s.101

[115] Metin, b. 2282

[116] Metin, b. 3459

12.Telmih (تلمیح)

Söz arasında meşhur bir olaya işaret etme sanatına denir.

چندین هزار دشمن جادو درین رهند	بیم هلاک باشد اگر بی عصا روی[117]
قرص مصقول ماه بر گردون	شقّ ز انگشت همچو خنجر ماست
چه عجب چوب کردن اژدرها	ید بیضا چو دست انور ماست[118]

İlk beyitte عصا ve جادو kelimeleri kullanılarak Hz. Musa (a.s) ve Firavun'un sihirbazları arasında meydana gelen olaya işaret edilmektedir. İkinci beyitte yine Hz. Musa'nın (a.s) mucizelerine telmihde bulunulmuştur. Üçüncü beyitte شق، انگشت، ماه kelimeleri kullanılarak Hz. Muhammed (s.a.v)'in parmağı ile ayı ortadan ikiye ayırma mucizesine işaret edilmiştir.

13.Teşbih (تشبیه)

Teşbih, aralarındaki benzer bir veya daha fazla özellikten faydalanarak iki şeyi birbirine benzetmektir. Abdulmecîd Divanı'nda bu sanata çok fazla yer vermiş ve teşbih unsuru olarak çiçekler sıkça kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde teşbih yapılan beyitlerden örnekler verilmiştir.

غنچه چون لب و کُنار چون دست	شبنم چو شراب و لاله ساغر[119]
چون سپهر نیلگون از خاکم انگیزد غبار	اشک خونینم رود بر خاک چون جیحون هنوز[120]
چو تیر غمزۀ جانان همیشه قصد جان دارد	دلم چون باد می پیچد در آن زلف زره سانش[121]
نسیم صبح جان بخشد به گلها چون دم عیسی	اگر وقت سحر آرد به سوی گلستان بویش[122]
بیت احزان است دل چون جای جانان سازمش	منزلش در جان من باشد به جای خویشتن[123]

[117] Metin, b. 3563

[118] Metin, b. 194, 195

[119] Metin, b. 2345

[120] Metin, b. 2323

[121] Metin, b. 2354

[122] Metin, b. 2393

[123] Metin, b. 3032

İlk beyitte, gonca-dudak, şebnem-şarap ve lale-kadeh; ikinci beyitte, kanlı gözyaşı Ceyhun nehri üçüncü beyittte, sevgilinin kirpikleri-ok, kalp-rüzgar, son beyitte ise, kalp-beyt-i ahzan benzetmeleri yapılmıştır.

2.5.Kur’an Ayetlerinden İktibaslar

Abdulmecîd şiirlerinde Kur’an ayetlerinden ibareler iktibas etmiştir. İktibas edilen ibareler genellikle ayetteki orijinal haliyle kullanılmıştır. Bazen de ayetteki ibarelere ek getirilerek kullanılmıştır.Rubai ve kıt’alarda ayetlerden alıntı yapılmamıştır. Gazellerde isesadece iki beyitte alıntı yapılmıştır. Kur’an ayetlerinden alınan ibareler çoğunlukla terkib-i bendde ve bir mesnevide kullanılmıştır.

Ayetteki ibarenin olduğu gibi kullanılmasına örnek:

برمقتضای «بَلِّغ مَا انزِل اِلَیکَ»   ازتو به کاینات مبلّغ شده پیام[124]

Ayetteki ibareye ek getirilerek kullanılmasına örnek:

هرکو به حبل ِبارگهت اعتصام جُست   دولت به سوی «**عروة وثقاش**» رهبر است[125]

Ayrıca bir hadisten de iktibas yapılmıştır[126].

İktibasların yanısıra bazı beyitler bir ayetin anlamına işaret etmektedir. Örneğin:

نپیچد ازو روی عبدالمجید   چو هر سو که روی آورد روی اوست[127]

“ Abdulmecîd O’ndan yüz çevirmez, çünkü hangi yöne dönerse O’nun yüzü oradadır.”

---

[124] Metin, b. 13

[125] Metin, b. 7

[126] Metin, b. 1, 182

[127] Metin, b. 1406

beyti,

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ[128]

"Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir." ayetine,

تـــو خـــالق و رزّاق و غفـــور و صـــمدی   نه کفو تو کس نـه والـدی نـه ولـدی[129]

"Sen; yaratan, rızık veren ve gafur ve samedsin, ne kimse senin eşindir, ne doğuransın ne de doğurulansın"
beyti, İhlas Suresi'ne[130] işaret eder.

2.6.Divan'da Kullanılan Vezinler

Abdulmecîd Tebrizî Divanı'nda hezec, muzari', remel, hafif, müctes, mütekarib, recez ve munserih bahirlerini kullanmıştır. Şiirlerde en fazla kullanılan bahir, hezec bahridir. Tüm şiirlerinin %28,3'ü bu bahir ile oluşturulmuştur. Abdulmecîd, hezec bahri ile toplam; 86'ı gazel, 1'i kıt'a, 5'i mesnevi ve 62'si rubai olmak üzere toplam 154 şiir yazmıştır. Bu bahirde yazılan beyitlerin sayısı 1.237'dir.

---

[128] Kur'an, 2 (Bakara)/15

[129] Metin, b. 4365

[130] Kur'an, 112 (İhlas)/1-4

<table>
<tr><th rowspan="2">Bahir</th><th rowspan="2">Nazım Şekli</th><th rowspan="2">Vezin</th><th colspan="3">Şiir Sayısı</th><th colspan="2">Beyit Sayısı</th><th rowspan="2">Oran (BEYİT)</th></tr>
<tr><th>Vezin</th><th>Nazım Şekli</th><th>Bahir</th><th>Vezin</th><th>Bahir</th></tr>
<tr><td rowspan="8">Hezec</td><td rowspan="5">Gazel</td><td>مفعولُ مفاعيلن مفعولُ مفاعيلن</td><td>3</td><td rowspan="5">86</td><td rowspan="8">154</td><td>27</td><td rowspan="8">1.237</td><td rowspan="8">28,3%</td></tr>
<tr><td>مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن</td><td>31</td><td>235</td></tr>
<tr><td>مفعولُ مفاعيلُ مفاعيلُ فعولن</td><td>12</td><td>99</td></tr>
<tr><td>مفعول مفاعلن فعولن</td><td>13</td><td>102</td></tr>
<tr><td>مفاعيلن مفاعيلن فعولن</td><td>27</td><td>214</td></tr>
<tr><td>Kıt’a</td><td>مفعول مفاعلن فعولن</td><td>1</td><td>1</td><td>18</td></tr>
<tr><td>Mesnevi</td><td>مفاعيلن مفاعيلن فعولن</td><td>5</td><td>5</td><td>419</td></tr>
<tr><td>Rubai</td><td>مفعولُ مفاعيلُ مفاعيلُ فعل</td><td>62</td><td>62</td><td>123</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Muzari'</td><td rowspan="2">Gazel</td><td>مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن</td><td>24</td><td rowspan="2">94</td><td rowspan="5">105</td><td>183</td><td rowspan="5">990</td><td rowspan="5">22,7%</td></tr>
<tr><td>مفعولُ فاعلاتُ مفاعيلُ فاعلِن</td><td>70</td><td>523</td></tr>
<tr><td>Terkib-i Bend</td><td>مفعولُ فاعلاتُ مفاعيلُ فاعلِن</td><td>1</td><td>1</td><td>98</td></tr>
<tr><td>Kıt’a</td><td>مفعولُ فاعلاتُ مفاعيلُ فاعلِن</td><td>3</td><td>3</td><td>26</td></tr>
<tr><td>Kaside</td><td>مفعولُ فاعلاتُ مفاعيلُ فاعلِن</td><td>7</td><td>7</td><td>160</td></tr>
<tr><td rowspan="8">Remel</td><td rowspan="4">Gazel</td><td>فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن</td><td>42</td><td rowspan="4">83</td><td rowspan="8">88</td><td>301</td><td rowspan="8">744</td><td rowspan="8">17,0%</td></tr>
<tr><td>فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن</td><td>1</td><td>7</td></tr>
<tr><td>فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن</td><td>33</td><td>255</td></tr>
<tr><td>فاعلاتن فاعلاتن فاعلن</td><td>7</td><td>57</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Kıt’a</td><td>فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن</td><td>1</td><td rowspan="2">2</td><td>5</td></tr>
<tr><td>فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن</td><td>1</td><td>14</td></tr>
<tr><td>Kaside</td><td>فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن</td><td>2</td><td>2</td><td>80</td></tr>
<tr><td>Mesnevi</td><td>فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن</td><td>1</td><td>1</td><td>25</td></tr>
<tr><td rowspan="4">Hafif</td><td>Gazel</td><td>فاعلاتن مفاعلن فعلن</td><td>33</td><td>33</td><td rowspan="4">49</td><td>290</td><td rowspan="4">656</td><td rowspan="4">15,0%</td></tr>
<tr><td>Kıt’a</td><td>فاعلاتن مفاعلن فعلن</td><td>9</td><td>9</td><td>61</td></tr>
<tr><td>Kaside</td><td>فاعلاتن مفاعلن فعلن</td><td>6</td><td>6</td><td>244</td></tr>
<tr><td>Mesnevi</td><td>فاعلاتن مفاعلن فعلن</td><td>1</td><td>1</td><td>61</td></tr>
</table>

Bahir	Nazım Şekli	Vezin	Şiir Sayısı			Beyit Sayısı		Oran (BEYİT)
			Vezin	Nazım Şekli	Bahir	Vezin	Bahir	
Müctes	Gazel	مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن	45	45	57	350	601	13,8%
	Kıt’a	مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن	6	6		68		
	Kaside	مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن	6	6		183		
Mütekârib	Gazel	فعولن فعولن فعولن فعل	2	2	5	18	75	1,7%
	Kıt’a	فعولن فعولن فعولن فعل	1	1		3		
	Mesnevi	فعولن فعولن فعولن فعل	2	2		54		
Recez	Gazel	مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن	5	6	6	37	44	1,0%
		مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن	1			7		
Munserih	Gazel	مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن	3	3	3	21	21	0,5%

Tablo 3: Divan’da kullanılan vezinler tablosu

2.7.Divan’daki Manzumeler

Abdulmecîd Divanı’nda, terkib-i bend, kaside, kıt’a, gazel, mesnevi ve rubai olmak üzere toplam 467 adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin türleri ve beyit sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Toplam 4.368 beyi olan şiirlerinde en fazla sayıda kullanılan nazım şekli gazeldir. 352 adet olan gazeller 2.726 adet beyitten oluşmaktadır.

NAZIM ŞEKLİ	ŞİİR SAYISI	METİNDE BEYİT SIRA ARALIĞI	BEYİT SAYISI	BEYİT SAYISI ORANI (%)
TERKİB-İ BEND	1	1 - 98	98	2,24
KASİDE	21	99 - 765	667	15,28
KIT’A	22	766 - 960	195	4,47
GAZEL	352	961 – 3.686	2.726	62,40
MESNEVİ	9	3.687 – 4.245	559	12,80
RUBAİ	62	4.246 – 4.368	123	2,81

Toplam Şiir Sayısı	467	**Toplam Beyit Sayısı**	4.368

Tablo 4: Divan’daki nazım şekilleri tablosu

Divan'da ilk beyti "لولاک لولاک ما خلقت الأفلاک"[131] (sen olmasaydın felekleri yaratmazdım) hadisinden yapılan alıntı ile başlayan bir tane terkib-i bend vardır. 10 bendden oluşan terkib-i bendin her bir bendi vasıta beyti ile birlikte 10 beyitten oluşmaktadır. Yalnız 6. ve 7. bendler 9 beyitten meydana gelmektedir. Muzari' bahrinde Mef'ûlü fa'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün vezni ile yazılmış olan terkib-i bendin konusu Hz. Muhammed (s.a.v)'e na'ttır.

Şair kasidelerinde Celayir padişahı Sultan Uveys'i methetmiştir. Sultan Uveys'i Abdulmecîd'in çağdaşı olan başka şairlerde methetmiştir. Selmân-ı Sâvecî, Hâfız ve İbn Nasuh bu şairlerdendir.

Abdulmecîd şiirlerinde mahlas olarak kendi adını kullanmıştır. Genellikle gazellerin makta beyitlerinde bazen de makta beytinden önceki beyitte mahlas kullanmıştır. 352 gazelin 247 tanesinde mahlas kullanımış, 105 tanesinde ise mahlas kullanmamıştır.

Şair Tebrizli'dir ve Tebriz, şiirlerinde en fazla bahsettiği konuların başında gelmektedir. Şair Tebriz'den uzak kaldığı dönemlerde abartılı ifadeler kullanarak ona olan özlemini dile getirir.

Bahar ve çiçekler şair için tazeliğin ve canlılığın sembolüdür. Şiirlerinde sık sık baharın gelmesi ile meydana gelen güzelliği tasvir eder. Yaşılıktan şikayet şairin işlediği diğer bir konudur. Şiirlerinden anladığımız kadarı ile şiir yazdığı dönemde elli yaşın üzerinde olan şair yaşlılığın doğal sonucu olan fiziki zayıflamadan şikayet eder.

---

[131] İsmail el-Acluni, **Keşf'ül Hafâ ve Muzilü'l-ilbâs**, 3.bs., Beyrut, Dârü'l-Kitâbü'l-ilmiyye, 1988, c. II, s.164

Abdulmecîd şiirlerinde Türk kelimesini birkaç yerde kullanmıştır. Bu kullanımlarda Türkler'in savaşçı özelliklerine ve Tatar Türkleri'nin güzelliklerine işaret etmiştir.[132]

Çok iyi bir şair olmasına rağmen Abdulmecîd'in şiirlerinin İran edebiyatında etkili olmamasının sebebi, Fars şiirinin en güçlü temsilcilerinden olan Hâfız ile aynı dönemde yaşaması olabilir.

[132] Metin, b.381, 580, 695, 714, 3363, 3450 ve 4258

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TENKİDLİ METİN

فهرست

SONUÇ

Bu çalışmayla Fars edebiyatında tanınmayan bir şairin şiirleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Abdulmecîd XIV. Yüzyılda Tebriz'de yaşamış döneminin önemli şairlerinden birisidir. Hemen hemen bütün nazım şekillerinde şiirler yazmıştır. Şiirleri Moğol sonrası dönem İran edebiyatındaki şiir özelliklerinin genel karakteristiğini yansıtır. Divan'ı bir terkib-i bend, yirmi bir kaside, yirmi iki kıta, üç yüz elli iki gazel, dokuz mesnevi ve altmış iki rubaiden oluşmaktadır. Divan'ı toplam dört bin üç yüz altmış sekiz beyitten oluşan dörtyüz altmış yedi adet şiir içerir. Bu şiirleri Fars şiirinin en çok kullanılan vezin ve bahirlerinde yazmıştır. Şiirlerinin büyük çoğunluğu hezec, muzari, remel, hafif ve müctes bahirlerindedir.

Abdulmecîd'in şiirlerinde her ne kadar dini düşüncesinin etkisi görülse de Kur'an ayetlerinden çok fazla iktibas yapmamıştır ve sadece bir hadisten alıntı yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Armutlu, Sadık: **Sultan Ahmet Celayir Hayatı, Dîvânının Tenkidli Metni ve Tahlili** (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1990

Ateş, Ahmed: "Hicri VI.-VIII.(XII.-XIV) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler",**Türkiyat Mecmuası**, c. VII-VIII, İstanbul, 1945, s.128-131.

____________: **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I: Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1968

Beşerî, Cevâd: "Mecmua-i Letâfet ve Manzûme-i Zerâfet (Cong-i Mahmûd Şâh Nakîb)", **Nusha-Pejûhî**, y. 1385/2006 sa. III, s. 526-597.

Bilgegil, M.Kaya: **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1989.

Celâleddîn Hûmâyî, **Fünûn-i Belâğat ve Sena't-i Edebi**, Kum, Müessese-i Neşr-i Humâ, 1373.

Değirmençay, Veyis: **Kitâbu'l-Garbiyyât**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi, 2000.

_________________: **Kitâbu'l-Levami'l-Envar**, Atatürk Üniversitesi, Fen FakültesiErzurum, 2001.

Devletabadi, Azîzi: **Sohanveran-ı Azerbeycan**, Cilt I-II. İntişarat-ı Muessese-i Tarih ve Farhenge İran.

Gül, Muammer: **XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Doğu ve Göneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti**, İstanbul, Yeditepe, 2005.

Hâfız Şîrâzî: **Dîvân**, çev. Abdulbaki Gölpınarlı, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

__________: **Dîvân**, haz. Teymûr Burhan, Tehran, İntişârât-ı Senâyî, 1374.

Hânlerî, Pervîz Nâtıl: **Destûr-i Târihî der Zebân-i Fârsi**, Tahran, İntişârât-ı Tûs, 1378.

İsmail el-Acluni: **Keşf'ül Hafâ ve Muzilü'l-ilbâs**, 3.bs., Beyrut, Dârü'l-Kitâbü'l-ilmiyye, 1988, 2 c., s.164

Karaismailoğlu, Adnan: "Arafat'ül-Aşıkîn", **DİA**, c.III, s.263

Menuçehr, Murtaza: **Mekteb-i Hâfız**, Tebriz, İntişârât-ı Sutûde, 1370.

Naci, Muallim: **Edebiyat Terimleri**, haz.A.Yekta Saraç, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2004.

Nefîsî, Sâid: **Târîh-i Nâzm ve Nesr der İrân ve der Zebân-i Fârsî**, Kitabfûruşi Furûği, Tahran, 1344.

Olgun, Tahir: **Edebiyat Lüğatı**, haz.Kemal Edip Kürkçüoğlu,İstanbul, Enderun Kitapevi, 1994.

Rieu, Charles: **CatalogueofthePersianmanuscripts intheBritishMuseum,** Londra, BritishMuseum, 1966.

Rypka, Jan: **History of İranian Literature**, Dordrecht, D. Reidel Publishing Company, 1968.

Safâ, Zebîhullâh **İran Edebiyatı Tarihi,** çev. Hasan Almaz, 2 c., Ankara, Nüsha, 2005.

Saraç, A.Yekta: **Klasik Edebiyat Bilgisi**, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2010.

Spuler, Bertold: **İran Moğolları,** Çev. Cemal Köprülü, Ankara, Tarih Kurumu Basımevi, 1957.

Şemîsâ,Sîrûs: **Nigâhî Tâze be-Bedî'**, Tahran, İntişârât Firdevs, 1365.

___________Ferheng-i Aruz,Tahran, İntişarat-ı Firdevs, 1370

Takıyyüddîn-i Evhadî: **Arafat'ül-Aşıkîn**, haz. Seyyid Muhsin Naci Nasrabadi, Tahran, Esatir, 1389.

__________________: **Arafat'ül-Aşıkîn**, haz. Zebîhullâh Sahibkârî, Tahran, Mirâs-ı Mektûp, 1389.

Unsûrî Belhî, **Dîvân**, Haz. Muhammed Debir Siyâkî, Tahran, Kitaphane-i Senâyî, 1363.

Ürekli, Muzaffer: "Celayirliler", **DİA**, c.VII, s.264.

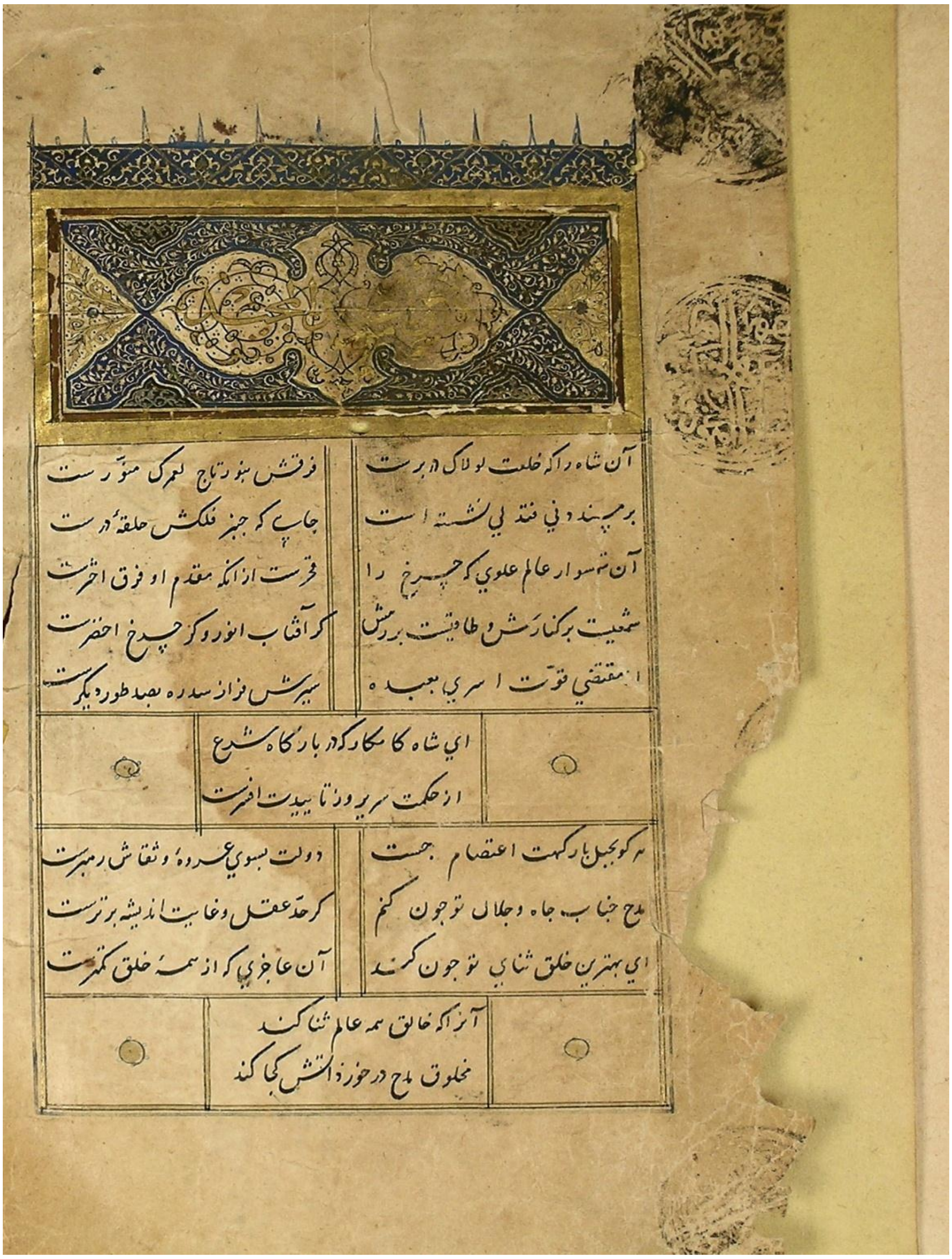
Yahakkî, Muhammed Cafer: **Ferheng-i Esâtir ve Dâstânvârehâ der Edebiyât-ı Fârsî**, Tahran, Ferheng-i Muasır, 1386.

Yıldırım, Nimet: Sultan Ahmet Celayir ve Kitabu'l Mukaddime Adlı Dîvânı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

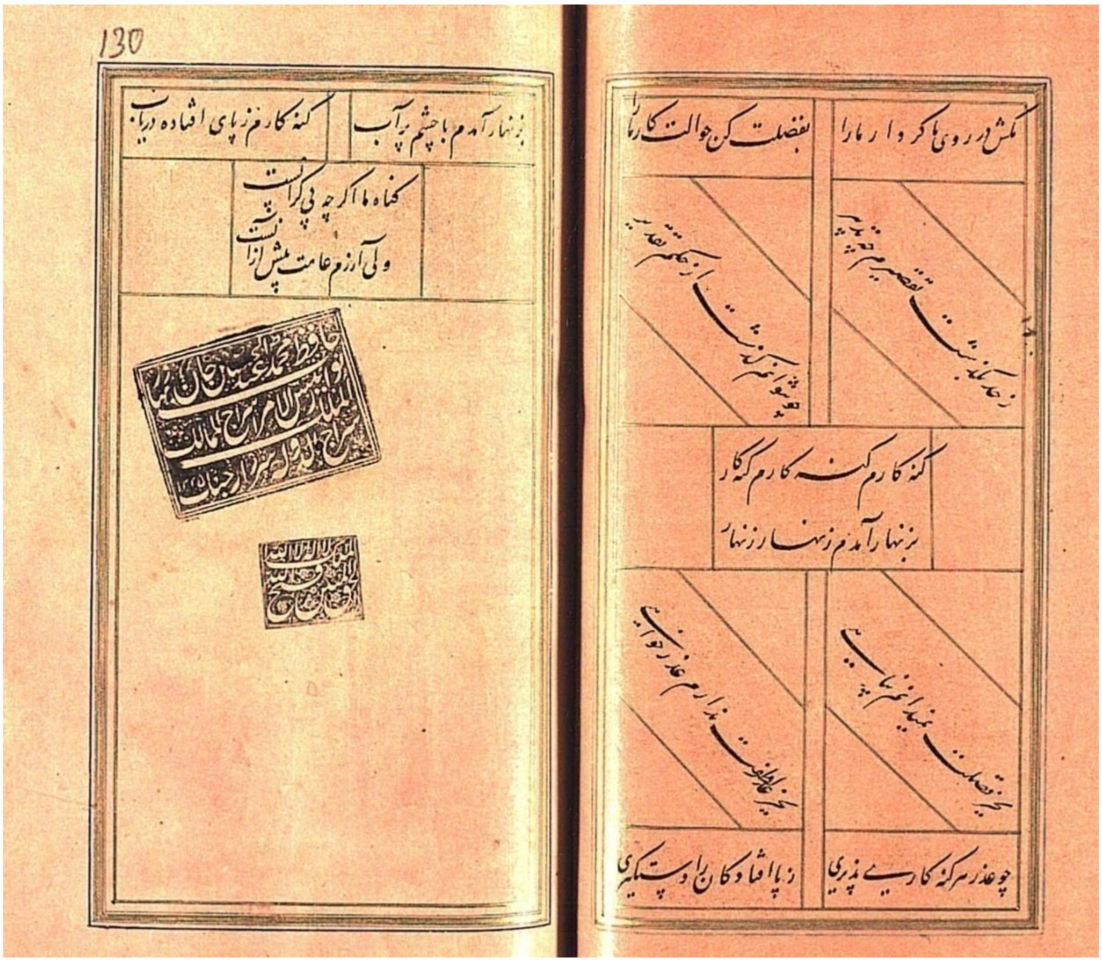
______________:**Fars Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı, 2006.

Zâhireddîn Faryâbî: **Dîvân**, haz. Emîr Hüseyin Yazgerdî, Tahran, Katre, 1381.

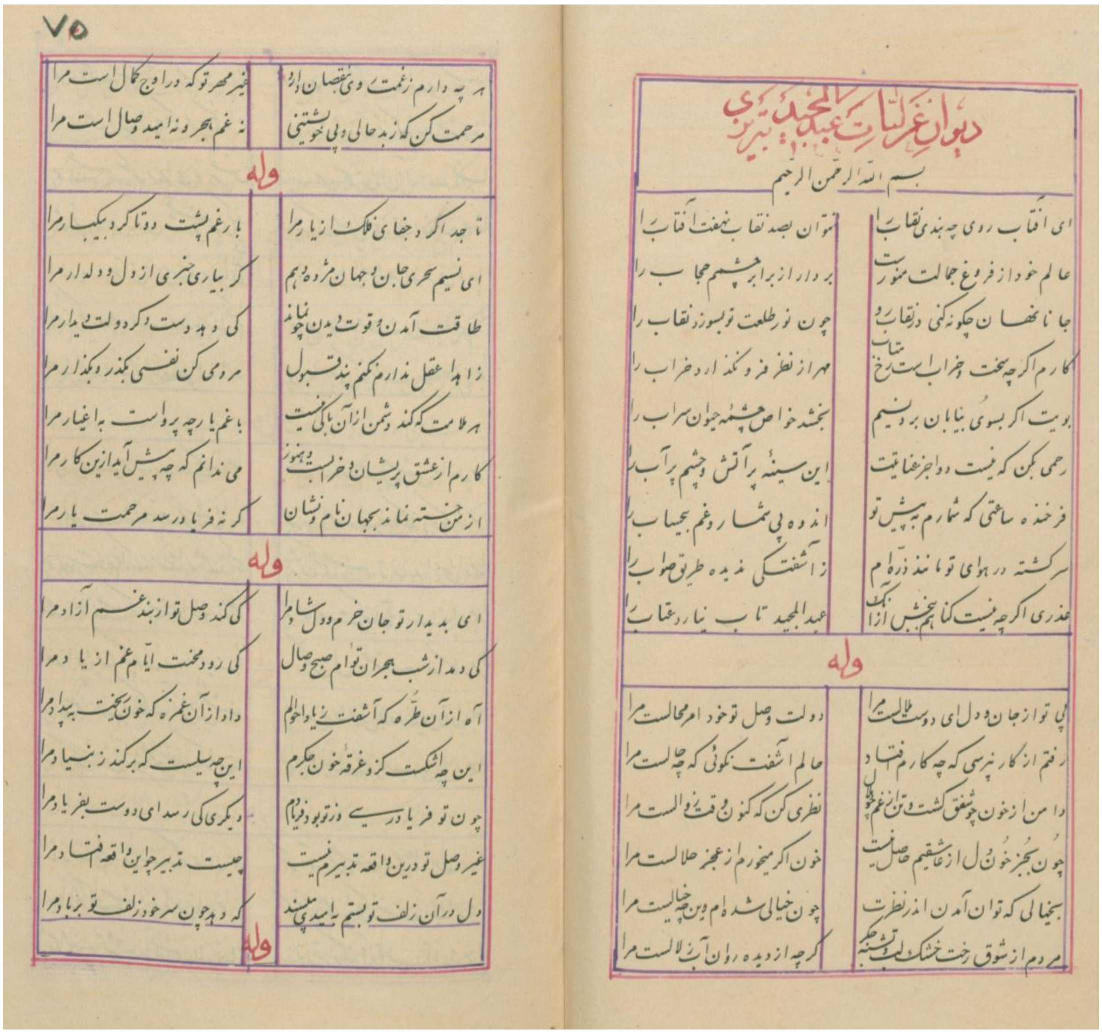
EK: YAZMA NÜSHALARDAN RESİMLER

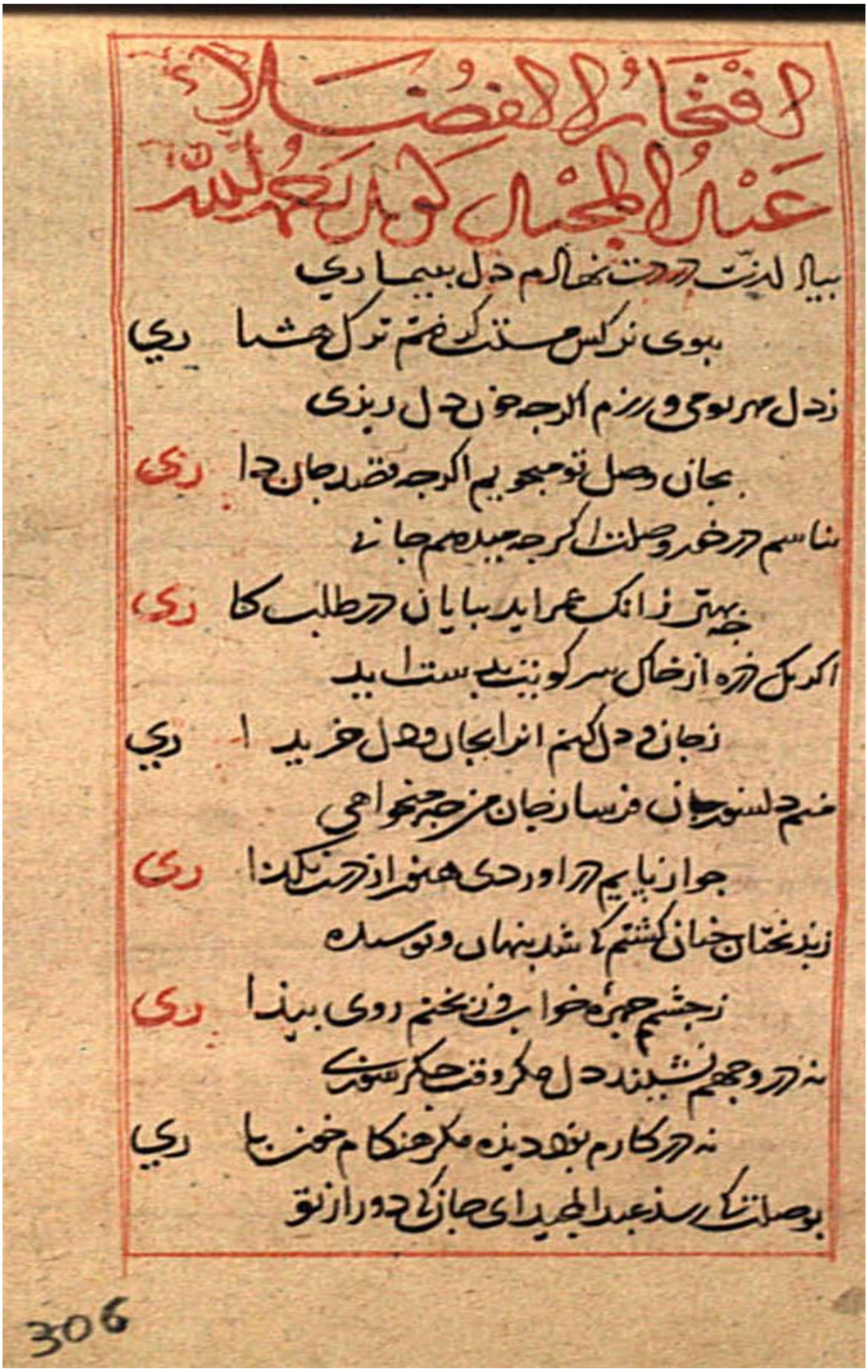
Şekil 1: A nüshası; 1^b sayfası

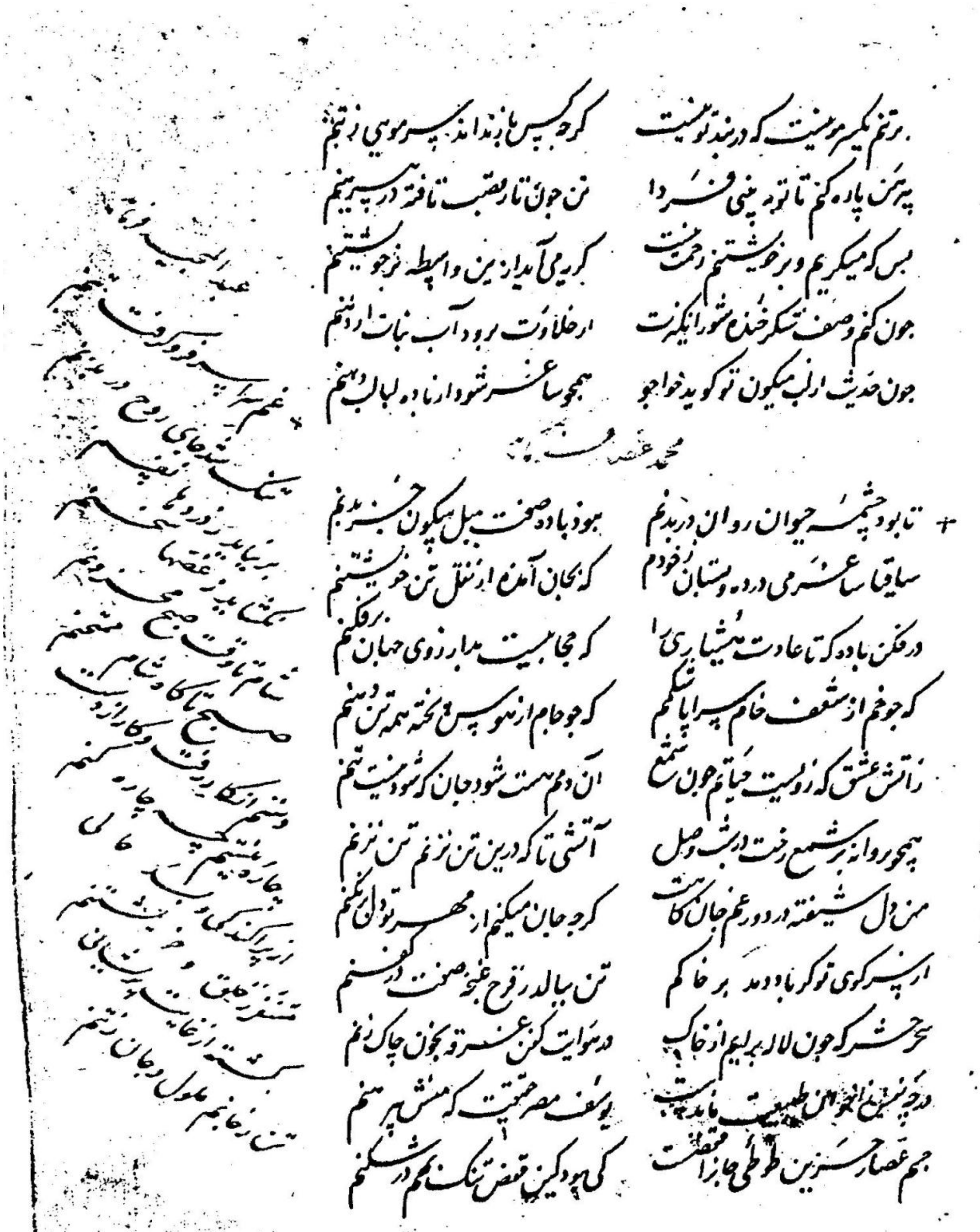
Şekil 2: S nüshası 129^{b} – 130^{a} sayfaları

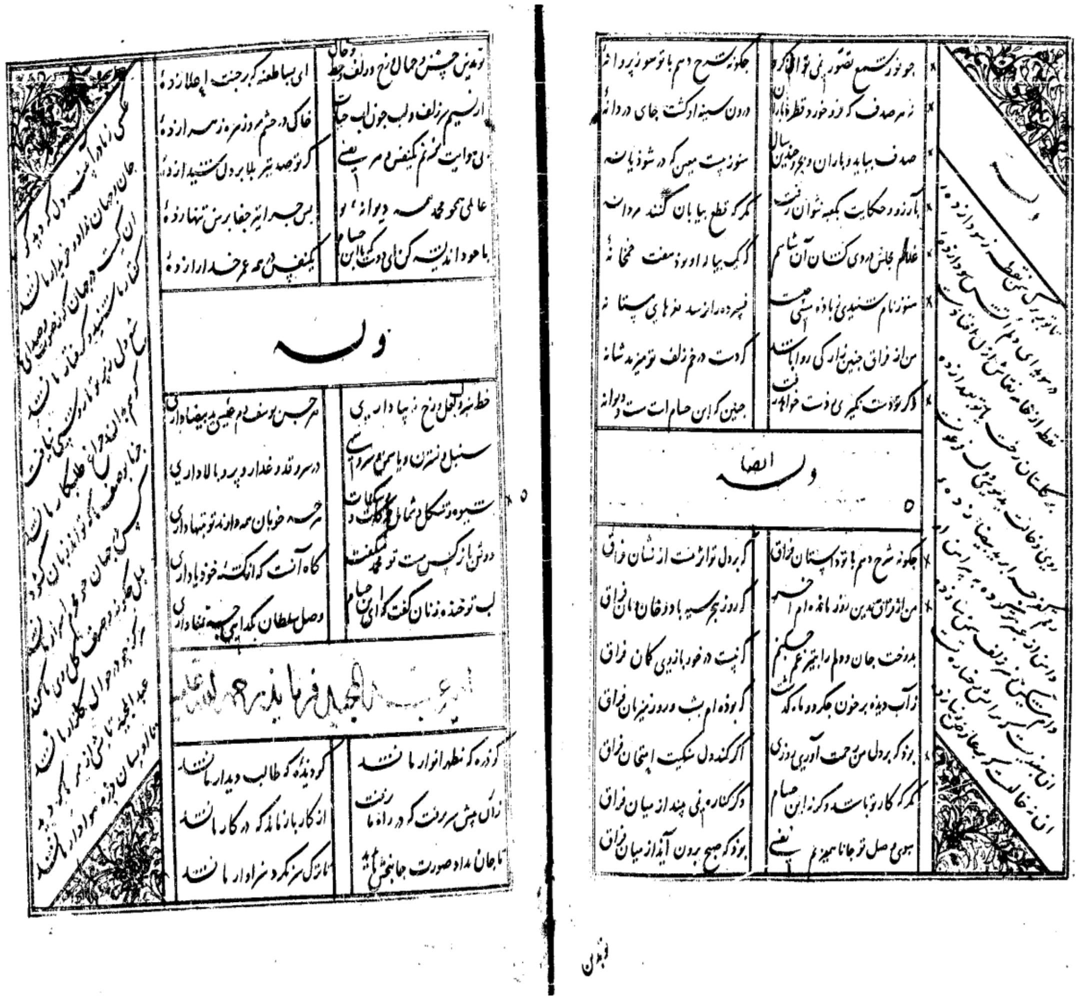
Şekil 3: Ü nüshası 74[a] – 75[b] sayfaları

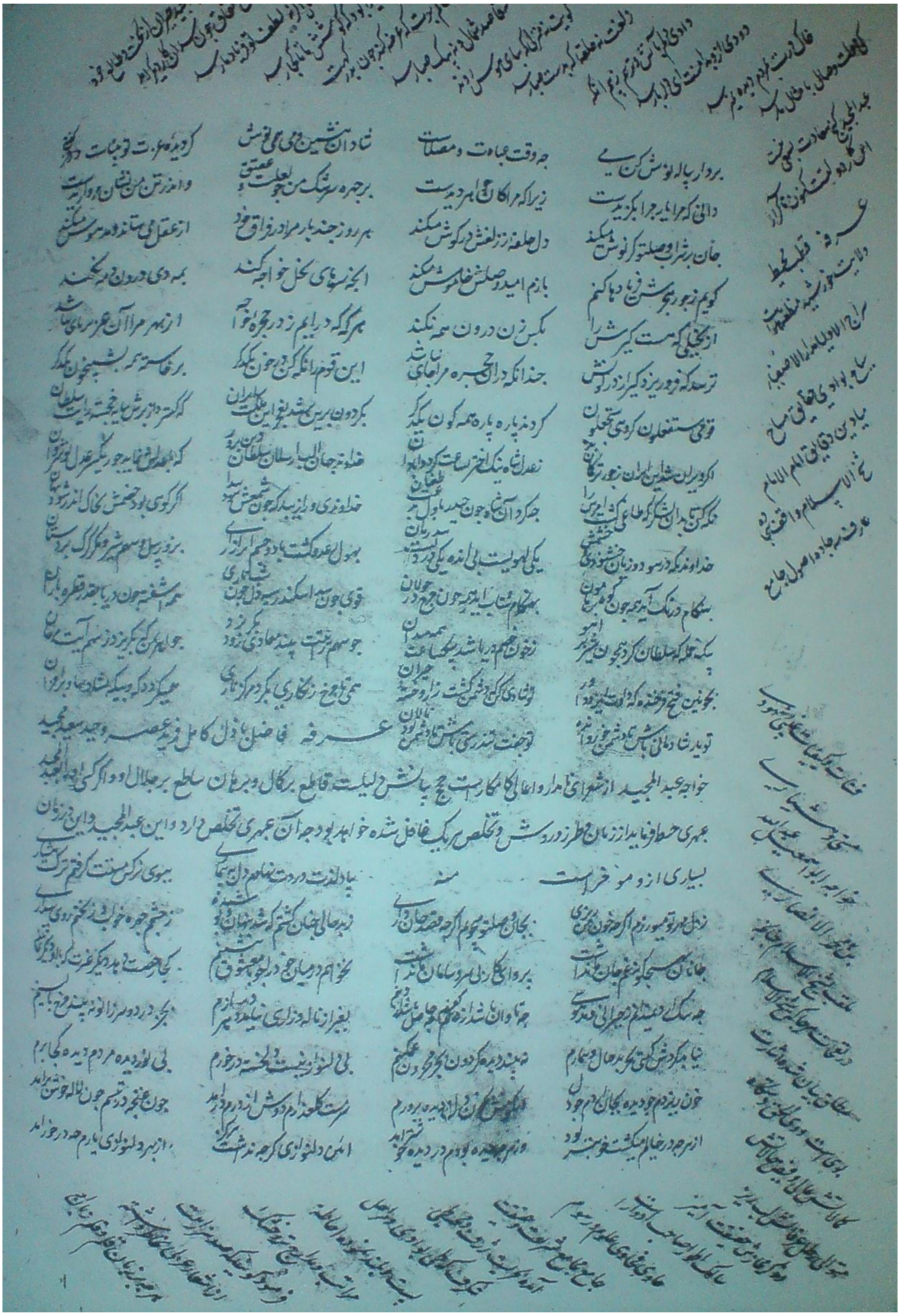
Şekil 4: SA nüshası 306[a] sayfası

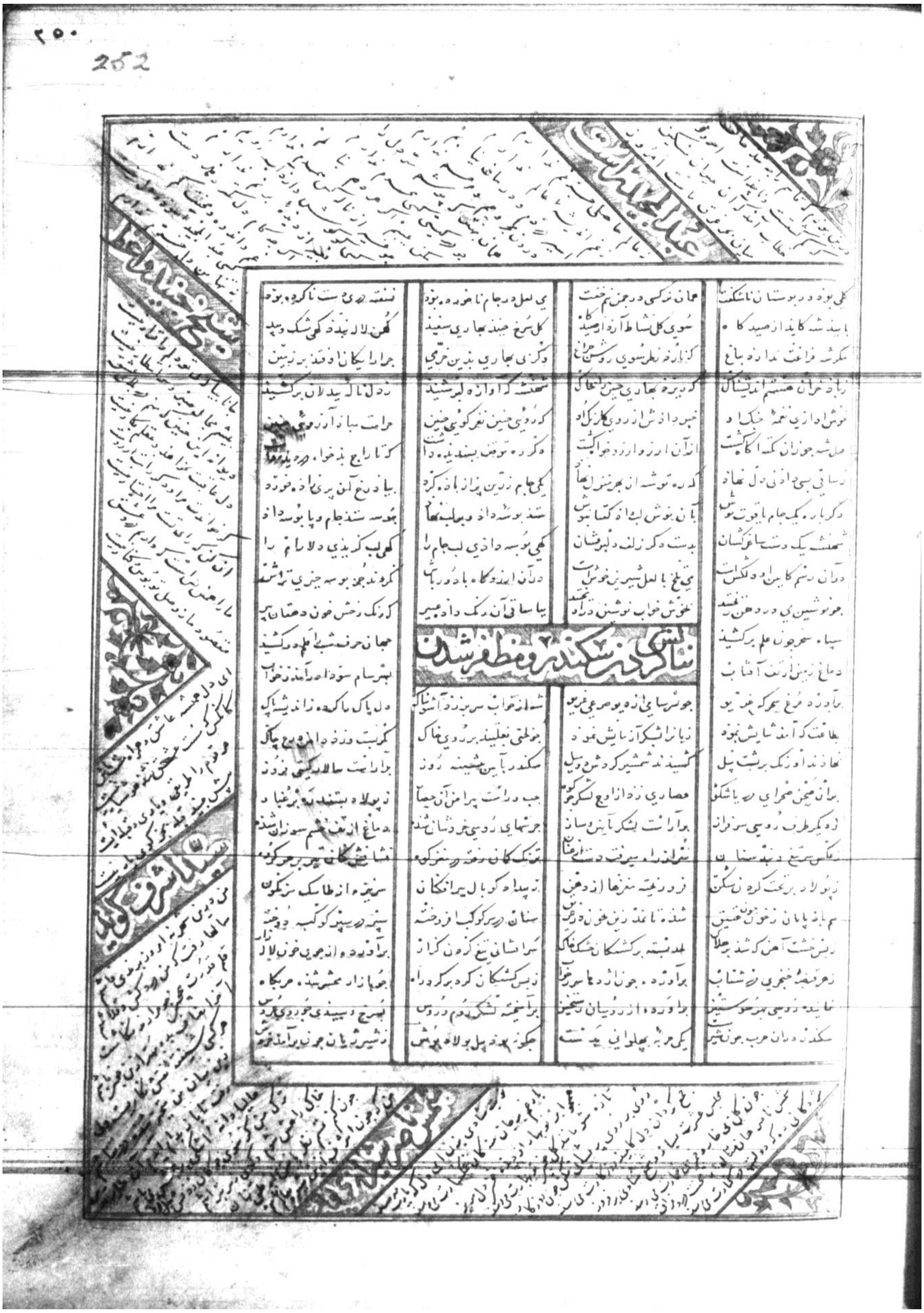
Şekil 5: M nüshası 187[a] sayfası

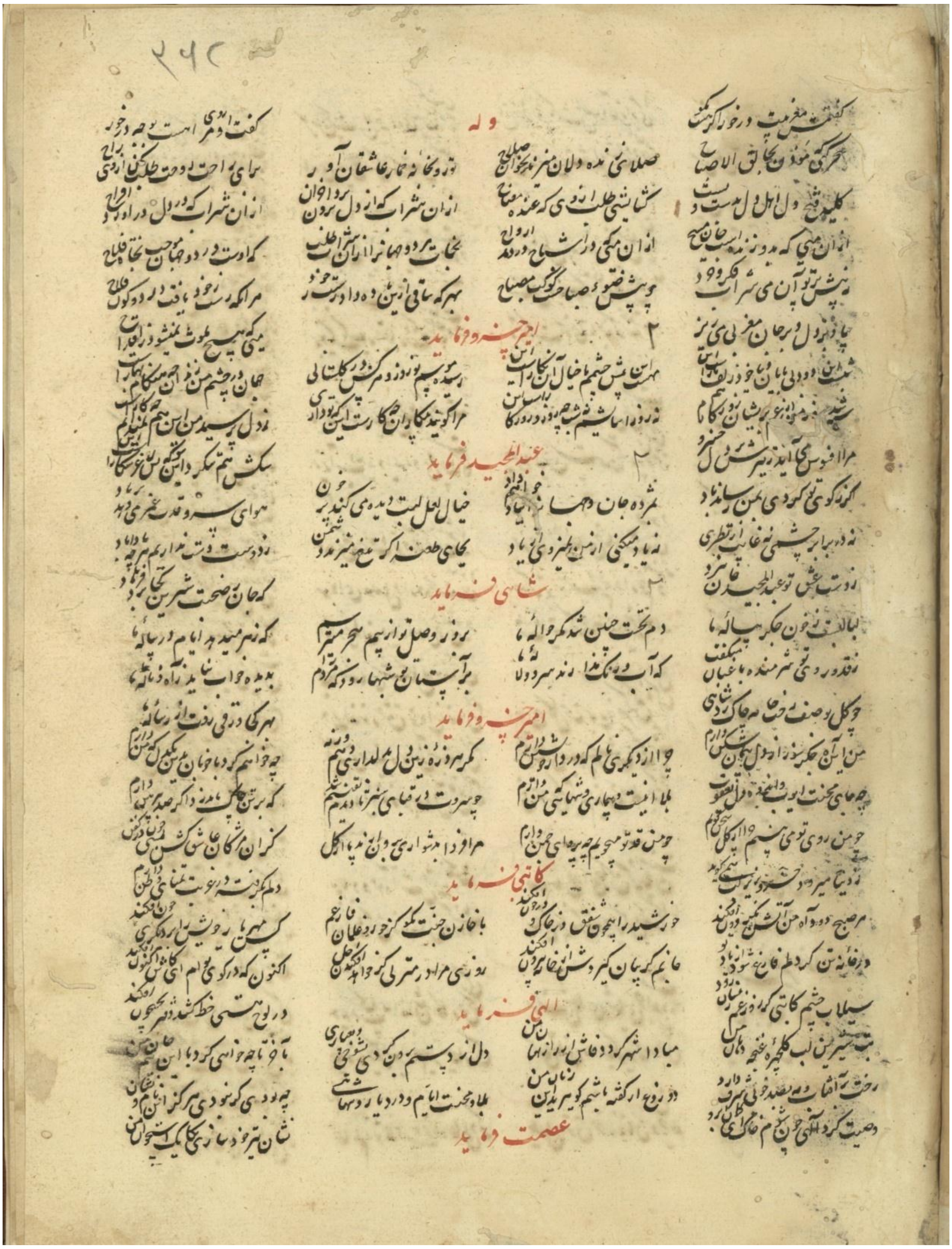
Şekil 6: K nüshası 332[b] – 333[a] sayfaları

Şekil 7: AA nüshası 679[a] sayfası

Şekil 8: B nüshası 252[a] sayfası

Şekil 9: T nüshası 262^a sayfası

Şekil 10: SC nüshası 36[a] sayfası

فهرست اسامی و اماکن

	مثنوی	قصاید	مقطعات	غزلیات	رباعی	ترکیب بند
	شمارهٔ شعر					
مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن				۲۹۸ ،۶۱،۲۸۹		
مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن				۱۲۲		
مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن		۱، ۲، ۳، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۷	۳، ۹، ۱۹	۱۲، ۱۳، ۱۴، ۲۱، ۲۴، ۲۶، ۴۱، ۴۲، ۴۵، ۴۷، ۵۴، ۵۶، ۵۸، ۶۰، ۶۴، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۵، ۷۷، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۲۵، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۶۰، ۱۶۳، ۱۷۷، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۴، ۱۸۷، ۱۹۰، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۸، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۳۲، ۲۴۹، ۲۵۴، ۲۶۵، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۹۲، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۹، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۱۸، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷		۱
مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن				۸۷، ۹۳، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۸، ۱۳۰، ۱۴۳، ۱۴۵، ۱۹۹، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۵، ۲۳۱، ۲۳۶، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۳۰۴، ۳۱۶، ۳۲۶، ۳۴۶، ۳۵۱		
مفعول مفاعلن فعولن			۱۷	۳۰، ۳۷، ۸۵، ۸۶، ۹۰، ۱۵۳، ۱۶۶، ۲۲۱، ۲۵۹، ۳۰۵، ۳۲۵، ۳۳۹، ۳۵۲		
مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعل					۱ ـ ۶۲	
مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن				۷۴، ۹۵، ۹۷، ۱۱۱، ۱۲۰، ۱۳۹، ۲۲۲، ۲۳۵، ۲۵۱، ۲۵۸، ۲۷۸، ۳۰۹		
مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن				۲۳، ۱۴۴، ۲۰۷		

فهرست اوزان

	مثنوی	قصاید	مقطعات	غزلیات	رباعی	ترکیب بند
	شمارهٔ شعر					
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن				۱۰۸		
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن		۱۶، ۲۱	۲۱	۲، ۵، ۱۶، ۲۵، ۳۳، ۳۴، ۳۶، ۴۶، ۵۲، ۶۲، ۷۶، ۸۰، ۱۲۴، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۴، ۱۶۱، ۱۶۹، ۱۷۶، ۱۸۶، ۲۳۰، ۲۴۴، ۲۴۸، ۲۵۷، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۷، ۲۶۹، ۲۷۲، ۲۸۷، ۲۹۰، ۲۹۷، ۳۱۷		
فاعلاتن فاعلاتن فاعلن	۴			۳۸، ۴۳، ۴۸، ۱۵۹، ۱۷۸، ۲۷۰، ۳۳۸		
فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن			۲۲	۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۲۷، ۳۱، ۳۲، ۶۵، ۷۸، ۷۹، ۹۲، ۱۱۶، ۱۲۳، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۸، ۱۵۲، ۱۶۵، ۱۷۳، ۲۰۴، ۲۰۸، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۳، ۲۳۹ف ۲۴۰، ۲۵۳، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۸۳، ۲۸۸، ۳۱۱، ۳۱۹، ۳۲۱، ۳۳۱، ۳۴۴، ۳۴۹		
فاعلاتن مفاعلن فعلن	۸	۴، ۷، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۳	۱، ۲، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۶، ۲۲	۱۷، ۱۸، ۲۲، ۳۹، ۴۴، ۷۳، ۸۱، ۸۲، ۹۸، ۱۰۲، ۱۰۵، ۱۱۲، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۵۱، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۵۸، ۱۶۴، ۱۶۸، ۱۸۸، ۲۰۵، ۲۳۴، ۲۴۱، ۲۴۲، ۳۰۰، ۳۱۴، ۳۲۰، ۳۳۲، ۳۴۰، ۳۴۵		
فعولن فعولن فعولن فعل	۲،۵		۱۲	۵۹، ۱۶۷		
مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن				۵۵، ۵۷، ۱۹۷، ۲۴۳، ۲۹۶		
مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن		۵، ۶، ۸، ۱۸، ۱۹، ۲۰	۴، ۵، ۶، ۱۴، ۱۵، ۱۸	۹، ۱۹، ۲۳، ۲۸، ۷۱، ۸۳، ۸۸، ۸۹، ۹۱، ۹۴، ۹۶، ۹۹، ۱۰۳، ۱۱۴، ۱۳۸، ۱۴۷، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۶۲، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۵، ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۲۰۲، ۲۲۰، ۲۲۷، ۲۳۷، ۲۵۶، ۲۸۲، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۳۰۸، ۳۱۲، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۳۴، ۳۴۲، ۳۴۷، ۳۵۰		
مفاعیلن مفاعیلن فعولن	۱، ۳، ۶، ۷، ۹			۲۰، ۴۰، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۳، ۶۳، ۷۲، ۱۱۷، ۱۴۶، ۱۷۴، ۱۸۳، ۲۰۰، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۴، ۲۱۷، ۲۵۰، ۲۵۲، ۲۵۵، ۲۶۶، ۲۶۸، ۲۷۷، ۳۱۰، ۳۳۰، ۳۳۳، ۳۴۱		
مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن				۱۰، ۱۱، ۳۵، ۸۴، ۱۰۴، ۱۴۰، ۱۸۰، ۱۸۵، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۶، ۲۱۶، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۳۸، ۲۴۵، ۲۴۷، ۲۵۶، ۲۷۱، ۲۹۱، ۲۹۳، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۱۳، ۳۱۵، ۳۲۴، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۴۳، ۳۴۸		

آیه	سوره\ شمارهٔ آیه	شمارهٔ بیت
وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ الَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سلامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ **فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ**	زمر\۷۳	۳۱۷۷
كُلُّ **مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ**	رحمن\۲۶	۳۹۲۹
كلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَالَيْنَا تُرْجَعُونَ	انبیاء\۳۵	۳۹۲۹
هَلْ اتَى عَلَى الانْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا	انسان\۱	۳۹۳۰، ۳۹۳۱، ۳۹۳۳
قُلِ اللَّهُمَّ **مَالِكَ الْمُلْكِ** تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ انَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	آل عمران\۲۶	۳۹۳۷
هُوَ الَّذِي اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَاتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا **اُولِي الاَبْصَارِ**	حشر\۲	۳۹۴۱

یک حدیث در بیت ۱ و ۱۸۲

«لولاک لولاک ما خلقت الأفلاک»

فهرست آیات

آیه	سوره\ شمارهٔ آیه	شمارهٔ بیت
لَعَمْرُكَ انَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ	حجر\۷۲	۱
ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى	نجم\۸	۲
سُبْحَانَ الَّذِي **اسْرَى بِعَبْدِهِ** لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَى الْمَسْجِدِ الاقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ ايَاتِنَا انَّه هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ	إسراء\۱	۵
لا اكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ **بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى** لا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ	بقره\۲۵۶	۷
يَا ايُّهَا الرَّسُولُ **بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ** الَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَانْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ انَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ	مائده\۶۷	۱۳
انَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ ادَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَاب ثُمَّ قَالَ لَهُ **كُنْ فَيَكُونُ**	آل عمران\۵۹	۲۷
قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اسْرَفُوا عَلَىٰ انْفُسِهِمْ **لا تَقْنَطُوا** مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ انَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا انَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ	زمر\۵۳	۹۸
وَاذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ انِّي جَاعِلٌ فِي الْارْضِ خَلِيفَةً قَالُوا اتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ انِّي اعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ	بقرة\۳۰	۱۸۳
يَاايُّهَا الَّذِينَ امَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ اذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ	مائده\۵۴	۱۸۴
لقَدْ خَلَقْنَا الانْسَانَ فِي **احْسَنِ تَقْوِيمٍ**	تین\۴	۱۸۷، ۳۹۳۴
فَاذَا سَوَّيْتُهُ **وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي** فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ	حجر\۲۹	۱۹۰
ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ انْشَأْنَاهُ خَلْقًا اخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ **احْسَنُ الْخَالِقِينَ**	مؤمنون\۱۴	۱۹۱
وَلا **تَزِرُ وَازِرَةٌ** وِزْرَ أُخْرَى وَانْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ الَى حِمْلِهَا لا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَزَكَّى فَاِنَّمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ وَاِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ	فاطر\۱۸	۱۵۵۶

(۶۱)

S 110[b] Ü 14٧[b] تــو خــالق و رزّاق و غفــور و صــمدی نه کفو تـو کـس نـه والـدی نـه ولـدی
۴۳۶۶ دانـــای ضـــمیر و فاعـــل مختـــاری عالم به تو قـایم و تـو قـایم بـه خـودی

(۶۲)

A 135[a] S 115[a] Ü 14٧[b] تـــا چنـــد دلا ازیـــن و آن اندیشـــی از نعمــت و زحمــت جهــان اندیشــی
٤٣٦٨ زنهــار در احــوال جهــان فکــر مکــن کــان نیــز نیــرزد کــه از آن اندیشــی

(۵۲)

A 134a S 114a Ü 14va بــازم بــه دیــار طــرب انگیــز رســان   دســتم بــه ســر زلــف دلاویــز رســان

٤٣٤٩ در خطـــهٔ شـــیراز مکـــدّر گشـــتم   یــا رب بــه ســلامتم بــه تبریــز رســان

(۵۳)

S 113a Ü 14va تـــا چنـــد ز بـــاد خـــواهی ام آزردن   من خود ز هوایت جـان نخـواهم بـردن

۴۳۵۱ تا جان دارم بهـر تـو جـان خـواهم داد   تـا زنـده ام از شـوق تـو خـواهم مـردن

(۵۴)

S 113b Ü 14va گـــل بهـــر نثـــارت نتـــوانم دیـــدن   ترســـم کـــه توانـــد قـــدمت بوســـیدن

۴۳۵۳ نرگس نـنهم پـیش تـو کـز نـور رخـت   بینـــا شـــود و رخـــت توانـــد دیـــدن

(۵۵)

A 136b دلـــدار شـــنید نالـــه و زاری مـــن   بس کـرد قـدم رنجـه بـه بیمـاری مـن

٤٣٥٥ آشـــفته شـــد آن زلـــف ز آشـــفتگی ام   بیمـــار شـــد آن چشـــم ز بیمـــاری مـــن

(۵۶)[776]

A 132b S 112a Ü 14va دوش ابـر خجـل شـد از گهربـاری مـن   پس کـرد قـدم رنجـه بـه بیمـاری مـن

٤٣٥٧ آشـــفته شـــد آن زلـــف ز آشـــفتگی ام   بیمـــار شـــد آن چشـــم ز بیمـــاری مـــن

(۵۷)

S 115b Ü 14va پوشید به خـون جهـان فـروزم بـی تـو   یــک دم تــرنّم تــا کــه نســوزم بــی تــو

(۵۸)

A 136b S 116b Ü 14vb فریــاد رســا ضــعیف و پیــرم بخشــای   در رنـج و غـم و غصّـه اسـیرم بخشـای

٤٣٦٠ جز عفو[777] تو نیست پای مردم دریـاب   جز لطف تو نیسـت دسـتگیرم بخشـای

(۵۹)

A 136a S 116a Ü 14vb ای ســـرو روان قصـــد روانـــم کـــردی   محـــزون و خـــراب و نـــاتوانم کـــردی

٤٣٦٢ بـــا تـــو بـــه مـــراد دوســـتان ننشســـتم   رفتـــی و بـــه کـــام دشـــمنانم کـــردی

(۶۰)

A 131b S 110b Ü 14vb گـــر واقـــف درد مـــن نـــالان گـــردی   شک نیست که از کرده پشیمان گـردی

٤٣٦٤ گــر بــاد بــه گــوش تــو رســاند حــالم   درحال چو زلـف خـود پریشـان گـردی

---

[776] این رباعی در نسخهٔ S و Ü چنین است:

دوش ابر خجل شد از گهرباری من   بلبل همه شب نخفت از زاری من

چون مردمِ چشمِ دلبرم دید مرا   بیمار شد از غایت بیماری من

[777] عفو A : لطف Ü،S

(۴۴)

A 134b S 114b Ü 146b عمری است که هر شب به مقامی دگرم — هر روز شتابان چو نسیم سحرم
٤٣٣٣ هر شام[771] چو زلف بر گلستان خسبم — هر صبح چو باد بر ریاحین گذرم

(۴۵)[772]

A 133b S 113a Ü 146b ای دوست گمان مبر که ترکت گیرم — سهل است اگر نمی کنی تدبیرم
٤٣٣٥ تا زنده ام از شوق وصالت سوزم — ور[773] جان دهم از درد فراقت میرم

(۴۶)

A 131b S 111a Ü 146a تا چند ز شوق سوز دل انگیزم — تا کی ز فراق خون مژگان ریزم
٤٣٣٧ هر چند که ناتوانم امّا چو نسیم — برخیزم و در زلف نگار[774] آویزم

(۴۷)

A 135a S 115a Ü 146b ای یاد تو همدم[775] درون ریشم — در جستن تو دشمن جان خویشم
٤٣٣٩ زیرا که گرم وصال تو دست دهد — جز دادن جان در قدمت نندیشم

(۴۸)

A 131a S 110b Ü 146a در جُستن او قدم زنم دم نزنم — ور زخم خورم نفس ز مرهم نزنم
٤٣٤١ گر در طلبش به دیده باید رفتن — از خار مغیلان مژه برهم نزنم

(۴۹)

A 134b S 114b Ü 146b چشمم به فراغت نگذارد چه کنم — زین درد بدان سپارد چه کنم
٤٣٤٣ من دست ز دیده داشتم مدّتهاست — چون دیده ز من دست ندارد چه کنم

(۵۰)

S 116a Ü 147a ای جان و جهان چو بی وفای چه کنم — یک لحظه به پیش من نیایی چه کنم
۴۳۴۵ از شوق تو چون بلبل اگر می نالم — ترسم که چو گل به هم برآیی چه کنم

(۵۱)

A 134b S 114b Ü 146b تا چند دلا به هر هوس بسته شویم — نآمد گه آن کزین و آن رسته شویم
٤٣٤٧ از ننگ وجود پر ز نقصان برهیم — باشد به کمال خویش پیوسته شویم

---

[771] شام Ü،S : روز A
[772] این شعر در نسخهٔ A دو بار آمده است (133b,136b)
[773] ور A : چون Ü،S
[774] نگار A : بتان S
[775] همدم A : مرهم Ü،S

(۳۵)

A 136a S 116a Ü 145a ز آن نرگس مست تو خرابم همه عمر — ز آن طرّه پریشان و بتابم همه عمر
٤٣١٥ از آرزوی آب حیات لب تو — از دیده رود لعل مذابم همه عمر

(۳۶)

A 135b ترسید که بفسرد ز سرما تن مهر — زان در بر خور کشید سنجاب سپهر
٤٣١٧ آتش ز میان آهن و سنگ گریخت — زان رو که بدو رخش توان دیدن چهر

(۳۷)

A 133a S 112b Ü 146a گرچه غم و غصّه ام گرفت از پس و پیش — ور غرق شدم میان خون دل ریش
٤٣١٩ از هیچ کسی شکایتم نیست مگر — از بخت بد و طالع سرگشتهٔ خویش

(۳۸)

S114b Ü 146a آن زلف چو دام مشک بر دانهٔ خال — گر صید کند مرغ دلی ولی نیست محال
۴۳۲۱ از مردم دیده دلربایی عجب است — بنشسته درون هفت پرده همه سال

(۳۹)

A 132a S 111a Ü 146a ای ختم شده بر رخ تو حسن و جمال — از لطف تو غرق عرق شرم، زلال
٤٣٢٣ از روی تو گل برآمده رنگارنگ — وز طرّهٔ تو مشک شده حال به حال

(۴۰)

A 132b S 112a Ü 146a ای روی تو رشک لاله و آب زلال — هر لحظه به صورتی دهی عرض جمال
٤٣٢٥ چون لاله میان سبزه در حلّهٔ سبز — چون ژاله فراز لاله در جامهٔ آل

(۴۱)

SC 36b عمری است که با غم تو در ساخته ام — پنهان ز تو با تو عشقها باخته ام
٤٣٢٧ ز آن با تو نگفته ام که هرگز خود را — شایستهٔ حضرت تو نشناخته ام

(۴۲)

A 133b S 112b Ü 146b تا کام به ناکام برفت از دستم — از عیش بریدم و به غم پیوستم
٤٣٢٩ ای خواجه مپرس حال آشفتهٔ من — بگذار مرا چنانکه هستم هستم

(۴۳)

S 115b Ü 146b ای باد بگو بر ِ دوای دردم — کان عاشق بد حال ز شوقت هر دم
۴۳۳۱ افتاده میان خاک و خون می گوید — بر خاک من آ که خون حلالت کردم

(۲۶)

S 113a Ü 145a از درد کـه بـر دلـم نهـان مـی آیـد   شادی شده و انـده بـه فغـان مـی آیـد
۴۲۹۷ ز آن گونـه شـدم تنگـدل اکنـون کـه در و   از تنگـی جـا غصّـه بـه جـان مـی آیـد

(۲۷)

A 131a S 110a Ü 144b ای آنکه کسـی بـه کنـه ذاتـت نرسـید   عـالم شـده از نـور جمـال تـو پدیـد
۴۲۹۹ هـر چنـد تـرا آینـه هـا بسـیار اسـت   روی تـو دریـن آینـه هـا نتـوان دیـد

(۲۸)

A 135a خور را ز هلال حلقـه در گـوش کشـید   زان کوکب مشک رنگ بر دوش کشـید
۴۳۰۱ و آنگه به سـوی خـویش بـه گیسـوش کشید   نتـوان نتـوان تـرا در آغـوش کشـید

(۲۹)

S 115a Ü 145a خورشید به خیط شـمس از دام کشـید   مـه را بـه خـم کمنـد در دام کشـید
۴۳۰۳ بـر چهـرهٔ صـبح طـرّه دام کشـید   نتـوان نتـوان زلـف دلارام کشـید

(۳۰)

A 132a S 111b Ü 145a بلبل صـفتت بـه صـد زبـان مـی گویـد   نـرگس بـه هـزار دیـده ات مـی جویـد
۴۳۰۵ تـا درخـور بوسـیدن پـای تـو شـود[۷۶۹]   شبنم لب غنچـه هـر سـحر مـی شـوید

(۳۱)

A 132b S 111b Ü 145a ای جان ز چه[۷۷۰] در پـیش منـت نیسـت قـرار   وی عمـر چـرا نبینمـت جـز بـه گـذار
۴۳۰۷ جان است به لب تو عمری، اندر طلبـت   جانم به لب آمده ست و عمرم بـه کنـار

(۳۲)

A 134a S 113b Ü 145a بـی جـرم و گنـاه بـا مـن خسـته زار   کردی به خلاف عادت ای دوست دو کار
۴۳۰۹ جـانی، نرسـیدی چـو بمُـردم بـه لـبم   عمـری، و نیامـدی بـه پیـری بـه کنـار

(۳۳)

A 135b بی طلعـت گـل ملـولم از صـحبت خـار   بـی سـایهٔ سـرو نیسـتم بـرگ بهـار
۴۳۱۱ گوینـد بـه پیـری بـه کنـار آیـد عمـر   شـد عمـر گرامـی ام بـه پیـری ز کنـار

(۳۴)

S 115a Ü 145a ای دیده! ز جور تو زبون گشتم و خـوار   یـاد تـو نمـی کـنم ز مـن یـاد میـار
۴۳۱۳ از پـای فتـاده را لگـد کـوب مکـن   دست از تو بداشـتم ز مـن دسـت مـدار

---

[۷۶۹] شود A : بود S،Ü

[۷۷۰] چه A : چه رو S،Ü

(۱۷)

A 134a S 114a Ü 145a دوران فلـک بـی دل و دلـدارم کـرد هـر روز بـه محنتـی گرفتـارم کـرد

۴۲۷۹ زنهـار کـه زنهـار نمـی شـاید خواسـت فریـاد کـه فریـاد نمـی یـارم کـرد

(۱۸)

A 131a S 110a Ü 144b خورشید جمالش[۷۶۸] چو جهان آرا شـد چون ذرّه همه جهـان بـر و شـیدا شـد

۴۲۸۱ چـون رنـگ عـدم زدود ز آیینـهٔ ملـک عکسـی ز جمـال او دران پیـدا شـد

(۱۹)

S 117b Ü 145a گـردون بـدنم ضـعیف و بیمـار کنـد تـا ملـک جهـان در نظـرم خـوار کنـد

۴۲۸۳ تـا قطـع علایـق کـنم ایّـام مـرا هـر روز بـه علّتـی گرفتـار کنـد

(۲۰)

A 136a خونـاب جگـر سـپهرم از دیـده گشـود وز دسـت دلـم دامـن امّیـد ربـود

۴۲۸۵ کـردیم هـزار گونـه تـدبیر ولـی تـدبیر کسـی مـانع تقـدیر نبـود

(۲۱)

A 133b S 113a Ü 145a چـاکر ز درت بـر در دیگـر نـرود گـر در نشـود، ولیـک ازیـن در نـرود

۴۲۸۷ دل خـود بـرود هوایـت از دل نـرود سـر خـود بشـود خیالـت از سـر نـرود

(۲۲)

A 132a S 111b Ü 145a چـون ابـرم اگـر چـه ابـر دُربـار شـود بـر چـرخم اگـر چـه نالـهٔ زار شـود

۴۲۸۹ نه آب به روی کـارم آیـد چـو سرشـک نـه بخـت ز نالـه هـام بیـدار شـود

(۲۳)

A 134a S 113b Ü 145a چـون پرتـو روی تـو پدیـدار آیـد دل وصـل تـرا بـه جـان خریـدار آیـد

۴۲۹۱ خـواهم خبـرت کـنم ز راز دل خـویش شـرم و ادبـم مـانع گفتـار آیـد

(۲۴)

A 131b S 110b Ü 144b از فکـر خـم زلـف تـو جـان آسـاید وز یـاد لـب لعـل تـو عمـر افزایـد

۴۲۹۳ رخسار جهان فـروز تـو آینـه ای اسـت کـان آینـه جـز صـورت جـان ننمایـد

(۲۵)

S 116a Ü 145b از لعـل لبـت چشـمهٔ حیـوان آیـد ز آن روی که جان بخشد و عمر افزایـد

۴۲۹۵ لیکن خط سبز گـرد او طـوطی نیسـت هنگـام سـخن شـکر چـرا مـی خایـد

---

[۷۶۸] جمالش A : جهانش S،Ü

(۹)

A 136b S 116b Ü 144b آن دانه که در دام خم زلـف دو تاسـت — جانش خوانم ز بیم خصمان و خطاسـت

٤٢٦٣ در عــارض او عکــس دل ســوخته ام — از ضعف من و صـفای رویـش پیداسـت

(۱۰)

A 133a S 112b Ü 144a آرامِ دلــم ربــود ایّــام ز دســت — جـام طـربم بشـد سـرانجام ز دسـت

٤٢٦٥ تـدبیر کســی مـانع تقـدیر نگشـت[٧٦٤] — بس[٧٦٥] کام که دادند به ناکـام ز دسـت

(۱۱)

A 133a S 112a Ü 144a تنهـا نــه دلـم جـور دلارام شکسـت — تنهـا نــه مـرا گـردش ایـام شکسـت

٤٢٦٧ بس دل کـه ز شـوق وصـل در هجـر بسـوخت — بس کـام کـه روزگـار در کـام شکسـت

(۱۲)

A 133a S 112b Ü 144a جــام طــربم ربــود ایّــام ز دســت — پشــت املــم ز بــار انــدوه شکســت

٤٢٦٩ از جـان و تـن غمــین و معلـول مـدام — از چشم و دلـم در آب و آتـش پیوسـت

(۱۳)

A 132a S 111b Ü 144a از هــر طرفــی کــه آن دلارام گذشــت — از نرگس و گلبرگ نهان شد کُه و دشت

٤٢٧١ نرگس همه دیده بهـر دیـدارش رسـت — غنچه همه لـب بـرای پابوسـش گشـت

(۱۴)

A 135a از بحــر ســراب درّ شــهوار گرفــت — تریــاک ز آب دهــن مــار گرفــت

٤٢٧٣ سیم از مه و زر ز خور به یکبـار گرفـت — نتــوان نتــوان جــوی ز ادرار گرفــت

(۱۵)

A 132a S 111a Ü 144b دل زنــده شــود چــو بــاد بویــت آرد — جان سجده برد[٧٦٦] جـو یـاد رویـت آرد

٤٢٧٥ گـر گـرد ز هسـتی ام برانگیـزد چـرخ — آن گــرد هــوا بــه ســوی کویـت آرد

(۱۶)

A 131b S 111a Ü 144b بــا درد تــو جــان منّــت درمـان نبـرد — بــا لعــل تــو نــام آب حیــوان نبــرد

٤٢٧٧ گـر چـه زره[٧٦٧] زلـف تـو دارد دل مـن — از نـاوک غمـزه هـای تـو جـان نبـرد

---

[۷۶۴] نگشت A : نشد S،Ü

[۷۶۵] بس S،Ü : این A

[۷۶۶] برد A : کند S،Ü

[۷۶۷] زره A : گره S،Ü

رباعیات

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعل
بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف مجبوب

(۱)

A 134b S 114a Ü 143b گر چه بـه وصـل دسـترس نیسـت مـرا   جز یاد تو یـار و هـم نفـس نیسـت مـرا
٤٢٤٧ دور از تـو، ز دسـت مـی رود احـوالم   دریاب که جز لطف تو کس نیسـت مـرا

(۲)

A 135b S 115b Ü 143b گر یـار بـه سـامان کنـد ایـن کـار مـرا   بینـد رخ زرد و چشـم خونبـار مـرا
٤٢٤٩ ماننـد گـل دو روی بتوانـد دیـد   در سـرخی خـون، زرد رخسـار مـرا

(۳)

A 134b S 114a Ü 143b ای خواجه مشو غـرّه بـدین بـرگ و نـوا   کاین مایـه بـه کـار نیسـت در روز جـزا
٤٢٥١ شک نیست تفاوت به عمل خواهـد بـود   در خاک چو گشـتند نهـان شـاه و گـدا

(۴)

A 133b S 113b Ü 143b جـانم چـو دو زلـف تسـت در پـیچش و تـاب   چشمم چو دهان تست پـر درّ خوشـاب
٤٢٥٣ شد زیر و زبر دلم کـه وقـف غـم تسـت   ز آن روی که هر چه وقـف شـد گشـت خـراب

(۵)

A 132b S 112a Ü 143b چـون نـرگس نـاتوان خـود مسـت و خـراب   مـی خـورد ز سـاغر بلـورین مَـی نـاب
٤٢٥٥ رخشان شده چون مَی از بلـورین سـاغر   از سـینهٔ چـون بلـور او رنـگ شـراب

(۶)

A 136a S 116b Ü 144a لبهـای تـرا بـه قنـد و یـاقوت و نبـات   نسبت نکنم ای بت شیرین حرکـات[762]
٤٢٥٧ زیـرا کـه ز شـرم لعـل جـانبخش[763] تـو بـود   که اندر ظلمات اسـت نهـان آب حیـات

(۷)

A 135b در طـرّه تـو دلـم بـه ناچـار گریخـت   ز آن تُـرک خـدنگ افکـن خونخـوار گریخـت
٤٢٥٩ چون ناوک غمزه هـای دلـدوز تـو دیـد   از بـیم در آن زلـف زره دار گریخـت

(۸)

S 114a Ü 144a تقدیر فکنـد کـارم انـدر کـم و کاسـت   تـدبیر از آن روی نمـی آیـد راسـت
۴۲۶۱ فریـاد کـه فریـاد نمـی یـارم کـرد   زنهـار کـه زنهـار نمـی شـاید خواسـت

---

[762] در نسخهٔ S و Ü این بیت جنین است:
لبهای ترا ای بت شیرین حرکات   نسبت نکنم ای به قند و یاقوت و نبات
[763] جان بخش A : جان افزا S،Ü

(۹)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

S 117[a] سیه پوشی چو قران مقتدایی — امامی مرشدی مشکل گشایی
چو نور مصطفی در ظلمت غار — چو ماه بدر تابان در شب تار
شده چون مردم دیده سیه پوش — که باشد در سیاهی چشمهٔ نوش
در این رنگ آن تن روشن ازان شد — که سوی سدره در شب می توان شد
لباس نور معنی از مداد است — مکان نور خود عین سواد است
چو ذاتش مظهر نور الهی است — بسان نور دیده در سیاهی است
چو بینایی دلیل رهروان است — چو کعبه مقصد خلق جهان است
جنابش سجده گاه شیرمردان — وجودش شمع جمع رهنوردان
درون جامه آن ذات منوّر — چو زیر زلف، رخشان روی دلبر
بهین عضوها رخسار باشد — بزیر زلف ....
سلوک صورت و معنی چنان کرد — که ممکن نیست بالاتر ازان کرد
به جامه کرد هم رای سیاهی — که رنگی نیست بالای سیاهی

روز امروز دان و عشرت ساز   که چو رفت این نفس نیاید باز
حالِ ناآمده نمی دانیم   حالیا دادِ وقت بستانیم
به مدار فلک امید مدار   زینهار او نمی دهد زنهار[755]
S 124b خیز تا حظّ عمر برگیریم   حیف باشد به حیف اگر میریم
در شتاب است عمر بشتابیم   باشد این یک دو روز دریابیم
A 120b غمِ نابوده بیش از این نخوریم   بگذرانیم خوش چو برگذریم
دی و فردا ز یاد بگذرانیم   تا از امروز بهره برداریم
یک دم از بندِ غم شویم آزاد   فکر تا چند هر چه بادا باد
ای دوای درونِ خستهٔ من   وی امید دلِ شکستهٔ من
بس پریشان و سخت حیرانم   دردِ دل را دوا نمی دانم
نه توانی که وصل دریابم[756]   نه شکیبی که روی برتابم[757]
قدرتی نی که در تو آویزم   طاقتی نی که از تو بگریزم
فرصتی نه که بر دَرَت میرم   دولتی نه که دامنت گیرم
همدمی نه که راز بگشایم   محرمی نه که غصّه بنمایم[758]
از تو ای جان کنون[759] گزیرم نیست   صبر خود[760] از تو دستگیرم نیست
همه روزه ملول و محذونم   همه شب از سرشک در خونم
نه دلیلی که ره برم به وصال   نه امیدی که بهْ شود احوال
بختم از طالع گران خفته   طالع از بختِ بد بر آشفته
تن ز جانم ملول و جان ز تنم   کس مبادا درین بلا که منم[761]
کارم آشفته است و حال بد است   گر ترحّم کنی به جای خود است
اگرت هیچ رای مرحمت است   مرحمت کن که جای مرحمت است
دست گیرم کنون که بتوانی   ور نه رفتم ز دست تا دانی

---

[755] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[756] دریابیم A : دریابم S،Ü
[757] بر تابیم A : بر تابم S،Ü
[758] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[759] کنون A : و دل S،Ü
[760] خود A : دور S،Ü
[761] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

گر چه بر عمر اعتمادم نیست / شام تا صبحدم امیدم نیست

هر دَم امیدِ وصلم افزون است / آرزویم ز شرح بیرون است[٧٤٧]

حیف اگر از امید بر نخورم / آه اگر آرزو به خاک برم[٧٤٨]

صبحدم گرد باغ گردیدم / از زبان زمانه بشنیدم

کای ریاحین نقاب بگشایید / چهرهٔ دلفریب بنمایید

صبحِ صادق دمید برخیزید / یک نفس در نسیم آویزید

وقت تنگ است تیز بشتابید / صبحدم را به وقت دریابید

بهره از نوبهار بر دارید / پیش از آن کز خزان فرو بارید[٧٤٩]

Ü 154a خوش برآیید یکزمان[٧٥٠] باهم / که بسی یاد آورید این دم

زینهار ای شکفته گُل زنهار / می رود بی درنگ فصل بهار

A 120a S 124a مرحمت کن به جای بلبلِ[٧٥١] مست / دست گیرش که می رود از دست

بیدلان را خراب و خوار مکن / تکیه بر حسن نوبهار مکن

چون دلم گوش کرد این گفتار / خونم از دیده ریخت بر رخسار

سخت با بختِ خود بر آشفتم / خون ز دیده روانه می گفتم

کای نسیمِ بهار عنبر بوی / از برای خدا بیار بگوی

کای گلِ نو شکفتهٔ سیراب / عمر چون باد می رود، دریاب

پیشه کن عیش و کامرانی را / به خوشی بگذران جوانی را

سخت بد عهد بی وفاست جهان / فرصتِ عیش را غنیمت دان

دل برین دهرِ بی ثبات منه / وقت[٧٥٢] را رایگان ز دست منه

از جمال و جوانی ات برخور / عمر ضایع مکن به بوک و مگر

چرخ بر کامِ دل مدام نگشت / آرزوی دلی تمام نگشت[٧٥٣]

اثر از روزِ رفته پیدا نیست / هیچ کس را امید فردا نیست[٧٥٤]

---

[٧٤٧] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

[٧٤٨] این بیت در نسخهٔ A نیست

[٧٤٩] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

[٧٥٠] یکزمان A : یکنفس S،Ü

[٧٥١] بلبل S،Ü : نرگسA

[٧٥٢] وقت A : روز S،Ü

[٧٥٣] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

[٧٥٤] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

(۸)

وصف حال برنایی و پیری[۷۳۹]

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 119a S 123a Ü153b ای دریغا بهارِ برنایی — آن نشاط دل و توانایی
حیف روزِ امید و عزّت و ناز — که برفت آنچنان که ناید باز
رفت از ایامِ عمر فصلِ بهار — شد جوانی چو باد بر گلزار
رفت چون وصل[۷۴۰] دلبران به شتاب — روزِ شادی و روزگارِ شباب
داد از آن روزگار نستادم — جاهلانه به باد بر دادم
این زمان از تصوّرش هر دم — غرق خون سرشک می گردم
دهر چون مایهٔ طرب بربود — حیف و حسرت کنون ندارد سود
تا نشاطِ جوانی ام بگذشت — لذّتِ زندگانی ام بگذشت[۷۴۱]
زرد از آن روی کرده ام رخسار — کآفتابم رسید بر کهسار[۷۴۲]
راه امّید و عیش بنوشتم — چون ز پنجاه میل بگذشتم[۷۴۳]
S 123b اعتمادم به روزگار نماند — آن هوسهام بر قرار نماند
جز هواداری ام که عادت شد — غیر شوقم کزآن زیادت شد[۷۴۴]
پیرم امَا دلِ جوان دارم — میل معشوقِ همچنان دارم
جان هنوزم ز مهرِ محزون است — دل هنوزم ز شوقِ پر خون است
سر هنوز از خیال پر سوداست — اندرونم ز عشق پر غوغاست[۷۴۵]
هر دمم درد و سوز بیشتر است — خاطر از درد هجر ریشتر است
روزگارم ضعیف کرد و نزار — نه ز پیری ز درد فرقت یار[۷۴۶]

---

[۷۳۹] این عنوان تنها در نسخهٔ Ü آمده است
[۷۴۰] وصل A :-- S : دلبران: S
[۷۴۱] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۷۴۲] کهسار A: دیوار S،Ü
[۷۴۳] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۷۴۴] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۷۴۵] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۷۴۶] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

دماغم خود ازین معنی برآشفت   که با مهرت چرا باشد دلم جفت
ز غیرت هر دو بر آتش نشینند   که تا دایم ترا پیوسته بینند[734]
بر آیینه مرا هم غیرت آید   که روی تو به عکست می نماید
حدیث غیرت خواهم نهفتن   که نتوان آنچه دلخواه است گفتن[735]
به گرد هر دری تا چند پویم   ز هر نوعی سخن تا چند گویم[736]
ندارد قصّهٔ شوقت نهایت   نشاید بیش ازین گفتن حکایت
طبیعت نازک است آن دلربا را   تحمّل چون کند این ماجرا را
S 122b اگر خود نظم باشد دُرّ شهوار   مُمِل باشد سخن چون گشت بسیار
Ü 152a دلا ختم حکایت بر دعا کن   شکایتهای بی حاصل رها کن[737]
نه زان سان تند و خودرای است دلدار   که از رایش توان بردن به گفتار
نه گفتار دلاویزم پذیرد   نه زور و زاری و زر دست گیرد
ز پا ننشینم ار خود می رود سر   سر عبدالمجید و پای دلبر
همیشه تا خم زلف مشوّش   نشاند جان و دلها را بر آتش،
هوای سرو و بالای گل اندام   رباید از درونها صبر و آرام
همیشه تا ز مهر روی چون گل   کنند اهل نظر زاری چو بلبل
ز شوق طرّه و خال معنبر   پریشان طالع اند و تیره اختر
چو جان جسمت ز هر چشمی نهان باد   ز آفتها وجودت در امان باد
چو دانش نیکنام و خوب کردار   ز پیش هر نظر پوشیده رخسار
ندیده مردم چشمی جمالت   نهفته رخ ز هر فکری خیالت
S 123a همیشه با مراد خود قرین باش   به شادی با سلامت هم نشین باش
ز دولت خرم و ز اقبال دلشاد   سعادت بنده و دولت رهی باد
امورت بر نظام، احوال محمود[738]   ز طالع شاکر و از بخت خشنود

[734] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[735] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[736] گویم S،Ü رانم A : گویم S،Ü
[737] در نسخهٔ Ü قبل از این بیت چنین عنوانی آمده است: در ختم سخن
[738] معمور A : محمود S،Ü

اگر احوال زلفت گفته گردد / جهان برگفته ام آشفته گردد
ولی از غیرت آن قدرت ندارم / که این معنی نهان در خاطر آرم
S 121b کجا رخصت دهد غیرت نگارا / که در نظم آورم وصف شما را
سخن آن بهٔ که در وصفت نرانم / که وصفت خود نیاید در بیانم
لباس وصف ناید بر قدت راست / چو حسنت برتر از اندیشهٔ ماست
نه مطلوبم ز تو حسن است تنها / فدیتُک امارت فیک اُخری[730]
A 118a مرا سرّی است با عشقت نهانی / و حالات تجلّی عن بیانی[٧٣١]
ندارم در دل و جان جز هوایت / نخواهد خاطرم غیر از رضایت
اذا اخرجت عن قلبی سواکم / رضیت بکل ما فیه رضاکم
چو عشقت را شعار خویش کردم / به ترک اختیار خویش کردم
Ü 151b ندارم اختیار اکنون تو دانی / اگر جان بخشی و گر جان ستانی
دلا چون خالی اش یابی ز اغیار / بگو ز آن گونه احوالم بر یار
که باد آن جایگه همدم نباشد / زبان اندر سخن محرم نباشد
سخن با باد صبح ار باز گویم / به ناچار از همه کس چاره جویم[٧٣٢]
و گر نه باد حال دل[٧٣٣] چه داند / سلام جان به جانان کی رساند
مگر شاید ز غرقاب غمت رست / به هر شاخ و گیاهی می زنم دست
به غیر از باد اگر چه کس ندانم / که پیغامی بدان حضرت رسانم
S 122a نمی خواهم که باد آید در آن کوی / مبادا پرده بردارد از آن روی
بسوزم ز آتش غیرت سرا پای / نسیمی گر رباید زلفت از جای
چو بلبل ناله ام از جان بر آید / گلی گر روی در پای تو ساید
چو غنچه دیده ام در خون نشیند / که نرگس از چه رو روی تو بیند
پریشان تر شدم ز آن زلف خوشبوی / که بُرقع رو چرا دارد در آن روی
چو گیسوی تو در تابم ز سودا / که دامن سر چرا ساید بر آن پا
A 118b دل از رشک دماغم می گدازد / که دایم با خیالت عشق بازد

[٧٣٠] این بیت در نشخهٔ S و Ü نیست
[٧٣١] این بیت در نشخهٔ S و Ü نیست
[٧٣٢] این بیت در نشخهٔ S و Ü نیست
[٧٣٣] دل A : جان Ü.S

قدم خواهم که تا نزد[۷۲۲] تو پویم / زبان خواهم که تا ذکر تو گویم
دلم باید که او مهرت گزیند / نخواهم دیده گر رویت نبیند[۷۲۳]
چو در جان منی جانم خوش آید / سرم خود بهر سودای تو باید
اگر چون گرد گردم از هوایت / نیارامم مگر بر خاک پایت
توان دیدن عیان از تاب چهرت / همه ذرّات من پیدا ز مهرت[۷۲۴]
چه گویم شرح درد دل چه گویم / ببین خوناب چشم و رنگ رویم
تو عمری در تو کی خواهم[۷۲۵] رسیدن / تو جانی از تو چون شاید بریدن
شدم دور از تو ای جان و جوانی / ملول از جان[۷۲۶] و سیر از زندگانی
اوی چهرت خورا! کت ها چنان ورد / چو صبحم با دل گرم و دم سرد[۷۲۷]
مبادا هیچ کس جانا بدین حال / پریشان خاطر و آشفته احوال
ز جام درد عشقت گشته سرمست / شده دستم ز کار و کارم از دست
Ü 101a کسی غیر از تو ام فریادرس نیست / به جز تو در جهان هیچکس نیست
A 117b S 121a تو در دل، دل خراب از آرزویت / تو در جانی و جان در جست و جویت
من از شوق تو در خونابه خوردن / نه دست آوردهٔ من تان کردن[۷۲۸]
چو پیوسته میان جانی آخر / به جانم تا به کی گردانی آخر
چو دایم در دلی ای سرو سرکش / دلم را از چه می داری در[۷۲۹] آتش
سویدای دلی و نور دیده / از آن رو گشته ای از من رمیده
دلم می خواهد ای خورشید تابان / جهان حسن و لطف! ای صورت جان!
که در وصفت زبان را برگشایم / به قدر وسع و امکانت سرایم
کنم باب رخت ز آن گونه تقریر / که گفتارم چو خور گردد جهانگیر
چو ذکر قدت آید بر زبانم / سخن از فرق فرقد بگذرانم
چو گویم شیوهٔ ز آن چشم خون خوار / شود مست از شنیدن مرد هشیار
حکایت چون کنم ز آن لعل خندان / فرو بارد ز شعرم آب حیوان

---

[۷۲۲] نزد A : سوی Ü،S
[۷۲۳] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۷۲۴] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۷۲۵] درتو کی خواهم A : کی توان در تو Ü،S
[۷۲۶] جان Ü،S عمر A : عمر A
[۷۲۷] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۷۲۸] این بیت در نشخهٔ S و Ü نیست
[۷۲۹] در Ü،S : بر A

نخواهم زندگی بی روی یاران[٧١٤]   اَوی آنان مَه گل با مَه بهاران
چو اندُه کش[٧١٥] ز شوق وصل یارم   نبخشد خرّمی فصل بهارم
اگر در روضه با رضوان قرینم   و گر در خلد با حوری نشینم
S 120a نخواهد دل مگر روی[٧١٦] دلارام   نگیرد جان مگر در کویش آرام
کسی کز دوستم مشغول دارد   خیال دیگرم در خاطر آرد،
اگر خود عمر باشد در نوردم   وگر جان است از و بیزار گردم
نسیم دلنواز روح پرور   که حال بیدلان گویی به دلبر،
Ü 100b چو بینی قد چون سرو روانش   رخ چون گل میان گلستانش،
بگو دارم امید ای[٧١٧] سرو آزاد   که بر هر چشمه از چشمم کنی یاد[٧١٨]
چو گلبرگت شود ریزان در آغوش   مکن اشک چو گلبرگم فراموش
چو از نیْ بشنوی زاری و فریاد   کنی از زاری و فریاد من یاد
چو بینی سایه بیجان در پی خویش   ازین افتادهٔ خاکی بیندیش
چو گیسو سر نهد در پایت ای یار   ازین آشفتهٔ سرگشته یاد آر
به گاه برق[٧١٩] و باران بهاری   دل و چشم مرا در خاطر آری
A 117a ز اختر باز دان بیزاری ام را   قیاس از بلبلان کن زاری ام را
ز تاب خور چگر سوزیم را پرس   ز تیره شب سینه روزیم را پرس
S 120b به جان آمد دل از درد[٧٢٠] فراقت   زد آتش در درونم ز اشتیاقت
چو شمعم بی رخت ای شمع سرکش   ز چشم و دل میان آب و آتش
اگر چه چون خیالم از[٧٢١] جمالت   نیم خالی زمانی از خیالت

[٧١٤] یاران Ü،S : یارم A
[٧١٥] اندوهگین Ü،S : هنده کش A
[٧١٦] مگر روی A : به جز وصل Ü،S
[٧١٧] ای A : آن Ü،S
[٧١٨] یاد Ü،S : ناز A
[٧١٩] برق Ü،S : برف A
[٧٢٠] درد A : دست Ü،S
[٧٢١] از A : بی Ü،S

مــــرا از خــــاک ره کمتـــــر گرفتــــی   از آنــــم ســــایه از ســـــر برگرفتـــــی

شــدی چــون ســایه از رویــم برانــدی   بخـــواری بـــر ســـر خـــاکم نشـــاندی

تو عمـری چـون روی[۷۰۵] تـدبیر مـن چیسـت   تو جانی بی تو جانا چـون تـوان زیسـت[۷۰۶]

بــه زیــر بــار[۷۰۷] هجرانــت شــدم پســت   اگــر دســتم نگیــری رفــتم از دســت

چــو تــو شــیرینتر از جــان و جهــانی   چـــرا شـــد تلخـــم از تـــو زنـــدگانی

مکــن جانــا جفــا و جــور ازیــن بــیش   ز آب چشــــم و تــــاب دل بینـــــدیش[۷۰۸]

Ü 150a مکـــن بیـــداد ازیـــن بیشـــم میـــازار   بتـــــرس از دادگـــــر زنهـــــار زنهـــــار

اگر چــه عاشــقان را خــون تــوان خــورد   نه هرچه از دسـت برخیـزد تـوان کـرد

چـــو دیـــدی طلعـــت[۷۰۹] زیبـــای او را   خـــــرام[۷۱۰] قـــــد بـــــی همتـــــای او را

بگـــو بـــی رنـــگ آن گلبـــرگ رخســـار   نـــدارد رونقـــی بســـتان و گلـــزار[۷۱۱]

S 119b بگـــو بـــی قامـــت آن ســـرو دلجـــوی   نـــدارد زینتـــی[۷۱۲] بـــاغ و لـــب جـــوی

بـــه یـــادت گـــرد هـــر ســـروی بگشـــتم   ز شـــوقت بـــر گـــل خنـــدان گذشـــتم

مـــرا کـــآن قامـــت و رخســـار بایـــد   ســـهی ســـرو و گلـــم در چشـــم نآیـــد

نـــه دل خواهـــد کـــه در گلشـــن نشـــنید   نـــــه خـــــاطر ســـــایهٔ ســـــروی گزینـــــد

نیایــــــد در خیــــــالم خنــــــدهٔ گــــــل   نگـــردد در ســـرم ســـودای ســـنبل[۷۱۳]

نمـــی گـــردم ز جـــام لالـــه سرمســـت   نـــه در زلـــف بنفشـــه مـــی زنـــم دســـت

A 116b نـــه بـــوی نســـترن غـــم مـــی زدایـــد   نـــه چشـــم نرگســـم دل مـــی گشـــاید

ز چشمم چون گـل رویـت نهـان اسـت   بهـــار انـــدُه فزاتـــر از خـــزان اســـت

دلـم را بـا بهـار و گـل چـه کـار اسـت   بهـارم وصـل و گـل رخسـار یـار اسـت

[۷۰۵] در متن: کنی

[۷۰۶] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

[۷۰۷] بار S،Ü : پای A

[۷۰۸] این بیت در نسخهٔ A نیست

[۷۰۹] طلعت S،Ü : صورت A

[۷۱۰] خرام S،Ü : خرامنده A

[۷۱۱] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

[۷۱۲] زینتی A : رونق S،Ü

[۷۱۳] سنبل A : بلبل S،Ü

همیشه با دل گرم و دم سرد   سرشک سرخ ریزان بر رخ زرد
چو احوالم بدانستی کماهی   اگر بر من ترحّم کرد خواهی،
سحر بر عزم طوف کعبۀ جان   ببند احرام و روی آور به جانان
ز هر عیبی منزّه چون روان شو   پس آنگه سوی کوی دوستان[٦٩٩] شو
A 115b نصیحت کردنت درخور نباشد   به نوعی شو کز آن خوشتر نباشد
S 119b نمی گویم ز گلها بوی بردار   که از بوی خوشت خوشبوست گلزار
نگویم غسلی از شبنم برآور   چو شبنم از تو شد پاکیزه گوهر
Ü 149b نگویم بایدت از دل صفا جُست   چو دل را خود صفا ز آمد شد تست
نگویم کسب کن از جان کمالی[٧٠٠]   چو جان خود از تو دارد اعتدالی
مدد هم زآب حیوانت نباید   تو جان بخشی کز و جان می فزاید[٧٠١]
گذاری کن فراز کوی جانان[٧٠٢]   که تا خاک از تو گردد آب حیوان
نشاید در شبستانش روان[٧٠٣] رفت   تو خود دانی که انجا چون توان رفت
اگر چه همچو عمری تیز رفتار   به غایت نرم شو در صحبت[٧٠٤] یار
مبادا در شدن سرعت نمایی   نقاب از روی جان بخشش گشایی
چو جان بی سایه شو اندر سرایش   چو سایه روی نهْ بر خاک پایش
به بوسه خاک پایش را میازار   به دیده گر غباری هست بردار
چو نزد جان و جانانم رسیدی   نمایی حال من زین سان که دیدی
چو یابی فرصت از مردم نهانی   زمین بوسی و خدمتها رسانی
بگو تو مظهر لطف خدایی   چنین بی مهر و سنگین دل چرایی
چرا بر خستگان رحمی نداری   نه آخر رحمت پروردگاری؟
اگر چه حاصل جان و جهانی   مکن بد عهدی و نا مهربانی
A 116a چو مهری روز عیشم تیره مگذار   سهی سروی دمی در سایه ام دار

---

[٦٩٩] دوستان Ü،S : گلستان A
[٧٠٠] کمالی Ü،S : جمالی A
[٧٠١] این بیت در نسخۀ S و Ü نیست
[٧٠٢] کوی جانان A : آب حیوان Ü،S
[٧٠٣] روان A : توان Ü،S
[٧٠٤] صحبت A : حصرت Ü،S

(۷)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 114[b] S 117[b] Ü 148[b] نســـــیم روح بخـــــش نوبهـــــاری | ز انفاســـت خجـــل مشـــک تتـــاری
معطّـــر ز اهتمامـــت هـــر گلســـتان | معنبـــر[٦٩١] از قـــدومت طـرف بســـتان
پریشـــان از هوایـــت ســـرو ســـرکش | ز شـــوقت در نهـــاد لالـــه آتـــش
ز ســعیت چهـرهٔ گـل دلگشـای اسـت | ز بویـت زلـف سـنبل مشکسـای اسـت[٦٩٢]
نهی بـر گـل ز سـنبل زلـف خوشـبوی | کشـی خـط بنفشـه بـر لـب جـوی
زمـین از تـو نزهتگـاه چـین اسـت | زمانـه غیـرت خلـد بـرین اسـت
ز یکســو دیــدهٔ نــرگس گشــایی | ز دیگـر سـو جمـال گـل نمـایی[٦٩٣]
ز تــو گلهــا چــو حــوران بهشــتند | ریــاحین از تــو روحــانی سرشــتند
گهــی از ارغــوان نخلــی طــرازی[٦٩٤] | گهــی از ارغنــون لحنــی[٦٩٥] نــوازی
ز تجویــف نیــی نغمــه ســرایی | ز نــای بلبلــی معجــز نمــایی
ز هــر ســازی گشــایی راز دیگــر | ز هــر رازی[٦٩٦] کنــی آواز دیگــر
تــرا بـا هـر دلـی پیونـد جـانی اسـت | ترا در[٦٩٧] هر سری سرّی نهـانی اسـت
تــوی بــا هــر دل بیچــاره دمســاز | انـــیس خـــاطری و محـــرم راز
S 118[a] تــو گــویی[٦٩٨] راز بـی دل نـزد دلـدار | نمـایی حـال بـد حـالان بـرِ یـار
تــو ســازی چــارهٔ هــر بــاد پیمــای | تــو گیــری دســت هــر افتــاده از پــای
بـه غیـر از تـو کسـی محـرم نـدارم | بـه جـز تـو در جهـان همـدم نـدارم
درون دردمنـــدم را تـــو دانـــی | کـه هـر دم آتـش دل مـی نشـانی
نگـــر ایـــن طـــالع برگشـــتهٔ مـــن | ببـین بـه بخـت بـد سرگشـتهٔ مـن
نگـــر حـــالِ دلِ از تـــن رمیـــده | ز درد و غصّـه، جـان بـر لـب رسـیده
همه شـب تـا سـحر بـی یـار و بـی دل | میـان خـون چـو مـرغ نـیم بسـمل

---

[۶۹۱] معنبر Ü،S : معطّر A
[۶۹۲] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۶۹۳] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۶۹۴] طرازی A : فرازی Ü،S
[۶۹۵] لحنی A : دستان Ü،S
[۶۹۶] رازی A : تاری Ü،S
[۶۹۷] در A : با Ü،S
[۶۹۸] تو گویی Ü،S : توی A

نمی دانیم جز تو در جهان کس   ز روی مرحمت فریادمان رس
خداوندا ز تست افلاک و ارکان   تو دادی جسم و جان و عقل و ایمان
تو سازی کار هر نادان و دانا   تو بخشی رزق درویش و توانا
برون است از تصوّرها وجودت   فزون است از شمار انعام و جودت
A 130b چو حصر جود و انعامت ندانیم   چگونه شکر آن کردن توانیم
ندانم نعمتت را برشمارم   ولیکن از تو دارم هر چه[687] دارم
S 128a Ü 152a ز تو توفیق تا سوی تو پویم   تو بخشی نطق تا ذکر تو گویم
خداوندا به ذات بی نظیرت   خداوندا به فضل دستگیرت
خداوندا به بی چونی ذاتت   خداوندا به اسماء و صفاتت[688]
خداوندا به فیض بی غمامت   به جود بی حد و انعام عامت
که با ما ناتوانان لطف فرمای   بدین مشتی گنهکاران ببخشای
به نادانی اگر تقصیر کردیم   تو دانایی که از تقدیر[689] کردیم
چو ما را نیست در دست اختیاری   نیاید بی تو از ما هیچ کاری
عقوبت گر کند عدلت تواند   و گر بخشد گنه فضل تو داند
گدایان را کریمان تا توانند   تهی دست از در خودشان نرانند
کریما ما گدایان تهی دست   گرفته دامن عفو تو پیوست
برهنه سر، کفن افکنده در بر   به امید آمده از بحر و از بر
ستاده بر درت محزون و غمناک   درونی پر ز سوز وچشم نمناک
سر از شرم گنه افکنده در پیش   مکن نومیدمان از رحمت خویش
مکش در روی ما کردار ما را   به فضلت کن حوالت کار ما را
ز حد بگذشت تقصیرم چه تدبیر   چو نتوانم گذشت از حکم تقدیر
A 131a گنهکارم گنهکارم گنهکار   به زنهار آمدم زنهار زنهار
به جز فضلت نمی دانم پناهی   به جز لطفت ندارم عذرخواهی
چو عذر هر گنهکاری پذیری   ز پای افتادگان را دست گیری
به زنهار آمدم با چشم بر آب   گنهکارم ز پا افتاده دریاب
گناه ما اگر چه بی کران است   ولی انعام[690] عامت بیش از آن است

[687] چه A،Ü : = S
[688] این بیت در نسخهٔ S نیست
[689] تقدیر A : تقصیر S
[690] انعام A : آزرم S،Ü

چگونـــه کنـــد دل تمنّـــای یـــار   چو شد کـارم از دسـت و دسـتم ز کـار
از آن دامـــن یـــار دادم ز دســـت   کـه پـای طـرب در رکـابم شکسـت
دریغـــا کـــه عمـــرم روان مـــی رود   چـو بـادی کـه در گلسـتان مـی رود
A 129a دریغـــا کـــه هنگـــام کـــارم گذشـــت   بـــه بیحاصـــلی روزگـــارم گذشـــت
دل از بـیم هـر سـاعتی خـون شـود   کـه تـا حـال مـا عاقبـت چـون شـود
چـو حیـوان گرفتـار خـواب و خـورم   بـه غفلـت زمـانی بـه سـر مـی بـرم
بـدی بـا تـن خـویش خـود مـی کـنم   چه گویم چه گـویم کـه بـد مـی کـنم

(۶)

در مناجات[682]

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 129b S 127a Ü 152a خداونـــدا ز کـــرده شرمســـاریم   زبـان خـواهش از خجلـت نـداریم
بســی کــردار بــی تــدبیر کــردیم   بسـی در بنـدگی تقصـیر کـردیم
بســاط نیکنــامی در نوشـــتیم   ز حـــدّ اعتـــدال انـــدر گذشـــتیم
چو حیوان ذوق خـواب و خـور گـرفتیم   مـزاج[683] نفـس تـن پـرور گـرفتیم[684]
نـه نـانی بـی حـرام و شـبهه خـوردیم   نـه کـاری بـی ریـا و سُـمعه کـردیم
ندیـــده دیـــدۀ دل، روی اخـــلاص   نـه از طاعـت شـنیده بـوی اخـلاص
شـب و روز از بـرای نـام و نـاموس   شـعار خـویش کـرده زرق و سـالوس
بســی گفتــیم نابایســته[685] گفتــار   بسـی کـردیم ناشایسـته[686] کـردار
شــده آشــفته هــر ســاعت ز رایــی   پریشـان گشـته هـر دم از هـوایی
S 127b نکـــرده کـــار و از کـــار اوفتـــاده   زمـــام اختیـــار از دســـت داده
به چنگ حرص و شـهوت خـوار گشـته   اسـیر نفـس بـدکردار گشـته
شـــده بـــر بـــاد ایّـــام جـــوانی   بـه بـازی صـرف کـرده زنـدگانی
ز ســر تــا پــا تقصــیر و گنــاهیم   نمـی دانـم چگونـه عـذر خـواهیم
چو عـذری نیسـت چـون معـذور داری   مگـر از روی رحمـت درگـذاری
اگــر چــه رو ســیاه و شرمســاریم   چـه چـاره چـون دری دیگـر نـداریم

---

[682] این عنوان در نسخۀ Ü آمده است

[683] مزاج Ü،S : فراغ A

[684] گرفتیم Ü،A : گذشتیم S

[685] بایسته A : شایسته Ü،S

[686] شایسته A : بایسته Ü،S

جرمم از حد رفت و تقصیر از شمار　　　یا غیاث المستغیثین زینهار
نفس شومم دشمن جان خود است　　　سر به سر گفتار و کردارم بد است
در جهان جز تو ندارم هیچ کس　　　چون تویی فریادرس، فریادرس

(۵)

فعولن فعولن فعولن فعل
بحر متقارب مثمن محذوف

A 128a خدایا کجا رفت نیروی من　　　نشاط دل و زور بازوی من
تن زورمندم چرا شد نزار　　　گلم زعفران از چه آورد بار
چرا تیر قدم کمان وار شد　　　چرا سنبلم نسترن زار شد
چرا رفت نورم ز روشن چراغ　　　کزآن تیر کی شد پریشان دماغ
گهرهای ناسوده ام سوده گشت　　　سرشکم به خون دل آلوده گشت
ضعیفی به چشمم جهان خوار کرد　　　نشاطم ببرد اندُهم یار کرد
کنون می خرامد به پیشم تذرو　　　فراز گل و سبزه در زیر سرو
که ایام بستد کمانم ز دست　　　بیفتاد تیر نشاطم ز شست
کنون کبک رعنا خروشد پگاه　　　که دام طرب باز چیدم ز راه
چه حاصل چو طاووس شد جلوه گر　　　چو بستم ز دیدار خوبان نظر
A 128b چه باک آهوان را ز نزدیک و دور　　　چو زین بر گرفتم ز پشت ستور
سر گور دشتی شد ایمن ز بند　　　چو بنهادم از دست پیچان کمند
کنون شیر آسوده در نیستان　　　که بگذاشتم رمح هندوستان
کنون بر کمر، گشت فارغ پلنگ　　　که خالی است شستم ز تیر خدنگ
چو پیری اثر کرد در پیکرم　　　برفت آن هوا و هوس از سرم
توانِ تن از ناتوانی برفت　　　نشاط دلم با جوانی برفت
زمان جوانی و عهد شباب　　　خیالی است گویی که دیدم به خواب
ندارم کنون میل گلزار و باغ　　　خیالات بیهوده رفت از دماغ
سرم را کنون برگ دلدار نیست　　　شب و روز جز اندُهم کار نیست
دلم را کنون میل محبوب نیست　　　وصال مجازیم مطلوب نیست
خدایا! ز قید مجازم رهان　　　دلم را به عشق حقیقی رسان
بسی در هوا و هوس تاختم　　　بسی عشق با دلبران باختم
سرانجام آن جدّ و جهدم نماند　　　مدار سپهرم به کنجی نشاند
اگر چه خرابم ز سودای دوست　　　ز ضعف تنم نیست پروای دوست

ز حـــرص و خشـــم و شـــهوت نـــاتوانم   بـــه غیـــر از لطـــف تـــو درمـــان نـــدانم
نـــدارم بـــی ریـــا و ســـمعه طاعـــت   نـــه صـــبر[680] خـــواهش و روی شـــفاعت
عبـادت آنچـه کـردم[681] ناپسـند اسـت   گناهم خود تو می دانی که چنـد اسـت
مکـــش در روی مـــا کـــردارِ مـــا را   بــه فضــلت کــن حوالــت کــار مــا را

(۴)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مسدّس محذوف

A 128b ای مســافر بــرگ رفــتن ســاز کــن   خــوی ازیــن ویرانــه منــزل بــاز کــن
کـــس نبنـــدد دل بـــرین دنیـــای دون   چـــون بخوانـــد نـــصّ « انّاالسّـــاحرون»
«مـن علیهـا فـان» اگـر در آخـر اسـت   «کـلُّ نفـس ذایقـه» خـود آخـر اسـت
پنـد اگـر خـواهی شـنیدن از کـلام   « هل اتی۔ باشد۔ علـی الانسـان» تمـام
پـیش از ایـن «حـین مـن الـدهر» ای غـلام   نـی نشـان بـود از ظهـور مـا نـه نـام
بعـــد ازیـــن آیـــد زمانهـــا ای پســـر   کـــز وجـــود مـــا نیابـــد کـــس اثـــر
بگـــذرد بســـیار دهـــر تنـــد خـــو   «لـم یکـن شـیئاً» کـه یـاد آرنـد از و
منخسـف گـردد رخ چـون مهـر و مـاه   «احـس التقـویم» گـردد خـاک راه
عمرهـــا بینـــد کـــزین دیرینـــه دیـــر   گشته پاک از انس و جنّ و وحش و طیر
ســالها تابــد ز گــردون مــاه و مهــر   کـس نگـردد زیـر ایـن گـردون سـپهر
در همـــه گیتـــی نمانـــد هـــیچ کـــس   «مالک الملک» است فی البـاقی و بـس
A 129b در جهـــان از جـــانور دیّـــار نـــی   زنـــده غیـــر از واحـــد قهّـــار نـــی
عـــالمی باشـــد بـــری از نیـــک و بـــد   عرصـــه ای پرداختـــه از دیـــو و دد
ای دل ایـــن گفتـــار را کـــردار کـــو؟   اعتبـــار « مـــا اولـــو الابصـــار» کـــو؟
عـــاقلان را امـــن و راحـــت کـــی بـــود   هـــادم اللـــذّات تـــا در پـــی بـــود
ســـاکنی و گـــاه و بیگـــه مـــی روی   هـر نفـس گـامی دریـن ره مـی روی
زنـــدگانی گشـــتنی دان در گـــذار   همچـــو تجّـــاریم روی انـــدر ســـفر
عاقبـــت زینجـــا مظلّـــم بگـــذریم   کسب خود از نیک و بـد بـا خـود بـریم
فـــارغ از گـــردون دون پـــرور شـــویم   ســـاکن انـــدر خانـــهٔ دیگـــر شـــویم
مـــا بمـــانیم آنگـــه و اعمـــال مـــا   تـا چـه گـردد بعـد از آن احـوال مـا
در عـــذاب از کردهـــا گـــردیم اســـیر   تـــا نگـــردد لطـــف عامـــت دســـتگیر

---

[680] صبر A : حد Ü.S
[681] آنچه کردم A : خود تو دانی Ü.S

مَلَک طلعت پری پیکر سمن بوی   مَلَک خیره پری حیران از آن روی
مرکّب جسمش از جان و دلِ پاک   مبرّا ز آب و باد و آتش و خاک
نه چون رخسار او شاید گلی چید   نه چون قدش سهی سروی توان دید
ز عکس روی او گلگون رخِ گل   ز بوی زلف او خوشبوی سنبل
گهی چون افسرش بر سر نشاندن   چو گیسو گل[۶۷۲] به بالایش فشاندن
گهی بر آستانش رخ نهادن   چو سایه در قدمهایش فتادن
پس آنگه ترکِ جان و سر گرفتن   بسان جانش اندر بر گرفتن
شده فارغ ز فکرِ آخر اندش   گریزان گشته از بیگانه و خویش[۶۷۳]
فروشسته ز خاطر نقشِ اغیار   زده دست از جهان در دامن یار
Ü 152a دلا گفتار بی حاصل چه گویی   مراد و آرزو تا چند جویی[۶۷۴]
گذشت آن روزگار عشرت و ناز   به سعی و کوشش ماند کنون باز[۶۷۵]
بشد بر باد ایّام جوانی   نشد زان سان که باید زندگانی
به بازی صرف کردی روزگارت   نکردی کار و شد ایام کارت
سپیده چون دمید از طرف رخسار   نمی گردی هنوز از خواب بیدار
زمانی سر برآر از خواب مستی   نگویی تا به کی دنیا پرستی
بِبُر از مهر این بد مهر، پیوند   غنیمت دان غنیمت روزکی[۶۷۶] چند
ترا از علوی و سفلی گزیدند   نه از بهر خور و خواب آفریدند
مکن ز این بیش ضایع زندگانی   بکن سعیی کنون چون می توانی
بباید رخت از این ویرانه پرداخت   ز منزلگه نشاید مسکنی ساخت
بگو آن کو که تاب کوششت هست   اگر چه اختیار نیست در دست[۶۷۷]
موافق چون نباشد حکمِ تقدیر   نیابد هیچ کس[۶۷۸] از عقل، تدبیر
خداوندا به دست نفس اسیرم   به فضل[۶۷۹] دستگیرت دست گیرم

[۶۷۲] گل A : جان S،Ü
[۶۷۳] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۶۷۴] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۶۷۵] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۶۷۶] روزکی A : روزی S
[۶۷۷] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۶۷۸] هیچکس A : هیچکار S،Ü
[۶۷۹] عقل A : فضل S،Ü

(۳)

تعریف صفا و طراوت شهر تبریز[666]

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 121a S 125a Ü 148a بهـــار خـــرّم و تبریـــزِ فـــرخ   مثـالِ روضـه اسـت و رشـک خلّـخ
دمِ عیسـی اسـت سـاری در هـوایش   زلال خضـــر جـــاری در فضـــایش
نسـیمش مشـک بـوی و روح پـرور   سـوادش دلربـا چـون زلـفِ دلبـر
همه بستان گـل و صـحراش کشـت است   چمنهـایش نمـودار بهشـت اسـت
شـــده پیـــدا ز بـــاد نوبهـــاری   گـل از غنچـه چـو معشـوق از عمـاری
ریـــاحین بـــر مثـــالِ گلعـــذاران   نشســـته بـــر کنـــار جویبـــاران
هـوا جـانبخش و خـاکش عنبـرین بـوی   دمیـده خـط سـبزه بـر لـبِ جـوی
S 125b به رنگ و بـوی، گـل چـون روی دلـدار   چمـن از خرّمـی چـون منـزل یـار
بسـاط سـبزه بـر صـحرا کشـیده   درخـتش سـایه بـر سـر گسـتریده
روان از هـر طـرف بـر سـبزه جـویی   نشسـته بـر کنـارش مـاه رویـی
میـان هـر گلسـتان دلسـتانی   چمـان در هـر چمـن سـرو روانـی
همـه صـحرا و گلشـن روح و ریحـان   مغنّی گونه گون مرغ خـوش الحـان[667]
زمـانی خـوش چـو ایـام جـوانی   مقـامی چـون بهشـت جـاودانی
خجسـته موسـمی خـرّم دیـاری اسـت   خوشا آن را که رو در روی یـاری اسـت
چـه خـوش باشـد کنـون بـا گلعـذاران   نشسـته در میـان لالـه زاران[668]
A 121b چه خوش باشد کنون با سـرو مـه روی   کنـار سـبزه و طـرف لـب جـوی
دلارامـی چـو حـوری در بهشـتی   چـو تـازه لالـه ای بـر طـرف کشـتی
گهـی زلفـش رخ چـون گـل نهفتـه   گهی چون زلـف بـر گلبـرگ خفتـه[669]
چـو سـروی بـار او گلبـرگ و سـنبل   چـو مـاهی در میـان خـرمن گـل
Ü 148b چـو شـبنم بـر فـراز گـل نشسـته   رواج چشـمۀ حیـوان شکسـته
S 126a ز[670] سـر تـا پـا همـه حسـن و لطافـت   ز[671] پـا تـا سـر همـه آشـوب و آفـت
خجـل خورشـید از آن رخسـارِ مَهـوش   خـرد آشـفته از زلـف مشـوّش

---

[666] این عنوان در نسخۀ Ü آمده است

[667] این بیت در نسخۀ S و Ü نیست

[668] لاله زاران A : لاله زاری Ü،S

[669] این بیت در نسخۀ A نیست

[670] از Ü،S : چوA

[671] از Ü،S : چوA

مکان مرشیدان راه دیده / ز جان بگذشته در جانان رسیده
به دست جاهلان زین بیش مگذار / ز هر ظالم و [اهر] مفسد نگه دار
خرابی بر خرابیها میفزای / به لطف بی کرانش خیر فرمای

(۲)

فعولن فعولن فعولن فعل
بحر متقارب مثمّن محذوف

A 127b ز عمرم چو بگذشت پنجاه و پنج / بریدم امید از سرای سپنج
تمنّای رفتن به بیت الحرام / به مژگان و رخسار رفتن مقام
ز تدبیر سوی حجازم کشید / سرانجام پایان ره شد پدید
ره مشکلِ دورِ بی رهنمای / به مقصد رسیدم به فضل خدای
ز هفصد چو بگذشت پنجاه و چار / ز کعبه سوی فارس کردم گذار
شنیدم که شیراز خوش منزلی است / کنون مقصد هر کجا فاضلی است
اساسش چو رخسار یاران خوش است / سوادش چو زلف بتان دلکش است
چمنهاش دلخواه چون کوی دوست / نسیمش روانبخش چون بوی دوست
پریشان به جز زلف دلدار نیست / فِتَن جز که در نرگس یار نیست
گذشتم به کوه لر و شول و کُرد / به راهی که وهم و خرد راه برد
رسیدم به شیراز فرخ نهاد / که پیوسته مهمور و آباد باد
بدیدم یکی خطّه ای چون ارم / جهانی مرفّه ز عدل و کرم
ولایات معمور و شهری عظیم / بزرگان بسیار در وی مقیم
هوا آب و خاکش همه سازگار / به هر جانبی گلشن و لاله زار
از آنچه شنیدم یکی در صد است / همه چیز در وی به جای خود است
اگر چه به غایت دلاویز بود / ولیکن نه چون شهر تبریز بود
خوشا شهر تبریز فرخ سرشت / که مثلش نیابی مگر در بهشت
A 128a چو فردوس هر گلبنش دلرباست / هوا روحبخش، آب او جانفزاست
چه گویم چه زیبا و جان پرور است / که از هر چه وصفش کنم خوشتر است
چو حبّ وطن دل بر افروزدم / نفس همچو آتش جگر سوزدم
چو یاران همدم به یاد آیدم / چو باران ز چشم آب بگشایدم
ملالت فزای است شهر کسان / خدایا بدان خاک پاکم رسان

A 126b خدنگ و سنگ گویی از سواران
نثار دی نمود اندر بهاران

چو رنگ از سنگ بیند خود و جوشن
چه باک از تیر دارد کوه آهن

از اول گر چه کوشیدند بسیار
فروماندند عاجز آخر کار

سلاح انداختند و ره گشادند
به تسلیم و رضا گردن نهادند

در آن حمله بسی مردم بمردند
به زیر پای اسبان جان سپردند

به نوک نیزه دل در بر دریدند
به زخم تیغ جان از تن بریدند

بسا کودک که در ره پی سپر شد
بسا خانه که آن زیر و زبر شد

نه فرزند از پدر آن دم خبر داشت
نه ز آن هیبت پدر یاد پسر داشت

نران و کودکان نارسیده
فغان و ناله بر گردون رسیده

فراز بامها فریاد و زنهار
درون خانه ها نالیدن زار

زنان از پرده رخ بیرون نهادند
عزیزان خوار بر خاک اوفتادند

بسان مردم چشمم بسا مرد
که دهرش غرقهٔ خون جگر کرد

تو گویی آتش خشم حق افروخت
که هرچه آن پیش می آمد همی سوخت

ز تدبیر خطای مردکی خر
جهانی در هلاک افتاده یکسر

اگر نه لطف حق گشته جهانگیر
نگشتی کس خلاص از خنجر و تیر

چو یکسر راه ها را برگشودند
امیران بعد از آن رحمت نمودند

سپه را حکم شد تا باز گردند
خرابی بعد از آن دیگر نکردند

A 127a زهی غین عظیم و شین منکر
که چون تبریز شهری با فنونتر

شود ویران ز رای ناصوابی
خراب از شام خانه خرابی

چو بوم شوم پی باشد فرا پیش
به جز ویران نخواهد مسکن خویش

چو روی دوست جای خرّم وخوش
زمانه کرد چون زلفش مشوّش

چو زلف یار خوش بودی سوادش
جهان ز آن رو چنین بر باد دادش

چو کوی دلبران خوش منزلی بود
چو وصل آرامگاه هر دلی بود

کنون دلگیر شد چون بیت احزان
کنون جانکاه شد چون درد هجران

خداوندا تو این دارالامان را
مراد و مقصد خلق جهان را

که مصر جامع است و دار اسلام
ندیده مثل و شبهش چشم ایّام

جهانی پر ز اهل دین و ملّت
از و در اوج رفت مُلک و ملّت

ملاذ و ملجأ ارباب دانش
مرفّه حال از و ارباب دانش

مقام عالمان کار کرده
ز بهر علم صد خوناب خورده

فرستادند از آنجا نائبی چند   نوشته حکم و در وی خورده سوگند
که ما را ببد نبود و نیست با کس   خیال و رهنمای همگنان بس
فرستید آن ما هر چیز کانجاست   که ما را عزم کوه و راه صحراست
موالی هم برین بودند یکسر   نشد با عام این معنی میسّر
همی گفتند از عجز این نوشتند   ازیشان هر که را دیدند، کُشتند
دو سه روز اندرین آشوب بگذشت   فساد و قتنه هر دم تیزتر گشت
خیالی هر یکی در سر گرفتند   تو گوی مُلک اسکندر گرفتند
چو تیر از شست رفت و کار از دست   تحمّل بعد از آن صورت نمی بست
به روز چارشنبه چارمین روز   چو سر بر زد ز مشرق عالم افروز
ز کینه جنگ جویان بر دمیدند   چو آتش روی در آهن کشیدند
چو پوشیدند بکتر، خود و جوشن   زمین شد بر مثال کوه آهن
سپرها در کف از پولاد یکسر   ز عکس مهر هر یک مهر دیگر
A 126a سنان و مغفر و بکتر ز خورشید   چو کیوان و چو برجیس و چو ناهید
در آتش جنگیان از تابش نور   به سان شعله های آتش از دور
به این ترتیب یکسر بر نشستند   تو گوی شیر شرزه پیل مستند
ز آهن تخت و از پولادشان تاج   روان گشتند چون دریای مواج
ز هر راهی سپاهی بی مر آمد   خروش از مردم جنگی بر آمد
عوام بی سلاح و زخم شمشیر   چه سنجد کور پیش پنجهٔ شیر
جوانی چند تیر انداز بودند   که تیر از آسمان موکب ربودند
به تیر از چرخ انشا می کشیدند   به پیکان خاصیّت ز اشیا بریدند
اگر چه منکر آن حال بودند   ولی چون نعرهٔ لشکر شنودند
ز بیم جان و مهر مال و فرزند   ز بهر خان و مان و خویش و پیوند
در آن ساعت که آن حالت بدیدند   نشستند و سپر در سر کشیدند
ره جنگاوران بگرفته چون شیر   نه پیچیدند سر از تیر و شمشیر
برآمد چاک چاک خود و مغفر   جهنده آتش از پیکان و بکتر
نهیب جنگ کرده زهره ها آب   ز پیکان جنگجویان غرق خوناب
دلیران دل ز مستی برگرفتند   ز بهر نام، ترکِ سر گرفتند
اگر چه مرد آن لشکر نبودند   برون از حدّ خود مردی نمودند
چه چاره چون به مهر اختر نگردد   قضای بد به کوشش بر نگردد

به عمر خویشتن جنگی نکرده   ز دست هیچ کس مشتی نخورده
نیندیشیده آوردِ سران را   ندیده حملهٔ جنگاوران را
ندیده تیرباران زره بُر   نه برق تیغ دیده در تصوّر
کمند جنگیان نادیده در تاب   سنان سروران نادیده در خواب
نه هول روز هیجا رفته در دل   نه زخم تیغ و ضرب گرز غافل
جهانی بی سر و پا همچو گردون   گروهی بی گنه را ریخته خون
یکی بر دوش گرز از بهر پیکار   که پشتش خواست بشکستن از آن بار
A 125[a] یکی ناخورده مَی می کرد مستی   بغل پر سنگ و در کف چوبدستی
یکی بگرفت هاون دسته در مشت   که اسب و مرد را خواهم بدین کُشت
یکی می گفت نتوان جان ز من برد   به زخم کفش مغفرشان کنم خرد
یکی میخ و یکی ساطور در دست   همی غرّید همچون اُشتر مست
فلک حیران شده ز آن جنگ و پیکار   خرد را خنده می آمد بران کار
گروهی اهل دانش ز آن میانه   کناره جسته اندر کنج خانه
گروهی عاجز و منکر از آن حال   موافق گشته با آن قوم ناچار
امیران را از آن معنی خبر شد   که رای جمریان نوعی دگر شد
به هر راهی دو سه سر در نهادند   به خون بی گناهان در فتادند
به سنگ و چوب و درّه و میخ و ساطور   سپه را می کنند از مملکت دور
امیران زین سخن حیران بماندند   در آن اندیشه سرگردان بماندند
که با ما از چه رو بیگانه کشتند   چرا بی موجبی دیوانه گشتند
ز باده این همه فتنه نزاید   کجا هشیار این جرأت نماید
چو ز آذربایجان بودند ناچار   خری خویشتن کردند اظهار
اگر با این سپه حمله نماییم   حصار از قلعهٔ گردون گشاییم
ز ما مریخ بگریزد ز آورد   شود رخسار مهر از سمّ ما زرد
ز بیم ناوک ما نسر طایر   نیارد گشتن اندر روز ظاهر
A 125[b] ز ما در تاب مهر و سایه در تب   به خنجر روز را بُرّیم از شب
به زخم تیر کیوان را بدوزیم   ز تاب تیغ گردون را بسوزیم
شهان از تیغ ما در تب فتاده   سران از گرز ما گردن نهاده
دو سه جمری اگر با ما ستیرند   به خون خود که خون شهر ریزند
خرابی باشد ار جنگ آزماییم   بود اولی اگر نرمی نماییم

به عقل و فکر اول باز گوییم — که با ایشان چگونه جنگ جوییم
سلاح و مردم جنگی که داریم — یکایک را بیا تا برشماریم
که تا گر قدرتی باشد ستیزیم — و گر نه آب روی خود بریزیم A 124[a]
چو بشنید این سخن پس محتسب گفت — که از محرم نشاید راز بنهفت
نه وقت کاهلی و روز سستی است — مرا ده درّه و سی چوبدستی است
چهل جُمری گرم گردند یاور — نیندیشم ز شاه و میر و لشکر
کنم از سنگهای خرد و آجر — بغلهای زنان و کودکان پر
که چون [آن] جنگیان در ما دوانند — به سنگ از بامشان در خون نشانند
نشانم بر رخ و بر چشمشان خاک — گریبان دو صد جنگی کنم چاک
چو بنهادم به یکسو شرم و آزرم — به زخم مشت پهلوشان کنم نرم
بزد بر خاک تیره درۀ عمّر — به روم افتاد تاج از فرق قیصر
ابو بکرم من و ده درّه دارم — زنم زان سان که مغز از سر برآرم
ز ضرب درّه ام در قلب لشکر — بسان موم کرده خود و بکتر
یکی زیشان و از ما صد فزونیم — نمی دانم چرا زیشان زبونیم
به تیر و چوب و تیغ و درّه و سنگ — توان کردن جهان بر دشمنان تنگ
سلاح ار خود نباشد چون ستیزیم — به دندان و لگد خونشان بریزیم
نه ما آخر فزون از سربداریم — بسان سربداران سر برآریم
موالی این سخنها چون شنیدند — جنین ترتیب و این تدبیر دیدند
ز شادی نعره و فریاد کردند — پس از شکر خدا سوگند خوردند
که گر با این سپاه و عدت آیی — به گاه جنگ این جرأت نمایی A 124[b]
بدین ترتیب با گردون برآییم — بدین لشکر همه عالم گشاییم
ازین پس قان چین و قیصر روم — درین مسجد بود در کیش قیوم
ز مشرق تا حد مغرب دوانیم — مراد خاطر از گردون ستانیم
چو کار آمد چرا سستی نماییم — ز قاضی مجد دین کمتر چراییم
منادی در میان شهر کردند — به هردروازه ای سوگند خوردند
که ما را صبر شد لشکر به یاری — که تا بر قولشان گشت استواری
همی گفتند اگر سستی نمایید — ز جان و خان و مان یکسر برآیید
جماعت سر سوی مسجد نهادند — به قول خر، چو خر در گل فتادند
نرفته هیچ کس جز سوی بازار — ندانسته چه باشد جنگ و پیکار

فلک بی مهر و اختر تند خو شد　　جهان بر عادت خود کینه جو شد
به هم برزد چنین خرّم دیاری　　رسید از جانب او جان سواری
چو آمد لشکر جرّار خونخوار　　چو احداث فلک بی حدّ و مقدار
چو نویین زادهٔ اعظم سپه کش　　سپاهی بی کران چون آب و آتش
دگر نویین ملک اشرف که گردون　　ز سهم تیغ او دارد جگر خون
چو حکام این سخنها را شنیدند　　چنان اندر تواری رخ نهادند
به جز پنهان شدن روی ندیدند　　که از هر خاطری بیرون فتادند
به روزی راه چندان در نوشتند　　که گویی از جهان اندر گذشتند
به تبریز آمدند القصّه یکسر　　دو نویین زاده با اتباع و لشکر
ز باغ و بوستان زرها گرفتند　　پس از یک مه ره صحرا گرفتند
به سوی شام چون لشکر کشیدند　　به گردون بارگه را بر کشیدند
ز هجرت بود هفصد و چل و چار　　به یکشنبه ز دور چرخ دوّار
چو روز چارم از ذی الحجّه بگذشت　　تو گویی طالع تبریز برگشت
دو مردک محتسب بودند در شهر　　ندیده مثل ایشان دیدهٔ دهر
A 123b اساس شهر زان سان می نهادند　　که عقل و شرع را مدخل ندادند
از آن از شرع استغنا نمودند　　که از خود واضع احکام بودند
نکرده عقل را هیچ اعتباری　　نه هرگز فکر را فرموده کاری
اخی بو بکر ازیشان بهترین بود　　که او عاقلترین و مهترین بود
چو گردون بی سر و پا گشته سرور　　خری در صورت مردم مصوّر
به ره بر با سواری رفت در جنگ　　به چوب و تازیانه درّه و سنگ
لتی خورد و زد و ز آنجا چو بگذشت　　به هر جانب به گرد شهر برگشت
جماعت را به سوی مسجد آورد　　ز سوز دل بسی فریادها کرد
که این لشکر به یک ره خیره گشتند　　زبون گشتند ما را خیره کشتند
بیا تا چوب و درّه در رباییم　　بدیشان دستبردی در نماییم
دگر شان اندرین منزل نمانیم　　ازین شهر و حوالی شان برانیم
موالی گوش با آن پیر کردند　　چو بنشستند بس تدبیر کردند
بدو گفتند بعد از فکر بسیار　　نخست استاد باید و انگهی کار
اگر می خواهی از اصحاب یاری　　نگر تا عدت و ترتیب داری
ز بهر دفع دشمن یارمان کیست　　به روز جنگ مرد کارمان کیست

مثنویات

کتاب فی المثنویات[٦٦٥]

(۱)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 122a هوای دلربا در جانم آویخت — هوس از بیت احزانم برانگیخت
که فصل گل روم بر طرف جویی — مگر خوش دل شوم از رنگ و بویی
هوای یارم انده می فزاید — مگر باد بهارم دل گشاید
چو نتوانم نظر کردن به رویش — ببینم گل به یاد رنگ و بویش
پریشانم از آن زلف چو عنبر — نیارامم به بوی سنبل تَر
به گرد سرو برگردم زمانی — مگر از قامتش یابم نشانی
ز لاله عکس آن رخسار بینم — بنفشه از سر آن طرّه چینم
ز شوق چشم آن گلچهره پیوست — نگردانم نظر از نرگس مست
فغان خویش چند آید به گوشم — زمانی نغمهٔ بلبل نیوشم
به یاد روی او آشفته بر گل — به بوی زلف او بوینده سنبل
شدم بر باغ و بر بستان گذشتم — بسی گشتم ولی خوشدل نگشتم
نه از سبزه شدم خرّم نه از جوی — نه از رنگم دل آسود و نه از بوی
نه چون رخسار او گلبرگ دیدم — نه بوی زلفش از سنبل شنیدم
ز لاله در درونم آتش افروخت — دلم از بلبلان نالیدن آموخت
بنفشه اندُهم افزود و تیمار — ز نرگس ناتوان گشتم به یکبار
هوای روح بخشم دل نمی خواست — ز سرو سرکشم کاری نشد راست
دلم از گلستان و باغ نگشود — ولیکن اندُهم بر اندُه افزود
نیامد ز آن بهار و باغ و گلشن — به جز آب روان در دیدهٔ من
چو تقدیرم نسازد چارهٔ کار — بباید ساخت با تقدیر ناچار
A 123a چو احوالم نشد ز آن سان که باید — شدم راضی به هر نوعی که آید
ز سیر سایران آسمانی — ز تأثیر قضای آسمانی
سموم خشم یزدانی درآمد — غبار فتنه از هر سو برآمد

[٦٦٥] این عنوان در نسخهٔ A آمده است

(۳۵۱)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

A 35a K 333b

ای در بیان حسنت هر کس بـه گفـت و گـویی — عکسی ز مهر رویت هر جا که ماه رویی
از بـاب عـارض تـو لالـه نمـوده رنگـی — وز پـیچ طـرّه تـو سـنبل گرفتـه بـویی
تـو فـارغ و جهـانی در جسـت وجـوی وصـلت — هر کس بـه قـدر همّـت دارنـد آرزویـی
از روی دلفریبـت در هـر سـری خیـالی — و آنگه کسی ندیده رویت به هیچ رویـی
جانهای دل شکسته دلهای پـای بسـته — مانده ز شوق رویت در هر شکنج مـویی
بگشـای روی و راهـی بنمـای سـوی کویـت — سرگشـته چنـد گـردم هـر سـاعتی بـه سـویی
عبدالمجید! اگر چـه ره سـوی او نیـابی — زنهـار تـا نباشـی خـالی ز جسـت و جـویی

(۳۵۲)

مفعول مفاعلن فعولن

بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 61b S 38a Ü 137b

حیـــران شـــدم از فـــروغ رویـــی — آشـــــفته ام از خیـــــال مـــــویی
وز آرزوی وصـــــــال یـــــــارم — هـــــــر روز اســـــیر آرزویـــــــی
دلـــدار چـــو در دلـــم نهـــان اســـت — هر دم ز چـه مـی شـوم[۶۶۳] بـه کـویی
جانـان چـو میـان جـان مقـیم اسـت — هـــر لحظـــه چـــرا روم بـــه ســـویی
ز آشـــــفتگی و هـــــوا پرســـــتی — ذرّه صـــــفتم ز مهـــــر رویـــــی
تـــا در تـــن مـــن بـــود تـــوانی — ســـاکن نشـــوم ز جســـت و جـــویی
عمـــرم چـــو گذشـــتنی اســـت بـــاری — آن بـه کـه رود بـه گفـت و گـویی[۶۶۴]
ای قبلـــــهٔ جـــــان و دل نپـــــیچم — روی از در تـــــو بـــــه هـــــیچ رویـــــی
سرمســـــت ز شـــــوق لعـــــل میگـــــون — در میکـــــده مـــــی کشـــــم ســـــبویی
دیوانـــــه دوان بـــــه هـــــر گلســـــتان — باشـــــد کـــــه بیـــــابم از تـــــو بـــــویی

---

[۶۶۳] شوم A : روم S,Ü

[۶۶۴] مصراع دوّم بیت قبل و مصراع اوّل این بیت از نسخهٔ A افتاده است.

چو با مهر تو پیوستم ز غیرت دیده بر بستم   ز روی مرحمت باشد نقاب از روی بگشایی
اگر دل خون شود در بر اگر سر می رود در سر   به جان محکوم فرمانم به هر حکمی که فرمایی
چو گیسو در پی آنم که جان بر قدّت افشانم   چو قطره تا به کی کردن هوای باد پیمایی
اگر گردی ملول از دل که بس تنگ است این منزل   اگر بر دیده بنشینی به خون دامن بیالایی
فراز سر نهم پایت میان جان کنم جایت   اگر دامن کشان[٦٦١] روزی بر عبدالمجید آیی

(۳۴۹)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 83a S 64b Ü 140a
جان شیرینی از آن روی ندانم که کجایی   حاصل عمری از آن پیش من خسته نیایی
گر نه جان منی ای حاصل عمرم به چه معنی   هرگز از دل نشوی غایب و در دیده نیایی
قدرتی نه که میسّر شودم دولت وصلت   طاقتی نه که کنم صبر در ایّام جدایی
رحم کن رحم نه آخر نظر رحمت حقّی   لطف کن لطف نه آخر اثر لطف خدایی
چون هوایت ز من سوخته دل گرد برانگیخت   وقت آن ست که رحمت کنی و لطف نمایی
عمر آثار کنم در قدمت چون بخرامی   جان و دل بر سرت افشانم اگر چهره گشایی[٦٦٢]
خرّم آن کس که تو یک لحظه به پیشش بنشینی   فرخ آن خانه که تو از در آن خانه درآیی
عهد کردم که نگردم ز سر عهد و وفایت   گر چه دانم به حقیقت که تو بی عهد و وفایی
دل نهادم به جفا دیدن و جور تو کشیدن   چون ندارم ز غم عشق تو امکان رهایی

(۳۵۰)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

S 105b Ü 142b
دلا به ترک هوا و هوس نمی گویی   همیشه در پی لذّات نفس می پویی
ازین تعلّق بی منفعت چه می طلبی   و زین تردد بی فایده چه می جویی
هر آن مراد که خواهد خیال می خواهی   هر آن حدیث که گوید ضمیر می گویی
گه از تصوّر قدّی ز ناله چون نالی   که از خیال میانی ز مویه چون مویی
چرا ز مهر سراسیمه همچو ذرّاتی   چرا ز باد پریشان بسان گیسویی
حذر ز خوی سباع و بهایم اولیتر   که نیست هیچ عذابی و رای بدخویی
تنی چو موی و گناهی چو کوه بر گردن   به صد زبان ز چه بر خویشتن نمی مویی

---

[٦٦١] دامن کشان M،Ü،S : دامن کسی A
[٦٦٢] گشای S،Ü : نمای A

دولتـــی نیســـت کـــز پـــی دنیـــا　　　هـــر دری گشـــته اســت و هــر جــایی
دولـــت آنـــرا بـــود کـــه دریابـــد　　　فـــرق کـــنج خمـــول و تنهـــایی
گــر حریصــی کنــی بــه رنــج افتــی　　　ور قناعـــــت کنـــــی بیاســـــایی
پنـــد عبدالمجیـــد اگـــر شـــنوی　　　گـــوی از اقـــران خـــویش بربـــایی

(۳۴۶)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 44b S 32a Ü 136b M 238a

بــازم ز منظــر دل دیــدار مــی نمــایی　　　بــازم ز راه دیــده خونــاب مــی گشــایی
تــو در دلــی نــدانم یــا دل بــر تــو جانــا　　　گــر در دلــی تــو، دل کــو؟ ور دل بــرت کجــایی
رنجــور و دردمنــدم بخشــای و مرحمــت کــن　　　کاین رنج را علاجی ویــن درد را دوایــی
ای جان و دل چه حاجت گفتن که بی تو چــونم　　　بنگر چگونه باشد از جــان و دل جــدایی
ز آن سان ز مــن بریــدی بیگانــه وار کــه اکنــون　　　هرگــز نبــود گــویی پیونــد و آشــنایی
ای روح پــاک تــا چنــد از مــن کنــاره جــویی　　　ای نور پاک[٦٥٨] تا کی در دیده ام نیــایی
عبدالمجید بی تو نشــنیده ای کــه چــون اســت　　　چون دیده ای که ماند خالی ز روشنایی

(۳۴۷)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 55b S 22a Ü 136a

مــرا دلیســت چــو زلــف بتــان یغمــایی　　　همیشــه گشــته پریشــان ز بــاد پیمــایی
بــه روی کــار مــن آبــی نیایــد از دیــده　　　بدین قدر که تو خونین سرشک پــالایی
که گوید از من بی دل به نور دیدۀ من　　　بیــا کــه در نظــرم خوشــتری ز بینــایی
ز درد عشق تو بدحال گشــته ام چــه شــود[٦٥٩]　　　به پرسش ار قدمی چند رنجــه فرمــایی
میــان ظلمــت هجــران چــو شــمع مــی ســوزم　　　چــه باشــد ار رخ چــون آفتــاب بنمــایی
همیشــه بــود تمنّــای وصــل در نظــرم　　　نظــر بــر آن نــه کــه بــالاتر از تمنّــایی
چو با خیال تو عبدالمجید انــس گرفــت　　　به جان و دل طلبد گوشه ای و تنهــایی

(۳۴۸)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 71b S 50a Ü 138b M 240a

مرا یاد تو بس باشد انــیس روز تنهــایی　　　تمنّا چون کنم وصلت که برتر از تمنّایی
خیالت در نظر هر دم ز حیرت بــی خبــر گــردم　　　چه حالت باشد آن یا رب که تو دیدار بنمایی[٦٦٠]

---

[٦٥٨] پاک A : دیده M،Ü،S
[٦٥٩] چه شود Ü،S : خشنود A
[٦٦٠] بنمای Ü،S ننمای M،A : ننمای M،A

دلا چو نیســت جهــان جایگــاه آســایش   گمان مبر کـه بـه کـام انـدرو بیاسـایی
به دست سـعی تـو عبدالمجیـد کـاری نیسـت   اگر چه روی زمـین را بـه سـر پیمـایی

(۳۴۳)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 77b S 58b Ü 139b M 240a
نیامـد وقـت آن جانـا کـه بـر حـالم ببخشـایی   زمانی بیت احزان را به نور طلعت آرایی
به تلخی عمر رفت[654] آخر بیا ای جان شـیرینم   که جز تو در دلِ تنگم کسی را نیسـت گنجـایی
اگر نـه جـان شـیرینی چـرا ای حاصـل عمـرم   نه از دل می شوی غایب نه اندر دیـده مـی آیـی
زمانی خوش بیارامم اگر پیشم بیـارامی   نبینم کـام دل هرگـز گَـرَم[655] رخسـار ننمـایی
به جز تو در همه عـالم کسـی دیگـر نمـی دانـم   از آن دور از تو می میرم به درد و رنج[656] تنهـایی
به امّیدی که هم روزی تـوان پـای تـو بوسـیدن   ز سودایت بـرآوردم چـو گیسـو سـر ز شـیدایی
دل عبدالمجید ای جان از آن وصلت طمـع دارد   که از زلف تو آموزد طریق بـاد پیمـایی

(۳۴۴)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 33b
تو که بی زیور و مشّـاطه چـنن زیبـایی   آه اگـر زلـف زنـی شـانه و رخ آرایـی!
خال عنبروش تو غالیه بوی است مـدام   حاجتی نیست که تو غالیه بر رخ سـایی
آهـم از حسـرت بـالای تـو از چـرخ گذشـت   راسـتی یافـت بـه دوران قـدت بـالایی
آستین بر مزن از خون دلم دسـت بـدار   خون ما چیست که تو دست بدان آلایی
از سـواد خـط تـو چشـم جهـان روشـن شـد   کز سیاهی است حقیقـت مـددِ بینـایی

(۳۴۵)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 40b S 95a Ü 142a O 499b
ای دل نـــــــاتوان ســـــــودایی   بـــس کـــن آشـــفتگی و خـــودرایی
چنـــد پـــوی پـــی هـــوا و هـــوس   چنـــد جـــان را بـــه غصّـــه فرســـایی
چنـــد در زلـــف دلبـــران پیچـــی   چنـــد بیهـــوده بـــاد پیمـــایی
چنـــد از شـــوق نـــرگس خونخـــوار   خـــون بـــه جـــای سرشـــک پـــالایی
شـــهوت و آز را مشـــو محکـــوم   تـــا بـــر افـــلاک حکـــم فرمـــایی
باطنـــت را بـــه معرفـــت آرای   کـــه زنـــان را ســـت[657] ظـــاهر آرایـــی

---

[654] عمر رفت A : رقت عمر M،Ü،S
[655] گرم A : اگر Ü،S
[656] به درد و رنج M،A : ز رنج و درد Ü،S
[657] که زنان را ست O،A : چون زنان چند Ü،S

روی مقصـــود را نخـــواهم دیـــد　　تـــا تـــو ام بـــاز روی ننمـــایی
دلـــم از بنـــد غصّـــه نگشـــاید　　تـــا نقـــاب از جمـــال نگشـــایی
بـــی تـــو در مصـــر جـــامع تبریـــز　　مـــردم ای جـــان ز ســـوز[٦٥٠] تنهـــایی
از دل و جـــان مطیـــع فرمـــانم　　مگـــــرم التفـــــات فرمـــایی
از هــوای رخ تــو چــون خــم[٦٥١] زلـف　　کـــرده ام پیشـــه بـــاد پیمـــایی
مــن و دیــدار تــو چــه خــوش باشـد　　چشـــم عبدالمجیـــد و بینـــایی

(۳۴۱)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

S 51b Ü 139a M 242b
ز سر تـا پـا[٦٥٢] همـه حسـن و صـفایی　　مگـــر آیینـــۀ لطـــف خـــدایی
شـدم حیـران در آن حسـن و لطافـت　　که هـر سـاعت بـه شـکلی مـی نمـایی
جمالـت را هـزاران جلـوه گـاه اسـت　　شـــدم حیـــران نمـــی دانـــم کجـــایی
به جان پیوسته ما در جسـت و جویـت　　تـــو خـــود دایـــم میـــان جـــان مـــایی
روان مســـــــتمندم را انیســـــــی　　درون دردمنـــــــدم را دوایـــــــی
روانـــم بـــا بـــدن بیگـــانگی داشـــت　　کـــه بـــا مهـــر تـــو بـــودش آشـــنایی[٦٥٣]
مـــرا تـــو حاصـــل عمـــری نـــه عمـــری　　مکـــن چـــون عمـــر بـــا مـــن بـــی وفـــایی
نــه جــانی خوشــتری از جــان شــیرین　　چـرا جـویی چـو جـان از مـن جـدایی
نباشــد جــز ز تــاب مهــرت ای جــان　　درون تیـــــــره ام را روشـــــــنایی
نیابـد جـز بـه فکـر و ذکـرت ای جـان　　دل عبدالمجیـــد از غـــم رهـــایی

(۳۴۲)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 93b S 79b Ü 141a
شـــدم ز رنـــج غریبـــی و درد تنهـــایی　　چو چشم و زلف بتان نـاتوان و سـودایی
نه حاصل مـن سرگشـته جـز پریشـانی　　نـه چـارۀ مـن بیچـاره جـز شـکیبایی
مـدام کـار دل خسـته ام جگـر سـوزی　　همیشه پیشۀ چشـمم سرشـک پـالایی
نسیم صبح! بـه یـارم بگـو کـه بـد حـال اسـت　　به جای خویش بود گـر بـرو ببخشـایی
اگــر چــه همــدم یــاران مهربــانم مــن　　چــو دورم از تــو بمُــردم ز درد تنهــایی
ز بهـر صـحبت یـار اسـت میـل مـن بـه دیـار　　چنانکـه میـل بـه دیـده ز بهـر بینـایی

---

[٦٥٠] سوز O،A : درد M،Ü،S
[٦٥١] خم M،A : سر Ü،S
[٦٥٢] سر تا پا M : پا تا سر Ü،S
[٦٥٣] این بیت و دو بیت آینده در نسخۀ Ü،S نیست

در روی آفتــاب ز شــوقت نظــر کــنم   از آرزوی آب نهـــــم در ســــراب روی
آشـفته بـر هـوای تـوام روی در مکـش   کــز چشــم ذره در نکشــد آفتــاب روی
روشــن شــود ز پرتــو روی تــو دیــده ام   در تیره شب گـرم[٦٤٨] بنمـایی بـه خـواب روی
گاهم ز شـوق روی تـو گـردد سرشـک، خـون   گاهم[٦٤٩] شود ز خـون سرشـکم، خضـاب روی
عبدالمجید! روی تو در سیل آب چشــم   ماند به صـورتی کـه نمایـد در آب روی

(۳۳۸)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مسدّس محذوف

A 95b
ســاقی گلچهــره بــر کــف جــام مَــی   خــان فــدای لعــل عمــر افــزای وی
چــون ســحر در زیــر شــبنم بــرگ گــل   روی چــون گلبــرگ وی در زیــر خــوی
گـــاه گلگـــون مَـــی ز عکـــس روی او   گــاه رویــش لعــل رنــگ از عکــس مَــی
گــاه چــون گلشــن شــود در نــو بهــار   گــر نقــاب از رخ گشــاید فصــل دی
گه شوم از خـون دل گریـان چـو جـام   گه شـوم از ضـعف تـن نـالان چـو نَـی
دســتش از دامــن نــدارم ســایه وار   ور چــو ســایه ســایدم در زیــر پــی
مســتی بــی مَــی طلــب عبدالمجیــد   زاهــدی تــا چنــد و تقــوی تــا بــه کــی

(۳۳۹)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 90b
S 76a
Ü 141a
ای چشــم مــرا چــو روشــنایی   خورشــید ســپهر دلربــایی
چــون بــاد بهشــت روحبخشــی   چــون آب حیــات جــانفزایی
مــا طالــب رحمــت خــدایم   تــو صــورت رحمــت خــدایی
ز آن وصــف نمــی کــنم جمالــت   دانــم کــه بــه وصــف در نیــایی
ای بــا غــم عشــق تــو روان را   از روز الســت آشــنایی
عمــری اســت کــه دارم ایــن تمنّــا   وقــت اســت کــه مرحمــت نمــایی
تــا خــاک درت کشــم چــو ســرمه   در دیــده بــه جــای روشــنایی

(۳۴۰)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 43b
S 30b
Ü 136b
M 239b
O 500a
ای گــرا مــی تــرم ز بینــایی   رفتــی و شــد ز مــن شــکیبایی

---

[۶۴۸] گرم A : اگر Ü,S
[۶۴۹] گاهم A : گاهی Ü,S

خمیده طرّهٔ سنبل به ناز بر سر[٦٤٥] گـل — دمیده خط بنفشه به لطف بر لب جـوی

مـرا ز هجـر دلارام دیـده هـا پـر آب — نـه بـرگ سـر و نـه سـودای سـنبل خـود روی

به گـرد سـرو چـه گـردم چـو خـواهم آن بـالا — کجا برم گل و سنبل چـو جـویم آن رخ و مـوی

ز خـون دیـدهٔ عبدالمجیـد خـود گشـته سـت — چو لاله زار سرای و چـو گلسـتان مشـکوی[٦٤٦]

(۳۳۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 107a نرگس گشاد دیـده و غنچـه نمـود روی — آمـد زمـان سـایهٔ سـرو و کنـار جـوی

از مقـدم بهـار هـوا شـد عبیـر سـای — وز سنبل و بنفشـه زمـین گشـت مشک بـوی

سـروی فـراز هـر لـب جـوی در اهتـزاز — مرغی فـراز هـر سـر سـروی بـه گفـت و گـوی

ای دل اگر چه باغ نمـودار جنّـت اسـت — منزل جـز آسـتانهٔ آن حـوروش مجـوی

فکـری بـه غیـر یـاد دلارام مـن مکـن — ذکری به جز حکایت جانان مـن مگـوی

عبدالمجید گلشـن و بسـتان کجـا بـرد — بـی گلعـذار سـیم بـر و سـرو مـاهروی

(۳۳۶)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 106a Ü 143a ای دل همیشه در پی نفس و هـوا روی — از مـنهج صـواب بـه صـوب خطـا روی

نه راه بین مساعد و نـه راه بـین رفیـق — برگشـــته ای ز راه نـــدانم کجـــا روی

راهی که آن به نزد تـو چـون روز روشـن اسـت — کان نیست راه راسـت، نـدانم چـرا روی

در دوست کی رسی؟ چـو بـود میـل دشـمنت — در کعبـه چـون رسـی؟ چـو بـه راه خطـا روی

عـاری عظـیم باشـد اگـر گـاه احتیـاج — درگاه شـه گشـاده بـه کـوی گـدا روی

بـی بـرگ مـانی ار بـه درِ بینـوا شـوی — بینـی سـزای خـود چـو بـرِ ناسـزا روی

عبدالمجیـد دسـت ز آمـد شـدن بـدار — الا رهـــی کـــه آن ز بـــرای خـــدا روی

چندین هزار دشمن جادو دریـن رهنـد — بـیم هـلاک باشـد اگـر بـی عصـا روی

(۳۳۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 37b S 12a Ü 135a ای صـبحدم بگـوی بـدان آفتـاب روی — کای آفتاب، بی گنه از مـن متـاب روی

جان بهر رونُمای تـو بـر کـف نهـاده ام — بنمـای یـک رهـم ز ورای حجـاب روی

در نـور خـویش، روی تـو دایـم نهفتـه اسـت — حاجت نباشـدت کـه[٦٤٧] کشـی در نقـاب روی

---

[۶۴۵] سر A : رخ Ü،S

[۶۴۶] سه بیت آخر این شعر در نسخهٔ S و Ü نیست

[۶۴۷] نباشدت که A : نباشد آنکه Ü،S

(۳۳۲)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 46a S 35b Ü 137b O 501a

ای کـــه در دل چـــو روح در بـــدنی | الحـــق آنجـــا بـــه جـــای خویشـــتنی
عـــالم آرا چـــو مهـــر بـــر فلکـــی | ســـایه گســـتر چـــو ســـرو در چمنـــی
عکســـــی از عارضـــــت درخشـــــیده | گشـــته رخشـــان ســـتارۀ یمنـــی
گـــردی از کـــوی تـــو ربـــوده صـــبا[٦٤١] | کـــرده خوشـــبوی نافـــۀ ختنـــی
از کـــه پرســـم تـــرا کجـــا جـــویم | چـــون نهـــان در میـــان جـــان منـــی
تیـــره روزم ز ظلمـــت[٦٤٢] شـــب هجـــر | چهـــره بگشـــا کـــه شـــمع انجمنـــی
چـــون فتـــادم ز پـــای دســـتم گیـــر | تـــا کـــی آخـــر شکســـته را شـــکنی
گشـــت عبدالمجیـــد خـــاک درت | شـــاید ار ســـایه بـــر ســـرش فکنـــی

(۳۳۳)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 72b S 52a Ü 139a

اگـر چـه بـی سـبب بـا مـن بـه کینـی | ببخشـــایی چـــو احـــوالم[٦٤٣] ببینـــی
چـــرا بـــا عاشـــقان نـــا مهربـــانی | چـــرا بـــا مهربانـــان خشـــمگینی
ســـویدای دلـــی و مـــردم چشـــم | درون جـــان از آن خلـــوت گزینـــی
کـه دارم چشـم و دل پـر آب و آتـش | میـــان آب و آتـــش چـــون نشـــینی
بـه نـرگس رشـک[٦٤٤] ترکـان تتـاری | بـــه ســـنبل، غیـــرت خوبـــان چینـــی
بـه جـان عبدالمجیـدت گشـته طالـب | تـو خـود پیوسـته بـا جـانش قرینـی

(۳۳۴)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A108a S 103a Ü 141b

زمین ز سنبل و گل شد چو عـارض دل جـوی | نسیم مشک فشان شـد جـو خـاک عنبـر بـوی
چه دلگشای زمـانی چـه معتـدل فصـلی اسـت | مگر دری ز بهشتم گشاده شـد بـر روی
هـوای صـبحدم از روی گـل گشـاده نقـاب | چنانکـه عاشـق آشـفته از رخ دلجـوی
هزار شاهد غنچه به جلوه بـر سـر شـاخ | هزار دیدۀ نـرگس نظـاره بـر هـر سـوی

---

[٦٤١] صبا O،A : نسیم Ü،S

[٦٤٢] ظلمت A : محنت Ü،S

[٦٤٣] چو احوالم A : بر احوالم چو Ü،S

[٦٤٤] زشک A : چشم Ü،S

خجالتها که می دارم ز روی عالم آرایت — که روزی گفتم از حیرت به مهر و ماه می مانی[۶۳۷]
چه گویم قدّ و رفتارت که از پا تا به سر لطفی — چه دانم وصف دیدارت که از سر تا قدم جانی
چو ذره گشته سرگشته ز مهرت مجمع قدسی — چو حربا در[۶۳۸] رخت حیران، نفوس پاک روحانی

(۳۳۰)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

S 108a Ü 142a
چون رفت آن خوشتر از جان و جوانی — ز مرگم تلختر شد زندگانی
سر پیوند جان بی او ندارم — چو با او داشتم پیوند جانی
چو زلفش شد دلم از بیقراری — چو چشمش شد تنم از ناتوانی
مباد این بار محنت بر دل کس — که بر جان من است از مهربانی
بر احوالم بگرید دشمن و دوست — اگر پیدا کنم دردِ نهانی
مگر ای دیده آبت در جگر نیست — که خون دل بدین سان می فشانی
همی ترسی که سوزم ز آتش دل — میان خون از آنم می نشانی
دریغ آن روز عیش و عشرت و ناز — دریغ آن روزگار شادمانی
به جز حیرت ندارم یادگاری — ز ایّام نشاط و کامرانی
دل عبدالمجید از جان ملول است — چون جانان رفت و شد روز جوانی

(۳۳۱)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 45a S 32b Ü 137a SA 310a M 230a
چه قامتی که سر تا قدم دل و[۶۳۹] جانی — چه صورتی که به هیچ آدمی نمی مانی
نه صورتی که گل گلستان فردوسی — نه قامتی که مهی سرو باغ رضوانی
بسی حکایت حسنت شنیده ام جانا — کنون بدیدمت الحق هزار چندانی
ز شوق نرگست ای غیرت گل سوری — ز مهر سنبلت ای رشک ماه کنعانی
تنم چو چشم تو دارد نشان بیماری — دلم چو زلف تو دارد سر پریشانی
ز جست و جوی تو نشینم ار[۶۴۰] هر نفسم — میان خون دل و آب دیده بنشانی
ز خاک پای عزیز تو سر نگردانم — ورم ز دست فراقت به جان بگردانی
تو چون سپهر جفا پیشه و احوالم — چو روزگار نهاد است رو به ویرانی
ز روی لطف و ترحّم چرا بخشای — که درد و محنت عبدالمجید می دانی

---

[۶۳۷] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۶۳۸] چو حربا در M،Ü،S : که جز اندر A
[۶۳۹] قدم دل و M،A : به پا دل و Ü،S : قدم همه SA
[۶۴۰] ار A : ار چه M،SA،Ü،S

نگــارا! مــاه رخســارا! غنیمــت دان جــوانی را   که از ایّام برنـایی نیـابی خوشـتر ایّـامی
سعادت چون مساعد گشت و دولت مـی دهـد یـاری   چه خوشتر ز آنکه برداری ز حسـن خویشـتن کـامی
مگر[628] عبدالمجید ای جـان بگویـد حـال دل ور نـه[629]   نشـاید درد دل گفــتن بــه مکتــوبی و پیغـامی

(۳۲۸)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 40a S 15a Ü 135b

سرم دلگرمیی دارد ز سـودای دلارامـی   که بی یادش نمی گیرد دلِ بی صـبر[630] آرامـی
دلا دیدارش ار خواهی[631] طلب کـن غیـر ایـن چشـمی   به جست و جویش ار پویی بنه بیـرون ز خـود گـامی
ز ننگ و نامِ[632] بی حاصل مشوّش تا بـه کـی باشـم   شوم در حلقهٔ مستان به دسـت آرم مگـر جـامی
بــه آب مَــی فروشــویم ز روی دفتــر هســتی   گــرم پیــدا بــود نقشــی ورم بــاقی بــود نــامی
مرا عشقیست جان سوز و مـرا درد یسـت تـن فرسـا   نه عشقم را ست آغازی نه دردم را سـت انجـامی
رضای دوست می باید چه فکر از کینـهٔ دشـمن   چو سوز اندرون باشد چـه بـاک از طعنـهٔ خـامی
بقای بـی فنـا خـواهی فـدا کـن هسـتی فـانی   به ناکامی تن اندر ده که کز آن حاصـل شـود کـامی[633]
بس ای عبدالمجید آخر پی نفـس و هـوا رفـتن   غنیمت دان کنون فرصت چو ضایع کردی ایّامی

(۳۲۹)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 70a S 48b Ü 138b M 233b

سـر از پایـت نگـردانم بـه جـانم گـر بگردانـی   نه پیچم هرگز از کویت عنـان تـا چنـد پیچـانی
کسی کز مهر می خواهـد کـه جـان در پایـت افشـاند[634]   نگویی که آستین تا کی ز کین بر رویش افشـانی
شــکایتهای گونــاگون ز هجرانــت بســـی دارم   ولی نطقم نمی ماند گَه وصلت ز حیرانی
زبان ار[635] چه فرو بستم ز شرح درد دل گفـتن   سرشـکم مـی کنـد پیـدا غـم و انـدوه پنهـانی
رخ و زلــف پریشــانت نگارینــا مجمــوع اســت   کز آن مجمـوع مـی بینـم جهـانی در پریشـانی
چه گویم شرح ضعف تن چو می بینم که مـی بینـی   چه پرسی حال درد دل چو می دانم که می دانی[636]

---

[628] بگو A : مگر Ü،S
[629] دل ور نه A : خود ور نی Ü،S
[630] صبر A : صبرم Ü،S
[631] خواهی A : جویی Ü،S
[632] ننگ و نام A : نام و ننگ Ü،S
[633] این بیت در نسخهٔ A نیست
[634] افشاند M،A : اندازد Ü،S
[635] از A : گر M،Ü،S
[636] این بیت در نسخهٔ A نیست

(۳۲۵)

مفعول مفاعلن فعولن

بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 83b S 65b Ü 140b

ای یــــار بیـــــار ســـــاغر مَــــی   ســـالوس و ریـــا و زرق تـــا کـــی
ز آن روحفـــــزا کـــــه آب حیــــوان   از خجلـــت اوســـت غرقـــه در خـــوی
ز آن مَـــی کـــه دل و دمـــاغِ تیـــره   روشـــــن شـــــود از تصــــوّر وی
ز آن مَـی کـه شـود ز رنـگ و بـویش   خـــرّم چـــو بهـــار، موســـم دی
تـــا عقـــل فضـــولیی نیـــارد   بســـتان و بـــده قـــدح پیـــاپی
نـــی نـــی قـــدحم مـــده نخـــواهم   نـــه بـاده نــه چنــگ و بــربط و نــی
مســـتی طلـــبم ولـــی چـــو چشـــمت   بـــی زحمـــت جـــام و منّـــت[٦٢٤] مَـــی

(۳۲۶)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

A 105b S 88b Ü 141b

هرگــز نبــوده باشــد کــس را چنــین جمــالی   رخساره است یا مهر، ابرو ست یا هلالی
برطرف آب حیوان هرگـز نرسـته باشـد   زین تازه تر گلستان زین خـوبتر نهـالی
از لعل جان فزایش در[٦٢٥] دلـی امیـدی   وز زلف مشک سایش در هـر سـری خیـالی[٦٢٦]
سودای وصل جانان کی در خیـالم آیـد   چـون هرگـزم نباشـد بـر درگهـش مجـالی[٦٢٧]
چون من کسی مبادا بی بهـره از دلارام   نـه فرصـت پیـامی نـه دولـت وصـالی
بدحال و دردمندم از عشق آن که بـا او   احوال خویش گفتن نتوان به هیچ حالی
عبدالمجیـد مهـری در جـان تسـت کـه آن را   نه پوشدش کسوفی نـه باشـدش زوالـی

(۳۲۷)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 73b S 52a Ü 139a

مرا آشفته می دارد سـر زلـف دلارامـی   چو بلبل می کـنم زاری ز سـودای گـل انـدامی
از آنم وصل مـی بایـد کـه سـردر پـایش انـدازم   امیـدم گـر شـود روزی زهـی فـرّخ سـرانجامی
بگـو ای صـبحدم بـا او اگـر نـامم تـوان بـردن   ببخشا بر کسی کو را ز هستی نیست جـز نـامی
چو کس را نیست امکان خلاص از تیـر مژگانـت   چـرا بـر دانـهٔ خالـت ز عنبـر مـی کنـی دامـی

---

[٦٢٤] زحمت حام و منّت A : منّت جام و زحمت S،Ü

[٦٢٥] در Ü،A : از S

[٦٢٦] در هر سری خیالی S،Ü : بر درگهش مجالی A

[٦٢٧] این بیت در نسخهٔ A نیست

(۳۲۲)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 84b S 67a Ü 141a بیـا بیـا کــه نــدارم تحمّــل دوری … بیا بیا کـه بـه جـان آمـدم ز مهجـوری

بیـا کـه بـی تـو نخـواهم بهـار و گلشـن و گـل … که دلگشای نباشـد بهشـت بـی حـوری

بیا که خاطر زهد و سر صـلاحم نیسـت … که جمع خود نشود عاشقی و مسـتوری

ز بادۀ که چنان مست کرد چشـم تـو را … به نـیم جرعـه رهـانم ز رنـج مخمـوری

نشسـته ای مـتمکّن همیشـه در جـانم … ز روی صورت ا گر چـه ز چشـم[۶۲۳] مـن دوری

چـه غـم ز سـوز دل عاشـقت کـه معشـوقی … کجا کنی نظـر مرحمـت چـو منظـوری

اگـر چـه بـر دل عبدالمجیـد رحمـت نیسـت … چـو درد دل نشناسـی کـه چیسـت معـذوری

(۳۲۳)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 50b M 225a چو در لطافت و خوبی ز خلـق ممتـازی … شگفت نیسـت گـر از خـود بـه کـس نپـردازی

چو با وجود تو کس در نظـر نمـی آیـد … روا بـود گـر نظـر بـر کسـی نینـدازی

عجب نباشد اگر با تو عشـق مـی بازنـد … چو تو در آینه با خویش عشق می بازی

خوشا به ذکر تـو رطـب اللسـان چنـان گشـتن … که دل به ذوق کند بـا زبـان هـم آوازی

به جز هـوای سـر کـوی فرّخـت نکنـد … همـای همّـت مـن از بلنـد پـروازی

نظـر ز غیـر فـرو بسـته چشـم آن دارم … که تا به حسن نظر لحظـه ایـم بنـوازی

ز پا درآمدم ار دست مـن نمـی گیـری … ز دست رفتم اگر چـاره ام نمـی سـازی

اگر چه راز تو عبدالمجید پنهان داشـت … سرشـک سـرخ و رخ زرد کـرد غمّـازی

(۳۲۴)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

S 98a Ü 142a چه خوش باشد میان گل نشسـتن بـا مـی و سـاقی … دمـی خـود را رهانیـدن ز سالوسـی و زرّاقـی

ز دل اوّل فرو شستن به باده نقـش خـود بینـی … پس آنگه روی جان دیدن عیان در چهرۀ سـاقی

نگـارا بـی گـل رویـت نخـواهم گلشـن جنّـت … ترحّم کن بر احـوالم کـه مـی میـرم ز مشـتاقی

ز درد عشق تو هر شب به سر تا روز مـی کـردم … تو خفتـه تـا سـحر فـارغ ز سـوز و درد عشّـاقی

وفـا و خـوبرویی را نیابـد هـیچ کـس بـا هـم … نشاید سرزنش کـردن اگـر بـی عهـد و میثـاقی

زمان زندگانی را به نادانی به سر کـردم … بدانم بعد ازیـن قـدرش گـرم عمـری بـود بـاقی

دل عبدالمجیـد از جـان جمـال دلبـری جویـد … که نـور طلعـتش بخشـد بـه چهـر مهـر برّاقـی

---

[۶۲۳] چشم S،Ü : نزد A

گشتم از مهر رخت ذرّه صفت سرگشته — خواهم از لطف تو ای راهنما راهبری
دری از وصل به روی من مهجور گشای — که ندارم بجز از درگه تو هیچ دری

(۳۲۰)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 113[b]
S 7[a]
Ü 134[b]
SA 309[b]

عمر ضایع مکن به بی خبری — زاد ترتیب کن چو در سفری
مشو ایمن ز راه و خوش منشین[۶۱۸] — که ز شهر و ولایت دگری
خویشتن را ذلیل و خوار مکن — که تو در نفس خویش معتبری
سال و ماهت به باد رفت و هنوز — سال از سال و مه ز مه بتری
به صفت بس بزرگ بنیادی — گر به صورت ضعیف و مختصری
بگذار از عشوه و فریب جهان — پیشتر ز آنکه از جهان گذری
چشم و ابروی ماه رخسای است — هر کلوخی که اندرو نگری[۶۱۹]
کلّهٔ پر غرور جبّاری است — خاک راهی که زیر پی سپری[۶۲۰]
اندرین ره لباس[۶۲۱] تقوی پوش — که ز شیطان و نفس در خطری
دست در دامن شریعت زن — تا به سوی نجات راه بری

(۳۲۱)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 54[b]
S 20[b]
Ü 135[b]

زندگی یابم اگر بر سر خاکم گذری — همه تن جان شوم ار بر من بی جان نگری
جز به رویت نظر ای دوست حرام است حرام — خاصّه آنرا که کند دعوی صاحب نظری
دم عیسی شود آن باد که بر تو گذرد — آب حیوان شود آن خاک که بر وی گذری
رویت آزرده شود از نظر نرگس مست — قدمت خسته شود از رخ گلبرگ طری
عاجزم از صفتِ حسن و لطافت[۶۲۲] که تراست — هر چه در وصف تو اندیشم از آن خوبتری
باری اندر طلب وصل تو ای جان و جهان — چون بخواهد شدن این عمر گرامی سپری
رهنمایا! به سر کوی خودم راه نمای — که به جز لطف توام کس نکند راهبری

---

[۶۱۸] منشین S،Ü،SA : بنشین A
[۶۱۹] مصراع اوّل بیت آینده و مصراع دوّم این بیت از نسخهٔ S،Ü افتاده است
[۶۲۰] این بیت در نسخهٔ SA نیست
[۶۲۱] لباس S،Ü : سلاح A،SA
[۶۲۲] لطافت A : ملاحت S و Ü

ای سرو سایه گستر در حال من نظر کن — تا کی دریغ داری سایه ز خاکساری
عبدالمجید بی تو جان و جهان[٦١٤] نخواهد — بی دوست خود نیاید دنیا هیچ کاری[٦١٥]

(۳۱۷)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

M 245b ماه من از قلب عقرب می نماید مشتری — ترک من دارد لب یاقوت بر انگشتری
هندوان [سر]رشتهٔ سودای زلفش بسته اند — حلقه ها بر ماه و در هر حلقه ای صد مشتری
باد می آرد سحرگه بوی او بر بوی او — صبح چون گل می کند آغاز پیراهن دری
هر که با سودای زلف او رود در خاک، باد — هر غباری کاورد زان خاک[٦١٦] باشد عنبری
مردم چشم منی زان رو نمی بینم تو را — گر چه پنهانی ز چشم من به چشم من دری

(۳۱۸)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 38a S 13b Ü 135a M 220a چون روح دلپذیری و چون عمر درخوری — نی نی به خاک پای تو کز هر دو خوشتری
لطفیست در جمال تو جانبخش و دلربا — بیرون ز مهر طلعتی و ماه منظری
آن را که هرگزش نروی یک نفس ز یاد — یا رب چه باشد ار نفسی یادش آوری
انصاف گویدت که مقام ترحّم است — در حالم ار به دیدهٔ انصاف بنگری
ای آفتاب از من سرگشته رخ متاب — کآیین آفتاب بود ذرّه پروری
ای سرو، سایه از منِ افتاده بر مدار[٦١٧] — بر خاک، رسم سرو بود سایه گستری
عبدالمجید! خاک رهت می شود ولی — ترسد ز کبر و ناز بر آن خاک نگذری

(۳۱۹)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 45a S 32b Ü 137a K 334b نیست دور از رخت ای جان ز حیاتم اثری — نظری کن به من از روی ترحّم نظری
مردم از تشنگی وصل تو ای آب حیات — تا کی آخر نکنی بر من خاکی گذری
تا اسیر تو ام از بند جهان آزادم — تا ز تو با خبرم نیست ز خویشم خبری
تا ناتوان هر سحر از شوق تو گردم چو نسیم — تا مگر بوی تو یابم ز نسیم سحری
همچو سایه روم ای سرو روان بر اثرت — تا بود از من آشفتهٔ بی جان اثری

---

[٦١٤] جان و جهان A : ملک جهان Ü،S
[٦١٥] دنیا هیچ کاری A : ملک جهان بکاری Ü،S
[٦١٦] در متن: باد
[٦١٧] مدار K،A : مگیر Ü،S

(۳۱۵)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 55a
S 21b
Ü 136a
SA 306a
M 215a
AA 679a
SC 36b

بـه یـاد لـذّت دردت نهـادم دل بـه بیمـاری — به بوی نرگس مستت گرفتم ترک هشـیاری [٦٠٤]
ز دل مهر تو می ورزم اگر چـه خـون دل [٦٠٥] ریـزی — به جان وصل تو می جویم اگـر چـه قصـد جانـداری
نباشم درخور وصلت ولیکن [٦٠٦] می دهـم جـانی — چه خوشتر ز آنکه عمـر آیـد بـه پایـان در طلبکـاری
اگر یک ذرّه از خاک سـر کویـت بـه دسـت آیـد [٦٠٧] — ز جان و دل کنم آن را بـه [٦٠٨] جـان و دل خریـداری
نـدارم در سـر کویـت بـه جـز رای سـراندازی — نبینم با خـم زلفـت بـه جـز روی گرفتـاری [٦٠٩]
غم دلسوز تن [٦١٠] فرسا ز جان من چـه مـی خـواهی — چـو از پـایم درآوردی هنـوز از دسـت نگـذاری
ز بد حالی چنان گشـتم کـه شـد پنهـان و پوشـیده — ز چشمم چهـرهٔ خـواب و ز بخـتم روی بیـداری
نه در وجهم نشیند دل مگـر وقـت جگرسـوزی — نـه در کـارم بـود دیـده مگـر هنگـام خونبـاری
به وصلت کـی رسـید عبدالمجیـد ای جـان کـه دور از تـو — نه بختش می کند سعیی [٦١١] نه دولت مـی دهـد یـاری

(۳۱۶)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

A 66b
S 44a
Ü 138a

ضـایع نرفتـه باشـد فرخنـده روزگـاری — کان صرف کرده باشد در جسـت و جـوی یـاری
زنهـار ای گرامـی عمـر عزیـز خـود را — با دلبری به سـر بـر چـون رفتنـی اسـت بـاری
چـون دیـده مـی گشـایی در روی دلفریبـی — چـون عمـر مـی گـذاری در صـحبت نگـاری
افتاده چون بنفشـه درپـای سـرو قـدی — یا چون نسیم بیجان در زلـف گلعـذاری
بیمـار و نـاتوانم از چشـم فتنـه جـویی [٦١٢] — آشـفته و پریشـان از زلـف غمگسـاری
چـون روی او نخنـدد هرگـز گلـی بـه بـاغی — چون قد او نروید سروی به [٦١٣] جویباری
از عکـس نـور رویـش هـر جـا کـه مـاه رویـی — وز پیچ و تـاب مـویش هـر جـا کـه بـی قـراری

---

[۶۰۴] نسخهٔ AA تنها ۳ بیت (نخست، دوّم و هفتم) دارد
[۶۰۵] دل SC،SA،M،A،Ü،S : من AA
[۶۰۶] ولیکن SC،M،A،Ü،S : اگر چه SA
[۶۰۷] آید SC،M،SA،A : به آمد مرا روزی Ü،S
[۶۰۸] به SC M،،SA : ز A،Ü،S
[۶۰۹] این بیت در نسخهٔ SA نیست
[۶۱۰] تن M،A : جان SC،SA،Ü،S
[۶۱۱] کند سعیی M،SC ،SA،Ü،S : دهد سودی A
[۶۱۲] فتنه جوی Ü،S : دل فریبی A
[۶۱۳] به A : ز Ü،S

چو گشت صید تو عبدالمجید می پنداشت که چون ز پای درآری ز دست نگذاری
تو خود به حسن و جوانی[597] خویش مغروری ز درد و رنج ضعیفان فراغتی داری

(۳۱۳)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 81[a] S 62[a] Ü 140[a]

به سامان گردد احوالم به حالم گر نظر داری نگیرد هیچکس دستم گرم[598] از دست بگذاری
چو با مهر تو پیوستم دل[599] از چون و چرا بستم گرم بی سعی بنوازی و گر بی جرمم آزاری
نه از در باز می آیی نه از دل می روی[600] برون نه بی یاد تو می باشم نه از من یاد می آری
مرا تا قدرتی باشد به قدر وسع می کوشم به مطلوب ار نه پیوندم بمیرم در طلبکاری
چو[601] تو محبوب و معشوقی چه دانی حال عاشق را یکی شب تا سحر خفته چه داند درد بیداری
ز مستی در نمی یابم نصیحت گر چه می گوید ز من باری نمی آید صلاح و زهد و هشیاری
رفیقی گر قرین بودی چرا عبدالمجید اکنون رفیقت درد و غم بودی قرینت ناله و زاری

(۳۱۴)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 113[b] S 7[b] Ü 135[a] M 245[a]

ای که شرم از خدا نمی داری چند بیهوده مردم[602] آزاری
برکَن از تن لباس خودبینی بنه از سر کلاه جبّاری
صبح پیری ز عارضت بدمید وقت آگاهی است و بیداری
چون زمانه سپید مویت[603] کرد دست کوته کن از سیه کاری
زندگانی چو باد می گذرد سعی کن تا به باد نگذاری
رستگاری به خوب کرداری است نه به سالوس و چرب گفتاری
چاره عبدالمجید اخلاص است گر امید خلاص می داری

---

[597] و جوانی A : جهانگیر M،Ü،S
[598] گرم A : اگر Ü،S
[599] دل A : دم Ü،S
[600] روی A : شوی Ü،S
[601] چون A : = Ü،S
[602] چند بیهوده مردم Ü،S،A : خلق را تا به چند M
[603] مویت M : رویت Ü،S،A

به عشوه چون دل از دستم ربودی		به شوخی در پی جانم فتادی
بسی خار غمم در دل شکستی		بسی بار ستم بر جان نهادی
اگر چه داری ام پیوسته غمگین		ز یادت باشدم صد گونه شادی
نبودم زندگی در تن، ز یادت		سَقانی شَربتاً أحیِ فؤادی
بده آب حیات این خشک لب را		بِکأسِ الحُبِّ مِن بَحرِ الوَدادِی

(۳۱۱)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 107a S 89b Ü 141b
چندم ای تُرک پری چهره پریشان داری		چندم ای سرو سهی[۵۹۲] بی سر و سامان داری
چند بی روی چو خورشید خودم[۵۹۳] شمع صفت		با دل سوخته و دیدهٔ گریان داری
چند چون ذرّه ام از مهر سراسیمه کنی		چند چون طرّه ام از باد پریشان داری
کی به احوال من ای جان و جهان پردازی		چون ازین جنس به هر گوشه فراوان داری
ای دلارام جفا پیشه به جز مهر و وفا		هر چه مطلوب دل و جان من است آن داری
گر نوازی و کُشی بی سببی، حکم ترا ست		هر چه خواهی بکن ای دوست که فرمان داری
ای دل خسته بدین سان که ترا می بینم		به قیامت بری[۵۹۴] این درد که در جان داری
کارت از دست برون رفت چه تدبیر کنی		عشقت از پای درآورد چه پنهان داری
مشکل این است که درمان دلم ممکن نیست		چه غم از درد گر امید به درمان داری

(۳۱۲)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 74a S 54a Ü 139b M 218b
اگر چه هر نفسم از غمی به جان آری		به جان تو که به جانت کنم خریداری
همیشه در طلب دولت وصال تو ام		طلب چه سود چو دولت نمی دهد یاری
به سعی ما چو سعادت نمی نماید روی		چه حاصل است نمی دانم از طلبکاری
به غیر خون جگر حاصلی نمی بینم		در آرزوی[۵۹۵] تو چندان که می کنم زاری[۵۹۶]
چنان ز غصّه درونم شده ست مالامال		که می کند نفس آمد شدی به دشواری
روا بود که ز دست غمت به سر گردد		کسی که روی نهد بر درت به زنهاری
سر ارادت از این آستان نخواهم تافت		تو دانی ار بنوازی و گر بیازاری

---

[۵۹۲] سهی A : روان S،Ü
[۵۹۳] خودم S،Ü : توام A
[۵۹۴] بری A : برم S،Ü
[۵۹۵] در آرزوی A : ز اشتیاق M
[۵۹۶] این بیت در نشخهٔ S و Ü نیست

(۳۰۸)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 54a S 20a Ü 133b SA 307b

شــدم ز عقــل ملــول و ز فکــر دیوانــه — کجاست کنج خرابات و کوی میخانه[۵۸۹]

بریــز بــادهٔ بــی رنــگ و بــوی در جــانم — که جای گنج نهـان اسـت کُـنج ویرانـه

فسـانه اسـت و فسـون رو زگـار، مـی خـواهم — که تا خـلاص شـوم از فسـون و افسـانه

خوشــا ز بــاده پرســتان حکایــت مســتی — خوشا ز دُردکشـان نعـره هـای مسـتانه

به جدّ و جهد تـوانی رسـید در مقصـود — بکـوش تـا کـه تـوان در تـن اسـت مردانـه

به جست و جوی توان یافتن که نتوانـد — بـه خـود برآمـدن از قعـر بحـر، دُردانـه

به مقصـد ار نتـوانی رسـید روی متـاب — چو شمع ار نشوی جان بده چـو پروانـه

بکــوش تــا ز مــی مهــر بحرهــا نوشــی — اگر چـه کـس نخـورد بیشـتر ز پیمانـه

به بند خویش چـو عبدالمجیـد محبـوس اسـت — به نیم جرعه رهانش ز خویش و بیگانـه

(۳۰۹)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

A 65a S 42a Ü 138a

ای فتنه از آن زلف پر آشـوب تـو تـابی — از نرگس مست تو به هر گوشـه خرابـی

چون نیست مرا طاقـت دیـدار جمالـت — از شـوق خیالـت شـدم آشـفتهٔ خـوابی

از هیچ کســی نیســتم ای مهـر دلفـروز — از زمــرهٔ عشّــاق تــو در هــیچ حســابی

چون ذرّه ز هجرت[۵۹۰] نه وجودی و نـه قـدری — چون سایه ز شوقت نه توانی و نـه تـابی

زنهــار ز هجــران جگرســوز تــو زنهــار — رحم آر کـزین صـعبترم نیسـت عـذابی

ز آن خون دل از دیده فشـانم کـه نمانـده ست — از آتـش شـوق تـو مـرا در جگـر آبـی

پرده چـه کشـی پـیش رخ ای مـردم چشـمم — رخسار ترا هسـت چـو[۵۹۱] از نـور نقـابی

از بند خـود آزاد شـو ای طالـب جانـان — چون نیست درین راه ترا جز تو حجـابی

(۳۱۰)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 84a S 66a Ü 140b

اگــر چــه آتشــم در جــان نهــادی — اگــر چــه خــونم از مژگــان گشــادی

اگــر چــه از هــوای مهــر رویــت — چــو ذرّه هســتی ام بــر بــاد دادی

هنــوزم از دل و جــان اختیــاری — هنــوزم از همــه عــالم مــرادی

---

[۵۸۹] کنج خرابات و کوی میخانه A : کوی خرابات و راه میخانه S،Ü،SA

[۵۹۰] هجرت S،A : جودت Ü

[۵۹۱] چو A : خود S،Ü

(۳۰۵)

مفعول مفاعلن فعولن

بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 90[a] S 75[a] Ü 134[b]

ای راحت جان و نور دیده   بی جرم و گنه ز من بریده

تا دورم از آفتاب رویت   پشتم چو هلال شد خمیده

بی ماه زخ تو هر زمانم   فریاد به آسمان رسیده

بس توبه ز طرّه ات شکسته   بس پرده ز غمزه ات دریده

روز ازلت عنایت حق   از روح مجرّد آفریده

بر بسته نقاب و از جمالت   حیران شده صد هزار دیده[۵۸۸]

حیران ز تو عالمی و لیکن   حسن تو تمام کس ندیده

(۳۰۶)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

SA 309[a]

خراب از چشم مخمورم نه مست از جام و پیمانه   ز سودای لب میگون مقیم کنج میخانه

چو دل در عاشقی بستم ز جور عقل وا رستم   چو با یار آشنا گشتم شدم از خویش بیگانه

ز خود یک ساعتم بستان که هر ساعت همی گردم   ز دست فکر سودایی، ز جور عقل دیوانه

به جز افسانه ای از ما نماند باقی ای ساقی   بیار آن می که بستاند مرا ز افسون و افسانه

به زلف عنبری حوری فشاند گردم از دامن   اگر دستم دهد رُفتن به مژگان خاک میخانه

دمی بی جام جمشیدی نباید دم زدن اکنون   چو فردا کس نمی داند که شاید دم زدن یا نه

اگر عبدالمجید آرد به دست آن جام رخشان را   زند این گوی گردان را به پشت پای مردانه

(۳۰۷)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

S 17[a] Ü 133[a]

خراب از چشم مخمورم نه مست از جام و پیمانه   ز سودای لب میگون مقیم کنج میخانه

چو دل در عاشقی بستم ز جور عقل وا رستم   چو با یار آشنا گشتم شدم از خویش بیگانه

ز شوق نرگسش مستم ز بوی زلفش آشفته   مده پندم که ننیوشد نصیحت مست و دیوانه

دلا در بند خود نتوان به کوی دلربا رفتن   طواف کعبه می خواهی ببند احرام مردانه

به یاد لعل جان بخشش روان در باز چون ساغر   به پیش شمع رخسارش فدا کن جان چو پروانه

گرفتم ترک جان گفتم بگیرم دامن جانان   بدادم دل نمی دانم به کام دل رسم یا نه

بجو گر طالبی عبدالمجید این گفت و گو تا کی   زبان در بند و پا در نه، بس این افسون و افسانه

---

[۵۸۸] این بیت در نسخی S و Ü نیست

(۳۰۳)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 52b S 19a Ü 133b M 204a

حیـرانم از تصـوّر آن صـورت[۵۸۲] چـو مـاه   آشـــفته ام ز نکهـــت آن طـــرّهٔ ســـیاه
آن سرو یـارب[۵۸۳] ازچـه کشـد زحمـت کمـر   و آن آفتاب از چـه بـرد[۵۸٤] منّـت کـلاه
جـانم ز شـوق نـرگس در خـواب تـو خـراب   عقلم ز جور سنبل در تـاب تـو تبـاه[۵۸۵]
در صورتش کـه خلقـت حـور اسـت یـا مَلَـک   خلقی ز هر طرف به تعجّـب کنـد نگـاه
چندانکه رو بـه راه صـلاح[۵۸٦] آورد دلـم   بـازش فریـب غمـزهٔ او مـی بـرد ز راه
دل سوخته چو لاله، جگر پر ز خون چو گل[۵۸۷]   روید ز شوق عارضش از خاک من گیـاه
گویند زاهدان کـه نگهـدار چشـم و دل   ز آن طرّهٔ چو تیره شب و چهرهٔ چو مـاه
آن کـس کـه نـور چشـم و سـویدای دل بـود   ز و چشـم و دل چگونـه تـوان داشـتن نگـاه
ای آنکـه منـع مـی کنـی از عشـق و عاشـقی   عبدالمجیـد دسـت نـدارد ازیـن گنـاه

(۳۰۴)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

A 35b K 333b

ای در رخ تو حیران چندین هزار دیـده   حسن ترا کمـاهی هرگـز کسـی ندیـده
خلقـی ز درد عشـقت در کـنج بیـت احـزان   دلها به غم سپرده غمها به جان خریـده
جـان نیازمنـدان از دسـتبردِ شـوقت   چـون مـرغ نـیم بسـمل در خـون دل طپیـده
در پـرده روی خوبـت و آن زلـف و غمـزهٔ تـو   هر توبه ای شکسته هر پرده ای دریـده
از شوقِ چشـم مسـتت، نـرگس خـراب گشـته   وز عشقِ رنگ رویت، گل پیرهن دریـده
ای در شـکنج زلفـت، دلهـا بـه جـان رسـیده   در جسـت و جـوی رویـت، جانهـا ز دل بریـده
تـا در دلـم فتـاده تـابی ز مهـر رویـت   چون ذرّه در هوایـت یـک دم نیارمیـده
جانی و بی جمالت عمرم ز دست رفتـه   عمری و در فراقت جانم به لـب رسـیده
بر خاک اشک خونین از باد مـی فشـانم   بنشیند آتش دل هرگـز بـه آب دیـده؟
عبدالمجید! زینسـان آخـر چـرا خرابـی   از جام وصل جانان یک جرعه ناچشـیده

---

[۵۸۲] صورت A،S،Ü : طلعت M،SC

[۵۸۳] یا رب A : نازت S،Ü،SC

[۵۸۴] برد A،M،SC : کشد S،Ü

[۵۸۵] این بیت در نسخهٔ M بعد از بیت بعدی و به این صورت آمده است:

عالم ز شوق نرگس پر خواب او خراب   عقلم ز جور سنبل پر تاب او تباه

[۵۸۶] صلاح A، SC،M : صواب S،Ü

[۵۸۷] خون چو گل A،M،SC : خون دل S،Ü

(۳۰۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 69a S 47b Ü 134a جانا ز درد عشق تـو ام حـال شـد تبـاه — شاید گَرَم بـه چشـم تـرحّم کنـی نگـاه
بی چشـم نـیم مسـت تـو ام کـار شـد خـراب — بـی آفتـاب روی تـو ام روز شـد سـیاه
رهبر بـه سـوی کـوی تـو ام بـوی زلـف تسـت — گر چه فریب چشم تو ام مـی بـرد ز راه
گیـرم همیشـه درد تـرا همچـو جـان بـه بـر — دارم همیشـه مهـر تـو در دل چـو جـان نگـاه
دردا کـه در فـراق تـو ام دسـتگیر نیسـت — سوز و سرشک نیم شـب و آه صـبحگاه
جان گـر نثـار کردمـت ای جـان و و دل مـرنج — جُرأت ز اضطراب نمودم بـدین گنـاه[579]
گر قبله گاه جان مـن آن کـوی شـد چـه شـد — هنگـام حشـر باشـدم آن روی عـذر خـواه[580]
چون لاله از هوای تـو ای سـرو گلعـذار — خـونین دل و درون دمـد از خـاک مـن گیـاه
عبدالمجید روی بـه طاعـت از آن کنـد — که ابروی تست قبله و روی تو قبله گـاه

(۳۰۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 112b S 5a Ü 134a چنـدم بـرد فریـب هـوا و هـوس ز راه — از حـد گذشـت شـوخی و ز انـدازه شـد گنـاه
عمرم به باد رفت و نمـی گیـرم اعتبـار — کـارم تبـاه گشـت و نمـی یـابم انتبـاه
تا کی فریب چشم کند کار مـن خـراب — تا کی خیال زلف کند روی من سیاه[581]
کارم به هم برآمـد و هرگـز نمـی کـنم — یک بـار در مجـاری احـوال خـود نگـاه
می خـواهم از هـدایت تـو چشـم راه بـین — ای رهنمای خلـق کـه گـم گشـته ام ز راه
تقصـیر از آن گذشـت کـه باشـد زبـان عـذر — دردا گرم نگـردد لطـف تـو عـذر خـواه
بخشـا کـه نیسـت همـّت عبدالمجیـد را — جز درگه تـو مقصـد و جـز حضـرتت پنـاه

[579] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

[580] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

[581] این بیت در نسخهٔ A نیست

چیست که رخشنده گشت، کرد پریشان مرا … بـاد مگـر در ربـود زلـف نگـارم ز رو
سرو بهشتی است یا قامت والای یار … مطلع مهراست یا روی دلارام[574] او
جان و دلم از ازل خسته و آشفته کرد … غمزهٔ آن چشم مست پیچش آن تاب[575] مو
همّت عبدالمجید وصل از و خواست گفت … آنچه نبینی مخواه و آنچه نیابی مجو

(۲۹۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 105a کارم به جان رسید ز غم، غمگسار کو … در زحمتم ز صحبت اغیار، یار کو
آن مجلسی که دوست بُدی در میان کجاست … و آن خلوتی که یار بُدی در کنار کو
آن نرگسی که ساخت مرا ناتوان که دید … و آن سنبلی که گشتم از و بی قرار کو
جز خون دل که چهرهٔ زردم کند نگار … یا رب که اثری زآن نگار کو
ز آن همدمان محرم و ز ان شاهدان شنگ … ای دل بگو کنون که یکی زآن هزار کو
بگذشت روزگار جوانی و خوشدلی … جز غصّه یادگار من از روزگار کو
گفتم که ترک عشق بگویم به اختیار … دارم همان خیال ولی اختیار کو
عبدالمجید فصل بهار است و وقت گل … آن کس که اوست رونق باغ و بهار کو

(۳۰۰)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 102a S 86a Ü 132b دردم از حد گذشت درمان کو … تشنه می میرم آب حیوان کو
جانم از اشتیاق می کاهد … طلعت جانفزای جانان کو
تیره روزم ز ظلمت[576] شب هجر … مطلع آفتاب تابان کو
زینتی نیست گلشن جان را … آن گل تازه روی خندان کو
نیست بی او بهار راحت بخش … زینت[577] باغ و زیب بستان کو
تا بر آسودمی ز سایهٔ او … آن سهی سرو باغ رضوان کو
چون همه[578] درد را دوایی هست … درد دل را علاج و درمان کو
گفتی احوال خود به یار نمای … قدرت نطق و تاب افغان کو
آنچه عبدالمجید می جوید … هست در جان او ولی جان کو

---

[574] روی دلارام A : ظلعت زیبا Ü،S
[575] تاب Ü،S : زلف A
[576] ظلمت Ü،S : طلعت A
[577] زینت A : زیور Ü،S
[578] چون همه A : چون که هر Ü،S

از شوق می سوزم ولی وصلت تمنّا چون کنم   ای آرزوی وصل تو برتر ز حدّ آرزو
از جان و دل گویم سخن نامت چو رانم بر زبان   از فرق سر سازم قدم چون باشمت در جست و جو[٥٦٢]
دهر از مَی مهر لبت دایم لبالب بیندش   بی مهری گردون دون چون سازد از خاکم سبو
دیدار تو داریم چشم از هر طرف کافتد نظر   روی تو باشد در نظر از هر طرف[٥٦٣] کاریم رو
تا هست امکان سعی کن گر طالبی عبدالمجید   از جست و جو گر غافلی[٥٦٤] بی حاصل است این گفت و گو

(٢٩٧)[٥٦٥]

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 111b S 95b Ü 109b
صبح صادق می دمد، از خواب خوش[٥٦٦] بیدار شو   از شراب غفلت آخر[٥٦٧] یک زمان هشیار[٥٦٨] شو
تا علاج جان کنی در جستن جانان شتاب   تا دوای درد دل یابی[٥٦٩] پی دلدار شو
تا زبان گوید سخن، در گفت و گوی دوست باش   تا قدم باشد روان، در جست و جوی یار شو
در رهش گر خود به دیده رفت باید رخ متاب   بر فراز خارها چون بر گل بی خار شو[٥٧٠]
جز هوای یار در دل هر چه هست اغیار تست   سعی کن در کوی او بی زحمت اغیار شو
هر چه غیر از ذکر محبوب است از آن خاموش باش   هر چه غیر از عشق معشوق است[٥٧١] از آن بیزار شو
دیده ات عبدالمجید ار بسته شد سعیی بکن   دیدهٔ جان برگشای و طالب دیدار شو[٥٧٢]

(٢٩٨)

مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن
بحر منسرح مثمن مطوی مکشوف

A 52b S 18b Ü 131a
از پی ناموس و نام چند دوم سو به سو   مجمع رندان کجاست[٥٧٣] راه خرابات کو
نیست مرا ساقیا حوصلهٔ جام مَی   بر من خاکی فشان جرعهٔ بی رنگ و بو
زاهد پرهیزگار کار من از دست رفت   پند نخواهم شنید چند کنی گفت و گو

---

۵۶۲ این بیت و دو بیت آینده در نسخهٔ SA نیست
۵۶۳ طرف M،A : جهت Ü،S
۵۶۴ غافلی SA،Ü،S : عاقلی M،A
۵۶۵ این غزل در نسخهٔ Ü،S با ردیف باش آمده است
۵۶۶ از خواب خوش A : ای دل دمی Ü،S
۵۶۷ آخر A : ای دل Ü،S
۵۶۸ هشیار Ü،A : بیدار S
۵۶۹ یابی A : داری Ü،S
۵۷۰ این بیت در نسخهٔ A نیست
۵۷۱ عشق معشوقست A : ذکر محبوبست S : وصف معشوقست Ü
۵۷۲ این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
۵۷۳ کجاست A : کجا Ü،S

تا در وجود من نفس آمد شدن کند — خالی مباد آن نفس از گفت و گوی او
مهرش چو روز حشر بر انگیزدم ز خاک — بویش دلیل باشدم آنجا به سوی او
عبدالمجید! کسب حیات ابد کند — هر عاشقی که جان دهد از آرزوی او

(۲۹۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 41b S 28b Ü 133a
ای بوی جان گرفته جهانی ز بوی تو — حیران خرد ز حسن قد و لطف[۵۵۷] روی تو
از شوق پای بوس تو پیوسته پا شدم — در سر هوای آنکه شوم خاک کوی تو
روزی که باد خاک مرا در هوا برد — هر ذرّه ام ز مهر شتابد به سوی تو
پیوسته آرزوی تو در دل بدی مرا — اکنون دلم نماند بماند آرزوی تو
جان بر سرت فشانم و سر در قدم نهم — گر بخت کار بسته گشاید چو موی تو
تا در بدن رگی متحرّک بود مرا — ساکن کسی نبیندم از جست و جوی تو
عبدالمجید را نفسی گر[۵۵۸] بود بجای — خالی نباشد آن نفس از گفت و گوی تو

(۲۹۶)

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن
بحر رجز مثمّن سالم

A 43a S 30a Ü 131b SA 308a M 207b
چون چشم جانان گشته ام مست از مَی بی رنگ بو — ای متّقی بهر خدا زهد و صلاح از من مجو
اکنون چو[۵۵۹] کار از دست شد این پند بی حاصل مده — بنگر به آب دیده ام دست از من بیدل بشو
چون دل به مهر دلبرم سر تا به سر[۵۶۰] مستغرق است — درمانده ام کاین غصّه ها چون راه[۵۶۱] می یابد در او
جان را نخواهم در بدن گر غیر او خواهد کسی — دل را برانم از نظر گر در نظر آرد جز او
ای دوست بی دیدار تو دنیا نمی خواهد دلم — بی حور در جنّت مرا خاطر نمی آید فرو

---

[۵۵۷] حسن قد و لطف A : لطف قد و حسن Ü،S
[۵۵۸] گر A : تا Ü،S
[۵۵۹] چو M،A،SA : که Ü،S
[۵۶۰] سر M،SA،A : پا Ü،S
[۵۶۱] راه A : جای M،SA،Ü،S

بریـدم از همــه عــالم چــو بــا ســوداش پیوســتم   شـدم از خــویش بیگانــه چــو گشــتم آشــنای او
دل عبدالمجیـد او را چــه دانــد تــا کجــا جویــد   که او جان است و می داند که نتوان یافت جای او

(۲۹۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 42b S 29b Ü 132b آن منصــبم چــو نیســت کــه باشــم ســزای او   این دولتم بس است کـه میـرم بـرای او
خــالی ز مهــر او نشــود ذرّه هــای مــن   ور ذرّه ام بـــــه بـــــاد رود از هـــــوای او
کــی بیــنمش جمــال و کجــا جــویمش مقــام   چون در میان جان عزیز است جـای او
چون دولت وصال تمنّا کنم کـه نیسـت   کز وی نصیب دیده ام از خـاک پـای او
تَرک رضای خویش گـرفتم بـه اختیـار   و آن کردم اختیـار کـه باشـد رضـای او
روزی که آید از در من جان کـنم نثـار   هـر چنـد کـاین نثـار نباشـد سـزای او
عبدالمجید را دل و جان کی[556] بـود بـه جـای   دارد ز جـان و دل سـرِ مهـر و وفـای او

(۲۹۳)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

S 71b Ü 132a اگــر دســتم رســد روزی بــه زلــف دلربــای او   ســـتانم خونبهـــای دل ز لعـــل جـــانفزای او
محال است این که می گویم خیـال سـت ایـن کـه مـی خـوانم   مرا بس باشد آن دولت که بوسـم خـاک پـای او
به جان غم خریدارم گـر او خواهـد مـرا غمگـین   شدم راضی به ناکامی اگر باشد رضای او
سـرم چـون نیسـت در پـایش سـر و سـودای او خوشـتر   چو خواهم مردن آن بهتـر کـه میـرم از بـرای او
جفــا و جــور او هــر دم بــه جــانم گــر بگردانــد   نه پیچم ـ تا سرم باشد ـ سـر از مهـر و وفـای او
نه در دنیـا کسـی دارم بـه غیـر از یـاد او همـدم   نــه در عقبــی برانگیــزد ز خــاکم جــز هــوای او
بــه جــانم گــر بگردانــد ز جــانش دوســتر دارم   به هر نوعم که می دارد ندارم کـس بـه جـای او
به امیدی که هم روزی ببوسـم خـاک پـایش را   بسان سـایه مـی گـردم بـه سـر گِـرد سـرای او
بــه جــان آمــد دلارامــا! غــم عبدالمجیــد آخــر   چه باشـد گـر کنـی روزی بـه دیـداری دوای او

(۲۹۴)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 101b S 86a Ü 132b چــون نیســت طــاقتم کــه شــتابم بــه ســوی او   ای سیل آب دیـده مـرا بَـر بـه کـوی او
از زنـــدگی نمانـــد اثـــر در وجـــود مـــن   بخشـد مگـر نسـیمْ حیـاتم ز بـوی او
از هــر جهــت کــه پــویم و در هــر کــه بنگــرم   نایـــد برابـــر نظـــرم غیـــر روی او
تا باشد آن تـوان کـه تـوانم قـدم نهـاد   ساکن مباد آن قدم از جست و جـوی او

---

[556] کی A : تا Ü.S

(۲۸۹)

مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

بحر منسرح مثمن مطوی مکشوف

A 45b S 33a Ü 131b درّ شب افروز چیست؟ رستهٔ دندان او   چشمهٔ حیوان کجاست؟ در لب خندان او

از دم باد سحر جمله جهان جان[۵۵۲] شود   گر بگشاید شبی زلف پریشان او

صورت جان پرورش از پس چندین نقاب   خلق جهانی شده واله و حیران او

رشتهٔ جان من است طرّه او، ای نسیم   خیره مکش زینهار جان من[۵۵۳] و جان او

گوشه بگیرم چه سود چون نگذارد مرا   فتنهٔ گوشه نشین غمزهٔ فتّان او

مشرب[۵۵۴] سیّاره گشت چشم گهربار من   مطلع خورشید شد گوی گریبان او

دیدهٔ عبدالمجید بر ره باد است باز   تا مگر آرد نسیم گرد ز میدان او

(۲۹۰)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

S 67b Ü 122a صورت جان است یا روی جهان آرای او   تاب خورشید است یا عکس رخ زیبای او

رشتهٔ جان است گویی یا شکنج زلف یار   سرو فردوس است یا رب یا قد و بالای او

نکهت جان می دمد ز آن طرّه جان پرورش   آب حیوان می چکد ز آن لعل عمر افزای او

تا سخن گویم نگویم غیر وصفش در سخن   تا سرم باشد نباشد خالی از سودای او

از چه داری بی سبب جان و دلم را در عذاب   چون دلم منزلگه جانست و جانم جای او

ای نسیم صبحدم گر فرصتی باشد بیار   از برای دیده ام گردی ز خاک پای او

گفتمش عبدالمجید از دست شد رحمی بکن   گفت مشغولم ندارم حالیا پروای او

(۲۹۱)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 52a S 16a Ü 131a SC 36b اگر روزی توان دیدن جمال جانفزای او   کنم جان و جهان آن دم نثار خاک پای او

وگر بر خاک من تابد ز مهر عارضش تابی   همه ذرّات من بینی پریشان از هوای او

جفا و جور او خاکم چو با خون دل آمیزد   ز هر گُل کز گِلم روید دمد بوی وفای او

اگر از دنیی و عقبی دهندم آنچه می خواهم   نخواهم غیر دیدارش، نجویم جز رضای او[۵۵۵]

همان بهتر که دستش را به خون من بیالاید   نباشد حاجت کشتن چو می میرم برای او

---

[۵۵۲] جان A : خوش Ü،S

[۵۵۳] من A : تو Ü،S

[۵۵۴] مشرب A : مشرق Ü،S

[۵۵۵] این بیت در نسخهٔ SC نیست

چـو در میـان دلـی هـر شـبی بـه یـاد وصـال   بیا و خون دل از شـوق در کنـارم بـین
به ظـاهرم چـه نظـر مـی کنـی ز حـالم پـرس   بلای بی حد و انـدوه بـی شـمارم بـین
اگــــر تفـــرّج گلـــــزار جنّتـــــت بایـــــد   نگـر در آینـه و صُـنع کردگـارم بـین
دلا بـه ناصـح عبدالمجیـد و منکـر عشـق   مبین[551] چه طعنه زند طَلعـت نگـارم بـین

(۲۸۷)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

S 4a Ü 130a از ریاحین باز شـد چـون روضـۀ رضـوان زمـین   گشت حیـران دیـده هـا در صـنع رب العـالمین
از گُل و سبزه جهان خندان و خرّم چون بهشـت   گشته از هر سو خرامان شاهدان چون حور عـین
از طـراوت دشـتها بـر صـورت فـردوس و خلـد   وز لطافت آبها چون کـوثر و مـاء معـین
از نسیم صبح رفته قیمـت مشـک تتـار   وز گل رنگین شکسته رونق نقّاش چین
در چمن بلبل چو روی شـاهد گـل دیـد گفـت   هذه جنّات عدن « فادخلوها خالـدین »
در چنــین فصـلی میـان ایـن چنـین گلزارهـا   خوش بـود بـا گلعـذار سـر و قـد گشـته قـرین
خـرّم آن بیـدل کـه بـا دلـدار باشـد همـنفس   فرّخ آن عاشق که بـا معشـوق باشـد همنشـین
موسـم عـیش اسـت ای دل دامـن دلـدار گیـر   کی توان دیدن جهـان را بـار دیگـر ایـن چنـین
از گُل و سبزه چه حاصـل باشـد ای عبدالمجیـد   دولت ار یاری نماید صحبت یاری گزین

(۲۸۸)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 99a Ü 133a مطلـع مهـر اسـت ایـن یـا طلعـت آن مـاه رو   تـاب خورشـید اسـت ایـن یـا تـابش رخسـار او
سرو جوی جنّت است این یا قد و بالای دوسـت   نافۀ چین است این یا چین زلف مشکبو
کوی او پیدا ولکن قوّت رفتن کجاسـت   روی او روشن ولیکن طاقـت دیـدار کـو
پیش ازیـن در دل بُـدی سـودای گونـاگون مـرا   این زمان جز عشقِ معشـوقم نمـی گنجـد در او
مســتی دارم کــه بخشــد آب را فعــل شــراب   گر پس از من کوزه گر از خاک مـن سـازد سـبو
ای نصـیحتگر ز مسـتی در نمـی یـابم سـخن   چون نمی دانم چه گویی هر چـه مـی خـواهی بگـو
چـون نـدارم در بـدن یـا رب نـدانم از کجاسـت   این همه خونابه کـز چشـمم بـه روی آمـد فـرو
حاصل ای عبدالمجید از گفت و گو بی حاصل اسـت   گر امید وصل داری سعی کن در جسـت و جـو

[551] در متن: نگر

(۲۸۴)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 75a S 55a Ü 129b
شـکایت مـن سرگشـته[٥٤٦] خـاطر از گـردون — از آن بـه شـرح نگـویم کـه شـد ز شـرح بـرون
ز سعد او به سعادت دمی نگشته قـرین — ز نحس او همه روزه به غصّه ها مقرون
سپهر، حاسـد دانـا و کاسـد هنـر اسـت — از آن به گوشۀ احـزان نشـانَدَم محـزون
از احتــراق درونــم چــو مجمــر آتــش — ز فتح باب سرشـکم نمونـۀ جیحـون[٥٤٧]
امیــد مهــر کجــا باشــدم ز دور ســپهر — چو بینم از دل و دیده عـذاب گونـاگون
ز دل عزیزتــرم نیســت در بــدن[٥٤٨] چیــزی — وز و همیشه مرا پر ز آتـش اسـت درون
ز مهـر مردمـک دیـده پـر ز خـون[٥٤٩] جگـر — بپروریــدم و اکنــون نشــانَدَم در خــون
بــه روز غرقـۀ خـونم ز چشـم شـب پیمـا — به شب در آتشم از غصّـه هـای روز افـزون
اگـر نـه روز نشـاطم غـروب خواهـد کـرد — چرا ز خـون چـو شـفق گشـت دامـنم گلگـون[٥٥٠]

(۲۸۵)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

M 195a
ز آب دیــده دگــر بــار غرقــه ام در خــون — ز تـــاب ســـینه گرفتـــار رنـــج روزافـــزون
دو تاست قـامتم از غصّـه هـای تـو بـر تـو — بگشـــته گونـــه ام از دردهـــای گونـــاگون
چـه شـرح غصّـه دهـم، قصّـه ام ز شـرح گذشـت — چــه وصــف درد کــنم درد شــد ز وصــف بــرون
چـو غـم رسـد بـه مـن از غصّـه ام شـود غمگـین — چــو حــرف بینــدم از درد مــن شــود محــزون
رفیــق نیســت از آنــم عذابهاســت رفیــق — قــرین نــدارم از آنــم بــه غصّــه هــا مقــرون
ز ســوز ســینه درونــم چــو آتشــین دریاســت — ز آب دیــده کنــارم چــو لعــل گــون جیحــون
نه آب ماند مرا در جگـر نـه خـون در تـن — چـه گـوهری اسـت کـه از دیـده مـی رود اکنـون
گلــه ز گــردش گــردون و اختــران نکــنم — کـه هسـت عـاجز و سرگشـته تـر ز مـن گـردون
بـلا و محنـت عبدالمجیـد از جـانی اسـت — کـــه هـــیچ دم نتوانـــد زد از چگونـــه و چـــون

(۲۸۶)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 97b
بیـــا و چهـــرۀ زرد و تـــن نـــزارم بـــین — سرشک گـرم و دم سـرد و جـان زارم بـین
دمی به پرسـش مـن رنجـه کـن قـدمها را — ز بهـر مقـدمت از جـان و دل نثـارم بـین

---

[٥٤٦] سرگشته A : آشفته Ü،S
[٥٤٧] این بیت در نسخۀ A نیست
[٥٤٨] بند A : درون Ü،S
[٥٤٩] پر ز خون A : را به خون S
[٥٥٠] گلگون A : پر خون Ü،S

(۲۸۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلِن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 113[a] S 6[a] Ü 127[a]

بگذشـت در هـوا و هـوس روزگـار مـن ‌‌ ‌ ‌ ضایع شد آنچه بود ز عمـر اختیـار مـن
بر باد شد به لهو و لعـب موسـم شـباب ‌ ‌ ‌ انـدوه و غصّـه مانـد از و یادگـار مـن
روز طـرب گذشـت و توانـایی ام نمانـد ‌ ‌ ‌ اکنـون چـه آیـد از تـن زار و نـزار مـن
نـا رفتـه هـیچ راه ز پـای انـدر آمـدم ‌ ‌ ‌ نا کرده هیچ کـار بشـد وقـت کـار مـن
گـر چـه گنـاه و شـوخی از انـدازه در گذشـت ‌ ‌ ‌ گر چه به بـاد رفـت همـه روزگـار مـن
دارم امیــد آنکــه نیارنــد در شــمار ‌ ‌ ‌ در جنـب جـود او گنـه بـی شـمار مـن
عبدالمجیـد بحـر گنـاهم چـو قطـره ای ست ‌ ‌ ‌ بـا آفتـاب رحمـت پروردگـار مـن

(۲۸۲)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 75[a] S 54[b] Ü 128[a]

نشد ز مهر تو جز سـوز[۵۴۵] سـینه حاصـل مـن ‌ ‌ ‌ به باد رفت همه سعی هـای باطـل مـن
چـه درد بـود کـه بـر تـن نیامـد از نظـرم ‌ ‌ ‌ چه جور بود که بر جان نرفت از دل من
به جان رسیدم از اندوه و غم نمی دانـم ‌ ‌ ‌ دوای حال پریشـان و کـار مشـکل مـن
ز جـور عشـق تـو خـونین دل و درون باشـد ‌ ‌ ‌ هر آن گُلی کـه دمـد تـا بـه حشـر از گِـل مـن
اگــر نگــاه کــنم ور نظــر فروبنــدم ‌ ‌ ‌ به جز خیال تو نایـد کسـی مقابـل مـن
بلای عشق بـه مـن ره چگونـه مـی آرد ‌ ‌ ‌ چو خون دیده سراسر گرفت منزل مـن
ز گفت و گـوی تـو جـز بـاد نیسـت در دسـتم ‌ ‌ ‌ ز جست و جوی تو بی حاصل است حاصل مـن

(۲۸۳)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 17[a] Ü 127[a]

دلربـایم نکنـد تـرک دل آزاری مـن ‌ ‌ ‌ حاصلی نیسـت بـه جـز خـون دل از زاری مـن
جـان از آن غمـزۀ خـونریز نخـواهم بـردن ‌ ‌ ‌ گر چه دارد خم زلفش سر دلداری مـن
خـونم از تـن چـو عـرق بـر دمـد از راه مشـام ‌ ‌ ‌ چون کند نـرگس او میـل بـه خونخـواری مـن
دلبـرا حـال دل و ضـعف تـن بیمـارم ‌ ‌ ‌ گر نشد روشنت از چهـرۀ دینـاری مـن،
سنبلت عرض کنـد حـال پریشـانی دل ‌ ‌ ‌ نرگست شرح دهد صورت بیمـاری مـن
ابر نیسان همه تـن آب شـود گـر بینـد ‌ ‌ ‌ از سر سوز دل افغان و گهـر بـاری مـن
بختِ برگشته بـه یکبـار فراموشـم کـرد ‌ ‌ ‌ غصّه فارغ بـود از محنـت بیـداری مـن
گر نه از نزد تو باشد بـه عنایـت نظـری ‌ ‌ ‌ هیچ سودی نکند سعی و طلبکاری مـن

---

[۵۴۵] سوز : Ü،S = A

از کبر اگر زان که بدین کوی در آیی — از بوی خوشت سوی توام[۵۴۲] راهبری کن
آن دیده ندارم که توان روی تو دیدن — از نور رخ خویش مرا دیده وری کن
چون پایْ نهادن نتوان در حرم وصل — بر خاک سر کوی توام جان سپری کن
چون ما ز ازل بستهٔ آن زلف[۵۴۳] کمندیم — چون صید کنی قصد به صیدِ دگری کن
روزی که بهم برکنی آن زلف، خدا را — از حال دل گم شده، ما را خبری کن
از عشق تو چون حال کسی گشت پریشان — یک ره ز سر لطف به حالش نظری کن

(۲۷۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 82b S 64a Ü 129a آن کس که او ست در دو جهان اختیار من — گویی نظر کند ز عنایت به کار من
آن ساعت خجسته چه ساعت بود که دوست — بی زحمت رفیق، شود[۵۴۴] غمگسار من
یا رب چه خوش بود شب مهتاب و فصل گُل — من در میان گلشن و او در کنار من
در جان من هوای لب جانفزای او — در زلف او قرار دل بی قرار من
گر دوست دستگیر نگردد شدم ز دست — ز اندوه بی قیاس و غم بی شمار من
این آرزو اگر چه نه به اندازهٔ من است — شاید ز غیب لطف کند کردگار من
روزی ز روی مرحمت اندر دل آیدش — که عبدالمجید چند کشد انتظار من

(۲۸۰)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 88a ز ان رو که رفت از نظرم گلعذار من — از دور چرخ گشت خزان نوبهار من
ز آن در پی اش چو سایه به پهلو دوم مدام — کز دست رفته است کنون اختیار من
درد درون به شرح چه گویم که روشن است — احوال دل ز قالب زار نزار من
در مانده ام عشق چگونه قرار کرد — در جان بی ثبات و دل بی قرار من
از شوق نور چشم و سویدای دل مدام — خون دل آب دیده بود در کنار من
از دستبُرد هجر شدم پایمال غم — هرگز نکرد مرحمتی غمگسار من
گردی به دیده ام نرسیده ز کوی او — بر باد شد به بوک و مگر روزگار من
عبدالمجید دیده ز اغیار بسته ام — باشد کنم مشاهدهٔ روی یار من

---

[۵۴۲] توام A : خودم S،Ü
[۵۴۳] زلف A : بند S،Ü
[۵۴۴] رفیق شود A : رقیب بود S،Ü

مستی و ناتوانی از نرگسش گرفتن   پس آب زندگانی از غنچه اش چشیدن
یا رب، چه حال باشد با دوست بی رقیبان   غمهای خویش گفتن گفتار او شنیدن
در کنج بیت احزان تا کی غمین نشینم   خواهم به قدر امکان در جست و جو دویدن
این زهد خودنما را بازار بر شکستن   وین زرق بی صفا را پرده فرو دریدن
از طعنهٔ رقیبان عاشق چه باک دارد   نتوان به قول[٥٣٦] دشمن از دوستان بریدن
عبدالمجید! سودا خالی ز غم نباشد   بی درد دل نشاید در کام دل رسیدن

(٢٧٧)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 76b S 57a Ü 128b
دلا تا کی ازین خواری کشیدن   به سر گرد درِ خوبان دویدن
ز جور نیکوان خونابه خوردن   ز هر ناجنس بی وجهی شنیند
چه حکمت بود یا رب جان ما را   به مهر ماهرویان پروریدن
چه لازم باشد[٥٣٧] آخر دلبران را   بدین حسن و لطافت آفریدن
ز چشم و زلف خوبان چیست حاصل   به غیر از فتنه و آشوب دیدن
ندانم خاصیت در تیر غمزه   به غیر از پردهٔ عفّت دریدن
غرض جز آفت دور قمر چیست   هلال عنبرین در[٥٣٨] مه کشیدن
خیال روی خوبان[٥٣٩] در دماغم   میسّر چون شود خلوت گزیدن
چو خواهم زلف بی آرامشان را   به کنجی چون توانم آرمیدن[٥٤٠]
دلم دارند و خود[٥٤١] جانِ عزیزند   کجا شاید ز جان و دل بریدن
ببُر عبدالمجید از جان و از دل   مگر شاید به جانان در رسیدن

(٢٧٨)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن
بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

A 103b S 87a Ü 229b
در حال من ای مردم دیده نظری کن   بر کوی من ای صورت رحمت گذری کن
بی مهر رخت روز نگردد شبِ هجران   از طلعت خود تیره شبم را سحری کن

---

[٥٣٦] قول A : تیغ Ü،S
[٥٣٧] باشد A : بود Ü،S
[٥٣٨] در A : بر Ü،S
[٥٣٩] روی خوبان A : خوب رویان Ü،S
[٥٤٠] این بیت در نسخهٔ S نیست
[٥٤١] خود A : چون Ü،S

با مقصد ار نشـاید رفـتن بـدین قـدمها   کوشـم مگـر تـوانم در منزلـی رسـیدن
گـر دلبـر گرامـی جـان عزیـز خواهـد   گفتار دلپذیرش خواهم به جان شـنیدن
عبدالمجیـد جـان را در بـاختن چـه حاصـل   چـون عشـوه ای بـه جـانی نتـوان از و خریـدن

(۲۷۴)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 50a M 197b جـور و جفـای جانـان بایـد بـه جـان کشـیدن   گـر خوانـد ار برانـد نتـوان از و بریـدن
ای دل دمی نباشـی خـالی ز جسـت و جـویش[۵۳۳]   گر چه به سعی و کوشـش نتـوان بـدو رسـیدن
گـر طالـب وصـالی جـان و جهـان فـدا کـن   گر چه بدین بضاعت نتوانی اش خریدن
مـی کـوش تـا بنـالی از غصّـه و غـم او   گر چه کجا توانی بار غمش کشـیدن[۵۳۴]
گر طالبی نباید چـون غـافلان نشسـتن   ور عاشقی نشـاید بـی دوسـت آرمیـدن
زنهـــار تـــا تـــوانی از راه وا نمـــانی   چون پای مانده گردد باید به سر دویدن
بگشای چشـم جـان را از بهـر دیـدن او   کو را به چشم ظاهر نتوان جمال دیـدن
عبدالمجیـد بـی تـو زانسـان شـده سـت جانـا   کز بی خودی ندارد گوش سخن شنیدن

(۲۷۵)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

S 19b Ü 127b پیوند یـار خـواهی بایـد ز خـود بریـدن   در بند خویش نتوان هرگز به او رسیدن
گـر چـه ز مهـر رویـش سرگشـته ای چـو ذرّه   در جستنش چو سایه باید به سر دویدن
خاک رهش چو یابی چـون جـان بـه برگـرفتن   گرد رهش چو بینی در چشمها کشیدن
برخاستن ز شادی بـا انـدُهش نشسـتن   بگذاشتن دوا را دردش به جان خریـدن
آن چشـم کـو کـه شـاید در روی او گشـادن   و آن گـوش کـو کـه بتـوان گفتـار او شـنیدن
ای متّقـی چـو دیـدی حـالم مکـن نصـیحت   بر آتشم ز شوقش چون شـاید آرمیـدن
عبدالمجید خواهد ز اغیار دیـده بسـتن   شـاید مگـر توانـد دیـدار یـار دیـدن

(۲۷۶)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 82a S 63b Ü 129a دولـت نـدارم[۵۳۵] الّـا دیـدار یـار دیـدن   بی ترس و بیم دشمن با دوست آرمیدن
از لعـل بـاده رنگـش مسـت و خـراب گشـتن   گـه بُـرقعش گشـادن گـه طـرّه اش کشـیدن

---

[۵۳۳] خالی ز گفت و گویش A: غافل ز جست و جویش M
[۵۳۴] این بیت در نسخهٔ M نیست
[۵۳۵] ندارم A : ندانم S,Ü

(۲۷۱)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

S 27a Ü 127b ندارد یار ما در سر به جز جور و جفا کردن   نخواهد سوی مشتاقان نظر بهر خدا کردن
تمنّای کسی دارم که گر خاک رهش گردم   نگردد در خیال او گذر بر خاک ما کردن
چنان خو کرد دل با او برید از هر که در عالم   که در عقبیش با جسمم نشاید آشنا کردن
چنان با خاک کوی او برآمیزند ذرّاتم   که نتوانند در حشرش ز یکدیگر جدا کردن
اگر میلش به جان باشد روان در پایش افشانم   بدین مقدار با جانان نشاید ماجرا کردن
دلاراما چو افکندی به تیر غمزه صیدی را   فرا ز خاک در خونش روا داری رها کردن
دل عبدالمجید از تو چو غافل نیست یک ساعت   چرا هر ساعتش باید به دردی مبتلا کردن

(۲۷۲)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

S 100b Ü 130b از دل و جان و جهان بیزار می باید شدن   فارغ از اغیار پیش یار می باید شدن
جان فدا کرده پی جانان همی باید شتافت   ترک دل گفته پی دلدار می باید شدن
گر به جان و دل توان دیدار جانان را خرید   جان و دل بر کف پی دیدار می باید شدن
مردم دیده در آن خلوت سرا نامحرم است   دیده بسته طالب دیدار می باید شدن
چون نسیم ای دل به چهره سوی این گلچهره پوی   گر همه ره بر فراز خار می باید شدن
از برای دانهٔ خالی شدم در دام زلف   بهر مهره در دهان مار می باید شدن
سخت بیمارم که گوید با طبیبم درد دل   یک ره آخر بر سر بیمار می باید شدن
گر خیال وصل داری در[۵۲۹] سر ای عبدالمجید   هر چه جز یار است از آن بیزار می باید شدن

(۲۷۳)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

A 59a S 25b Ü 127b SA 308b ای متّقی[۵۳۰] نخواهم پند کسی شنیدن   نتوان به قول دشمن از دوستان بریدن
از بیدل پریشان زهد و صلاح ناید   امر محال باشد ز آشفته آرمیدن[۵۳۱]
تا دل بود نشاید بی دلربا نشستن   تا پای هست باید در جست و جو دویدن
از بند نام و ناموس خواهم خلاص گشتن   این توبه بر شکستن و این پرده بر دریدن
از مسجد و مناجات کارم[۵۳۲] نمی گشاید   یک چند در خرابات خواهم فروکشیدن

---

[۵۲۹] در متن: بر

[۵۳۰] متّقی SA،A : مدّعی Ü،S

[۵۳۱] این بیت تنها در نسخهٔ SA است

[۵۳۲] کارم SA،A : کاری Ü،S

(۲۶۹)[۵۲۴]

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

A 56b A106b

سنبلش در پیچ و تاب است از هـوای خویشـتن   نرگس مستش خراب اسـت از بـرای خویشـتن

صورتش جان است تا آیینـهٔ جانهـای مـا سـت   ز آنک جان بیند در و حسن و صـفای خویشـتن

تا ز مهر عارضـش چـون ذرّه گشـتم بـی قـرار   می دهم بر باد خود را از هوای خویشتن

گرد شمع روی او گردد دلـم پروانـه وار   لا جرم از سوز می بیند سزای خویشتن

بیت احزان است دل چون جای جانان سـازمش   منزلش در جان من باشـد بـه جـای خویشـتن

شوقم از اندازه بیرون است و درد از حـد گذشـت   ای دریغـا نیسـت در دسـتم دوای خویشـتن

یـک نظـر دارد امیـد از لطـف تـو عبدالمجیـد   پادشـاهی مرحمـت کـن بـر گـدای خویشـتن

(۲۷۰)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مسدّس محذوف

A 94a S 80a Ü 129b

صـبحدم آمـد خرامـان پـیش مـن   آن مـه گـل رنـگ و سـرو سـیم تـن

خوشـتر از گنجـی کـه یابـد تنگدسـت   خوشـتر از جـانی کـه آیـد در بـدن

نرگســش را ســحرها در هــر نظــر   ســنبلش را فتنــه هــا در هــر شــکن

چـون سـخن از شـرم نـرم آغـاز کـرد   آب حیـوانش روان گشـت[۵۲۵] از دهـن

گفــت تــا کــی باشــی از آشــفتگی   همچـو زلـف افسـانه در هـر انجمـن

ز آن نمی ترسـم کـه خـواهم زیـن[۵۲۶] هـوس   جـان و دل دادن جهـان در بـاختن

بـیم از آن دارم کـه از کـردار تـو   می[۵۲۷] شـوم بـد نـام پـیش مـرد و زن

رحـم کـن بـر مـن بپوشـان راز را   چـون نـداری رحمتـی بـر خویشـتن

گفـتم ای درمـان جسـم[۵۲۸] دردمنـد   گفــتم ای آرام جــان ممــتحن

گر چـه بـی فکـرت نباشـم یـک نفـس   ذکــر تــو هرگــز نگــویم در ســخن

مـن نگـویم کـز کـی ام آشـفته حـال   لیـک داننـد از سرشـک احـوال مـن

صَـــحَّ عِنـــدَالنّاسِ أنّـــی عاشـــقٌ   غَیـــرَ أن لَـــم یَعرِفُـــوا عِشـــقی لِمَـــن

---

[۵۲۴] این غزل در نسخهٔ A دو بار آمده است

[۵۲۵] گشت A : شد S،Ü

[۵۲۶] خواهم زین A : خواهی در S،Ü

[۵۲۷] می S،Ü : من A

[۵۲۸] جسم A : جان S،Ü

ندارد لطف قدّ دلنوازان   سهی سرو روان بر جویباران
شکفته گلشن تازه سحرگاه   نبخشد ذوق وصل گلعذاران
ز هجر لاله رویان اشک بارم   چو ژاله بر فراز لاله زاران
شدند ایشان و من در پی شتابان   به جز گردی ندیدم ز آن سواران
کنون عبدالمجید از هجر احباب   همیشه اشک می بارد چو باران

(۲۶۷)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

S 96a Ü 130b
انتظار صبح صاضق می کنی ای ساروان   باز کن محمل که از منزل برون شد کاروان
کاروان بگذشت هان ای ساروان تعجیل کن   پیش از آن کز آب چشمم سیلها گردد روان
از دل و چشمم چو روز برق و باران است خیز   آن بت محمل نشین را زود در محمل نشان
رهروان رقتند و ما افتان و خیزان در عقب   کس نمی بیند به جز گردی کنون زیشان نشان
عاجز و درمانده ام تا ره به یاران چون برم   با چنین ضعفی کجا شاید شدن راهی چنان
در توانایی نرفتم رفتنی راهی، کنون   چون توانم رهروی کردن چو گشتم ناتوان
تیر قدّم شد کمانی چون توانم ره بُرید   کار تیر راهرو هرگز نیاید از کمان
چون مکان عبدالمجید این منزل ویرانه است   ساز ره کن زآن که نتوان ساخت از منزل مکان

(۲۶۸)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 66b S 44b Ü 128a
رخ است آن یا قمر یا مهر تابان   لب است آن یا شکر یا آب حیوان
حدیث روح بخشت راحت دل   جمال دلفریبت آفتاب جان
مَلَک گر چشم و ابرویت ببیند   شود مانند من مدهوش و حیران
تنت رعناتر است از خرمن گل   قدت زیباتر از سرو خرامان
اگر زاهد ببیند چین زلفت   دگر هرگز نیارد یاد ایمان
وگر تاب رخت بر کافر افتد[۵۲۳]   شود روشن دل و گردد مسلمان
سرم را خاک پایت به ز افسر   دلم را درد تو خوشتر ز درمان
گرم روزی نباشد دولت وصل   من و اندوه عشق و درد هجران
بسان چشم تو پیوسته سرمست   بسان زلف تو دایم پریشان

---

[۵۲۳] افتد A : آید Ü،S

پای در زنجیر عجز[518] و بـر کتـف بـار گران[519] — عیب نتوان کردن ار دشوار و کاهل[520] می رویـم
بـس خجالتهـا کـه بایـد بـردن ای عبدالمجیـد — چون به تحصیل آمده بی هیچ حاصل می رویـم
از درون جملـه اسـتمداد همّـت مـی کنـیم — ز آنک با صد گونـه تقصـیر و رذایـل مـی رویـم

(۲۶۴)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 91a S 76b Ü 121b
از نشاط کعبـه خـوش دل در بیابـان مـی رویـم — از پی مقصود تـا[521] مقصـد شـتابان مـی رویـم
مفلسـم از طاعـت و بـی بهـره از علـم و عمـل — پیش محسن بر امید لطف و احسـان مـی رویـم
رهـروان چـالاک بگذشـتند و مـا بـی طاقتـان — هم به قدر وُسع خود افتان و خیـزان مـی رویـم
راه اگر دور است و ما بی دست و پـا منکـر مشـو — دردمندانیم خسته بهر درمان می رویـم
گه ز قول و فعل خـود محـزون و گریـان مـی شـویم — گه ز فضل و لطف او دلشاد و خنـدان مـی رویـم
بادیـه خوشـتر ز گُلـزار اسـت مـا را در نظـر — همچو بر گُل بـر سـرِ خـار مغـیلان مـی رویـم
جـان مـا عبدالمجیـد از شـوق بـی آرام بـود — از پی آرام جان در کوی جانان می رویم

(۲۶۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 94a Ü 124b
آمد زمان آن که به صحرا روان شـویم — در گلشـنی ز چشـم رفیقـان نهـان[522] شـویم
چـون باغهـا ز سـبزه و گـل شـد بسـان خلـد — با حـور گلعـذار سـوی گلسـتان شـویم
این عمر بی ثبات روان می رود بـه بـاد — تـا سـاعتی بـه سـایهٔ سـرو روان شـویم
با دلبری به طرف گلستان بـرون رویـم — کز بوی زلـف و عکـس جمـالش جـوان شـویم
از نـوش لعـل روح فـزایش دوا کنـیم — از هجر چشم و غمزه اش ار ناتوان شویم
نـام و نشـان مشـوّش وقـت اسـت سـعی کـن — تـا فـارغ از تصـوّر نـام و نشـان شـویم
عبدالمجید تـا بـه کـی اندیشـهٔ جهـان — اندیشه کن از آن نفسی کز جهان شویم

(۲۶۶)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

S 95a Ü 130a
گلستان گـر چـه خـوش باشـد بهـاران — نـــدارد لـــذّت دیـــدار یـــاران
نهـــاده زلـــف ســـنبل بـــر رخ گُـــل — نمـــی مانـــد بـــه روی غمگســـاران

---

[518] عجز A : عدل Ü،S
[519] گران A : گناه Ü،S
[520] کاهل A : آسان S : مشکل Ü
[521] ره مقصود تا Ü،S : پی مقصود پی A
[522] در متن: روان

خود بگویم بـرش درد دل و سـوز درون   خوش نباشد که سخن عرضـه بـه پیغـام کنـیم
جــان ز بــی خویشــتنی در قــدمش انــدازیم   بــاز جــانی دگــر از خــاک درش[٥١٣] وام کنــیم
گر بـرد جـان، دل مجـروح بـه شـکرانه دهـیم   ور خورد خون دل، از دیـدهٔ خـود وام[٥١٤] کنـیم
عمر چـون مـی گـذرد وقـت غنیمـت شـمریم   جاهلی باشد اگـر تکیـه بـر ایّـام کنـیم
وصل آن جان و جهان نیست به جـز امـر[٥١٥] محـال   ای دل سوخته تا کی طمع خـام کنـیم

(۲۶۲)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 51b S 9b Ü 111a
حاصل جان و دل است از دل و جـانش جـویم   آشکار است چو مهر از چه نهانش جویم
در دل تنگ مـن اسـت از کـه مقـامش پرسـم   صورت جـان مـن اسـت از کـه نشـانش جـویم
چشمهٔ چشم من آلـوده بـه خـون جگـر اسـت   از کجا قامت چون سـرو روانـش جـویم
سرو قدّی است کـه بـر چشـمهٔ نوشـش طلـبم   گلعـذاری اسـت کـه در گلشـن جـانش جـویم
همچو جان منزل آن جان و جهان پیدا نیسـت   ابلهی باشد اگر جای و مکانش[٥١٦] جویم
چون یقین است که درمـان دلـم نیسـت جـز و   تـا کـی آخـر ز سـر وهـم و گمـانش جـویم
ای دل ار طالبی، از فرق قدم بایـد کـرد   تا به جانش طلبم نی بـه زبـانش جـویم

(۲۶۳)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 91b S 77a Ü 122a
چون خیال از دیـده و اندیشـه از دل مـی رویـم   ناتوان و خسته راهی سـخت مشـکل مـی رویـم
بـر امیـد آنکـه در کـویش دمـی منـزل کنـیم   دم به دم بی خواب و خور منزل بـه منـزل مـی رویـم
کاروان بگذشت و ما در خـوابِ غفلـت مانـدگان   دیده پر خون دست بر سر پای در گِل می رویـم
رهــروان رفتنــد و مــا را طاقــت رفتــار نیســت   خسته و آهسته بر آثار محمل می رویم
چون بهایم سـر نهـاده روز و شـب در خـورد و خـواب[٥١٧]   جاهلانه زندگانی کرده غافل مـی رویـم
آمــده بهــر تجــارت مفلــس و خــوار و خجــل   صرف کرده مایـهٔ خـود را بـه باطـل مـی رویـم

---

[٥١٣] خاک درش A : نوش لبش Ü،S
[٥١٤] وام A : جام Ü،S
[٥١٥] امر A : فکر Ü،S
[٥١٦] مکانش Ü،A : مقامش S
[٥١٧] خورد و خواب A : خواب و خورد Ü،S

ز آن غمـزۀ خـونریز بسـی نـیش بخـوردیم … ز آن نوش روانبخش به کامی نرسـیدیم
چون باد به سر بر سر هـر خـار بـرفتیم … یک بـرگ گـل از گلـبن امّیـد نچیـدیم
از رشک نسـیمش کـه بـر آن زلـف گـذر کـرد … پیراهن خونین چو گـل از بـاد دریـدیم
بـاری ز همـه خلـق بریـدیم سـرانجام … ببرید ز ما چـون ز همـه خلـق بریـدیم
تـا بـود تـوان در طلـبش راه نوشـتیم … از مـرحمتش بانـگ درایـی نشـنیدیم

(۲۵۹)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 66a S 43a Ü 116b مـا خسـتۀ غمـزۀ نگـاریم … آشـفتۀ زلـف غمگسـاریم
تـا هسـت نفـس بـه جسـت و جـویم … بـا او نفسـی مگـر بـرآریم[۵۱۲]
یـک دم نـزنیم بـی هـوایش … ز آن روی چـو زلـف بـی قـراریم
چـون عمـرِ عزیـز و جـانِ پـاک اسـت … ز و چشـم وفـا چگونـه داریـم
بـی تـاب رخ چـو آفتـابش … چـون سـایه همیشـه خاکسـاریم
از بـاد شـنیده ایـم بـویش … ز آن عمـر بـه بـاد مـی گـذاریم
باشـد نظـری کنـد بـه رحمـت … عمریسـت کـه تـا در انتظـاریم

(۲۶۰)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 98a از مَی مست تو سر مست و ز خـود بـی خبـریم … دل بـه دام تـو گرفتـار و بـه جـان در خطـریم
حاصل جان و جهان! بـر سـر مـن کـن گـذری … تـا در آن دم ز سـر جـان و جهـان در گـذریم
نیست مـا را بـه جهـان جـز نظـرت مقصـودی … نظری کن که همه منتظریم آن نظـریم
تا شدم از لب میگون تو چون چشـم تـو مسـت … از سر زلف تو بر روی تـو آشـفته تـریم
ای طبیب از سر ما بگذر و مـا را بگـذار … درد از آن است که ما منّت درمان نبریم
گر ز حیرت نظری در رخ محبوب کنـیم … زاهدا منع مکن صُـنع خـدا مـی نگـریم
فرصت ار دست دهد قصّـۀ فـردا بگـذار … ابلهـی باشـد اگـر غصّـه نـابوده خـوریم

(۲۶۱)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 54b S 20b Ü 113b چنـد بـی روی دلارام خـود آرام کنـیم … تا کـی اندیشـه گـه از ننـگ و گـه از نـام کنـیم
خیز تا قبلۀ جان منـزل جانـان سـازیم … خیز تـا مقصـد دل کـوی دلارام کنـیم

---

[۵۱۲] برابریم A : برآریم Ü.S

چـو تَـرک نـام بـی حاصـل گـرفتیم　　ز نـــــاموس مـــــزوّر بـــاز رســـتیم
نگارینـــا نقـــاب از روی بگشـــای　　کـه چشـم از دیـدن روی تـو بسـتیم

(۲۵۶)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 111[a] Ü 125[b] بیا که می دمد از طـرف جویبـار نسـیم　　که تا کنیم دگـر بـاره تـازه عهـد قـدیم
بیا که باز بر انداخت گل ز چهـره نقـاب　　که تا چـو بلبـل و گـل در چمـن شـویم مقـیم
بتان باز چو حوری وشـان میـان چمـن　　که صحن بـاغ نمـودار شـد ز دار نعـیم
بیا که خوش بود ای دوست خاصّـه فصـل بهـار　　میان سبزه و گل با تو بی رقیب و نـدیم
هـوای صـحن چمـن چـون دم مسـیح شـود　　اگر ز کوی تو گردی ببرد به بـاغ نسـیم
بیا که بر مـن بـی چـاره جـای مرحمـت اسـت　　که تن ز غصّـه دو تـا گشـت و دل ز درد دونـیم
جهانیـان ز گـل و مُـل قـرین عـیش و طـرب　　روا مـدار مـن از هجـر در عـذاب الـیم
امید مـن بـه وصـال اسـت و بـیم مـن ز فـراق　　نه شوق ساز[۵۰۸] بهشت است و خوف سوز جحیم
روان بـه قالـب عبدالمجیـد نایـد بـاز　　گرش ز مهر تو خالی بود عظـام رمـیم

(۲۵۷)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 91[a] S 77[a] Ü 122[a] از پی آرام جان در کوی جانـان آمـدیم　　درد چون از حد برون شد سـوی درمـان آمـدیم
تـا حیـات جـاودان از سـایه اش حاصـل کنـیم　　گه به پهلو گه به سر چون سایه بی جـان آمـدیم
گر چه راه کوی او بـس دور و بـس دشـوار بـود　　چون به پـای شـوق مـی رفتـیم آسـان آمـدیم
سوی گل بلبـل صـفت پـرواز کـردیم از قفـص　　نـی چـو ذرّه در شـعاع رخشـان آمـدیم
از جفا و جور گردون سخت بی سامان بُـدیم[۵۰۹]　　چون رسیدیم اندرین منـزل، بـه سـامان آمـدیم
از سرشـک سـرخ گـویی بـر فـراز دل شـدیم　　وز دل و دیـده میـان بـرف و بـاران آمـدیم[۵۱۰]
تـا نگـردد خـاطرش عبدالمجیـد از مـا ملـول　　همچو غنچه اندرون پر خون و خندان[۵۱۱] آمدیم

(۲۵۸)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن
بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

S 102[b] Ü 125[a] چـون سـایه بسـی در پـی آن مهـر دویـدیم　　جز سایه از آن مهر درخشـنده ندیـدیم
نه بنـدی از آن کـار فروبسـته گشـادیم　　نه پیچـی از آن طـرّهٔ آشـفته کشـیدیم

---

[۵۰۸] ساز Ü،S : ناز A
[۵۰۹] بُدیم A : شدیم Ü،S
[۵۱۰] مصراع دوّم بیت قبل و مصراع اوّل این بیت از نسخهٔ S و Ü افتاده است
[۵۱۱] خندان Ü،S : باران A

گـر چـه بـی تـاب و تـوانیم رهـت مـی پـوییم　　ور چـه بـی قـدرت و قـدریم طلبکـار تـو ایـم
گرد خورشید رخت[498] ذرّه صفت مـی گـردیم　　ز آنکه پیدا همه از پرتـو رخسـار تـوایم
چاکرت گشته به[499] جـان وز دو[500] جهـان آزادیـم　　رسـته ایـم[501] از همـه عـالم کـه گرفتـار تـوایم
تیغ غمزه چـه کَشـد چشـم تـو در کُشـتن مـا　　چون همه مردهٔ آن نرگس بیمـار تـوایم
در خیال مـن سرگشـته گذشـتی روزی　　ز آن زمان واله آن قامت و رفتـار تـوایم
یک نفس وصل تو را هر دو جهان نیم بها ست　　ما گدایان به چه سرمایه خریـدار تـوایم

(۲۵۴)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 58a S 24b Ü 114a
مـا دل بـه دام زلـف دلارام بسـته ایـم　　از بند نام و زحمـت نـاموس رسـته ایـم
نقش وجـود غیـر ز خـاطر سـترده ایـم　　با[502] یاد او به گوشهٔ عزلت نشسـته ایـم
پیوسـته بـا یکـی و بریـده ز صـد هـزار　　در بندی او فتاده ز صد بند جسـته ایـم
چون در خیال ماسـت خیـال جمـال او　　از ذوق یـار دیـده ز اغیـار بسـته ایـم
ای باد اگر به نزد طبیـبم رسـی بگـوی　　بر جان[503] ما ببخش که بـدحال و خسـته آیـم
عبدالمجیـد یـار نخواهـد شکسـت مـا　　چون ما ز دستبرد فراقش شکسـته ایـم

(۲۵۵)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 53a S 19b Ü 113a
دگـر بـار از مَـی مهـر تـو مسـتیم　　ز مستی توبه[504] چون زلفـت شکسـتیم
دگـر بـار از هـوای چـین زلفـت　　پریشـان خـاطر و سـودا پرسـتیم
ز آب دیـده در خـون غرقـه گشـتیم　　ز سـوز سـینه بـر[505] آتـش نشسـتیم
ز سـودایت مـن و زلفـت[506] پریشـان　　ز یک مشرب من و زلف[507] تـو مسـتیم
ز مـا هرگـز نیایـد هوشـیاری　　کـه مسـت از بـادهٔ روزالسـتیم

---

[498] رخت M،Ü،A : درت S
[499] به A : ز M،Ü،S
[500] وز دو M، A : وز Ü،S
[501] رسته ایم M،Ü،S : رسته A
[502] با Ü،S به A : به A
[503] جان A : حال Ü،S
[504] توبه Ü،A : تو S
[505] بر Ü،A : در S
[506] ز سودایت من و زلف A : ز سودای من و زلفت Ü،S
[507] زلف A : چشم Ü،S

(۲۵۰)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

S 111[a] Ü 126[b] جهــان بــی صــحبت جانــان نخــواهم   جهان خود چیست بی او جـان نخـواهم
گـــرش در گلشـــن جنّـــت نبیـــنم   بهشـــت و حـــوری و رضـوان نخـــواهم
ز شوق رنگ و بویش[۴۹۷] گشـته گریـان   گلســـتان و گـــل خنـــدان نخـــواهم
مـــرا کـــان قامـــت و رفتـــار بایـــد   خـــرام ســـرو در بســـتان نخـــواهم
چـو مـی میـرم ز بهـر نـوش لبهـاش   زلال چشـــمهٔ حیـــوان نخـــواهم
اگـــر زخمـــم زنـــد مـــرهم نجـــویم   وگـــر دردم دهـــد درمـــان نخـــواهم
از و خواهنـــــد مـــــــردم آرزوی   مـن از جانـان بـه جـز جانـان نخـواهم

(۲۵۱)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

S 110[a] Ü 126[a] بـی طلعـت آن گـل، گـل خـودروی نخـواهم   بی سایهٔ آن سـرو، لـب جـوی نخـواهم
بی چشم خوشش نرگس بیمـار نجـویم   بـی طـرّهٔ او سـنبل خوشـبوی نخـواهم
بـی شـکل دهـانش ز دل تنـگ ملـولم   بی موی میانش تن چون موی نخـواهم
در حسـن ز گـل گـر بـه مثـل معجـزه بیـنم   جز شـیوهٔ آن نـرگس جـادوی نخـواهم
آرامگـــه دل بـــه جـــز آن در نگـــزینم   منزلگه جان جز سـر آن کـوی نخـواهم

(۲۵۲)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 72[a] S 51[a] Ü 118[b] نقـــاب از روی او گـــر مـــی گشـــایم   بـه مـردم صـورت جـان مـی نمـایم
دهـــد ز آب حیـــاتم بـــی نیـــازی   اگـــر گـــردی ز کـــویش مـــی ربـــایم
بـه فکـرش باشـم ار خـاموش باشـم   بـه ذکـرش دم زنـم چـون لـب گشـایم
نظـر بـر حـال مـن هرگـز نینـداخت   از آن کــز ضــعف در چشـــمش نیـــایم
نگـــردد در دلـــم جـــز قامـــت او   اگـــر ســـرو ســـهی را مـــی ســـتایم
نباشـد در نظـر جـز عکـس رویـش   چو نـرگس بـا گلـی گـر خـوش بـرآیم
مـــن ای عبدالمجیـــد و درد عشـــقش   کـه کـاری غیـر از ایـن را خـود نشـایم

(۲۵۳)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 57[a] S 23[a] Ü 114[a] M 191[b] دلبـرا هـیچ نـداریم و خریـدار تـوایم   بسـتهٔ قیـد حیـات از پـی دیـدار تـوایم

---

[۴۹۷] در متن: بوکش

شــدم از غایــت حیــرت بســان ذرّه سرگشــته　　که چون خورشید رخشنده رخ دلـدار مـی بیـنم
درون مجلس انســش مَـی بـی دُرد مـی نوشـم　　فـراز گلـبُن وصـلش گـل بـی خـار مـی بیـنم
سراندازان و جانبازان به جست و جـوی دلـداری　　نهاده جان و دل بر کف در ایـن بـازار مـی بیـنم
گذشته عاشقان از جان [۴۹۱] گرفته دامـن جانـان　　فتاده نـاتوان در ره چـو خـود بسـیار مـی بیـنم
ازین گفتار بی کـردار بـس ای [۴۹۲] عبدالمجیـد آخـر　　که در تو از طلبکاران [۴۹۳] همین گفتار مـی بیـنم

(۲۴۸)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 71a S 49b Ü 118a

همچو دل در آتش و چـون دیـده در خـون مـی روم　　چون بر اندیشـم کـزین ویرانـه بیـرون مـی روم
گرم روتر ز اشک چهـره روز و شـب بـی اختیـار　　همچو گـردون ز اقتضـای دور گـردون مـی روم
از جفـای آسـمان چـون آسـمان گـاه غـروب　　با دل پر آتش و رخسار پر خون می روم
همچو اختر گشته ام سرگشـته در دسـت قضـا　　خود نمی دانم که چون می آیم و چون مـی روم
از دل و چشمم میان برق و باران چـون سـحاب [۴۹۴]　　ز آن شـتابان بـر هـوا از کـوه و هـامون مـی روم
بس کـه سـیلاب سرشـک از چشـمهٔ چشـم آیـدم　　سـوی دریـا گوییـا بـر رود جیحـون مـی روم
چون شود هـر دم پریشـانی زیـادت، مـی شـوم　　چون رسد هر لحظه احداث دگرگـون، مـی روم
کـی کنـد عاقـل ز قصـد دور گـردون احتـراز　　از جفای هر خـس و از جـور هـر دون مـی روم
بس کـن آخـر در تـردّد بـودن ای عبدالمجیـد　　گه نشستن فارغ و گه گفتن اکنون مـی روم [۴۹۵]

(۲۴۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 64a S 40b Ü 116a

من کیسـتم کـه طالـب دیـدار او شـوم　　یا چیست مایـه ام کـه خریـدار او شـوم
چـون او ز نـور پـاک و مـن از خـاک تیـره ام　　هرگـز گمـان مبـر کـه سـزاوار او شـوم
او آفتـــاب منظـــر و مـــن ذرّه پیکـــرم　　تا چیسـت بـاعثم کـه طلبکـار او شـوم
پروانه وار در پی آن شـمعِ سرکشـم [۴۹۶]　　این کار روشن است که در کـار او شـوم
شـبها چـو شـمع سـوخته ام ز آرزوی آنـک　　روزی ســپند آتــش رخســار او شــوم
کی گردم گـرفتن آن زلـف در خیـال　　بس باشد این شرف که گرفتـار او شـوم
عبدالمجیـد! خلـق چـو یابنـد زنـدگی　　مــن زنــده از تصــوّر دیــدار او شــوم

---

[۴۹۱] از جان M،A : او S،Ü
[۴۹۲] بس ای A : بس M،Ü،S
[۴۹۳] طلبکاران M،A : طلبکاری S،Ü
[۴۹۴] برق و باران چون سحاب S،Ü : برف و باران در حجاب A
[۴۹۵] مصراع اوّل بیت قبل و مصراع دوّم این بیت از نسخهٔ A افتاده است.
[۴۹۶] کشم A : کنم S،Ü

(۲۴۵)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 76a, S 56a, Ü 119a, M 183b, AA 679a

توان تا در تنم باشـد ز جسـت و جـوی ننشـینم   سرشکم گر چه نگذارد که رویت یک نظـر بیـنم
چه گویم لطف و حسنت را که کرد آشـفته و حیـران   کمال خلقـت آنـم جمـال طلعـت ایـنم
خوشا خورشید رخسارت کـه از دل مهـر او ورزم   خوشا آن چشم بیمارت که از جان درد او چیـنم
مرا تو جـان شـیرینی نخـواهم زنـدگی بـی تـو   چگونه زندگی باشد مـرا بـی[۴۸۸] جـان شـیرینم
بود کوی تو ام مقصد به هـر جانـب کـه بشـتابم   بود یاد تو ام همـدم بـه هـر جـایی کـه بنشـینم
همـه شـب در نظـر دارم خیـال روی گلگونـت   از آب دیـده زان گـردد چـو بـرگ لالـه بـالینم
ز چشمم مهر رخسـارت چـو شـد پوشـیده معـذورم   گراید در نظـر هـر دم سرشـک همچـو زوبیـنم
نیابـد گـردش گیتـی مگـر بیمـار و بـدحالم   نبیند دیدهٔ گردون مگـر محـزون و غمگیـنم[۴۸۹]
کجا عبدالمجید! آخر ز مـن زهـد و صـلاح آیـد   چو زلف و چشم او هر دم کند غارت دل و دیـنم

(۲۴۶)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

S 47b, Ü 117b, M 183b, AA 679a

نخواهم در میان خود را چو بـا معشـوق بنشـینم   کجا رخصت دهد غیرت که با او دیگری بینم[۴۹۰]
اگر دستم دهد وصلش نهـم پـا بـر سـر هسـتی   زمانی دامن همّت ازین ویرانه در چیـنم
مکن دعوت ز کوی او بـه سـوی روضـهٔ رضـوان   که آنجا بی دلارامم را دمی آرام نگـزینم
تحمّـل چـون کـنم کـو را ببینـد دیـدهٔ مـردم   نخـواهم مـردم دیـده در آن خلـوت چـو بنشـینم
چو نیک از بد نمی دانـم ز مدهوشـی و حیرانـی   چه تاوان باشد از کفرم چه حاصل باشد از دیـنم
بـه غیـر از نالـه و زاری نیابـد دهـر دمسـازم   به جز دست و سر زانو نبیند چرخ بالینم
لبش چون جان شیرین است و من در جسـت و جـوی او   دهم جانی مگر آیـد بـه لـب آن جـان شـیرینم
از آن عبدالمجیـد اکنـون نبخشـد بـر رُخ زردم   کـه روی زرد گردانـد سرشـک سـرخ رنگیـنم

(۲۴۷)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 58a, S 24a, Ü 114a, M 184a

شب قدر من است امشب از آن دیدار مـی بیـنم   ز عکـس عارضـش عـالم پـر از انـوار مـی بیـنم
چو عشقش کرد سرمستم ز نام و ننگ وا رسـتم   چو بر اغیار در بستم جمال یار می بینم

---

[۴۸۸] بی M،A : ای Ü،S

[۴۸۹] نسخهٔ AA تنها این بیت دارد

[۴۹۰] نسخهٔ AA تنها ۳ بیت (نخست، پنجم و ششم) دارد

شـــام تـــا وقـــت صـــبح محـــزونم   صـــبح تـــا وقـــت[٤٨٤] شـــام ممتحـــنم
دســـتم از کـــار رفـــت و کـــار از دســـت   چـــاره ای نیســـتم چـــه چـــاره کـــنم
از پراکنـــــدگی و بـــــد حـــــالی   متنفّـــــر ز خَلـــــق و خویشـــــتنم
گشـــــته از غایـــــت پریشـــــانی   تـــن ز جـــانم ملـــول و جـــان ز تـــنم
نیســـت عبدالمجیـــد هـــم نفســـی   یـــک نفـــس ز آن بـــه کـــام دل نـــزنم

(۲۴۳)

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن
بحر رجز مثمّن سالم

A 67a S 44a Ü 117a M 188a
گر بار دیگر دیـده را روشـن بـه دیـدارش کـنم   از کفر و ایمان روی را با زلـف و رخسـارش کـنم
رویش به کام خویشتن دیدن نیـارم یـک نفـس[٤٨٥]   زآن رو که از تاب نظر ترسـم کـه افگـارش کـنم
چون هر زمان در چشم من آید خیـال قـامتش   بهر نثار پـای او هـردم گهربـارش کـنم
با زاراو گـرم و مـرا قلـب شکسـته[٤٨٦] بـیش نَـه   ناچار جانی می دهم باشـد کـه بـر کـارش کـنم
حال گرفتاران مگـر شـاید کـه معلـومش شـود   آیینه در رویش کشم چون خود گرفتارش کـنم
سوزم نه ز آن سان در دل است کـز آب دیـده کـم شـود   بختم نه ز آن سان خفته است کز ناله بیـدارش کـنم
آن سرو اگـر دامـن کشـان آیـد بـر عبدالمجیـد   هم جان فشانم بر سرش[٤٨٧] هم عمر ایثارش کنم

(۲۴۴)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

S 94b Ü 126b
درد عشقم را دوایی نیسـت درمـان چـون کـنم   سخت و دشوار است کارم بر خود آسان چون کنم
سعی ها کردم کـه تـا باشـد سـر و سـامان مـرا   چون نه سر پیداست کارم را نه سامان چون کـنم
ای نصـیحت کـه گـویی سـرّ دل پوشـیده دار   در نی خشک آتش شوریده پنهـان چـون کـنم
خود گرفتم سرّ دل شـاید نهـان کـردن ز خلـق   چـارهٔ رخسـار زرد و چشـم گریـان چـون کـنم
شد دلارامـم ز دل سـوداش بیـرون چـون بـرم   رفت جانان درد عشقش ماند در جان چون کـنم
بی رخ جانان چو جان در تـن نمـی گیـرد قـرار   من نمی دانم کنون بی جان و جانان جـون کـنم
سـایه وارم دم ز وصـل مهـر تابـان چـون زنـم   ذرّه کردارم پی خورشید تابان چون کنم
از غـم و غصّـه بـه جـان آمـد دل عبدالمجیـد   ای مسـلمانان دوای درد هجـران چـون کـنم

---

[۴۸۴] وقت M،A : گاه Ü،S
[۴۸۵] نفس M،A : نظر Ü،S
[۴۸۶] با زار او گرم و مرا قلب شکسته M،Ü،S : با زار قلب تو مرا قلب سکینه A
[۴۸۷] سرش A : درش Ü،S : قدش M

(۲۴۰)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 89[b] S 74[b] Ü 121[b]

در جمالت اثر نور خدا می بینم   لا جرم می روم از[۴۷۹] خود چو ترا می بینم

صفت حسن تو از پیر و جوان می شنوم   اثر عشق تو از شاه و گدا می بینم

جان حسن است رخ خوب تو یا صورت لطف؟   متحیّر شده ام صُنع خدا می بینم

صورت و معنیت از جان و خرد می یابم   ظاهر و باطنت از مهر و وفا می بینم

چون هوا زلف تو بربود برآشفت مرا   این پریشانی و محنت ز هوا می بینم

جان پاک منی ای دوست عجب می مانم   خویشتن را ز تو چون زنده جدا می بینم

دولت وصل ترا قدر نمی دانستم   چون نکردم به سزا شکر جزا می بینم

(۲۴۱)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 77[a] S 57[b] Ü 119[a] M 187[a]

متعجّب ز سرّ جان و تنم   متردّد که روح یا بدنم[۴۸۰]

ظاهرم نیست غیر پیرهنی   کیست یا رب درون پیرهنم

پای از خود برون نهم روزی   خویشتن چون حجاب خویشتنم

باشد از سرّ خود خبر یابم   این طلسم نهفت بر شکنم

راز پوشیده را کنم پیدا   پرده از روی کار برفکنم

چرخ سرگشته تر ز من بیش است   حال[۴۸۱] با او حوالت از چه کنم

چون زمانه زبون تر است از من   چند تشنیع از زمانه زنم

بنگرم در نهان خود تا کیست   که کند نفس ندا که منم

گوش و چشم[۴۸۲] از که شد سمیع و بصیر   از که جاریست برزبان سخنم

غیر ازین جسم جوهری دگرم   نیست عبدالمجید نام تنم

(۲۴۲)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 77[b] S 57[a] Ü 119[a] M 187[a]

غم سراسر فراگرفت تنم   تنگ شد جای روح در بدنم

بر نیامد[۴۸۳] ز دردها نفسم   نگشاید ز غصّه ها سخنم

---

[۴۷۹] از A، Ü : در S

[۴۸۰] این مصراع در نسخهٔ M: تنگ شد جای روح در بدنم

[۴۸۱] حال A، S، Ü : کار M

[۴۸۲] گوش و چشم S، Ü : چشم و گوش A، M

[۴۸۳] نیامد A : نیاید S، Ü، M

میـان رز چـو نشـاندند شـاخ نـرگس را — چه گفت؟ گفـت: نمانـد[475] بـه خـاک بسـتانم

گــه از تصــوّر چشـــم نگــار بیمـــارم — گــه از هــوای ســر زلــف او پریشـــانم

گهـی ز مهـر جمـالش چـو ذرّه آشـفته — گهی ز شوق قدش همچو سایه بی جانم

گرم زمانه چـو گیسـو بـه سـر بگردانـد — کــه ســر ز پــای دلارام خــود نگــردانم

(۲۳۸)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 43b
S 31a
Ü 115a

گرم سر مـی رود در سـر ز پایـت سـر نگـردانم — ورم فرمان دهی بر جان به جان محکـوم فرمـانم

خرامـان گـر بـرم آیـی چـو گیسـو از هـواداری — گهت سر در قدم سایم گهت جان بر سر افشـانم

نه جز فکـر تـو در خلـوت خیـالی در خیـال آرم — نه جز ذکـر تـو در دعـوت حـدیثی در زبـان آرم

نه آن طاقت که در هجرت دمی آسوده بنشـینم — نه آن قـدرت کـه از وصـلت زمـانی داد بنسـتانم

گرم صـد دل بـود بنـدم بـه دام زلـف دلبنـدت — ورم صــد جــان بــود ســازم نثــار قــدّ جانــانم

نهـادم روی در راهــی کــه پایــانش نمــی بیــنم — دلم خو کرد بـا دردی کـه درمـانش نمـی دانـم

گرم عبدالمجید آنجا به سـر[476] هـر دم بگردانـد — نه ز آن ره روی برتابم نه ز آن در رخ[477] بگـردانم

(۲۳۹)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 87a
S 71b
Ü 121a

تا کی از دور چو ماه آن رخ تابان بیـنم — خشک لب تشـنه جگـر چشـمهٔ حیـوان بیـنم

تا بـه کـی هـر نفسـی زیـر و زبـر گشـته ز بـاد — حال خـود چـون سـر آن زلـف پریشـان بیـنم

شد دلم در خم آن طـرّهٔ آشـفته مقـیم — روز و شب ز آن سببش بی سـر و سـامان بیـنم

ای نسیم سـحری بنـد نقـابش بگشـای — تا دمی صورت جان در رخ جانـان بیـنم

خرّم آن موسـم نـوروز کـه چـون خـرمن گـل — در میان چمـن آن سـرو خرامـان بیـنم

جرم معشوق نباشـد چـو مـن عاشـق را — محنت بی حد و اندوه[478] فـراوان بیـنم

هـر چـه بـر جـان مـن از غصّـهٔ جانگـاه رسـد — از دل ســوخته و دیــدهٔ گریــان بیـــنم

---

[475] نماند S،Ü : ندانم A

[476] سر A : جان S،Ü

[477] رخ A،Ü : سر S

[478] بی حد و اندوه S،Ü : و اندوه بی حد A

چون کم نشود تاب دل از آب سرشکم — از دیده چرا این همه خونابه چکانم
خوناب دل از دیده بدین گونه نریزد — گویی که روان می رود از دیده روانم
دانم که کنونم ز غمت کار تباه است — تا خود چه شود عاقبت کار ندانم
من ترک کنم جان و جهان بهر تو لیکن — ای جان و جهان ترک تو گفتن نتوانم
ذرّات وجودم طلبد نام و نشانت — روزی که نماند اثر از نام و نشانم

(۲۳۶)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 78^{a} S 59^{a} Ü 119^{b}
جانش چگونه گویم عمرش چگونه خوانم — کآن حاصل جهان را خوشتر ز هر دو دانم
جان عزیز خود را سازم نثار فرقش — عمر گرامی ام را در پای او فشانم
آن نور دیده روزی گر سوی من خرامد — بر چشمهای خویشتن چون مردمک نشانم
نه یک نظر به رویش چشم هوس گشایم — نه یک نفس به زلفش دست هوا رسانم[۴۶۸]
تا شد[۴۶۹] نهان ز دیده، در جست و جوی رویش — گلگون گرم رو را از هر طرف دوانم
از حلقه های زلفش در تاب و بی قرارم — از شیوه های چشمش بیمار و ناتوانم
با پرتو جمالش چون ذرّه بی وجودم — بی[۴۷۰] آفتاب رویش چون سایه بی روانم
تا دم زدن توانم خالی دمی نباشد — از فکر او ضمیرم وز ذکر او زبانم[۴۷۱]
عبدالمجید جانان بر جان من[۴۷۲] ببخشد — گر بشنود زمانی در تیره شب فغانم

(۲۳۷)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 95^{a} S 81^{b} Ü 123^{a}
ز کار بی سر و سامان خود پریشانم — به جز رضا به قضا چاره ای نمی دانم
ز شوق، سینه پر از سوز و دیده ها پر از آب — از آن چو رعد خروشان[۴۷۳] چو ابر گریانم
نه روی رفتن از این منزلم نه راه مُقام — نه مونس و نه رفیق و نه سر، نه[۴۷۴] سامانم
ز عشق یار و هوای دیارم آشفته — میان روضه اگر خود قرین رضوانم
اگر ز جنّت فردوس منزلم سازند — نباشدم فرح و انس بیت احزانم

---

[۴۶۸] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۴۶۹] تا شد Ü،S : باشد A
[۴۷۰] بی Ü،S : با A
[۴۷۱] زبانم A : روانم Ü،S
[۴۷۲] جان من A : حال تو S
[۴۷۳] خروشان A : پریشان Ü،S
[۴۷۴] رفیق و نه سر نه A : رفیقم نه رای Ü،S

گر میسّر شودم بندگیت، مرد نیَم — اگر از سلطنت مُلک جهان اندیشم

گر مکانی بودم بر سر خاک در تو — مدّعی باشم اگر کون و مکان اندیشم

چون به غیر از تو مرا مقصد و مقصودی نیست — حیف باشد اگر از حور و جنان اندیشم

ره نیابم به سر کوی تو ز آن می ترسم — نشود وصل توام روزی[462] از آن می ترسم

(۲۳۴)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 70a S 49a Ü 117b

باز سرگشته کرد و حیرانم — تاب آن آفتاب تابانم

باز چون زلف او هوای رخش — دم به دم می کند پریشانم

درد جانکاه من نه ز آن جنس است — که بود دسترس به درمانم

آتش دل نه آن چنان افروخت — که به آب سرشک بنشانم

گه چو گیسوی او به سر گردم — گه سر از پای او نگردانم

ور چو زلف از هوا به باد روم — روی از روی او نپیچانم[463]

گر سعادت کند مساعدتی — کو[464] خرامد به بیت احزانم

در قدم بر سرش سر و جان را — همچو گیسو و زلفش افشانم[465]

کام خود از زمانه بردارم — داد دل از سپهر بستانم

من به وصلش کجا رسم هیهات — بیهده چند بر زبان رانم

اثر بخت خویش می[466] بینم — عادت یار خویش می[467] دانم

گفتمش عشوه ای به جان بفروش — گفت عبدالمجید نتوانم

(۲۳۵)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

S 110b Ü 126a

رفتی و شد از رفتنت ای سرو روانم — تاب تن و آرام دل و لذّت جانم

جز یاد تو فکری نشود راحت روحم — جز نام تو ذکری نبود ورد زبانم

از شوق خم زلف تو بی صبر و قرارم — و ز آرزوی چشم تو بی تاب و توانم

گر ز آنکه نگویم به زبان درد دل خویش — پیدا بود از رنگ رخ اندوه نهانم

---

[462] توام روزی A : تو روزیم S

[463] این بیت در نسخهٔ A نیست

[464] کو Ü.S : که A

[465] این بیت در نسخهٔ A نیست

[466] خویش می A : خویشتن Ü.S

[467] خویش می A : خویشتن Ü.S

قطرۀ خـون بینـی از شـوقش سراسـر سـوخته　　　گر ز جـور عشـق او از سـینه، دل بیـرون کشـم
بــار عشــقش برنتابــد کــوه ای عبدالمجیــد　　　من نمی دانم بـدین زار و ضـعیفی چـون کشـم

(۲۳۱)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 91b S 77b Ü 122b
جانان چو باده نوشد[۴۵۸] من زهد چـون فروشـم　　　جامی بیار و بِستان این خرقه را ز دوشم
یک رنگ با دلارام خواهم شـدن کـه خـوش نیسـت　　　تن در طواف کعبه، دل پیش مَی فروشم
ای متّقی نصیحت گفتن چه سـود دارد　　　کـز بیخـودی و مسـتی پنـدت نمـی نیوشـم
مطلوب اگر چـه دور اسـت روی از طلـب نتـابم　　　تا طاقـت اسـت پـویم تـا قـدرت اسـت کوشـم
گـاه از نسـیم زلفـش بـوی بهشـت بـویم[۴۵۹]　　　گـاهی ز یـاد لعلـش آب حیـات نوشـم
گریم ولـی نیایـد در چشـم او سرشـکم　　　نـالم ولـی نگیـرد در گـوش او خروشـم
عبدالمجیــد ذکــرش گــویم چــو در حــدیثم　　　مستغرقم به فکرش وقتی اگـر خموشـم

(۲۳۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 75a S 68a Ü 120b
بــاز از فــروغ روی درخشــان در آتشــم　　　بــاز از هــوای زلــف پریشــان مشوّشــم
یـاران ز بـاده مسـت و مـن از سـاقی ام خـراب　　　جامم مده که خود ز مَی مهر سرخوشم
تــا دیــده دیــد نقــش رخ دلفریــب او　　　از دیده رخ به خون جگـر شـد منقّشـم
ای نــور چشــم و راحــت دل بــی جمــال تــو　　　از چشـم و دل میانـۀ خونـاب و آتشـم
از اشــتیاق لعــل تــو تــا چنــد خــون خــورم　　　وز آرزوی روی تـــو تـــا کـــی بـــلا کشـــم
عبدالمجیدا! چون تو بـه جـان گشـت مشـتری　　　هر کس که دید طلعت آن مشـتری و شـم[۴۶۰]

(۲۳۳)[۴۶۱]

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 56b S 23a Ü 113b
چنــد در عشــق تــو از جــان و جهــان اندیشــم　　　تا کی از طعنۀ هر پیر و جـوان اندیشـم
حاصل جـان و جهـانی تـو چـو وصـلت طلـبم　　　نه جهان در نظر آرم نه ز جـان اندیشـم
هر نفس یاد تـو ام تـازه روانـی بخشـد　　　چون روم در طلبت کی ز روان اندیشـم

---

[۴۵۸] نوشد A : نوش است S،Ü
[۴۵۹] بویم S،Ü : یابم A
[۴۶۰] نسخۀ A مقابل دو یت آخز یک بیت دارد:
از اشتیاق لعل تو به جان گشت مشتری　　　هر کس که دید طلعت آن مشتری و شم
[۴۶۱] در دو نسخۀ S و Ü تنها دو بیت آخر آمده است

به نفخ صـور چـه حاجـت چـو رسـتخیز برآیـد   چو مردهٔ غـم عشـق تـو ام بـه بـوی تـو خیـزم
ز سـوز دوزخ و سـاز بهشـت یـاد نیـارم   ز جور هجر تو ترسان به آرزوی تو خیزم
ز جام درد تو سرمست تـر ز چشـم تـو خُسـبم   ز شـوق روی تـو آشـفته تـر ز مـوی تـو خیـزم
هنـوز قالـب عبدالمجیـد روح ندیـده   از آن نسیم کـه آیـد سـحر ز سـوی تـو خیـزم

(۲۲۸)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 84[b] S 66[b] Ü 120[a]

دولـت ار دسـت دهـد از سـر جـان برخیـزم   همچو گیسوش در آن سرو روان آویـزم
گـر خـورد نـرگس او خـون دلـم غـم نخـورم   ور به تاراج بـرد جـان و جهـان نگریـزم
جـز هـوای سـر کـویش نکنـد ذرّاتـم   گرد اگر از تن بـی تـاب و تـوان انگیـزم
ور[۴۵۷] چو خورشـید کنـد بـر مـن افتـاده نظـر   همچو شبنم ز سر کون و مکان برخیزم
این نه خون است؛ کـه از دیـده جگـر مـی بـارم   و ین نه اشک است؛ که بر روی، روان مـی ریـزم
حکـم و تقـدیر، دلـم را چـو پریشـان خواهـد   چون به تدبیر منِ عـاجز از آن پرهیـزم

(۲۲۹)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 61[a] S 37[a] Ü 115[b]

هر دم از شـوق تـو بـی جـان سـحری برخیـزم   چون صبا در خم آن رشتهٔ جـان آویـزم
به امیدی که مگـر سـوی تـو آرد بـادم   ای بسا گرد که از هستی خویش انگیزم
قدرتی نیست که تا دامن وصـلت گیـرم   طاقتی نیست که از دست غمت بگریـزم
سـعی کـردم نـدهم دل دگـر از دسـت ولـی   بـود بـی فایـده بـا حکـم قضـا پرهیـزم
دل ز غم سوخت، ندانم ز کجا مـی آیـد   این همه خون دل از دیـده کـه مـن مـی ریـزم
تـا نظـر سـوی مـن خسـته کنـی، بـر رخ زرد   هر دم از خون جگـر رنـگ دگـر آمیـزم
حاصل جان و جهان! یـک نفـس آخـر بنشـین   پیش من تا ز سر جان و جهان برخیـزم

(۲۳۰)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

S 27[a] Ü 114[b]

روز تا شـامم سرشـک از چشـم شـب پیمـا رود   شب فغان تـا صـبحدم از درد روز افـزون کشـم
چون رضای دوست باشد طعن دشمن بـاک نیسـت   از بـرای جـان لیلـی جـور صـد مجنـون کشـم
از خیال نرگس مست و لـب میگـون او   هر دم از خوناب دیده بادهٔ گلگون کشم
تشـنهٔ آب حیـاتِ وصـلِ یـارم دور از و   خشک لب میرم اگر خود چشمهٔ حیـوان کشـم
گونـه زرد و تـن نـزار از هجـر تـن فرسـا شـدم   گر چه از احـداث گـردون رنـج گونـاگون کشـم

---

[۴۵۷] ور A : گر Ü.S

دلم را با سر زلفش تعلّق تا ابد باشد   چو از روز ازل دیده از آن دیدار شد بازم
به پای عقل نتوانم شدن عبدالمجید آنجا   مگر باشد سوی کویش به بال عشق پروازم

(۲۲۵)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 58b S 25a Ü 114b این محال است که از دوست به کس پردازم   نظر از یار به اغیار نمی اندازم
خالی از آتش سوداش نیابند سرم   گرچه سر تا به قدم شمع صفت بگدازم
هر سحر تا به شب اندوه بود هم نفسم   هر شبی تا به سحر ناله بود دمسازم
دل در آن طرّهٔ او بسته به بند ابدی است   دیده چون در رخ او روز ازل شد بازم[۴۴۹]
دلبرا سرّ دل از خَلق نهان چون دارم   کاشکِ گلگون و رخ زرد گشاید رازم
دولت این است[۴۵۰] که تا سوی منت آرد باز   قدرت آن است[۴۵۱] که سوی تو بود پروازم
چون به کوشیدن من به نشود رنج درون[۴۵۲]   چاره ای نیست به ناچار چو اندر سازم

(۲۲۶)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 16b Ü 113a هر دم از آتش عشق تو همی افروزم   غرقهٔ خون جگر، شمع صفت می سوزم
گر خود از عکس تو هر ذرّه شود خورشیدی   جز به رویت شب اندوه نگردد روزم
جان فدا کرده چو پروانه ز مهرت، همه شب   شمع را تا به سحر سوز و گداز آموزم
با هوا چون سر زلف تو بود کارم از آن   جز پریشانی از آن کار نمی اندوزم
روز روشن چو شب تیره برم تارتر است   تا شد از دیده نهان روی جهان افروزم

(۲۲۷)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 89b S 75b Ü 121a ز خاک، روز قیامت به[۴۵۳] آرزوی تو خیزم   به سان ذرّه پریشان ز مهر روی[۴۵۴] تو خیزم
در آن زمان که بمیرم بر آستان تو میرم[۴۵۵]   به گاه حشر چو خیزم ز خاک کوی[۴۵۶] تو خیزم
به مرگ و زندگی از دامن تو دست ندارم   به گفت و گوی تو میرم به جست و جوی تو خیزم

---

[۴۴۹] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۴۵۰] دولت این است A : دولتی نیست S،Ü
[۴۵۱] قدرت آن است A : قدرتی نیست S،Ü
[۴۵۲] کوشیدن من بهٔ نشود رنج درون A : کوشیدنم احوال چو باید نشود S،Ü
[۴۵۳] به S،Ü : ز A
[۴۵۴] مهر روی S،Ü : خاک کوی A
[۴۵۵] آستان تو میرم S،Ü : اشتیاق تو خیزم A
[۴۵۶] خاک کوی S،Ü : شوق روی A

شـبنم صـفت از خـاک کشـم رخـت بـر افـلاک   گر بـر منـت آیـد نظـر ای مهـر[٤٤٠] منیـرم
جـز نقـش تـو پوشـیده شـد از چشـم خیـالم   جز نام تو بسترده شـد از لـوح ضـمیرم
در جان من است آتـش هجـران[٤٤١] جگرسـوز   دردی است که جـز درد[٤٤٢] تـو درمـان نپـذیرم
آتـش دمـد از خـاک[٤٤٣] مـن سـوخته خـرمن   آن دم کـه برآیـد ز سـر شـوق نفیـرم
ای خواجـه نصـیحت مکـن و پنـد مفرمـای   چون گوش کنم پند که در بنـد اسـیرم
تـا دل بـود از دیـدن دلبـر نشـکیبم   تا جان بـود از صـحبت جانـان نگزیـرم

(۲۲۳)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 68a S 46a Ü 117b طبیب درد دلهایم[٤٤٤] بگـو تـا چیسـت تـدبیرم   که از مهر تو می سوزم[٤٤٥] ز سودای تو می میرم
مرا چون قبلهٔ روحی، چـرا[٤٤٦] روی از تـو برتـابم   مرا چون جان شیرینی، چگونه ترک جـان گیـرم
ز زخم تیر مژگانت ز سر تا پا[٤٤٧] به خـون غـرقم   ز بند زلـف مشـکینت ز پـا تـا سـر بـه زنجیـرم
مـن بـی قـدر آن ارزم کـه پـردازی بـه احـوالم   که از گیسو کُنی بندم کـه از مژگـان زنـی تیـرم
نصیحتگو مـده پنـدم چـه آیـد از مـن عـاجز   گرفتـار غـم عشـقم اسـیر بنـد تقـدیرم
کنـد تـدبیرها عقلـم کـه روی از دوسـت برتـابم   چو تاب رویـش اندیشـم نمانـد عقـل و تـدبیرم
ز مـن کـاری نمـی آیـد کـز آنـم بگشـاید   مگـر لطفـش ببخشـاید بخواهـد عـذر تقصـیرم

(۲۲۴)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 39a S 14a Ü 113a به جان گر دسترس باشـد نثـار مقـدمش سـازم   سرم را ز آن روی می باید که اندر پـایش انـدازم
چنـان مسـتغرق یـارم شـده از خـویش بیگانـه   که هرگز یک دم از ذکرش به فکر خـود نپـردازم
چـو شـمعم آتـش سـودا گرفتـه رشـتهٔ جـانم   گهی در گریه می پیچم گهی با نالـه مـی سـازم
ز جور مـردم دیـده نشـینم دم بـه دم در خـون   که روشن از چه گردانـد بـه پـیش هرکسـی رازم[٤٤٨]
دم سردم چو صبح آیـد ولـی از مهـر دل گـرمم   نـدارم هـیچکس همـدم ولـی بـا نالـه دمسـازم

---

[۴۴۰] مهر A : بدر Ü،S
[۴۴۱] آتش هجران A : از آتش سودای Ü،S
[۴۴۲] درد A : وصل Ü،S
[۴۴۳] خاک A : آه Ü،S
[۴۴۴] دلهایم A : دلهای Ü،S
[۴۴۵] سوزم Ü،S : سوزیم A
[۴۴۶] چرا A : کجا Ü،S
[۴۴۷] سر تا پا Ü،A : پا تا سر S
[۴۴۸] رازم Ü،S : روزم A

ز دیده خون دلم رود به جای سرشک　　　از آن سبب که نمانده ست آب در جگرم
چنان شدم که نیایم ز ضعف در نظرت[۴۳۳]　　　اگر کنی ز سر لطف و مرحمت نظرم
در آفتاب رخت کی نظر توانم کرد　　　به بوی تو چو کند باد صبح بی خبرم
نسیم زلف تو یابم چو بوی[۴۳۴] گل بویم　　　خیال روی تو بینم[۴۳۵] چو سوی مه نگرم[۴۳۶]
سر از هوای تو ای دوست بر نخواهم تافت　　　ور چو زلف شود[۴۳۷] زین هوس به باد سرم
چو مهر در طلبت صبح خیز و گرم روم　　　چو سایه در قدمت خاکسار و پی سپرم
چه حاصل از دم سرد و سرشک گرم کنون[۴۳۸]　　　که سوخت تابش[۴۳۹] مهرت تمام خشک و ترم
به سوی کوی تو ره آنگهی توانم یافت　　　که از مقاصد عبدالمجید برگذرم

(۲۲۱)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 100b
S 84b
Ü 123b

ای دوست به درد دل اسیرم　　　جز وصل دوا نمی پذیرم
جز مهر تو نیست پایمردم　　　جز لطف تو نیست دستگیرم
شیرین ز حکایت زبانم　　　روشن ز تصوّرت ضمیرم
گر هر نفسم به جان رسانی　　　از تو نقسی نمی گزیرم
گر جان و دلم بری به غارت　　　می بر که ز جان و دل اسیرم
از بوی تو باز زنده گردم　　　گر من ز محبّتت بمیرم
گر دست من این زمان نگیری　　　دامن به قیامتت بگیرم

(۲۲۲)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن
بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

A 66a
S 43a
Ü 116b

آن دست رسم نیست که در پای تو میرم　　　پا بر سر هستی نهم و دست تو گیرم

---

[۴۳۳] نظرت M،Ü،S : نظرم A
[۴۳۴] یابم چو بوی A : خوتهم چو برگ M
[۴۳۵] بینم A : جویم M
[۴۳۶] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۴۳۷] شود A : رود M،Ü،S
[۴۳۸] گرم کنون M،A : تر اکنون Ü،S
[۴۳۹] تابش A : آتش M،Ü،S

(۲۱۸)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 62b S 39a Ü 115b M 177b AA 679a

بی دلنـواز نیسـت دل خسـته درخـورم | بی نور دیده مـردم دیـده کجـا بـرم[۴۳۰]
هر صورتی که بـود، برفـت از نظـر مـرا | الّــا خیــال او کــه نرفــت از برابــرم
خون ریـزدم چـو دیـده بـه جـان آردم چـو دل | آن کو منش به خون دل و دیده پـرورم
گه می شود ز خون جگر پـای در گلـم | گـه مـی رود ز آتـش دل دود بـر سـرم
دم سـرد شـد چـه سـود کنـون گرمـیِ دلـم | لب خشک شـد چـه حاصـل ازیـن دیـدۀ تـرم
نه دولتی که روی بـه سـوی مـن آوری | نه دیـده ای کـه راه بـه کـوی تـو آورم
ای بـاد صـبح از مـن خـاکی بگـو بـه دوسـت | کز شوق تو ز چشـم رود آب و آذرم[۴۳۱]
هـر دم ز پـیچ زلـف تـو ام بـی قرارتـر | هـر لحظـه ای ز نـرگس تـو نـاتوانترم
روی خلاص نیست مرا از کمنـد عشـق | کز هر شـکنج زلـف تـو در بنـد دیگـرم
عبدالمجید پیشکشـت جـان کنـد ولـی | گردد خجـل کـه هسـت متـاع محقّـرم

(۲۱۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 49a

عکسی چو مه نماید از آن مهـر منظـرم | هریک به صورتی دگـر از جـای دیگـرم
هرگـز اگـر چـه دیـده جمـالش ندیـده اسـت | پیوســته بــوده اســت خیــالش برابــرم
پیدا ز نور طلعت آن مـاه روشـن اسـت | ذرّات کــون را چــو ســرا پــای بنگــرم
در دیـده چـون نشسـت کجـا بیـنمش جمـال | در جان چو شد مقیم بدو راه چون بـرم
خـواهم وصـال او چـه محـال اسـت در دلـم | جویم جمال او چه خیال است در سـرم
نتـوان از و گذشـت گـر از غـم بـه جـان رسـم | نتـوان در و رسـید گـر از چـرخ بگـذرم
عبدالمجید گر چـه خـرد شـمع روشـن اسـت | جسـتن بـه نـور او نتـوان مهـر روشـنم

(۲۲۰)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 63a S 41a Ü 116a M 177a

ز چشـم مسـت تـو هـر لحظـه ای خرابتـرم[۴۳۲] | ز تـاب زلـف تـو هـر دم بـه حـالتی دگـرم

---

[۴۳۰] نسخۀ AA تنها بیت نخست و سوم دارد

[۴۳۱] کز شوق تو ز چشم رود آب و آذرم A : که از چشمۀ دل ز شوق تو در آب و آذرم S،Ü،M

[۴۳۲] خرابترم S،Ü،M : خراب شوم A

(۲۱۶)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

S 109b Ü 125b
دریغ ایام برنایی خوشا دیدار دلدارم
جهان و جان نمی خواهم چو ز ایشان یاد می آرم

چو از بی مهری گردون جوانی رفت و جانان شد
بلاها از جهان دیدم ملامتها ز جان دارم

به علتهای بی درمان کند ایّام معلولم
به محنتهای بی پایان کند گردون گرفتارم

مزاج دهر پنداری نخواهد غیر اندوهم
مدار آسمان گویی نگردد جز به آزارم

بسا شب تا سحر بختم بُدی بیدار و من خفته
کنونم بخت در خواب است و من تا روز بیدارم

سویدای دلم بردند و نور مردم دیده
از آن پیوسته خون دل چنین از دیده می بارم

قرینم شد ز هجرانش قرین اشک خونینم
رفیقم رفت و از شوقش رفیق نالۀ زارم

ز بهر دیدنش بودی مرا در کار چشم اکنون
اگر نه خون دل ریزم نباشد دیده در کارم

چه گویم شرح درد دل که دور از روی او چون است
ز جان عبدالمجید! اکنون چو جانان رفت بیزارم

(۲۱۷)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 72a S 50b Ü 118b
گذشت آن روز و رفت آن روزگارم
که روشن بود چشم از روی یارم

چو نرگس در گلستان جمالش
نظر کردن بُدی پیوسته کارم

ز چشمم تا گُل رویش نهان شد
شکست اندر جگر صد گونه خارم[۴۲۶]

چو ابر اکنون ز سوز دل خروشم
چو باران خون دل از دیده بارم

از آن ایّام عشرت یادگاری
به جز اندوه بی پایان ندارم[۴۲۷]

چو غنچه خون شود یک سر درونم
چو آن گلچهره را در خاطر آرم

چو چشم از شوق چشمش ناتوانم
چو زلف از بوی زلفش بی قرارم

به روی خویشم ار راه نظر بست
به جان من همچنان در انتظارم[۴۲۸]

اگر چه دیده ام خونابه بگرفت
به دیدارش هنوز امّیدوارم

چو عمر بی ثباتم در گذارست
همان خوشتر که بر یادش گذارم[۴۲۹]

دل عبدالمجید از غصّه خون شد
به خون خالش از آن بر رخ نگارم

---

[۴۲۶] مصراع دوّم بیت قبل و مصراع اوّل این بیت از نسخۀ A افتاده است.
[۴۲۷] این بیت و بیت قبل در نسخۀ S و Ü نیست
[۴۲۸] این بیت در نسخۀ S و Ü نیست
[۴۲۹] این بیت در نسخۀ S و Ü نیست

(۲۱۳)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

A 49b تا ذکر تست وردم تا فکـر تسـت کـارم ‌ ‌ ‌ چون عمر برگذار است ضایع نمی گذارم

گـر یـابم ار نیـابم روی از طلـب نتـابم ‌ ‌ ‌ گر خوانی ار برانی غیر از تو کس نـدارم

ساکن ز جست و جویت غافل ز گفت و گویت ‌ ‌ ‌ نه یک زمان نشینم نه یک نفـس بـرآرم

عقـل و سـکون نیایـد از مـن، مکـن نصیحت ‌ ‌ ‌ کز ابتدای فطرت سر مسـت و بیقـرارم

ای دوست گر نگیری دسـتم زپـا درآرد ‌ ‌ ‌ انـدوه بـی قیاسـم غمهـای بـی شـمارم

بگذر شـبی بـه کـویم باشـد کـه رحمـت آیـد ‌ ‌ ‌ بر گریه های سختم بـر نالـه هـای زارم

عبدالمجید جانان رحـم آورد چـو دانـد ‌ ‌ ‌ کـز جـان نیازمنـدم و ز دل امیـدوارم

(۲۱۴)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

S 98b Ü 125a گـرت روزی بـه خلـوت دربـرآرم ‌ ‌ ‌ بـه دنـدان خـون ز لبهایـت بـرآرم

چنـان در بـر کشـم سـیمین بـرت را ‌ ‌ ‌ کـه نسـرین تـو گـردد لالـه زارم

ببیـنم در کنـار آخـر میانـت ‌ ‌ ‌ پـر از خـون تـا بـه کـی بینـم کنـارم

نخـواهم خـون دل ز آن نـرگس مسـت ‌ ‌ ‌ چـو بـر دل زخـم تیـر غمـزه دارم

سـتانم داد از آن زلـف پریشـان ‌ ‌ ‌ کـه او کـرد ایـن چنـین آشـفته کـارم

کشـم از جـام لطفـت آب حیـوان ‌ ‌ ‌ اگـر گـردد موافـق روزگـارم

بـه دسـت آرم بـه دسـتانی وصـالت ‌ ‌ ‌ اگـر باشـد سـعادت دسـتیارم

کجـا عبدالمجیـد و وصـل جانـان ‌ ‌ ‌ مگـر لطفـی کنـد پـرورد گـارم

(۲۱۵)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

A 51b S 10a Ü 112b ای دل دمـی نباشـی خـالی ز نـام یـارم ‌ ‌ ‌ کز نـام روح بخشـش یابـد نظـام، کـارم

گـه بـیخ مهـر او را در دل همـی نشـانم ‌ ‌ ‌ گه نقش نام او را در جـان[۴۲۵] همـی نگـارم

در زنـدگی رفیقـی جـز یـاد او نخـواهم ‌ ‌ ‌ در حشر دسـتگیری جـز مهـر او نـدارم

فکـرش بـود انیسـم خـاموش اگـر نشـینم ‌ ‌ ‌ ذکـرش بـود مـرادم فریـاد اگـر بـرآرم

تا ذکر او کـی آیـد از حلقـه ای بـه گوشـم ‌ ‌ ‌ چـون حلقـه هـای زلفـش پیوسـته بـی قـرارم

آبـی بـه روی کـارم باشـد تـوانم آورد ‌ ‌ ‌ بـر روی از آن ز دیـده، بـاران اشـک بـارم

عبدالمجیـد یـک دم بـی یـادش ار بـرآرد ‌ ‌ ‌ حیـف آیـدم کـه آن دم از زنـدگی شـمارم

---

[۴۲۵] در جان A : بر دل Ü،S

نه از عشقش به جز انـدوه بهـری اسـت　　نــه در عــالم بــه غیــر از عشــق کــارم
بــه امیـــدی کـــه روزی کـــام یـــابم　　بــه ناکـــامی بـــه ســـر شـــد روزگـــارم
ز ســــــــودای کنـــــــــار آن دلارام　　همیشـــه پـــر ز خـــون باشـــد کنـــارم
اگـــر روزی بـــدین جانـــب خرامـــد　　کنـــد بخشایشـــی بـــر حـــال زارم
شــوم[۴۱۹] خــاک قــدمهایش بــه نــوعی　　کـــه ننشـــیند بـــر آن دامـــن غبـــارم

(۲۱۱)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 100b ای آرزوی جــانم ســودای جــان نــدارم　　بــی حاصـل جهـانم ذوق جهـان نـدارم
از بهــر دوســت بایــد جــان و جهــان وگــر نــه　　پیونـــد ایـــن نخـــواهم پـــروای آن نـــدارم
جــز یــاد روح بخشــش آرام دل نبیــنم　　جــز نــام نامــدارش ورد زبــان نــدارم
از غایــت عزیــزی نــامش عیــان نگــویم　　از بـی خـودی و مسـتی عشـقش نهـان نـدارم
از عقل باز جسـتم گویـد مگـر نشـانش　　گفتـا کـه بـی نشـان اسـت از وی نشـان نـدارم
ای متّقی خدا را منعم مکـن ز عشـقش　　مـن خـود در ایـن زمانـه کـاری جـز آن نـدارم

(۲۱۲)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 79a S 59b Ü 119a M 176a باز از هوای رویت چون زلف بـی قـرارم　　دردم شد آشکارا پنهان چگونـه[۴۲۰] دارم
چشـم از خیـال لعلـت در خـون همـی فشـانم　　عمر از هوای زلفت بر باد می گـذارم[۴۲۱]
از بخت خفته هـر شـب[۴۲۲] بیـدار تـا سـحرگه　　وز طـــالع پریشـــان آشـــفته روزگـــارم
گفـــتم مَهـــی از آن رو در خجلـــت او فتـــادم　　گفتم که آفتابی ز آن روی[۴۲۳] شرمسارم
از سـوز شـوق باشـد روزی کـه خـاک گـردم　　وز درد عشق باشـد روزی[۴۲۴] کـه جـان سـپارم
بـــر خـــاکم ار خرامـــی از بـــوی روح بخشـــت　　در حال زنده گردم از خاک سـر بـر آرم
از بهر دیدن تو دیده شـوم چـو نـرگس　　بینا شوم ز عکسـت در تـو نظـر گمـارم
هم دست و هم زبانم از شرح عاجز آیـد　　گر غصّه هـا نویسـم یـا دردهـا شـمارم
عبدالمجیـد دیـدم احـوال خویشـتن را　　بس تیره اسـت روزم بـس مشـکل اسـت کـارم

---

[۴۱۹] شوم Ü،S : شدم A
[۴۲۰] چگونه Ü،S،A : چه کار M
[۴۲۱] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۴۲۲] هر شب A : شبها M،Ü،S
[۴۲۳] روی A : وجه M،Ü،S
[۴۲۴] روزی M،A : وقتی Ü،S

احــوال درونـــم را درحـــال فروخوانــد   هرکس که مرا بیند از صـفحهٔ رخسـارم
از مســتی و مدهوشــی سرگشــته و حیــرانم   نه طاقت خاموشـی نـه قـدرت گفتـارم
گــر ز آنکــه سـخن گویـد ذکـر تـو بـود وردم   خاموش چو بنشینم فکر تـو بـود کـارم
گر دل ز تو برگیرم یـا رخ ز تـو برتـابم   گویی به چه دل بندم یـا خـود بـه کـه روی آرم

(۲۰۸)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 83b
S 65b
Ü 120a

باز در سر ز هوایش هوسی خـوش دارم   گـر چـه دل از غـم[٤١٥] آن طـرّه مشـوّش دارم
بر سر خاک رهش[٤١٦] شام و سحر باد به دست   دیده پر آب و دل خسته پـر آتـش دارم
نقش آن چهره چو در دیده و دل گشت مقیم   چهره از خون دل و دیـده مـنقّش دارم
چون دهم شرح که بی کـام دل و راحـت جـان   چه بلا بـر دل و بـر جـان بلاکـش دارم
همچو دیوانه بر آشفته از آنم کـه مـدام   در نظر صـورت آن یـار پـری وَش دارم
چون ز فکرت به جـز انـدوه نشـد حاصـل مـن   هم به ذکرش نفسـی خـاطر خـود خـوش دارم

(۲۰۹)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 86b
S 70a
Ü 120b
B 252a

ز عـــالم حاصــلی جــز غــم نــدارم   ز غـــم اندیشـــهٔ عـــالم نـــدارم
اســـیر دردم و درمـــان نـــدارم[٤١٧]   درود مجـــروحم[٤١٨] و مـــرهم نـــدارم
همـــان بهتـــر کـــه پوشـــم ســرّ دل را   چـــو در گیتـــی کســـی محـــرم نـــدارم
مکـــن عیـــبم اگـــر هـــردم بنـــالم   کـــه غیـــر از نالـــه، کـــس همـــدم نـــدارم
کســـی کـــو گـــوش دارد آب رویـــم   بـــه غیـــر از دیـــدهٔ پـــر نـــم نـــدارم
اگـــر چـــه کـــام دل کمتـــر دهـــد دســـت   غـــم و انـــدوه و محنـــت کـــم نـــدارم
کســـی عبدالمجیـــد آســـوده دل نیســـت   نـــه تنهـــا مـــن دل خـــرّم نـــدارم

(۲۱۰)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 104a
S 87b
Ü 124a

چنـــان مســـتغرق ســـودای یـــارم   کـــه پـــروای جهـــان و جـــان نـــدارم
چنـــان عشـــقش بـــه هـــم بـــرزد دمـــاغم   کـــه رفـــت از دســـت یکســـر اختیـــارم
نـــه غیـــر از ذکـــر او باشـــد حـــدیثم   نـــه غیـــر از فکـــر او در خـــاطر آرم

---

[۴۱۵] غم A : خم Ü،S
[۴۱۶] رهش A : درش Ü،S
[۴۱۷] ندارم B،A : نیابم Ü،S
[۴۱۸] مجروحم B،A : محزونم Ü،S

(۲۰۵)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

S 92b, Ü 124b

گر میان تو در کنار آرم	بهره از روزگار بردارم
روی در رویت ار توانم کرد	سر به خورشید و مه فرو نآرم
گر ببوسم لب روان بخشت	آب حیوان چکد ز گفتارم
گذری کن که بس پریشانم	نظری کن که سخت بیمارم
همنشینی به جز سرشکم نیست	همدمی غیر نالهٔ زارم
عکس رویت فتاد در چشمم	اشک گلگون از آن جهت بارم
کارم از عشق شد خراب و هنوز	نیست جز عشق در جهان کارم
کار عبدالمجید عاشقی است	گر چه زین کار و بار بیزارم

(۲۰۶)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 37b, S 11b, Ü 112b

زبان تا در سخن[٤٠٨] باشد به ذکر دوست تر دارم[٤٠٩]	چو از گفتن فرو مانم خیالش در نظر دارم[٤١٠]
کشم عشقش چو جان در بر چو روی از خلق برتابم	روان در پایش اندازم چو سر از خاک بردارم
نه جز جان باختن پیشش[٤١١] هوایی در سرم گردد	نه جز در پای او مردن تمنّایی دگر دارم
نصیحت گوا[٤١٢] نخواهد شد ز سر سودای جانانم	مکن ای مدعی[٤١٣] عیبم که من خود این هنر دارم
همان اولیتر ای زاهد که دامن درکشی از من	چو دایم منزل خود را به آب دیده تر دارم
خبر از دوست کی یابم ز خود تا با خبر باشم	اثر نتوان از و دیدن ز هستی تا اثر دارم
شدم عبدالمجید اکنون چنان مستغرق جانان	که نز عقبیم یاد آید نه از دنیی خبر دارم

(۲۰۷)

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن

بحر هزج مثمّن اخرب

A 84b, S 67a, Ü 120b

گر زلف بر افشانی آشفته شود کارم	چون با سر هر مویش پیوند دگر دارم
باری بگذر بر من باشد که ببخشایی	بر نالهٔ جانکاهم بر دیدهٔ خون بارم
در شرح نمی گنجد در وصف نمی آید	درد دل مجروحم ضعف[٤١٤] تن بیمارم

---

[۴۰۸] سخن A : دهان S،Ü

[۴۰۹] دارم A،Ü : یابم S

[۴۱۰] دارم A،Ü : یابم S

[۴۱۱] نه جز جان باختن پیشش S،Ü : نه جز با حسن رویش را A

[۴۱۲] گو A : گر S،Ü

[۴۱۳] مدّعی A : متّقی S

[۴۱۴] ضعف S،Ü : وصف A

نداشــت بــا بــدنم روح پــاک معرفتــی … کــه بــا بــلای غــم عشــقت آشــنا بــودم
میــان مکّــه و طــایف فتــاده بــود آدم … که من ز شوق تو در درد بــی دوا بــودم
از آن به دست فراقت جهان ســزایم داد … که من به وصل تو ای دوست ناسزا بودم

(۲۰۳)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 92a S 78a Ü 122b
ز فکرِ حالِ آشـفته پریشـان مـی شـوم هـر دم … بده چندان مَیم ساقی که از خود بی خبـر گـردم
بیار آن مَی که از تابش[۴۰۲] شود روشن دل تیـره … بیار آن مَی که از عکسش شود گلگـون رخ زردم
بــده آن عقــل فرســا را کــه از اندیشــه فرســودم … بده آن شادی افزا را کـه بـی انـدازه غـم خـوردم
چو کار از دسـت بیـرون شـد بخـواه آن چـاره کـارم … چو درد از طاقت افزون شـد بیـار آن داروی دردم
بدان بودم که احوالم به کوشـش منـتظم گـردد … قـراری چـون نشـد پیـدا بـه عجـز اقـرار آوردم
چو بی تقـدیر حـق کـاری ز تـدبیرم نمـی آیـد … مشوّش تا به کی باشم پریشان از چه رو[۴۰۳] گردم
به جدّ و جهد با دولت میسّر چـون نمـی گـردد … چرا عبدالمجید آخر خوری بیهوده غم[۴۰۴] هر دم

(۲۰۴)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 46a S 34a Ü 115a
هـر شـب از درد دل خـویش بتـر مـی گـردم … تا سحر بی دل و بی یار[۴۰۵] بـه سـر مـی گـردم
دور از آن روشـــنی چشـــم و ســـویدای دلـــم … دم به دم غرقه به خوناب جگر می گـردم
راست چون مردمک دیده شدم غـرق سرشـک … بس که پیرامن گردابه خطـر مـی گـردم
روز و شب ذرّه صفت بـی سـر و پـا سـر گشـته … در پی دیدن آن روی[۴۰۶] چـو خـور مـی گـردم
گر چه ای جان و جهان نیستم اندر خـور وصـل … لیکن در آرزوی بوک و مگـر مـی گـردم
گاه چـون طـرّه ز سـودات بـه سـر مـی پـیچم … گه چو زلفت ز هوا زیر و زبـر مـی گـردم
چو نسیم از هـوس بـوی[۴۰۷] تـو افتـان خیـزان … ناتوان گرد درت شام و سحر مـی گـردم
این چنین خســته تـن و تنـگ دل و تیـره روان … چون نظر می کنم از جورِ نظر می گـردم
چون دهـم شـرح پریشـانی و بـدحالی خـویش … ز آنک بـد حـالم و هـر لحظـه بتـر مـی گـردم

---

[۴۰۲] تابش A : نامش Ü،S
[۴۰۳] تا به کی باشم پریشان از چه رو A : از چه رو باشم پریشان تا به کی Ü،S
[۴۰۴] بیهوده غم Ü،S : غم بیهوده A
[۴۰۵] یار A : دوست Ü،S
[۴۰۶] آن روی A : روی تو Ü،S
[۴۰۷] بوی A : روی Ü،S

(۲۰۰)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 106ª S 89ª Ü 124ª
ز چشـــم مســـتت ای ســـاقی خـــرابم   ز مســـتی نیســـت پـــروای شـــرابم
شـراب چـون سـهیل از مـن بگـردان   کـــه حیـــران در رخ چـــون آفتـــابم
لـــب لعلـــت چـــو دیـــدم در تبسّـــم   فتـــاد از دیـــده یـــاقوت مـــذابم
شـکایت چـون کـنم جانـا ز جـورت   چـــو از چشـــم و دل خـــود در عـــذابم
گهـــی از تـــاب دل باشـــم در[۳۹۹] آتـــش   گهـــی از ســـیل دیـــده غـــرق آبـــم
نصـــیحتگو مـــده بیهـــوده پنـــدم   کـــه از مســـتی نصـــیحت در نیـــابم
گرم خـود سـر رود بـر بـاد چـون زلـف   ز روی خـــوب او رخ بـــر نتـــابم
تـوان تـا در تـن عبدالمجیـد هسـت   به جست و جوی وصلش می شـتابم[۴۰۰]

(۲۰۱)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 46ᵇ S 34ᵇ Ü 115ᵇ
گرفتم ترک مه رویان چـو بـا مهـر تـو پیوسـتم   چو گشتم طالب معنی ز صورت دیـده در بسـتم
هوای دلبران در سر به سر چون زلف گـر دیـدم   ندیـدم در هـواداری بـه غیـر از بـاد در دسـتم
چو ذرّه گشته سرگشته بسـی بـی پـا و سـر گشـتم   چو سعیم بود بی حاصل به جای خویش بنشستم
اگـر چـه بارهـا کـردم ز عشـق و عاشـقی توبـه   شکنهای خم[۴۰۱] زلفت چو دیدم توبه بشکسـتم
هوای روی گلگونت دهـد چـون طـرّه بـر بـادم   خیال لعل میگونـت کنـد بـی بـاده سـر مسـتم
ز خویشم باز بیگانـه چـو بـا یـاد تـو خـو کـردم   شدم مستغنی از درمان چو بـا درد تـو بنشسـتم
ز نامم ننـگ مـی آیـد از آن عبدالمجیـد اکنـون   گـرفتم کُـنج بـی نـامی ز نـام و ننـگ وارسـتم

(۲۰۲)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

S 92ª Ü 124ᵇ
به صورت ار چه ازین آستان جـدا بـودم   به جان و دل همه وقتی بـرِ شـما بـودم
نـه منزلـی متعـیّن نـه مقصـدی پیـدا   ز مهر روی تـو چـون ذرّه در هـوا بـودم
بـه صـورت ار چـه نصـیحت نمـودمی لـیکن   به درد عشـق تـو پیوسـته مبـتلا بـودم
به هر عـذاب کـه ذکـرش کنـی قـرین گشـتم   ز هر مراد کـه نـامش بـری جـدا بـودم
تعلّق دل و جان با تـو ایـن زمـانی نیسـت   کـه در السـت ز عشـق تـو در بـلا بـودم

---

[۳۹۹] دل باشم در Ü،S : درام دل پر A

[۴۰۰] این بیت در نسخهٔ A نیست

[۴۰۱] خم A : سر Ü،S

یـا رب وصـال عاشـق و معشـوق چـون بـود   باری به من نمـای کـه هرگـز ندیـده ام
عبدالمجید! دلبـرم ار خـون دل خـورد   شاید، چو من به خون دلش پروریـده ام

(۱۹۷)

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن
بحر رجز مثمّن سالم

A 34b گـه صـورت جـان مـرا در روی جانـان دیـده ام   گـه روی جانـان مـرا در صـورت جـان دیـده ام
از بیخودی جانان و جان بر من چنان شـد مشـتبه   که اکنون نمی دانم که جان یا روی جانان دیده ام
گه بی زبـان احـوال دل بـا او حکایـت کـرده ام   گه بی بصـر رخسـار او خورشـید تابـان دیـده ام
در خلوت دیدار او محـرم ندیـدم مردمـک   زان طلعت جانپرورش از دیده پنهـان دیـده ام
بی آفتاب روی او هر شام تا وقت سـحر   از سوز، دل بر خویشتن چون شمع گریان دیـده ام
در زلفش از سودای [دل] مانـندهٔ عبـد المجیـد   دلهـا مشـوش کـرده ام جانهـا پریشـان دیـده ام

(۱۹۸)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 34b در دل چـو عکـس روی دلارام دیـده ام   دل را به بوی دوست به بر درکشـیده ام
جانان میـان جـان و مـن از اشـتیاق او   بی جان بسان سایه بـه پهلـو دویـده ام
آب حیـات حاضـر و مـن تشـنه خشـک لـب   عمریسـت تـا بـلای بیابـان کشـیده ام
بـا چهـرهٔ تعلّـق جـانی گرفتـه ام   و ز هرچـه غیـر اوسـت تعلّـق بریـده ام
با ذکرش آشنا شده بیگانه ام ز خـویش   بـا فکـرش آرمیـده ز مـردم بریـده ام
تـا درخـور تجلّـی دیـدار او شـدم   دیـده ز غیـر بسـته و خلـوت گزیـده ام
عبدالمجید! نور جمـالش جهـان گرفـت   لـیکن مـن از ضـعیفی دیـده ندیـده ام

(۱۹۹)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

S 85a Ü 123b در جست و جـوی جانـان تـا جـان بـود شـتابم   گر سر رود درین ره روی از طلب نتـابم
تا باشدم مکانی کوشـم بـه قـدر امکـان   در جسـت و جـوی میـرم گـر وصـل در نیـابم
چندان که در حیاتم میـرم در آرزویـش   روزی کـه گـرد گـردم سـوی درش شـتابم
گفـتم مگـر جمـالش شـاید بـه خـواب دیـدن   اکنون چه چـاره سـازم کـز دیـده رفـت خـوابم
محکوم حکم یـارم گـر خوانـد ار برانـد   نـه جایگـاه عـذرم نـه زهـرهٔ عتـابم
امّیـد مهربـانی چـون باشـدم ز جانـان   کز جور دیـده و دل پیوسـته در عـذابم
همـراز و رهنمـایم دل بـود و دیـده وقتـی   اکنون ز دل در آتش و ز دیده غرق آبـم
بـر جسـم و جـان خسـته مپسـند دل فریبـا   بـاری کـه بـر نگیـرم دردی کـه بـر نتـابم
عبدالمجیـد جانـان شـاید کـه رحمـت آرد   بـر قالـب ضـعیفم بـر خـاطر خـرابم

(۱۹۴)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 92b S 79a Ü 122b
دمیـد صـبح دوم سـاقیا بیـاور جـام — مگـر خـلاص دهـد یـک دمـم ز ننـگ و ز نـام
بـده پیـاپی ام آن جـام و یـک زمـان بسـتان — مـرا ز فکـرت آغـاز و غصّـهٔ انجـام
مَیی که در تن من دل بـه بـوی او سـت مقیم — مَیـی کـه در دل مـن روح را بدوسـت قیـام[395]
شـتاب عمـر نگـر سـاقیا دمـی بشـتاب — مکن درنگ که چون بـاد مـی رود ایّـام
بیار ز آن مَـی جـانبخش کـز تصـرّف او — ز بند خاص شوم فارغ و ز طعنهٔ[396] عام
از این صـفت کـه مـنم ره بـه مسـجدم ندهنـد — کجـا روم کـه نسـازم شـرابخانه مقـام

(۱۹۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 99b S 83b Ü 123a
پیوسـته گرچـه بـا گـل و نسـرین نشسـته ام — چون چشم ناتوان و چو طرّه شکسته ام
جسمم[397] به صحّت است ولـیکن ز درد هجـر — مجروح انـدرون و پریشـان و خسـته ام
قیدی اگر چه نیست بر اعضـای ظـاهرم — لیکن به بند عشـق سـرا پـای بسـته ام
روحـم ز دسـتبُرد غمـش در شـکنجه اسـت — منگر بدانکه مـن بـه تَـنعّم نشسـته ام
با ذکر دوست نیست مرا فکـر دشـمنان — مستغرقم به[398] یـار و ز اغیـار رسـته ام
پیوسـته بـا یکـی و بریـده ز صـد هـزار — در بندی او فتاده ز صـد بنـد جسـته ام
عبدالمجیـد صـبح امیـدم کنـد طلـوع — گـر بنگـرم بـه طلعـتِ یـارِ خجسـته ام

(۱۹۶)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 67a S 45a Ü 117a
بس غصّه ها که از غم دلبـر کشـیده ام — بـس خـون دل کـه ریخـت فـراقش ز دیـده ام
چون مرغ نیم کشـته بسـا شـب کـه تـا سـحر — در خـاک و خـون ز محنـت هجـران طپیـده ام
کس را چـه اطّـلاع کـه از غـم چـه مـی رسـد — هر لحظه بـر درون جراحـت رسـیده ام
چـون آرزوی جـان و دل از مـن بریـده اسـت — از جان ملـول گشـته و از دل بریـده ام
با آنکه هر شبی چـو نسـیم از هـوای او — تـا روز پـاک گـرد سـرایش دویـده ام
نـه عقـده ای ز بنـد قبـایش گشـاده ام — نه حلقه ای ز پیچ کمنـدش کشـیده ام

---

[395] قیام A : نظام Ü،S
[396] طعنهٔ A : تصوّر Ü،S
[397] جسمم A : چشمم Ü،S
[398] به Ü،S : ز A

(۱۹۲)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 101a S 85b Ü 112a
اگـر چـه روز ملاقـات رفـت[۳۹۰] و عهـد وصـال ‌ ‌ ‌ همیشه با توام ای دلرُبای در همه حـال
گهی تعرّض زلفت کنم به دسـت امیـد ‌ ‌ ‌ گهی تفرّج رویت کنم بـه چشـم خیـال
چو در ریاض وصـالت نمـی تـوانم دیـد ‌ ‌ ‌ مجال آنکه بیابم به هـیچ گونـه مجـال،
فروغ روی تـو بیـنم ز مطلـع خورشـید ‌ ‌ ‌ نسیم زلف تو یـابم سـحرگهان ز شـمال
به گاه فکر بـود بـا تـوام قـرار و سـکون ‌ ‌ ‌ به وقت ذکر بود با توام جـواب و سـؤال
رخ خیال نهان چون کنی ز دیـدۀ فکـر ‌ ‌ ‌ ز چشم اگر چه بپوشـی بـه صد نقـاب جمـال
خیال وصل تو بیرون نمـی رود ز سـرم ‌ ‌ ‌ اگر چه دیدن رویت تصوّری است محال
به گاه وصل جمالـت کجـا تـوان دیـدن ‌ ‌ ‌ چـو دیـده باشـدم از خـون همیشـه مـالا مـال
چو با خیال تو عبدالمجیـد عـادت کـرد ‌ ‌ ‌ تفـاوتش نکنـد نـیش هجـر و نـوش وصـال

(۱۹۳)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 113a S 6a Ü 11b
نشـاط روز جـوانی و روزگـار وصـال ‌ ‌ ‌ گذشـت بـر مـن غافـل بسـان خـواب و خیـال
دلـم ز تـاب جراحـت[۳۹۱] نـه آنچنـان پژمـرد ‌ ‌ ‌ که تازه گردد از آمد شـد نسـیم شـمال
شـد از فـراق جـوانی و درد تنهـایی ‌ ‌ ‌ تنم چو حلقۀ زلـف و دلـم چـو نقطـۀ[۳۹۲] خـال
نـه مـن بـه جـور و جفـای زمانـه مخصوصـم ‌ ‌ ‌ کجاسـت آن کـه از او نیسـتش خـراب احـوال
که دید سرو قدی ایمن از گزنـد ذبـول ‌ ‌ ‌ که دید مـاه رخـی فـارغ از نهیـب زوال
ز روی لطف[۳۹۳] که در زلـف دوسـت دسـت کشـید ‌ ‌ ‌ کـه از زمانـه نگشـت ایـن زمـان پریشـان حـال
ز بهـر دفـع ملالـت کـه خواسـت جـام طـرب ‌ ‌ ‌ که بر کفش نشـد[۳۹۴] از خـون دیـده مـالا مـال
طریق کینه ز ایّـام عـادتی اسـت قـدیم ‌ ‌ ‌ خیال مهر ز گردون تصوّری است محال
گزید خـاطر عبدالمجیـد کُـنج خمـول ‌ ‌ ‌ ز خلق جسته گُریز و ز خود گرفته ملال

---

[۳۹۰] رفت Ü.S : نیست A
[۳۹۱] جراحت A : حوادث Ü.S
[۳۹۲] نقطه A : دانه Ü.S
[۳۹۳] لطف A : عیش Ü.S
[۳۹۴] نشد Ü.S : نهد A

مــرا تفــرّج رویــت ز دور بــس باشــد — قدم به پرسش من رنجـه چـون کنـی حاشـاک
مگر ز نـور[۳۸۷] جمـال تـو روشـنی یابـد — و گر نه حسن ترا دیده کی کنـد ادراک
چو صید، خسـته بـدان در فتـاده ام شـب و روز — بدان امید که دسـتی زنـم دران فتـراک
نیافـت طبـع زمانـه مـرا مگـر محـزون — ندیده دیدهٔ گـردون مـرا مگـر غمنـاک
ز بیخـودی چـو نمـی دانـم آنچـه مـی گوینـد — ز پندهام چـه حاصـل ز طعنـه هـام چـه بـاک
چنـان بـه یـاد تـو عبدالمجیـد مشـغول اسـت — کــه نیـــتش الــم از درد و راحـــت از تریـــاک

(۱۹۰)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 103ª
صـبح اسـت سـاقیا بـده آن جـام لعـل رنـگ — بنگر شتابان عمـر و مکـن بـیش از ایـن درنـگ
آینـــهٔ دلـــم ز هواهـــا مکـــدّر اســـت — آن صیقلی بیار که پاکش کنـد ز رنـگ
ای چاره ساز چـارهٔ بیچـاره گـان تـوی — لطفی بکن که کار خـراب اسـت و وقـت تنـگ
ز آن گونـه ام بـه بـادهٔ بـی رنـگ و بـو بسـاز — کز هستی ام نه بوی توان یافتن نه رنگ
از فـوت دِی و فکـرت فـردا بسـوختیم — مطرب! کجاست نالهٔ نای و نوای چنـگ
گر دستگیر می نشوی پـی سـپر مکـن — ای متّقی چو پای ضعیفی رسد به سنگ
چـون هـر کسـی کننـد تمسّـک بـه طـاعتی — ما مفلسان به دامن عفوش زنـیم چنـگ
عبدالمجیـد! چنـد کنـد فکـر ننـگ و نـام — جانا به نـیم جرعـه رهـانش ز نـام و ننـگ

(۱۹۱)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 61ᵇ
S 37ᵇ
Ü 111ᵇ
شدم ز مهر تو سر تـا بـه پـای مالامـال — چنانکــه دربــدنم روح را نمانــد مجــال
بـه ذکـر و فکـر تـو ز آن گونـه گشـته ام مشـغول — کـــه نیســـتم خبـــر از درد هجـــر و ذوق وصـــال
بـه یـاد روی تـو حیـران مـاه و خورشـیدم[۳۸۸] — ز شوق بـوی تـو آشـفتهٔ نسـیم شـمال
نقـاب از آن[۳۸۹] رخ جـانبخش خویشـتن بگشـا — که بی جمـال تـو گشـتم اسـیر وهـم و خیـال
رخم ز خون دل افسرده است تو بـر تـو — درون ز غصّه و غم گشته است مالامـال
به چشم مهر در احوال من نظر فرمـای — که سخت خسـته درونـم قـوی خـراب احـوال
مکـن نصـیحتم ای خواجـه چونکـه مـی بینـی — کــه اختطــار نــدارم مــن پریشــان حــال
میــرس درد دل و حـــال انـــدرون مـــرا — که از ملال نـدارم سـر جـواب و سـؤال
صـلاح و زهـد ز عبدالمجیـد مـی طلبـی — زهــی تصــوّر باطــل زهــی خیــال محــال

---

[۳۸۷] نور A : مهر Ü،S
[۳۸۸] حیران ماه و خورشیدم Ü،S : تو چو خورشید و ماه حیرانم A
[۳۸۹] آن A : = Ü،S

جان نثار مقدم جانـان کـنم پروانـه وار — گر کند از روی خود روشن شبستانم چـو شـمع
تا دلم بربـود و رفـت از دیـده آن خورشـید روی — از دل و دیـده میـان بـرق و بـارانم چـو شـمع
سـوز عشـقم بـاد دایـم در سـر، ای عبدالمجیـد — ز آنکه یک دم زیستن بی سوز نتوانم چـو شـمع

(۱۸۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

[S 91a Ü 110b] چون صبحدم، نسیم معطّـر کنـد دمـاغ — منزل کنـار جـوی گـزین در میـان بـاغ
با یار ماهروی به شب خوش بود چمـن — از نســترن ســتاره و از زنــبقش چــراغ
آشفته بر فـراز رخـش زلـف مشـکبوی — چـون بـر گـل شـکفتهٔ سـیراب پـرّ زاغ
شاید ز بهر گوهر عشـرت بـرون شـویم — کـز موجهـای سـبزه چـو دریـا سـت بـاغ و راغ
فرصت مده ز دست که ایـن تـازه گلشـن اسـت — گاهی مقـام بلبـل و گـه مسـکن کـلاغ
خوبان بسان حـور و چمنهـا چـو روضـه اسـت — لیکن چه سود چون نبـود دولـت فـراغ
عبدالمجید موسم عیشت گذشته اسـت — بیرون کن ایـن تصـوّر بیهـوده از دمـاغ

(۱۸۸)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

[A 87a S 71a Ü 111a] ای دل و جـان بـه طلعتـت مشـتاق — مُـردم از سـوز عشـق[384] و درد فـراق
رحمـــت ایـــزدی چـــرا نکنـــی — بـــر ضـــعیفان تـــرحّم و اشـــفاق
با چنین حسـن و لطـف خـوش بـودی — گـــر بُـــدی عادتـــت وفـــا و وفـــاق
نتـوان دیـد چـون تـو خورشـیدی — گـر چـه گـردم چـو ذرّه در آفـاق
تـو ز ابـرامِ مـن، بـه طبـع ملـول — مـن بـه دیـدار تـو، بـه جـان مشـتاق
آن کـه هرگـز ندیـد محنـت عشـق — چـــه خبـــر دارد از غـــم عُشـــاق
مـی کـنم از هـوات هـر نفسـی — دم جـــانبخش عیســـی استنشـــاق
آب حیـوان رسـد ز یـاد لبـت[385] — جـــان عبدالمجیـــد را بـــه مـــذاق

(۱۸۹)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

[A 38b S 13a Ü 111a] چـرا فـروغ جمالـت نمـی کـنم ادراک — چو گشت لـوح ضـمیرم ز نقـش غیـر تـو پـاک
بیا کـه روح نـدارد دریـغ فـیض از تـن — بیا که سرو[386] ندارد دریغ سایه ز خاک

---

[384] عشق A : شوق Ü،S

[385] لبت A : لبش Ü،S

[386] سرو A : مهر Ü،S

(۱۸۴)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 80a S 61a Ü 109b

خـــون شـــد دلـــم در آرزوی دلربـــای خـــویش   دادم به باد عمر عزیـز از هـوای خـویش
آشـــفته ام بـــه دام ز تـــدبیر ناصـــواب   در زحمتم همیشه ز فکر خطای خویش
کـارم بـه هـم برآمـد و دردم ز حـد گذشـت   دستم نمی رسد که بسازم دوای خویش
جستم وصال او که[382] نبـودم سـزای او   تا لاجـرم همـی کشـم اکنـون سـزای خـویش
بالای او بلای مـن خسـته خـاطر اسـت   می خواهم از خدا به تضرّع بلای خویش
در پـای خـویش خـون مـن بـی گنـاه ریخـت   نـا داده بوسـه بـر قـدمش خونبهـای خـویش
در خاک و خون نشـاند سـتیزِ زمانـه ام   چون من ز جاهلی ننشستم بـه جـای خـویش
از دسـت خویشـتن چـو همیشـه بـه زحمتـی   عبدالمجید با که کنی مـاجرای خـویش

(۱۸۵)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 104b S 88b Ü 109b

کند آشفته و مستم هوای زلـف خـوش بـویش   برد جان و دل از دستم فریـب چشـم جـادویش
گهی چون باد می سایم[383] رخ اندر خاک درگـاهش   گهی چون سایه می گردم به سر گرد سر کویش
چه خوش بودی که بگشودی نقـاب از روی جـانپرور   اگر چه دایمـا باشـد نهـان در نـور خـود رویـش
محال است آنکه رخسارش توان چون زلف پوشـیدن   خوشا در پای او گشتن به سـر مانـند گیسـویش
دلم از تیر مژگـانش چـو بـر جـان زخمهـا دارد   زرّه از بـیم مـی پوشـد ز پـیچ و حلقـۀ مـویش
نسیم صبح جان بخشد به گلها چون دم عیسـی   اگر وقت سـحر آرد بـه سـوی گلسـتان بـویش
کجا عبدالمجید آنجـا تـوان رفـتن بـدین دیـده   مگر بوی روان بخشش دلیـل مـا شـود سـویش

(۱۸۶)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

S 90a Ü 110b

عشق جانان آتش افروخت در جـانم چـو شـمع   تا بسوزاند همه پیدا و پنهانم چو شـمع
مردم از سوز و گداز ای صـبح طـالع کـی شـود   آفتـاب روی او تـا جـان برافشـانم چـو شـمع
حاصلم از عشق باری سـوختن یـا مـردن اسـت   ز آن سبب سیلاب خون از دیده می رانـم چـو شـمع
تـا تـنم جـان گـردد و جـانم بـر جانـان شـود   ایـن تـن زرد نـزار خـویش سـوزانم چـو شـمع
تا دویی صـورت نبنـدد در میـان مـا و دوسـت   خویشتن را عین یار خویش گـردانم چـو شـمع
چون به جز مـردن نمـی دانـم خـلاص از سـوختن   هر شبی بر خویشتن تـا روز گریـانم چـو شـمع

---

[382] او که A : آنکه Ü،S

[383] سایم Ü،S : مالم A

گر در برش ز چاک گریبـان نظـر کـنم
پیـدا بـود ضـمیر دل از پـاکی تـنش

ز آن پیشتر که کشـدم جـان فـدا کـنم
تا خـون بـی گنـاه نباشـد بـه گـردنش

یا رب کجـاش جـویم و چـون بیـنمش جمـال
چون در میان جان عزیز است مسکنش

گر خود بـه زیـر پـای غمـش پـی سـپر کننـد
عبدالمجید دسـت نـدارد ز گـردنش[۳۷۵]

(۱۸۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 42a S 29a Ü 110a
دردا کـه یـک نفـس نـزدم بـر مـراد خـویش
بگذشت روزگارم و کاری نرفت[۳۷۶] پیش

از بهر دوست برده بسی جـور دشـمنان
نا خورده[۳۷۷] نوش و خورده بسی زخمهای نـیش

در تاب و سوز جان و دلم ز آتش فـراق
پر خون کنار و چهره ام از اندرون ریش

جانــا در آب و آتشـــم از چشـــم و دل مـــدام
در زحمتم ز مردم و بیگانه ام ز خـویش

هر قوم را به قبله و کیشی است اعتقـاد
ما را ست قبله روی تـو و عاشـقی اسـت کـیش

جورت ز حدّ بـرون شـد و عبدالمجیـد را سـت
چندانکه جور بیش کنـی اعتقـاد بـیش

(۱۸۳)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 44a S 31b Ü 108b
دلـــی دارم ز انـــواع ســـتم ریـــش
غمـــی دارم فـــزون ز انـــدازهٔ خـــویش

تنی از ضـعف نـالان گشـته چـون نَـی
سری از غـم چـو چنـگ افکنـده[۳۷۸] در پـیش

نچیـــده گـــل کشـــیده زحمـــت خـــار
نخورده[۳۷۹] نوش و خورده ضـربت نـیش

نـــه چشـــم راه بـــین نـــه پـــای رهـــرو
رهـی بـس مشـکل و صـد راه ز آن بـیش[۳۸۰]

همیشـــه در کمـــین دیـــو بـــد آمـــوز
همیشـه هـم نفـس نفـس بـد انـدیش

کســـی جـــز لطـــف عامـــت دســـتگیرا!
نگیـرد دسـتم از بیگانـه و خـویش[۳۸۱]

بـــه راه مســـتقیمم راهبـــر شـــو
که بیرون از عدد شـد مـذهب و کـیش

نباشـــد عیـــب و عـــاری پادشـــه را
گـــر انـــدازد نظـــر بـــر حـــال درویـــش

دوام درد مـــــا مپســـــند و مگـــــذار
دل عبدالمجیـــد از غصّـــه هـــا ریـــش

---

[۳۷۵] گردنش A : دامنش Ü،S

[۳۷۶] نر فت A : نشد Ü،S

[۳۷۷] خورده A : دیده Ü،S

[۳۷۸] افکنده A : افتاده Ü،S

[۳۷۹] نخورده A : ندیده Ü،S

[۳۸۰] این بیت در نسخهٔ A نیست

[۳۸۱] این بیت در نسخهٔ S نیست

چون رسم پیشش نخواهم مردمک — تا نه از تاب نظر رنجانمش
بی رخش گر خود سویدای دل است — بی تحاشی از نظر می رانمش
دوش می گفتند سرگردانی ام — گشت خندان گفت: نیکو دانمش
سر نگرداند ز ما عبدالمجید — گر چه هر ساعت به جان گردانمش

(۱۷۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 36[a] S 10[b] Ü 110[b]

سرّی است در دلم که محال است گفتنش — عیشی است در سرم که نشاید نهفتنش
در جان من ز مهر گرانمایه گوهری است — کان را برون ز حدّ و بیان است سفتنش
احوال اندرون مرا هر که بیندم — داند ز رنگ و روی، چه حاجت بگفتنش
اشکم فراز چهره چو گلبرگ بر زریر — چشمم ز خون چو غنچه به وقت شکفتنش
کویش به اشک، آب زنم بر امید آنک — روزی توان به دیده و رخساره رُفتنش[۳۷۴]
عبدالمجید! هر که پی کام دل شتافت — دیگر به کام خویش حرام است خفتنش

(۱۸۰)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 45[b] S 33[b] Ü 101[a]

به جان می پرورم دردی که وصل او ست درمانش — به پهلو می روم راهی که کوی او ست پایانش
فرو بسته ست کارم را فریب چشم جادویش — بر آشفته ست حالم را سر زلف پریشانش
چو شبنم از سر هستی ز ذوق آن لحظه برخیزم — که تابد ناگهان بر من فروغ روی تابانش
شدم صیدش مگر روزی رسد دستم به فتراکش — شدم خاک رهش باشد ببوسم سم یکرانش
گرم درمان نفرماید نتابم روی از دردش — وگر رخسار ننماید من و اندوه هجرانش
چو تیر غمزهٔ جانان همیشه قصد جان دارد — دلم چون باد می پیچد در آن زلف زره سانش
نسیم باد نوروزی معطّر کرد عالم را — مگر وقت سحر بگشود زلف عنبر افشانش
کجا میلم بود هرگز به سوی سرو بستانی — چو باشد در خیال من سهی سرو خرامانش
دل عبدالمجید ای جان که در مهر تو بر درد است — چنان خو کرد با دردش که ناید یاد درمانش

(۱۸۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 42[a] S 29[a] Ü 110[a]

از جان سرشته اند ز سر تا قدم تنش — آراسته به نور خدا روی روشنش
دارم امید آنکه کنم جان نثار او — ای لطف کردگار در آر از در منش
هر چند قصد جان من است ای نسیم صبح — یکره نقاب از آن رخ زیبا برافکنش

---

[۳۷۴] این بیت در نسخهٔ A نیست

(۱۷۶)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

A 88[b] S 73[a] Ü 107[b]

در سرم سوداش هر دم مـی شـود افـزون هنــوز چون نباشم باشد از شوقش دلم پـر خـون هنـوز
دل ز مهرش[۳۶۷] خون شد و بیرون شـد از چشـمم چـو اشـک مهر جان سوزش نمـی آیـد ز دل بیـرون هنـوز
چون سـپهر نیلگـون از خـاکم[۳۶۸] انگیـزد غبـار اشک خونینم رود بر خاک چون جیحـون هنـوز
نرگسی کز حاک[۳۶۹] چشمم بهر دیدارش دمـد رنگ او باشـد ز عکـس عارضـش گلگـون هنـوز
چــون ز خــاک تیــره انگیــزد بــه روز محشــرم باشم از سودای آن لیلـی صـفت مجنـون هنـوز
چون ز پـای افتـادم و از دسـت رفـتم از چـه رو دست از جانم نـدارد گـردش گـردون هنـوز[۳۷۰]
بی تو گـر بـا حـور باشـد صـحبت عبدالمجیـد در میان روضهٔ رضوان بود محزون هنوز

(۱۷۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 60[a] S 26[a] Ü 108[b]

گر چه بـه پـای بـوس تـو ام نیسـت دسـترس آرام جان و حاصل عمـرم تـویی و بـس
رحم آر بر دلـی[۳۷۱] کـه نـورزد بـه جـز هـوات بخشای بر کسی که ندارد به جز تو کس
جــان عزیــز کــی ز هــوای تــو برخــورم چون شـد بـه بـاد عمـر گـرامیم در هـوس
روی گریــز نیســت مــرا از کمنــد عشــق کاندُه گرفته اسـت مـدامم ز پـیش و پـس
سر تا قـدم ز غصّـه چنـانم کـه تنـگ شـد آرامگـــاه روحـــم و آمـــد شـــد نفـــس
گـر مـرغ جـان مـن نشـدی پـای بنـد تـو چنـدین کجـا قـرار گرفتـی دریـن قفـس
عبدالمجیـد در قـدمت جـان کنـد نثـار روزی گـرش بـود بـه وصـل تـو دسـترس

(۱۷۸)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مسدّس محذوف

A 68[a] S 46[a] Ü 109[a]

از خوشـــی عمـــر گرامـــی دانمـــش وز عزیــزی جــان شــیرین خــوانمش
گـر چنـان سـروی بـه دسـت آیـد مـرا بـــر فـــراز چشـــمها بنشـــانمش
بخـتم ار پیچـد بـرین سـویش عنـان تـــا زمـــانی داد دل بســـتانمش
گاه در پـا سـر چـو گیسـویش نهـم[۳۷۲] گاه بر سر جان چـو زلـف[۳۷۳] افشـانمش

---

[۳۶۷] مهرش A : شوقش S

[۳۶۸] خاکم Ü،S : حالم A

[۳۶۹] خاک Ü،S : حال A

[۳۷۰] این بیت در نسخهٔ A نیست

[۳۷۱] دلی A : کسی Ü،S

[۳۷۲] نهم A : کشم Ü،S

[۳۷۳] چو زلف A : و عمر Ü،S

(۱۷۴)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 85b S 69a Ü 107b

ز سـودایش چـو زلـف آشـفته ام بـاز — شـده دسـتم ز کـار و کـارم از سـاز

نـه اندیشـه ز یـاد دشـمن و دوسـت — نـه در خـاطر غـم انجـام و آغـاز

نه جز فکرش[۳۵۹] رفیقـی شـادی انگیـز — نـه جـز ذکـرش انیسـی غصّـه پـرداز

نـدیمم انـدُه اسـت و همـدمم درد[۳۶۰] — قـرینم اشـک خـونین نالـه دمسـاز[۳۶۱]

نـدانم[۳۶۲] بـا کـه گـویم درد دل را — چـو در عـالم نیـابم محـرم راز

چگونـه حـال دل[۳۶۳] گـویم بـه جانـان — چـو از ضـعف دلـم بـر نایـد آواز

نسـیم! ار فرصـتی باشـد بگـویش — کـه تـا کـی باشـدت ایـن عشـوه و نـاز

تـویی ایـن خسـته را مقصـود و مقصـد — اگـر خـواهی بـران وخـواه بنـواز

گـرش صـد ره برانـی از در خـویش — بـه سـر عبدالمجیـد آیـد بـرت بـاز

(۱۷۵)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 94b S 81a Ü 108a

اگـر چـه عکـس بهشـت اسـت خطّـهٔ شـیراز — مرا به مَولد خویش است اشتیاق و نیـاز

اگـر ریـاض و قصـورش نشـیمن قـدس اسـت — که مرغ دل به وطن باز می کنـد پـرواز

گهی چـو جـام زنـم خنـده هـا ز خـون جگـر — گهی چو شـمع کـنم گریـه هـا ز سـوز و گـداز

میـان بنـد و گـره مانـده ام نمـی دانـم — کز این نشیب چگونـه شـوم[۳۶۴] بـه سـوی فـراز

در ایـن بـلاد مکـدّر[۳۶۵] شـدم خداونـدا — بـه زودی ام بـه سـلامت بـه شـهر خـویش انـداز

بـه جـان رسـیدم از ایـن آرزو کـه کـی باشـد — کز این دیار[۳۶۶] به عزم مقـام گـردم بـاز

نهـاده روی سـوی مصـر جـامع تبریـز — رسـیده بـر سـر الله اکبـر شـیراز

---

[۳۵۹] فکرش A : قدّش Ü،S

[۳۶۰] همدمم درد S : درد همدم Ü،A

[۳۶۱] دمساز Ü،S : راز A

[۳۶۲] ندانم A : نگویم Ü،S

[۳۶۳] دل A : جان S

[۳۶۴] شوم A : روم Ü،S

[۳۶۵] در نسخه ها: مکرّر

[۳۶۶] دیار A : بلاد Ü،S

نماند صبر و قرارم از آنکه می بینم — که عمر کوته و مستعجل است و راه دراز
ز رنج راه و عنای سفر نیندیشد — کسی که هست به دیدار دلبریش نیاز
هوای کعبه چو گیرد عنان مشتاقی — چو برگ گل بودش خارهای راه حجاز
به طوع و طبع از آن بی درنگ می پویم — که از محیط به مرکز همی کنم پرواز
نشد ز خاطر عبدالمجید حبّ وطن — اگر چه هست به غربت قرین نعمت و ناز

(۱۷۲)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 80b S 62a Ü 107a
دلم ز سوز به جان آمده ست و تن بگداز — دمی ز روی ترحّم به حال من پرداز
چو ذرّه ام ز هوایت به مهر بازم بین — چو خاک پای تو ام سایه بر سرم انداز
من آن نیم به جفا کز وفات پیچم روی — من آن نیم به ستم کز در تو گردم باز
میان لعل تو و جان تعلّق جانی است — میان زلف تو و دل حکایتی است دراز
به جز خیال جمالت ندیدم از چپ و راست — در آن مقام که کردند چشم جانم باز
چه باشد ار نفسی ترک کبر و ناز کنی — که ذوق جان و جهان نیستم ز شوق نیاز[۳۵۵]
نه دوستان که همه دشمنان ببخشایند — اگر ز غصّهٔ دل قصه ای کنم آغاز
چو تو درون دلی در دلت نمی آید — که مرحمت کن و عبدالمجید را بنواز

(۱۷۳)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 52a S 16b Ü 107a
ای مرا دیدهٔ امید به دیدار تو باز — چارهٔ کار من خستهٔ بیچاره بساز
خاک پای توام ای سرو خرامان آخر — از سر لطف دمی سایه بر این خاک انداز
هرگز از یاد تو با خویش نپرداخته ام — مرحمت کن نفسی[۳۵۶] با من مسکین پرداز
هر شبی تا به سحر پیش[۳۵۷] سگان کویت — بر سر خاک مذلّت بُوَدم روی نیاز
ای لب لعل دُرافشان تو ام جان عزیز — و ای[۳۵۸] سر زلف پریشان توام عمر دراز
حاجتی نیست به جز وصل تو ام گاه دعا — قبله ای نیست به جز کوی تو ام وقت نماز
همچو شمعم همه شب تا به سحر ز آتش شوق — بی رخ خوب چو خورشید تو در سوز و گداز

---

[۳۵۵] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۳۵۶] نفسی A : نظری S،Ü
[۳۵۷] پیش A : گرد S،Ü
[۳۵۸] وی S،Ü : و این A

(۱۶۹)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

A 93a S 79a Ü 105b

تا به کی باشی دلا در محنت هجـران[۳۴۸] اسـیر *** پشت بر جان و جهـان کـن دامـن جانـان بگیـر
آنکه جز نامش نیایـد[۳۴۹] هـیچ ذکـرم بـر زبـان *** و آنکه جز یادش نگـردد هـیچ فکـرم در ضـمیر
چون کنم زلفش تصـوّر بـوی جـان یابـد دمـاغ *** چون ز تاب رویـش اندیشـم شـود خـاطر منیـر
هر چه بادا بـاد، جـان در پـای او خـواهم فشـاند *** گر چه یارم بس بزرگ است و نیازم بـس حقیـر
مرحمت بر حال بـی سـامان مـن هرگـز نکـرد *** گر چه باشد عادت شـاهان تـرحّم بـر فقیـر[۳۵۰]
بحـر غـم را نیسـت پایـان جـز کنـار غمگسـار *** درد دل را نیسـت درمـان جـز وصـال دلپـذیر
فـرّخ آن بیـدل کـه دارد[۳۵۱] ره بـه کـوی دلربـا *** خرّم آن ناظر که بیند روی یار بی نظیر
زاهدا پنـدم مـده چـون در نمـی گیـرد سـخن *** پند بی حاصل بود آن را که در بنـد اسـت اسـیر
پایمال غم شـد ای جـان و جهـان! عبدالمجیـد *** دست گیرش؛ چون ندارد کس به جز تو دستگیر

(۱۷۰)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 104a S 87b Ü 108a

ز دسـت چشـم و دل خـویش در عـذابم بـاز *** ز کار بی سر و سامان خـود خـرابم بـاز
ز شوق روی چو گلبرگ و خوی همچـو گـلاب *** ز اشک و خون جگر در گل و گلابم بـاز
به سان ذرّه شده از هـوا پریشـان حـال *** بـه سـان سـایه ز مهـرش در اضـطرابم[۳۵۲] بـاز
غریق بحر محبّت شد آنچنـان دل مـن *** که تـا قیامـت اگـر جـویمش نیـابم بـاز
سپهر کـام دلـم را چنـان ربـود از مـن *** که روی خود ننمایـد مگـر بخـوابم بـاز
کشـم غبـار رهـش را چـو توتیـا در چشـم *** اگر زمانه بـرد سـوی آن جنـابم[۳۵۳] بـاز
ز شـام آمـده عبدالمجیـد صـبح مـراد *** گهـی دمـد کـه نمایـد رخ آفتـابم بـاز

(۱۷۱)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 73b S 53a Ü 107a

دلم به سوی وطن بـاز مـی کنـد پـرواز *** مگـــر جمـــال دلارام را ببیـــنم بـــاز
ز شوق[۳۵۴] عارض چـون آفتـاب تابـانش *** چـو ذرّه بـی سـر و پـا مـی روم نشـیب و فـراز

---

[۳۴۸] هجران Ü،S : جانان A

[۳۴۹] نیاید Ü،S نراند A : نراند A

[۳۵۰] مصراع دوّم بیت قبل و مصراع اوّل این بیت از نسخهٔ A افتاده است.

[۳۵۱] دارد A : یابد Ü،S

[۳۵۲] مهرش در اضطرابم A : مهری در انتظار Ü،S

[۳۵۳] جنابم Ü،S : دیارم A

[۳۵۴] شوق A : مهر Ü،S

ســـودای هـــوای گلشـــنم نیســـت   چـــون هســـت مـــرا هـــوای دیگـــر[۳۴۶]
رنـــــگ رخ گلعـــــذار معشـــــوق   از گلشـــــن و لالـــــه زار خوشـــــتر

(۱۶۷)

فعولن فعولن فعولن فعل
بحر متقارب مثمّن محذوف

A 107a زمـــین گـــر نباشـــد، فضـــایی دگـــر   جهـــان گـــر ســـرآید، ســـرایی دگـــر
چـــو خـــاطر بگیـــرد از ایـــن منـــزلم   کـــنم میـــلِ آب و هـــوایی دگـــر
چـــو پروردگـــار اســـت رزّاق مـــا   از اینجـــا نباشـــد ز جـــایی دگـــر
ســریر ســلیمان چــو نایــد بــه دســت   تـــوان یـــافتن متّکـــایی دگـــر
اگـــر دلبـــری مثـــل بلقـــیس نیســـت   بـــه دســـت آورم دلربـــایی دگـــر
چـــو عـــاجز شـــود دیـــدهٔ از رهبـــری   کـــنم از خـــودش رهنمـــایی دگـــر
خـــرد چـــون براندیشـــد از خـــوف راه   کـــنم عشـــق را پیشـــوایی دگـــر
بَدَل هســت هــر چیــز را، لیــک نیســت   بـــه غیـــر از خـــدایم خـــدایی دگـــر
بــه جــز عجــز و تســلیم عبدالمجیــد   نباشـــد قضـــا را دوایـــی دگـــر

(۱۶۸)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 99b S 83a Ü 105b از تـــو ام نیســـت التمـــاس حضـــور   چـــه شـــود گـــر ببینمـــت از دور
طلعتــت خــود چــو مطلــع خورشــید   دیــده حیــران[۳۴۷] کنــد ز غایــت نــور
فکــر اگــر مــی کــنم تــویی مطلــوب   ذکــر اگــر مــی کــنم تــویی مــذکور
روی جـــان راســـت ابرویـــت محـــراب   چشـــم دل راســـت عارضـــت منظـــور
عشـــق تـــو آتـــش تمنّـــا ســـوز   وصـــــل تـــــو آرزوی نامقـــــدور
بـــی تـــو ام گـــر برنـــد در جنّـــت   نشـــوم ملتفـــت بـــه حـــور و قصـــور
گـــر چـــه ناچـــار صـــابرم بـــی تـــو   کـــس مبـــادا بـــدین طریـــق صـــبور
عمـــری و چـــون بـــود ز عمـــر جـــدا   جـــانی و چـــون بـــود ز جـــان مهجـــور
کـــار عبدالمجیـــد بـــا معشـــوق   نه بــه زر راســت مــی شــود نــه بــه زور

---

[۳۴۶] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۳۴۷] حیران A : خیره Ü،S

یا رب آن روضه بود یا شب وصال   یا رب آن حور بود یا دلدار
سرو فردوس بود یا بالا   ماه رخشنده بود یا رخ یار
جستن برق بود یا خنده   مطلع مهر بود یا رخسار

(۱۶۵)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 74b S 54a Ü 105a

ای صبا بوی خوش زلف دلاویز بیار   نکته ای[۳۳۸] ز آن لب شیرین شکرریز بیار
بوی پیراهن یوسف به سوی کنعان بر   خبر گل به بر مرغ سحرخیز بیار
تا در آن زلف گرفتار نگردی چو دلم   بند بر پای نه، از سلسله مگریز بیار[۳۳۹]
شانه ز آن رشتهٔ جانم چو رباید مویی   اندر آن موی سمن بوی در آویز بیار[۳۴۰]
گر غباری ننشستی، ز برای چشمم   گفتمی[۳۴۱] گردی از آن کوی برانگیز بیار
ناتوانی تو ولی تا نرود کار از دست   سعی کن خاک درش بهر خدا بیز بیار[۳۴۲]
بوی چین سر زلفش اگرت دست دهد   پایمردی کن و آن بوی به تبریز بیار[۳۴۳]

(۱۶۶)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 109b S 104b Ü 106a

از بوی نسیم روح پرور   شد بار دگر جهان معطّر
از نرگس و غنچه و بنفشه   شد روی زمین[۳۴۴] چو روی دلبر
بر عارض لاله و رخ گل   چون زلف خمیده سنبل تر
رخسار گل از هوا مطرّا   انفاس هوا ز گل معنبر
گویی که نسیم عنبرین بوی   بر خاک فشاند مشک اذفر
غنچه چون لب و کُنار چون دست   شبنم چو شراب و لاله ساغر[۳۴۵]
هر چند خوش است باغ و بستان   ای دل ز دیار یار مگذر

---

[۳۳۸] نکته ای A : سخنی Ü،S
[۳۳۹] این بیت در نسخهٔ A نست
[۳۴۰] این بیت در نسخهٔ A چنین است:
شانه چون در خم آن زلف پریشان آرد/ خیز در خاک قدمهاش درآویز بیار
[۳۴۱] گفتمی Ü،S : یک کفی A
[۳۴۲] این بیت در نسخهٔ A نست
[۳۴۳] این بیت در نسخهٔ S و Ü چنین است:
جانم آنجا و دلم بستهٔ چین زلفش/ خبری از دل و جانم سوی تبریز بیار
[۳۴۴] روی زمین Ü،S : بار دگر A
[۳۴۵] این بیت در نسخهٔ A نیست

اسیر سوز و گدازم چو شمع ز آتش دل　　ضعیف و زرد و نزارم چو نَی ز ناله زار
خوشا تفرّج تبریز خاصّه فصل ربیع　　به سان گلشن جنّت شکفته هر گلزار
زمین او شده از گل چو رنگ عارض دوست　　نسیم او ز بنفشه چو بوی طرّهٔ یار
نمونهٔ دم عیسی ز اعتدال، هوا[۳۳۲]　　مثال[۳۳۳] چشمهٔ حیوان ز خاصیّت، انهار
بسان روضه ریاضش[۳۳۴] ز شاهدان چگل　　بسان خلد سوادش ز دلبران تتار
بپرده رونق نرگس ز چشم شهر آشوب　　شکسته قیمت سنبل، ز زلف عنبر یار[۳۳۵]
چو بوستان ارم سروهاش سیمین بر　　چو گلستان فلک لاله هاش مه رخسار
کمال خلقت او آفت اولوالالباب　　جمال طلعت او حیرت اولوالابصار
بهار عمر خزان می شود چه حاصل از آن　　که روی خاک، بنفشه خط است و لاله عذار
دلم چو غنچه اگر چه همیشه پر خون است　　ولی گشاده همی گردد از نسیم بهار[۳۳۶]
بهشت و حور به عبدالمجید اگر بخشند　　ز دل برون نکند آرزوی یار و دیار

(۱۶۳)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 48b S 36a Ü 104b
از دست نام و ننگ به جان آمدم بیار　　ای یار روح پرورم آن جام[۳۳۷] خوشگوار
چون در زمانه هیچ کسی را قرار نیست　　بی راح روحبخش مکن یک زمان قرار
آن جام جانفزای بده دم به دم، مگر　　یک دم شوم خلاص از آشوب روزگار
جامی که از صفاش شود صافیم درون　　باشد شود حقیقت من بر من آشکار
آن دم که سر ز پای ندانم ز بیخودی　　گستاخیی اگر ز من آید معاف دار
گر سر کنم فدای تو زین جرم درگذر　　ور جان کنم نثار تو این خرده درگذار
عبدالمجید پای چو در جست و جو نهی　　رخ بر متاب و دست از این گفت و گو مدار

(۱۶۴)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

S 108b Ü 106b M 156a
مردم از آرزوی طلعت یار　　زینهار از فراق او زینهار
چون خیالات خواب روز وصال　　رفت و از من ربود خواب و قرار

---

[۳۳۲] هوا S،Ü : بهار A
[۳۳۳] مثال S،Ü : میان A
[۳۳۴] ریاضش S،Ü : ریاحین A
[۳۳۵] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۳۳۶] این بیت و دو بیت قبل در نسخهٔ S و Ü نیست
[۳۳۷] جام A : راح S،Ü

(۱۵۹)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مسدّس محذوف

SA 308a خوش بود با سرو قدی جویبار — خوش بود با گلعذاری لاله زار
خوش بود در زلف، تابان روی دوست — چون مه تابنده در شبهای تار
خوش بود چون طرّهٔ جانبخش او — جان و دل بر قامتش کردن نثار
گه به زیر سرو، ماهی در نظر — گه میان سبزه سروی در کنار
ایمن از دشمن نشسته پیشه دوست — فارغ از اغیار رو در روی یار
از فریب چشم جادو ناتوان — از هوای زلف خوشبو بی قرار
بس کن این گفتارها عبدالمجید — در خزان تا کی کنی وصف بهار
آرزویش در دل و دل خود نماند — غم نرفت و رفت از بر غمگسار

(۱۶۰)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 103b Ü104b خوش موسمی است وقت گل و فصل نوبهار — هر گلشن شکفته بهشتی است آشکار
گلها چو بی قرار شدند از نسیم صبح — در خانه بعد ازین نکند آدمی قرار

(۱۶۱)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

A 97a شد کنار از سیل چشمم باز چون دریا کنار — شد نگار از خون چشمم چهره، بی روی نگار
گریه و زاریست کارم غصّه و خون، خوردنم — ز آنکه آید پیش جانان گریه و زاری به کار
شام تا صبحم به کام دشمنان بی روی دوست — صبح تا شب یارِ درد و محنتم بی روی یار
از هوای لعل جانان دیدهٔ دریا دلم — گوهر اندازد همه شب تا سحرگه بر کنار
ناتوانم از خیال چشم مست ناتوان — بی قرارم از هوای چین زلف بی قرار
خوش بود در جست و جوی دوست سرکردن فدا — خوش بود در پای جانان جان و دل کردن نثار
تا بیاموزند جان در پای جانان باختن — از در عبدالمجید ای بخت یک بارش درآر

(۱۶۲)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 71a S 51a Ü 105a ربود صبر و قرارم هوای یار و دیار — کنار بحر شد از[۳۳۱] آب چشمهام کنار
در آتش است دل خسته ام ز حبّ وطن — نگار گشته ز خون چهره‌ام ز شوق نگار

---

[۳۳۱] شد از Ü،S : شدم A

به دمی چند یک دمم برهان — از فریب زمانهٔ غدّار
تا نگردم ز خویش بیگانه — نشوم آشنا و محرم یار
بی خود آنجا روم که خوش نبود — دولت وصل یار با اغیار
عشق و معشوق و مهر می ز ازل — در دل و جان گرفته است قرار
ترک معشوق و می چگونه کنم — ای نصیحت گر این سخن بگذار
در جهان شاهدی و ما غافل — در قدح جرعه ای و ما هشیار

(۱۵۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 105a Ü 106b

سنبل گشاد طرّه و شد باد مشکبار — غنچه گشود چهره و شد باغ گلعذار
خندان ز غنچه روی زمین چون جمال دوست — خرّم ز سبزه صحن چمن چون عذار یار
گلها بسان جلوه کنان بیوگان به باغ — کرده شکوفه بر سر ایشان درم نثار
لاله به آب و رنگ چو رخسار دلفریب — سنبل به رنگ و بوی چو گیسوی مشکبار
با دوست بی رقیب چه خوش باشد این زمان — گه سیر گلستان و گهی طرف جویبار
بی دل درون گلشن و دلدار در نظر — عاشق میان سبزه و معشوق در کنار
آورده [روی] از همه عالم به روی دوست — معشوق را ز جان و جهان کرده اختیار
گاه از فریب نرگس او مست و ناتوان — گاه از هوای طرّه پریشان و بی قرار
بسترده مهر غیر ز لوح ضمیر خویش — نقش نگار بر دل جانش شده نگار
بالای و روی دوست بود در خیال من — هرگه که می کنم سخن سرو و لاله زار
عبدالمجید را چو نظر نیست جز به دوست — چون مدح گلستان کند و وصف جویبار

(۱۵۸)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 60a O 500b

بی قراریم تا محبّت یار — در دل و جان ما گرفت قرار
سرخوشم از شراب روز الست — فارغم از عذاب دوزخ و نار
دوست بگرفته در میانهٔ جان — وانگه از غیر او گرفته کنار
راه سویش گشاده است عیان — پای را نیست قدرت رفتار
از جمالش منوّراست جهان — دیده را نیست طاقت دیدار
چون نشستم به گوشه دانستم — کز نشستن نمی گشاید کار
کرده بودم ز عشق توبه کنون — باز، کردم ز توبه استغفار
زین سپس دست ما و دامن دوست — بعد ازین گوش ما و حلقهٔ یار

(۱۵۴)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 110b S 2b Ü 91a
چــون شــکوفه شــکفت و گــل خندیــد	بــــر لـــب جویبـــار ســـبزه دمیـــد
زلـــف ســـنبل هـــزار توبـــه شکســـت	چشـــم نـــرگس هـــزار پـــرده دریـــد
فـــرش بایـــد فـــراز ســـبزه فکنـــد	رخـــت بایـــد بـــه زیـــر ســـرو کشـــید
خــوش بــود زیــر ســرو بــر لــب جــوی	بــا گــل انــدام خــویش گفــت و شــنید
خــوش بــود بــر فــراز ســبزه[۳۲۷] و گــل	از لـــــب جـــــانفزای، لعـــــل نبیـــــد
شیب گردون شباب[۳۲۸] گشت چه سـود	چــون شــبابم بــه حــدّ شــیب رســید
گــــل رویــــم ز تــــاب دل پژمــــرد	ســـر و قـــدّم ز بـــار غصّـــه خمیـــد
روی گلگــون بــه رنــگ آبــی گشــت	بــرگ نســرین شــد از بنفشــه پدیــد
گــر چــه بگسســتم از جهــان پیونــد	نتـــــوانم ز وصـــــل یـــــار[۳۲۹] بریـــــد

(۱۵۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 96b Ü 106a
ای ســرو ســیم پیکــر خورشــید گلعــذار	از بوی تو نسیم، روانبخش و مشکبار[۳۳۰]
منزلگه از فــروغ جمالــت چــو گلســتان	خاک رهت ز خون سرشکم چو لالـه زار
آمـد بهـار و بـاز جهـان گشـت چـون بهشـت	پوشیده شـد ز سـبزه و گـل دشـت و کوهسـار
غنچه چو لعل روح فزای تـو خنـده زن	سنبل چو زلف مشک فشان تو بی قـرار
لاله چو شمع عارض تـو بوسـتان فـروز	نرگس چو چشم مست تو در خـواب و در خمـار
بخرام سوی گلشـن و بگـذر میـان بـاغ	ای زیب باغ و گلشـن و ای زینـت بهـار
تـا در رهـت ز چهـره کشـد بـرگ گـل بسـاط	تا بـر سـرت شـکوفه درمهـا کنـد نثـار
نــرگس شــود ز پرتــو روی تــو دیــده ور	گلشن شود ز عکس جمال تـو پـر نگـار
گلزار و بـاغ چیسـت بـرافکن نقـاب بـر	تا گردد از جمال تو خورشـید شرمسـار
عبدالمجیـــد بـــی رخ زیبـــا و قامتـــت	نــه شــوق بــاغ دارد و نــه ذوق جویبـار

(۱۵۶)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدّس مخبون محذوف

A 60a S 26b Ü 104a
ســـــاقیا جـــــام خوشـــــگوار بیـــــار	بـــــیش ازیـــــنم در انتظـــــار مـــــدار

---

[۳۲۷] سبزه A : سنبل S،Ü

[۳۲۸] شباب S،Ü : شاب A

[۳۲۹] یار A : امیر S،Ü

[۳۳۰] مشکبار S: غمگسار Ü

ابـــر دُربـــار و بـــاد جـــانبخش اســـت | مگـــــر آن غمگســـــار مـــــی آیـــــد
در خیــالش جمــال لالــه رخــی اسـت | هـــر کـــه در لالـــه زار مـــی آیـــد
در دمــاغش هــوای ســرو قــدی اسـت | هـــر کـــه بـــر جویبـــار مـــی آیـــد
از لــــب غنچــــه و ز قامــــت ســــرو | یـــاد بـــویش و کنـــار مـــی آیـــد[۳۲۳]
وز نســـــیم بنفشـــــه و ســـــنبل | بـــوی زلـــف نگـــار مـــی آیـــد
ز آن چــه عبدالمجیــد را کــه بــه بــاغ | ســـنبل و گـــل بـــه بـــار مـــی آیـــد
زلـف چـون سـنبل و رخ چـو گـل اسـت[۳۲٤] | آنچـــه او را بـــه کـــار مـــی آیـــد

(۱۵۲)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 69b S 48b Ü 97b

هـر دم از تـاب دلـم جـان بـه فغـان مـی آیـد | هر نفس کار دل از دیده به جان می آید
دیده را خود چه گناه است که از[۳۲٥] جان عزیز | در دل از مردمک دیده نهان مـی آیـد
جـان و دل گفـتمش از غایـت بـی خویشـتنی | هر چه بر جان و دلم آید از آن می آیـد
اشک و خـون دل از ایـن گونـه نیایـد از چشـم | آن روان است که از دیده روان می آیـد
کس تحمّل نکند[۳۲٦] آنچه ز دست غم دوست | بر من خستهٔ بی تاب و تـوان مـی آیـد
چه کنم وصف که از حـدّ صـفت بیـرون اسـت | آنچه بر جان من از جور جهان می آیـد
کار تدبیر بـه تقـدیر رهـا خـواهم کـرد | کانچه من می کـنم اندیشـه، جـز آن مـی آیـد

(۱۵۳)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 101a S 85a Ü 101b

ای وصـــل تـــو منتهـــای امّیـــد | دیـــدار تـــو بـــهْ ز عمـــر جاویـــد
خـــاک قـــدم و حـــریم کویـــت | خوشـــتر ز ســـریر و مُلـــک جمشـــید
فرخنـــده رخ تـــو شـــادی افـــزای | چـــون وقـــت ســـحر طلـــوع ناهیـــد
چـــون شـــاهد بـــاغ جلـــوه گـــر شـــد | شـــاید بـــه تفـــرّج ار خرامیـــد
باشـــد رخ چـــون گلـــت ببیـــنم | بـــر ســـبزه بـــه زیـــر ســـایهٔ بیـــد
نی نی به تـو کـی رسـم، محـال اسـت | ســـایه نرســـد بـــه گـــرد خورشـــید
در تـــو نتـــوان رســـیدن ای دوســـت | وز تـــو نتـــوان بریـــدن امّیـــد

---

[۳۲۳] این بیت دب نسخهٔ A نیست
[۳۲۴] چون گل A : چو گل است S
[۳۲۵] از A : آن S,Ü
[۳۲۶] کس تحمل نکند S : کی تحمل بکند A

(۱۴۹)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 94b S 81b Ü 101a

چـو در خیـال مـن آن روی لالـه گـون آیـد　　ز دیده سیل سرشکم چو جـوی[۳۲۱] خـون آیـد
نمی کنم صفت درد دل چـو مـی دانـم　　ز هـر چـه شـرح دهـم[۳۲۲] درد دل فـزون آیـد
دلی که داشتم، از غصّه سر بـه سـر خـون شـد　　ز راه دیده کنـون دم بـه دم بـرون آیـد
مکن نصیحتم ای مدّعی چو مـی دانـی　　که دل نماند نصیحت مفیـد چـون آیـد
مـن ضـعیف تحمّـل کجـا تـوانم کـرد　　بلای عشق که چون کـوه بیسـتون آیـد
نه دستگاهِ طلـب دارم و نـه پـای گریـز　　چه کار از من بی دست و پا کنـون آیـد
از آن ز دیـدهٔ عبدالمجیـد خـون بـارد　　کـه زخـم نـاوک غمـزه بـه انـدون آیـد

(۱۵۰)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

S 3b Ü 91b

بیـا کـه فصـل خـوش نوبهـار مـی آیـد　　بیـا کـه بـاد سـحر مشـکبار مـی آیـد
بیـا کـه روی زمـین از تصـرّف نـوروز　　به گونه گونه ریـاحین بـه بـار مـی آیـد
بیا که خطّ بنفشه دمید بـر لـب جـوی　　زمـان بـاغ و گـه جویبـار مـی آیـد
رسـید شـاهد گـل در عمـاری غنچـه　　بـرو ز بـرگ شـکوفه نثـار مـی آیـد
مگر نسیم بر آن زلف بـی قـرار گذشـت　　کـه دل ز نکهـت او بـی قـرار مـی آیـد
به بوی عشق تو جان را عزیـز مـی دارم　　ز بهر وصل تو عمـرم بـه کـار مـی آیـد
خوشا کسی کـه کنـون بـی رقیـب در گلشـن　　گرفتـه دسـت بـت گلعـذار مـی آیـد
زهـی سـعادتِ آن کـو میـان سـبزه چـو گـل　　مـراد خـاطرش انـدر کنـار مـی آیـد
مرا از آن چه کـه اکنـون عـروس غنچـه و گـل　　بـه جلـوه بـر زبـر شاخسـار مـی آیـد
نشاط خـاطر عبدالمجیـد اگـر خـواهی　　بیـار مـژده کـه آن غمگسـار مـی آیـد

(۱۵۱)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 109a S 104a Ü 103b

بـوی مشـک تتـار مـی آیـد　　یـا نسـیم بهـار مـی آیـد
بـوی جـان مـی دمـد ز آمـدنش　　مگـر از کـوی یـار مـی آیـد
دارد از خـاک پـای او اثـری　　ز آن چنـین مشـکبار مـی آیـد
از ریـاحین بسـاط گسـتردند　　وز شـکوفه تتـار مـی آیـد

---

[۳۲۱] چو جوی A : به جای Ü،S
[۳۲۲] دهم Ü،S : دلم A

(۱۴۶)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 110[a] نسـیم صـبحدم جـان مـی فزایـد ‌ ‌ چمـن هـر روز خوشـتر مـی نمایـد

بهـار خـرّم از فـردوس گـویی ‌ ‌ دری در بـاغ و گلشـن مـی گشـاید

میـان سـبزه غنچـه روی بنمـود ‌ ‌ فـراز سـرو بلبـل مـی سـراید

خوشا آن کس کـه اکنـون زیـر سـروی ‌ ‌ دمـی بـا گلعـذاری خـوش برایـد

دلا بگـذار ایـن بیهـوده گفـتن ‌ ‌ کـه ایـن دیوانـه را غافـل سـتاید

منه دل بر جهان کـاین سسـت پیمـان ‌ ‌ بـه پیمـانی کـه مـی بنـدد نپایـد

مخـوانش جـانفزای و روح پـرور ‌ ‌ کـه تـن مـی کاهـد و غـم مـی فزایـد

جـوانی و نشـاط دل سـرآمد ‌ ‌ بهـار و سـبزه و گـل هـم سـرآید

به غیر از ذکر جانان چیست کـه امـروز ‌ ‌ غـم عبدالمجیـد از دل زدایـد

(۱۴۷)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 40[b] S 15[b] Ü 94[a] اگر ز کوی تـو بـادی بـه بوسـتان آیـد ‌ ‌ ز هر گلی کـه ببوینـد بـوی جـان آیـد

اگر چو غنچه گشایی رخان[320] تـو، چـون بلبـل ‌ ‌ ز مهـر روی تـو هـر ذرّه در فغـان آیـد

خرد کناره کند هر زمـان از آن مجلـس ‌ ‌ که ذکـر حلقـۀ زلـف تـو در میـان آیـد

چـه حکمـت اسـت نـدانم کـه تیـر غمـزۀ تـو ‌ ‌ همیشـه بـر دل مجـروح نـاتوان آیـد

ز اشـتیاق بهـر جـانبی کـه مـی نگـرم ‌ ‌ به پیش چشم من آن روی دلستان آیـد

بـه خـاک پـای عزیـز تـو، آرزومنـدی ‌ ‌ گذشته است ز حدّی کـه در بیـان آیـد

چو پای بوس تـو عبدالمجیـد را نرسـد ‌ ‌ چه باشد ار سرش آخر بـر آسـتان آیـد

(۱۴۸)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 95[b] وقـت آن اسـت کـه ایـن غصّـه بـه پایـان آیـد ‌ ‌ کـار آشـفته دگـر بـار بـه سـامان آیـد

توسـن گرمـرو تنـد فلـک رام شـود ‌ ‌ دهر بی عهد و وفا بـر سـر پیمـان آیـد

گر چه شد کام دل از پیش نظر بـاکی نیسـت ‌ ‌ زود بینـی کـه ز در یـار خرامـان آیـد

گر شـود گـل ز گلسـتان، چـه شـود بـار دگـر ‌ ‌ جلـوه گـر خنـده زنـان سـوی گلسـتان آیـد

هجـر بـد نیسـت از آن رو کـه ز یـادت باشـد ‌ ‌ لذّت وصل که بعد از شـب هجـران آیـد

ابـر تـر دامـن اگـر پـیش نظـر گشـت حجـاب ‌ ‌ در جمال رخ خورشید چه نقصان آیـد؟

---

[320] رخان A : نقاب Ü،S

از زهـد و خـود پرسـتی حاصـل نشـد مـرادم از عاشـقی و مسـتی کـاری مگـر برآیـد
سرگشته ام ندانم ره سوی کوی جانـان ناگه مگر نسیمی زلـف از رخـش ربایـد
جان و دل پر آتش نتـوان بـرو فشـاندن تدبیر من چه باشد گر دوست پیشم آید
پـیش سـگان کـویش بـر خـاک چهـره سایم کز بهر خاک پـایش رخسـار مـا نشـاید
عشـاق درد دل را گـویی چـه چـاره کردنـد باری مرا ز درمـان ایـن درد مـی فزایـد
عبدالمجیـد بـس کـن بیهـوده غصّـه خـوردن چون روز عیش بگذشت شـبهای غـم سـر آیـد

(۱۴۴)

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن
بحر هزج مثمّن اخرب

A 36a S 10a Ü 93a
با یـار مـرا غیـری در چشـم نمـی آیـد خود غیر کجا ماند دیدار چو[316] بنمایـد
هرکس ز پـی کـامی خواهـان دلارامـی از یـار مـرا بـاری جـز یـار نمـی بایـد
گر طالب جانانی از جان و جهان بگـذار در خلوت یار ای دل اغیار نمی شاید[317]
جایی که بـود جانـان جـان را چـه محـل باشـد خورشید چو شـد پیـدا انجـم بـه چـه کـار آیـد
ذکرش چـو کـنم، دل را ز ان ذکـر روان بخشـد فکرش چو کنم، جانم ز آن فکر بیاساید
کـاری کـه بـه کـار آیـد از بنـده[318] نمـی آیـد بر ضعف من عاجز شـاید کـه ببخشـاید
فضلش اگرم خوانـد عـدلش اگـرم رانـد فرمانبر و محکومم تا حکم چـه فرمایـد

(۱۴۵)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 61a S 92b Ü 102a
جانان ز خلوت جان رخسار مـی نمایـد از دیـده هـا نهـانی دیـدار مـی نمایـد
رویـی کـه از فـروغش هـر ذرّه آفتـابی اسـت نـه مـاه و آفتـاب اسـت، آن یـار مـی نمایـد[319]
بـوی دل رمیـده یابـد مشـام جـانم سروی که می خرامد دلـدار مـی نمایـد
هـر لحظـه نـرگس او زیبـاتر اسـت و خوشـتر از سرخوشی و مستی بیمـار مـی نمایـد
خـون از تـنم سراسـر خواهـد بـرون دمیـدن از ذوق آنکه چشمش خونخوار می نماید
زاهد چون بـی نصـیب اسـت از سـرّ عشـقبازان بـر عاشـقان بیـدل انکـار مـی نمایـد
عبدالمجیـد بـی او از خویشـتن ملـول اسـت بی دوست زنـدگانی دشـوار مـی نمایـد

---

[316] چو Ü،S : که A
[317] شاید Ü،S : باید A
[318] بنده A : من Ü،S
[319] این بیت در نسخهٔ A نیست

ســـوید ای دل از دیـــده بریـــزم در قـــدمهایش   مبادا دامن پاکش بـه خـون دل بیالایـد
نثار از عمر و جان سـازم بسـاط از چهـره انـدازم   چـو رخسـار جهـان آراش ایـن منـزل بیارایـد
ز حیـرت گفـتمش جـانی از آن پوشـید روی از مـن   ز مستی گفتمش عمری از آن پیشـم نمـی آیـد
نه جز یادش مـرا فکـری بـه خلـوت در درون گـردد   نه جز نامش مرا ذکری بـه دعـوت در زبـان آیـد
غمش عبدالمجید ار چه فرو بسته ست کـارت را   مشو نومیـد از لطفـش کـه کـار بسـته بگشـاید

(۱۴۱)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 108a Ü 104a بـــی دلارام دل از بنـــد غمـــم نگشـــاید   دیده بی دیـدنش از گریـه نمـی آسـاید
آتش شوق درونـم چـو سراسـر همـه سـوخت   یا رب این سیل سرشکم ز کجا می آیـد
من به صد گونـه بـلا ممـتحن و گـردش چـرخ   هـر دمـم درد دگـر بـر سـر درد افزایـد
چرخ آن نیست که بر هـیچ کسـی رحـم کنـد   دهر آن نیست که بر هیچ دلی بخشـاید

(۱۴۲)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 64a S 40a Ü 96a تا کـی از سـوز تـنم[۳۱۳] شـمع صـفت فرسـاید   تا کی از دیده دلـم خـون جگـر پالایـد
تا کی این بی دل و جـان در پـی آن سـرو روان   راه چون سایه به پهلـو بـه سـر پیمایـد
یـا رب آن سـاعت فرخنـده چـه سـاعت باشـد   کان سهی سرو خرامـان ز درم بـاز آیـد
یا رب آن صبح سـعادت چـه صـفاها بخشـد   کان چنان طلعـت خورشـید رخـی بنمایـد[۳۱٤]
ای خوشا چشمهٔ آن چشم که هـر صـبحدمش   عکس آن قامت چون سرو روان باز آیـد
تا دهم چـون سـر زلفـش ز هـوا جـان بـر بـاد   کو نسـیمی کـه نقـاب از رخ او بگشـاید
جـان و دل کـرده فـدا منتظـر فرمـانم   تا مراد دل و جان حکم چه می فرمایـد
هر زمـان نـاز بـه نـوع دگـر آغـاز کنـد   هر دمم درد دلی بر سـر درد افزایـد[۳۱٥]
عشــقم از پــای درآورد و بشــد کــار از دســت   چه کنم چاره، چو معشوق نمی بخشاید

(۱۴۳)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 96a مســـت شـــراب شـــوقم ز مـــن نیایـــد   کو عارفی که بـا مـن میخانـه را نمایـد
خواهم به مَی دسـت از صـلاح شسـتن   کز بند نام و ناموس چیزی نمی گشـاید

---

[۳۱۳] تنم Ü،S : تنت A
[۳۱۴] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۳۱۵] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

(۱۳۸)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 38b S 13a Ü 93b K 334b

دمید صبح سعادت به طالع مسعود   رسید دست امیدم به دامن مقصود
چه حالت است که اقبال رفته باز آمد   چه صورت است که بخت خسته روی نمود
کدام گونه دعا گوییا اجابت شد   کدام سعی، دلیلم بدین سعادت بود
گذشت روزِ پریشانی و شب اندوه   رسید نوبت عیش و زمان رود و سرود
منم ز صحبت یاران و دوستان خرّم   منم ز گردش گردون و اختران خشنود
مگر جهان ستمکاره ترک عادت کرد   که دلربای جفاپیشه مرحمت فرمود
به پرسشی غم جانکاه از دلم برده است   به یک نظر گره از کار بسته ام بگشود
نه گل شکفت چو رویش ز شاخسار حیات   نه سرو رُست چو قدّش ز جویبار وجود
زمان عشرت عبدالمجید چون بگذشت   ز عشرتش چه تمتع وصال یار[۳۱۰] چه سود

(۱۳۹)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

A 62b S 38b Ü 95b

گر ماه رخم روی چو خورشید نماید   فریاد ز هر ذرّهٔ سرگشته برآید
هر باد که بر خاک درش کرد گذاری   هم روح کند تازه هم عمر فزاید
جانبخش دم صبح شود چون دم عیسی   گر باد سحر گردی از آن کوی رباید
هرگز نتوانم رخ او دیدن از آن روی   کز خود روم آن لحظه که او سوی من آید
چون عمر گرامی ز چه آن جان عزیزم   هرگز نفسی پیش من خسته نیاید
ای پاک ترا از قطرهٔ شبنم که از خورشید   چون لؤلؤ تر بر رخ گلبرگ نماید
نازکتر و شاهدتری از غنچهٔ سیراب   کز باد سحر خنده زنان چهره گشاید

(۱۴۰)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 65a S 42a Ü 96b

چه آتش از دلم خیزد که[۳۱۱] آب از دیده پالاید   کز آبم آتش افروزد ز آتش آبم افزاید
ز دل دیده پر از آب و ز دیده دل[۳۱۲] پر از آتش   نه بر دیده دلم سوزد نه بر دل دیده بخشاید
جه سود از ناله و زاری چو بخت آگه نمی گردد   چه حاصل از طلبکاری چو دولت روی ننماید
دل از هجران به جان آمد چه ساعت باشد آن ساعت   که دلدارم بدین جانب قدم را رنجه فرماید

---

[۳۱۰] وصل یار K،A : کنون ز وصل Ü،S

[۳۱۱] که A : چه Ü،S

[۳۱۲] ز دل دیده پر از آب و ز دیده دلA : ز دیده دل پر از آب و ز دل دیده Ü،S

از سـیل اشـک و هـون دلـم در جگـر کنـون
چنـدان نمانـد آب کـه لبهـام تـر شـود

جوید دلم همیشـه ز هـرکس نشـان او
وز هر که بشنود خبرش بی خبـر شـود

گـردد نسـیم چـون دم عیسـی حیـاتبخش
گر بوی دوست همـدم بـاد سـحر شـود

گـر دلبـرم نقـاب گشـاید میـان بـاغ
نـرگس ز نـور عـارض او دیـده ور شـود

درمانده ام چگونه کشـد زحمـت نقـاب
آن عارضی که خسته ز تاب نظـر شـود

خرّم دلی که بـر ره او جـان کنـد نثـار
فرّخ سری که در قدمش پی سـپر شـود

عبدالمجید راه نیابـد بـه سـوی دوسـت
بـویش مگـر بـه جانـب او راهبـر شـود

(۱۳۶)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 64b S 41a Ü 96a

وصل تو ام اگـر چـه میسّـر نمـی شـود
شوقم به خاک پای تو کمتر نمـی شـود

شد منحصر به ذکر تو گفـت و شـنید[۳۰۶] مـن
یا رب حدیث دوست مکـرّر نمـی شـود

تا غـایتی اسـت عـزت تـو در نظـر مـرا
کاندیشه‌ام به وصل تو رهبر نمـی شـود

ز آن گو نـه چشـم آب سرشـکم تمـام ریخـت
که امروز جز به خون جگر تَر نمی شـود

آن دل کجا برم که بـه جـان طالـب تـو نیسـت
و آن سر چه می کنم که درین سـر نمـی شـود

عبدالمجید با تـو چنـان گشـت متّحـد
کاندر میـان دویـی متصـوّر نمـی شـود

گــر بنگــرد در آینــه و آب از اتّحــاد
جز[۳۰۷] عکس صورت تو برابر نمی شـود

(۱۳۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 63b S 40a Ü 95b

دلبر به هیچ حیله میسّر[۳۰۸] نمـی شـود
سودا به هیچ گونه ام از سـر نمـی شـود

از هر جهت که دیدهٔ دل بـاز مـی کـنم
غیر از خیـال دوسـت برابـر نمـی شـود

عکســش در آینــه ننمایــد چنانکــه هســت
چـون مثـل صـورتش متصـوّر نمـی شـود

شوقم ز گفت و گوی ز خاطر نمـی رود
وصلش بـه جسـت و جـوی میسّـر نمـی شـود

من چـاکرش بـه جـان و بـدان گشـته مفتخـر
او ملتفت بـه جانـب چـاکر نمـی شـود

بـدحالی ام ز غایـت تقریـر در گذشـت
ز آن رو به نزد دوست مقرّر نمـی شـود

عبدالمجید شـعر تـو گـر سـحر شـد چـه شـد
کان آفتـاب‌روی، مصـوّر[۳۰۹] نمـی شـود

---

[۳۰۶] شنید A : شنود S
[۳۰۷] جز Ü،S : چو A
[۳۰۸] میسّر A : مسخّر Ü،S
[۳۰۹] مصوّر Ü،S : میسّر A

سرو از هوای قدّ تـو آشـفته مـی شـود　　مهر از فروغ روی تو در تاب می رود
عبدالمجید از آن جهتـی تیـره روزگـار　　کان رشک مهر و غیرت مهتاب می رود

(۱۳۳)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 72b S 52a Ü 97b سـودای وصـل دلبـرم از سـر نمـی رود　　هرگـــز خیـــال او ز برابـــر نمـــی رود
شب نیست تـا ز دوری آن آفتـاب روی　　تـا صـبحدم ز دیـده ام اختـر نمـی رود
یـک دم نمـی زنـم کـه ز درد فـراق او　　فریـاد و نالـه ام بـه فلـک بـر نمـی رود
ای دیده خون ببار که در رشـتهٔ غمـش　　جـز لعـل اشـک[٣٠٢] بـر رخ چـون زر نمـی رود
تنهــا نــه مــن اسـیر کمنــد محبّــتم　　سر نیست در جهان کـه در ایـن سـر نمـی رود
هر کس که او به کوی دلارام راه یافـت　　میل دلـش بـه جانـب دیگـر نمـی رود
عبدالمجید سر چو بـر آن آسـتان نهـاد　　صد بـارش ار برانـی از آن در نمـی رود

(۱۳۴)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 41a S 28a Ü 94b نالهٔ زارم ز غم بـر اوج گـردون مـی رود　　سیل خون از چشمهٔ چشمم چـو جیحـون مـی رود
ناوک مژگان معشـوقم جگـر[٣٠٣] مجـروح کـرد　　زآن سبب از چشمهایم روز و شب خون مـی رود
تـا فـروغ روی آن گلچهـره دارم در خیـال[٣٠٤]　　بــر رخ زردم همیشـــه اشــک گلگــون مــی رود
جای دل در سینه ام ز اندوه و محنت تنگ شـد　　لا جـرم بـا خـون ز راه دیـده بیـرون مـی رود
گر چه بی رحم است یارم هم نظـر کـردی بـه لطـف　　گــر بدیــدی روزگــارم دور از و چــون مــی رود
می کنم[٣٠٥] پیوسته ذکرش گر چه مـی بیـنم عیـان　　شوقم افزون می شود تا ذکـرش افـزون مـی رود
محنت هجران بسـی دیـدم ولـی هرگـز نرفـت　　بر من آشفته ایـن سـختی کـه اکنـون مـی رود
بس کـن از هجـران شـکایت کـردن ای عبدالمجیـد　　کاین جفـا بـر جانـت از بیـداد گـردون مـی رود

(۱۳۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 97b هر دم دلم ز شوق به حـالی دگـر شـود　　کارم چو زلف هر نفس آشفته تـر شـود
شب تا به روز مـردم چشـمم ز درد دل　　سر تا به پـای غرقـهٔ خـون جگـر شـود

---

[٣٠٢] لعل اشک A : اشک خون S : اشک سرخ Ü
[٣٠٣] جگر A : درون Ü،S
[٣٠٤] خیال A : نظر S
[٣٠٥] می کنم Ü،S : می کنی A

(۱۳۰)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

S 101b Ü 103a دیدار جانفزایش بی دیـده مـی نماینـد گفتار دلفریبش در گوش مـی سـرایند
یا رب چه رنگ و بوی است این رنـگ و بـوی ایشـان کز رنگ[۳۰۰] دلفریبند وز بوی جانفزاینـد
هر لحظـه ای بـه حسـنی دلهـا همـی فریبنـد هر ساعتی به شکلی رخسار می نماینـد
عکس جمال ایشـان چـون آفتـاب تابـد گر نقش مختلـف را از لـوح دل زداینـد
ای متقــی چگونــه خــود را نگــاه دارم ز آن شـاهدان کـه پنهـان از دیـده دل ربایـنـد
مطلوبْ روی یار اسـت گـر بـرگ لالـه چیننـد مقصودْ قامت اوست گر سـرو را سـتایند
عبدالمجیـد دایـم حیـران روی ایشـان گر چه نقاب از رخ هرگز نمـی گشـایند

(۱۳۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 70a رفـت آن زمـان کـه قبلـه ام ابـروی یـار بـود غم هیچ نـی و همنفسـم غمگسـار بـود
خون دل اسـت در بـرم اکنـون و پـیش ازیـن دلبر به جـای خـون دلـم در کنـار بـود
شد بی قرار در بر من دل، به جـای دل زلفین دوست در بر مـن بـی قـرار بـود
داده به دست مـن شـب و روز اختیـار خـویش آن کو مرا ز جملـه جهـان اختیـار بـود
اکنـون چـو دی شـده سـت بهـارم ز هجـر او کو آنکه دی ز طلعت او چون بهـار بـود
از بوی زلف دوست هوا مشک بیـز بـود وز عکس روی یـار زمـین لالـه زار بـود
در دیــده عکــس عــارض و بــالای دلفریــب گلبـرگ و سـرو بـر طـرف جویبـار بـود
داند هر آن که باز شدش چشـم اعتبـار کاین عیش پنج روزه چه بی اعتبار بـود

(۱۳۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 84b S 68a Ü 99b اشکم ز سوز سینه چو سیلاب مـی رود از جـان و دل شـکیب و ز تـن تـاب مـی رود
این اشک نیست جوهر چشم اسـت و خـون دل کز دیده ام مـدام چـو خونـاب مـی رود
تا ملتفت[۳۰۱] شود به مـن آن چشـم پـر خمـار بر چهره ام همیشـه مَـی نـاب مـی رود
هرگز به عمر خـویش ز اعـدا ندیـده ام آن جورها که بر من از احبـاب مـی رود
جانا چو بـی تـو خـواب نبیـنم بـه خـواب نیـز چون گویم از خیال تو ام خواب می رود

---

[۳۰۰] در متن: گر ز آن که
[۳۰۱] ملتفت A : آشنا Ü,S

او به وعدۀ وفا کند ترسم — عمرم[۲۹۶] با وعده اش وفا نکند
ذرّه هایم به باد رود — جز به مهر رخش هوا نکند[۲۹۷]
از سودایم تا بود اثری — ترک سودای دلربا نکند
گر بر احوالم او ببخشاید — هیچکس حاجتم روا نکند
درد عبدالمجید چون ز دل است — جز دلارام کس دوا نکند

(۱۲۸)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 65b S 42b Ü 97a چشم بیمار تو هر دم دردم افزون می کند — تاب زلفت هر نفس حالم دگرگون می کند
سوز دل هر ساعتی در جانم آتش می زند — آب دیده هر زمانم غرقۀ خون می کند
تا نبخشایی تو بر رخسار زردم بخت بد — صفحۀ رویم به خون دیده گلگون می کند
بر لب دریا هوای لعل گوهربار تو — چشمۀ چشمم به سان رود جیحون می کند
خود نمی پرسی که آن بیمار شبها تا[۲۹۸] به روز — بی فروغ آفتاب روی من چون می کند
دلبرا چشمت همیشه خون دل خوردی ولیک — قصد جان زین گونه کی کردی که اکنون می کند
بس کن از هجران[۲۹۹] شکایت کردن ای عبدالمجید — کاین همه بیداد بر تو بخت وارون می کند

(۱۲۹)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 96b با خم زلفش دلم پیوند جانی می کند — با خیالش خاطرم عیش نهانی می کند
تا ببندد راه، خوابم بر خیال روی او — مردم چشمم همه شب پاسبانی می کند
در قدمهای خیالش هر شبی تا صبحدم — دیدۀ دریا دلم گوهر فشانی می کند
تا دم از مهرش زدم یاری ندیدم از کسی — جز غم عشقش که با من مهربانی می کند
دلربایان رخ نمایند آنگهی دل را برند — نرگسش در هفت پرده دلستانی می کند
دوستان گویند پیری، عشق بازی تا به کی — پیرم امّا خاطرم میل جوانی می کند
نیست خالی یک نفس از ذکر او عبدالمجید — در سخن گفتن، از آن شیرین زبانی می کند

---

[۲۹۶] عمرم A : عمر Ü،S
[۲۹۷] این بیت در نسخۀ S و Ü نیست
[۲۹۸] به A : تا S
[۲۹۹] هجران A : عشقش Ü،S

(۱۲۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 42b S 29b Ü 95a
خوش حالتی که دوست بـه کـویم گـذر کنـد — در حال من به چشم عنایـت نظـر کنـد
جـان در قـدم فشـانمش از بیخـودی ولیـک — جانان چه التفـات بـدین مختصـر کنـد
سرگشته ایست ذرّه چـه عـار آفتـاب را — در وی به چشم مهـر نگـاهی اگـر کنـد
از سـوز دل در آتشـم از فـرق تـا بـه پـای — چشمم اگرچه غرقه به خون جگـر کنـد
بـا مخلصـان خـود مکـن ای دوسـت دشـمنی — کاین آب چشم و آتش دل هم اثر کنـد
افتاده ام ز پای کسـم دسـتگیر نیسـت — کـاری مگـر تضـرّع شـام و سـحر کنـد
دور از رخ تـو صـورت بـی جـان چـو سـایه ام — زان گونه گونه حادثه ام پـی سـپر کنـد
تا گشته گرد کوی تو یک لحظه از چـه روی[۲۹۳] — کارم هوا چو زلـف تـو زیـر و زبـر کنـد
عبدالمجید حکـم چنـین کـرد کردگـار — از حکم کردگار کسی چـون حـذر کنـد

(۱۲۶)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 73a S 53a Ü 98a
دلربـــایم اگـــر وفـــا نکنـــد — دردم افزایـــــد و دوا نکنـــــد
رای او حـاکم اسـت و مـن محکـوم — هـر چـه خواهـد کنـد چـرا نکنـد
اوست جـان و جهـان مـن، چـه عجـب — گرچـه جـان و جهـان وفـا نکنـد
جـانم از تـن جـدا کنـد ایّـام — دسـتم از دامـنش جـدا نکنـد
دل چنـان پـر شـد از محبّـت او — کـه در و مهـر غیـر جـا نکنـد
رفـت از دسـتش اختیـار کنـون — کـه کنـد رای عشـق یـا[۲۹۴] نکنـد
یـا رب ار خـاک درگهـش گـردم — گـذری بـر فـراز مـا نکنـد
درکشـم همچـو سُـرمه در دیـده — گـردی از کـوی او رهـا نکنـد
حـال عبدالمجیـد اگـر دانـد — تـرک بـی رحمـی و جفـا نکنـد

(۱۲۷)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 59b S 26b Ü 94b O 500b
یـار مـه طلعـتم وفـا نکنـد — ور کنـد طـالعم رهـا نکنـد
صـورت رحمـت اسـت و مظهـر لطـف — رحـم بـر عاشـقان[۲۹۵] چـرا نکنـد

---

[۲۹۳] از چه روی A : چون نسیم S

[۲۹۴] یا Ü،S گر A : گر A

[۲۹۵] عاشقان O،A : خستگان Ü،S

صورت حسن و لطف بین از چپ و راست جلوه گر — باد مگر نقاب را از رخ یار[۲۸۴] بر فکند
بستهٔ بند طرّه اش یاد نیارد از خلاص — خستهٔ تیر غمزه اش باک ندارد از کمند[۲۸۵]
در طلب مراد دل جان و جهان بباختم — بخت نکرد یاوری سعی نگشت سودمند

(۱۲۳)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 33b
S 8b
Ü 93a

کی بود پرده ز پیش رخ او بردارند — تا بدانند جز آن است که می پندارند
حسنش آن نیست که نور بصرش دریابد — وصفش آن نیست که در سلک عبارت آرند
در خیال آوردش عقل؟ خیالی است محال! — چون تصوّر کندش کس؟ چه تصوّر دارند!
کم کسی راه بدان کعبهٔ[۲۸۶] اقبال برد — گر چه اندر طلبش راه روان بسیارند
تا بدان نقطهٔ مقصود مگر پیوندند — خلق عالم همه سرگشته تر از پرگارند
راه بنهفته ولی پیر و جوان در سفرند[۲۸۷] — کار پوشیده ولیکن همه کس در کارند
تا چه سرّی است در این آمدن و رفتن ما — که بزرگان جهان عاجز از این اسرارند

(۱۲۴)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 80b
S 61b
Ü 99b
M 143a

تا دلم لاف از هوای دلربایی می زند — شد ز من بیگانه چون دم ز آشنایی می زند
گر چه ممکن نیست پیوستن نشاید آرمید — تا توانی هست در تن دست و پایی می زند
تا نباشد رای او کوشش نباشد دستگیر — گر چه هر کس بر مراد خویش رایی می زند
عکس رویش بین ز مهر، آنگه[۲۸۸] که طالع می شود — وصف او بشنو ز مطرب[۲۸۹] چون نوایی می زند
گر به جان جویم[۲۹۰] نسیم کوی[۲۹۱] او عیبم مکن — جای[۲۹۲] آن دارد از آن کو دم ز جایی می زند
از هوا گشتم چنین خونین دل وخسته درون — چیست تدبیر کسی کو را هوایی می زند
نیست در راهش به جز اندوه و غم عبدالمجید — آنکه وقتی عاشقان را مرحبایی می زند

---

[۲۸۴] یار A : دوست S،Ü
[۲۸۵] کمند S،Ü : گزند A
[۲۸۶] کعبهٔ A : قبلهٔ S،Ü
[۲۸۷] سفرند A : طلبند S،Ü
[۲۸۸] آنگه M،A : آن دم S
[۲۸۹] مطرب M،A : بلبل S،Ü
[۲۹۰] جویم S،Ü،M : جوید A
[۲۹۱] کوی A،Ü : زلف S
[۲۹۲] جای M،A : جان S،Ü

در طرّه چون برگ بنفشه چه زنی دست   چون سنبلت از غنچهٔ نسرین به برآمد
مانندهٔ مستان چه کنی خواب صبوحی   بردار سر از خواب که صبحی دگر آمد
زنهار مکن تکیّه برین گردش ایّام   چون بخت ستمکاره و بی دادگر آمد
از جهل هر آن کو ز جهان چشم وفا داشت   در زیر لگد کوب جفا پی سپر آمد
برخاست هر آن کس که درین مرحله بنشست   بگذشت هر آن کس که درین ره گذر آمد
در سلک بهایم کشدش دونی همّت   کوته نظری را که جهان در نظر آمد
گردن مکش از کبر که از باد حوادث   هر کس که سر افراز شد از پای در آمد
چون چرخ[۲۸۱] سر آمد شد و چون مهر جهانگیر   هرکس که درین بادیه بی پا و سر آمد
ز احوال جهان سخت پریشان و خرابم   خرّم دل آن کز دو جهان بی خبر آمد

(۱۲۱)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 87b S 72a Ü 100b هر که دلجوی دید بی دل ماند   هر که عاشق نگشت باطل ماند
راستی از حیات بهره نیافت   هر از سرّ عشق غافل[۲۸۲] ماند
نزد عاقل به جز جمادی نیست   آن که معشوق دید و با دل[۲۸۳] ماند
دلم از تاب زلف دلبندی   همچو دیوانه در سلاسل ماند
دیده شد، نقش او ز دیده نشد   دل نماند، آرزوش در دل ماند
گفتم از دست عشق بگریزم   پایم از آب دیده در گِل ماند
ساربانا! چه می کنی تعجیل   که ز باران اشک، محمل ماند
پای عبدالمجید چون پوید   چون دلش در نخست منزل ماند

(۱۲۲)

مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن
بحر رجز مثمن مطوی مخبون

A 95a S 82a Ü 101b از مَی مهر سرخوشم گوش نمی کنم به پند   زهد و صلاح تا به کی صبر و شکیب تا به چند
آتش سوز سینه ام خرمن زهد را بسوخت   سیل سرشک دیده ام بیخ شکیب را بکند
قابل پند نیستم چند کنی نصیحتم   بستهٔ بند زلف را نیست گشایشی ز پند
گوش به پند ناصحان کی کند آنکه باشدش   در غم عشق، جان اسیر در خم زلف، دل به بند

---

[۲۸۱] چرخ A : _ S : ماه Ü
[۲۸۲] غافل S,Ü : باطل A
[۲۸۳] با دل A : عاقل S,Ü

(۱۱۸)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

A 62ª S 38ª Ü 95ª AA 679ª

سرمســـــت گلعــــذارم دوش از درم درآمـــــد — چون غنچه در تبسّم چون لاله خوش برآمد[۲۷٦]

از هــر چــه در خیــالم مــی گشــت خــوبتر بــود — وز هر چـه دیـده بـودم در دیـده خوشـتر آمـد

از عکــس روی، گــویی بــر بــرگ گــل خرامیــد — وز رنگ و بوی، گیسو بر سنبل تـر آمـد

از نــور خیــره گشــتم آن دم کــه روی بنمــود — وز خویشتن برفتم آن لحظه کو درآمـد

آیین دلنوازان[۲۷۷] گر چــه نــه عــادتش بــود[۲۷۸] — از بهر عشقبازی یا رب چه درخـور آمـد

از آفتاب رویــش و پــیچ و تــاب مــویش — شبهای غصّه بگذشت ایّـام غـم سـرآمد

ای جان چـرا غمینــی؟ چــون رخ نمــود جانــان — وی دل چرا حزینی؟ اکنون که دلبر آمد

گویی بدین خرابـه ناگـه گـذارش افتـاد — یا ناله های زارم زین سـوش رهبـر آمـد

عبدالمجیــد حیــران از بخــت و طــالع خــود — کاین اتّفـاق چـون بـود ویـن کـار چـون برآمـد

(۱۱۹)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 68ᵇ S 46ᵇ Ü 97ª

بـــاد بگذشـــت و بـــوی جـــان آمـــد — یـــا رب از کـــوی دلســـتان آمـــد

گـــر نـــه در ســـنبلش صـــبا پیچیـــد — از چـــــه رو راحــــت روان آمـــــد

گر نـه در[۲۷۹] نرگسـش نسـیم گذشـت — از چـــه بیمـــار و نـــاتوان آمـــد

گــل برآمــد ز شــرم ســرخ و بریخــت — گلـــرخم چـــون بـــه گلســـتان آمـــد

عقـــس رویـــش فتـــاد بـــر گلـــزار — بلبـــل آن دیـــد در فغـــان آمـــد

جـــــانم از مهـــــر او ز دل ببریـــــد — دلـــم از شـــوق او بـــه جـــان آمـــد

آب حیـــــوانم از خیـــــال لــــبش — هـــر دم از شـــوق در دهـــان آمـــد

جـــــان عبدالمجیـــــد پنـــــداری — بهـــر مهـــرش بـــدین جهـــان آمـــد

خـــاک پـــایش مگـــر شـــود روزی — زآن دریـــن تیـــره خاکـــدان آمـــد

(۱۲۰)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

A 112ª S 4ᵇ Ü 92ª

بیــدار شــو ای دل کــه دلیــل ســحر آمــد — دریــاب کــه هنگــام غنــودن بــه ســر آمــد

زلــف و رخ چــون عنبــر و کــافور[۲۸۰] چــه بــویی — کــز عنبــر تــر شوســهٔ کــافور بــر آمــد

---

[۲۷۶] نسخهٔ AA تنها ۴ بیت (نخست، دوم، پنجم و نهم) دارد

[۲۷۷] دلنوازان A : دلنوازی AA،Ü،S

[۲۷۸] گر چه نه عادتش بود A ،Ü ،S: گر چه نداشت هرگز AA

[۲۷۹] در A : بر Ü،S

[۲۸۰] کافور Ü،S : کار A

گاهی ز بهر دیدن او جمله دیده گشت   گاهی ز بهر مقدم او خاک پای شد
روشن ز گل، جهان و ز هجران گلعذار   عبدالمجید تیره دل و خیره رای شد

(۱۱۶)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 85b S 69a Ü 100a
یا رب آن یار جفا پیشه وفا اندیشد   خستگان را چو کند یاد، ز ما اندیشد
سخت بد عهد و ستم پیشه و بی مهر و وفا ست   عجبم آید اگر او ز خدا اندیشد[۲۷۳]
اینچنین میل که او را ست به خون ریختنم   آن محال است که از روز جزا اندیشد
آن که بر روی خود آشفته چو زلف است مدام   از من و حالِ دل خسته کجا اندیشد
گر کند یاد من خسته به عمری[۲۷۴] چه شود   وقتها پادشه از حال گدا اندیشد
هر چه جانان کند از جور و جفا او داند   عاشق آن نیست که از چون و چرا اندیشد

(۱۱۷)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 110b S 3a Ü 91b
فصل فرخندهٔ بهار آمد   باد جانبخش مشکبار آمد
کوه و صحرا ز سبزه خرّم شد   باغ و بستان ز گل به بار آمد
از شکوفه هزار گونه درم   بر سر مهد گل نثار آمد
از ریاحین نو شکفته چمن   ز طراوت چو روی یار آمد
نالهٔ رعد و گریه های سحاب   آخر الا مر هم به کار آمد
بید چون سایه بر سمن افکند   موسم طرف جویبار آمد
باغ چون شد نگارخانهٔ چین   فرصت عیش با نگار آمد
خرّم آن دل که در میان چمن   سرو قدّیش در کنار آمد[۲۷۵]
فرخ آن کس که با گل اندامی   به تماشای لاله زار آمد
نیست عبدالمجید را سر باغ   گر چه چون خلد آشکار آمد
دیدن گل ز دل برون نبرد   غم که از هجر غمگسار آمد

---

[۲۷۳] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۲۷۴] به عمری A : زمانی S،Ü
[۲۷۵] در نسخهٔ S و Ü به جای این دو بیت تنها یک بیت بدین صورت آمده است:
باغ چون شد نگار خانهٔ چین   سرو قدّیش در کنار آمد

تا جان نداد صورت جـانبخش مـا ندیـد — تـا تَـرک سـر نکـرد سـزاوار مـا نشـد

چـون هـیچ دیـده طاقـت دیـدار مـا نداشـت — ز آن رو محل پرتو رخسـار مـا نشـد[۲۶۸]

عکسی ز مـا در آینـهٔ دل کـه دیـد کـو — جان و جهـان نـداد و خریـدار مـا نشـد

آن کیست در جهـان کـه ز صـوت و صـدای مـا — گفتـار مـا شـنید و گرفتـار مـا نشـد

شمع[۲۶۹] دلی ز پرتو ما روشـنی نیافـت — کـو هـم بـدان چـراغ طلبکـار مـا نشـد

جز ما به وصف ما که تواند زبان گشـود — کس در جهان چو محرم اسرار مـا نشـد

بلبل چگونـه وصـف گـل روی مـا کنـد — هرگـز چـو در حـوالی گلـزار مـا نشـد

عبدالمجید! تابشی از مهر مـا کـه دیـد — تـا او بسـان ذرّه هـوادار مـا نشـد

(۱۱۴)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

S 99a Ü 103a دلم ز آتش عشـق تـو سـر بـه سـر خـون شـد — ز چشـمهام روان چشـمه هـای جیحـون شـد

نیـاز و شـوق بـه دیـدار جـانفزای شـما — چگونه شـرح دهـم چـون ز شـرح بیـرون شـد

هر آنچه هست مرا از زمانـه مـی کاهـد — به غیر عشق تو کاو هر زمانم افزون شد

خیال دیدن روی تـو در خیـالم نیسـت — از انکه مردمک دیده غرقه در خون شـد

ز اشـتیاق، دلـم خـون شـد و بسـان سرشـک — ز دیـده رفـت و نـدانم کـه حـال او چـون شـد

اگر چه خون دل است این که می رود از چشـم — چو بر خیال رخـت مـی گذشـت گلگـون شـد

به دام عشـق تـو عبدالمجیـد تـا افتـاد — به هیچ گونـه نـدارد امیـد بیـرون شـد

(۱۱۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 108b S 103b Ü 103b آمد بهار و روی زمین دلگشـای[۲۷۰] شـد — وز بـوی خـوش نسـیم سـحر جـانفزای شـد

غنچـه چـو لعـل نـوش لبـان روحـبخش گشـت — سنبل چـو زلـف لالـه رخـان دلربـای شـد

گـل خنــده زن چـو شـاهد رعنـا نمـود روی — بلبل بسان چنگی نغمـه سـرای شـد[۲۷۱]

لاله میان کشـت و بنفشـه فـراز جـوی — هم خرّمی فـزای و هـم انـدوه زای شـد

گلهای رنـگ رنـگ بـرآرد ز یـک مقـام — گـوی بهـار عیسـی معجـز نمـای شـد

فرخنده طالعی کـه دریـن فصـل چـون نسـیم — از زلـف دلفریـب سـحر مشکسـای شـد[۲۷۲]

---

[۲۶۸] این بیت در نسخهٔ A و K نیست

[۲۶۹] شمع A،Ü،S : شمعین M

[۲۷۰] دلگشای A : لاله جای Ü،S

[۲۷۱] مصرع آخر این بیت در نسخهٔ S و Ü چنین است: در پایش از شکوفه درمها فدای شد

[۲۷۲] این بیت دب نسخهٔ A نیست

ای دل زمان کار به لهو و لعب گذشت   کارت ز دست نامد و دستت ز کار شد[٢٦٥]
عبدالمجید عمر گرامی به باد داد   الّا دمی که در طلب وصل یار شد

(١١١)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن
بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

A 104b S 88a Ü 102a
چون زلف تو کارم ز هوا زیر و زبر شد   احوال من از عشق تو بد بود و بتر شد
سیلاب سرشکم ز ره دیده روان گشت   سر تا قدمم غرقهٔ خوناب جگر شد
از بار فراقت تنم از پای در آمد   وز آتش سودای تو ام دود به سر شد
شب تا به سحر شمع[٢٦٦] صفت سوختم از شوق   وز گریه سرا پای من سوخته تر شد
هر چند که بی روی چو خورشید تو هر شام   سیّاره ام از دیده روان تا به سحر شد
از فکر رخت دیده پر از لعل و گهر گشت   وز ذکر لبت کام پر از شهد شکر شد

(١١٢)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

S 97a Ü 102b
دشت سبز و شکوفه خندان شد   باغ دلخواه و خانه زندان شد
باد، مشکین چو بوی دلبر گشت   باغ، خرّم چو کوی جانان شد
زلف سنبل به سان طرّهٔ دوست   از نسیم سحر پریشان شد
شمع لاله به سان عارض یار   بر لب چشمه ها فروزان شد
چون لب روحبخش جانانم   لب میگون غنچه خندان شد
هر کجا در جهان گل اندامی است   آشکارا چو گل به بستان شد
هر کجا سرو قامتی است چو سرو   بر لب جویها خرامان شد
گلشن از شاهدان حور سرشت   به خوشی چون ریاض رضوان شد
خرّم آن دل که با دلارامی   می تواند سوی گلستان شد
پیش عبدالمجید بی معشوق   در ریاض بهشت نتوان شد

(١١٣)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 32b S 7b Ü 92b M 96b K 333a
کو ذرّه ای که مظهر انوار ما نشد   کو دیده ای که طالب دیدار ما نشد
راهش به سر[٢٦٧] نرفت که در راه ما نرفت   از کار باز ماند که در کار ما نشد

---

[٢٦٥] این بیت در نسخهٔ A نیست
[٢٦٦] شمع Ü،S : دود A
[٢٦٧] راهش به سر M،Ü،S : ز آن پیشتر K،A

آن که خود شست فرو، نقش خود از دفتر هستی		در جهان گر نبرد هیچ کسش نام چه باشد
آن که خود ا ز سر اخلاص بود سوز و نیازش		گر بود در عقبش سرزنش عام چه باشد
چون مَی مهر به یک جرعه چنین کرد خرابم		غایت مستی این جام غم انجام چه باشد
از دل، آرام و ز تن تاب و توانم سپری شد		گر کند مرحمتی لطف دلارام چه باشد
آرزویم چو برون از حد و شوقم به کمال است		لطف عامش نظری گر کند انعام چه باشد

(۱۰۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 107b SA 310b چون زلف یار باز هوا مشکبار شد		روی زمین بنفشه خط و گلعذار شد
نرگس ز ذوق جام مَی لاله مست گشت		سنبل ز شوق عارض گل بی قرار شد
چون مهر گل به فرخی آید به گلستان		در پایش از شکوفه درمها نثار شد
از بس که باد بر گل و سنبل گذار کرد		جانبخش چون هوای سر زلف[٢٦٠] یار شد
در هر چمن به پای روان حور طلعتی		گویی مگر بهشت برین آشکار شد[٢٦١]
خرّم کسی که وقت گل و فضل نوبهار		با سرو قامتی به لب جویبار شد
خوش خاطری که گاه سحر موسم ربیع		با یار گلعذاری سوی لاله زار شد
شادان دلی که در طلب دلنواز رفت		فرّخ سری که در قدم غمگسار شد
عبدالمجید هر که مجال وصال یافت		مستغنی از تفرّج باغ و بهار شد

(۱۱۰)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 112b S 5b Ü 92a کاری ز من نیامد و هنگام کار شد		وز عمر آنچه بود مرا اختیار شد
از حسرت و دریغ و ندامت چه حاصل است		اکنون که در هوا و هوس روزگار[٢٦٢] شد
ذوق طرب نماند چو باب[٢٦٣] شباب رفت		بازار گل شکست چو فصل بهار شد
ای بس جوان که از غم ایّام پیر گشت		ای بس عزیز کز ستم دهر خوار شد
جامی به کام خویش نگویی که در کشید		که اندر عقب نه خستهٔ رنج خمار شد
رخ در رخ نگار که آورد یک نفس		که آشفته سر نه چون[٢٦٤] خم زلف نگار شد

---

۲۶۰ زلف A : کوی SA
۲۶۱ این بیت در نسخهٔ A نیست
۲۶۲ روزگار S,Ü : رستگار A
۲۶۳ باب A : روز S,Ü
۲۶۴ نه چون S,Ü : به خون A

تـاب مهـری کـه روز عیشـم از اوسـت   رنـــگ رخســـار یـــار مـــن باشـــد[۲۵۷]
شـــب و روزی کـــه عمـــرم افزایـــد   زلـــف و روی نگـــار مـــن باشـــد
بـــی گـــل روی او ز خـــون جگـــر   بســـترم لالـــه زار مـــن باشـــد
بـــی دهـــان چـــو چشـــمهٔ نوشـــش   چشـــمها چشـــمه ســـار مـــن باشـــد
آن کـــه بـــر آتشـــم زنـــد آبـــی   دیـــدهٔ اشـــکبار مـــن باشـــد
و آن کـــه دلجـــویی ام کنـــد هـــر دم   محنـــت بـــی شـــمار مـــن باشـــد

(۱۰۶)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 90b S 75b Ü 100b کـس در جهـان بـه خـوبی همتـای او نباشـد   ســـروی بـــه اعتـــدالِ بـــالای او نباشـــد
نرگس به لطـف چشـم بیمـار او نرویـد   لاله به حسن روی زیبـای او نباشـد[۲۵۸]
آن دل مبـــاد خـــرّم کـــز درد او بنالـــد   و آن سر مبـاد کـو را سـودای او نباشـد
در عرصـهٔ درونـم جـز مهـر او نگنجـد   در خلوت ضـمیرم جـز جـای او نباشـد
از جـان و دل سرشـتند سـر تـا قـدم تـنش را   کز آب و گل وجودی همتـای او نباشـد
گفتم که جان فشانم در پـای او ولـیکن   یـــارای جـــان فشـــانی در پـــای او نباشـــد
عبدالمجید بی او کاری چـو از تـو نایـد   از سعی تو چه حاصـل چـون[۲۵۹] رای او نباشـد

(۱۰۷)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

S 76a Ü 101a گلبرگ نو شکفته چـون روی او نباشـد   برگ بنفشـهٔ تـر چـون مـوی او نباشـد
چشـم و دل شکسـته در روی او نیفتـد   پروای جان خسته جـز سـوی او نباشـد
درمـان درد عاشـق جـز یـاد او نشـاید   پایـان راه طالـب جـز کـوی او نباشـد
آبی که جان فزاید از خاک کـویش آیـد   بادی که روح بخشد بی بـوی او نباشـد
سرو ریـاض جنّـت جـز قـامتش نیـابی   خورشید عالم جـان جـز روی او نباشـد
عبدالمجید رویـش چـون سـوی کعبـه گـردد؟   آن را کـه قبلـهٔ جـان ابـروی او نباشـد

(۱۰۸)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
بحر رمل مثمّن سالم

A 97a یـا رب احـوال مـن از آخـر و انجـام چـه باشـد   حاصل کار من از گردش ایّام چـه باشـد
منزل عیش و طرب نیست جهان ایـن دو سـه روزی   کـام اگـر نیسـت بـه ناکـام بسـازیم چـه باشـد

---

[۲۵۷] مصراع دوّم بیت قبل و مصراع اوّل این بیت از نسخهٔ A افتاده است.
[۲۵۸] این بیت در نسخی S و Ü نیست
[۲۵۹] چون A : تا Ü،S

(١٠٣)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 105b نشان چه پرسم از آن کس که بی نشـان باشـد ... کجا طلب کنمش چون میان جان باشد

ز درد و محنت هجران از آن نمـی نـالم ... که دوست در نظـرم دایمـا عیـان باشـد

همیشه حسن تـو ام در برابـر اسـت ای دوسـت ... اگر چه روی تو از دیـده ام نهـان باشـد

همیشه جان و دل من مـلازم در تسـت ... به صورت ار چه بسی راه در میان باشـد

همیشــه بـا تـو سـخن گـویم و سـخن شـنوم ... نــه گـوش[٢٥٥] منهـی و نـه راه ترجمـان باشد

چو اتّصال حقیقی است با تو جـان مـرا ... چه احتیاج بـه منهـی و ترجمـان باشـد

بــدان امیــد کــه ســازم نثـار مقــدم او ... روان ز دیــدهٔ مــن جــوهر روان باشــد

ز اتّحــاد کــه بــا تســت و اتّفــاق مــرا ... بدان مراد که خـواهی مـرادم آن باشـد

چــو عشــق در دل عبدالمجیــد از ازل اســت ... همیشه تا ابدش عشـق همچنـان باشـد

(١٠۴)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 48b M 127a خوشا آن سر که در جـانش غـم جانـان نهـان باشـد ... به ذکر دوست پیوسته دلش رطب اللسـان باشـد

به وقت جست و جوی او ز سر تا پـا قـدم گـردد ... به گاه گفت و گـوی او ز پـا تـا سـر زبـان باشد

بـه جانـان جـان نپیونـدد اگـر در بنـد دل مانـد ... ز دلبـر دل نیاسـاید گـرش پـروای جـان باشـد

در آن سـاعت کـه جانـانم نقـاب از رخ برانـدازد ... نه از جانم بـود فکـری نـه یـادم از جهـان باشـد

منم جانی چه خوش باشد گر آنش در نظـر آیـد ... منم عمری زهی دولت اگـر مـیلش بـران باشـد

شوم خاک رهش نی نـی کجـا آن منزلـت دارم ... روان در پــایش افشــانم اگــر یــارای آن باشــد

ز تو عبدالمجیـد آن دم چـه دانـی تـا چهـا آیـد ... کرا عقل آن نفس باشد کرا هوش آن زمان باشـد

(١٠۵)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 75a S 55b Ü 98a عاشـــقی تـــا شـــعار مـــن باشـــد ... زهـد[٢٥٦] و تقـوی نـه کـار مـن باشـد

نفســی کــآن بــه ذکـر دوسـت رود ... حاصـــل روزگـــار مـــن باشـــد

مهـــر او دســـتگیر مـــن گـــردد ... غـــم او غمســـار مـــن باشـــد

در شــگفتم کــه چــون قــرار غمــش ... در دل بـــی قـــرار مـــن باشـــد

اشـک از آن رو کـه عکـس دوسـت در اوسـت ... دایمـــا در کنـــار مـــن باشـــد

---

[٢٥٥] در متن: کوسس

[٢٥٦] زهد A،Ü : ز بد S

داری دلم در آتش و سوزم ز بـیم آنـک   دودی به دامنت مگر[249] ای دلربـا رسـد
خاک رهت به مـردم دیـده نمـی رسـد   کـی دولـت وصـال بـه امثـال مـا رسـد
جـانم بـر آتـش است و پریشـان بسـان زلـف   تا دسـت دل بـه دامـن وصـلت چـرا رسـد[250]
عبدالمجیـد کسـب سـعادت بـه سـعی نیسـت   این کار دولت است کنون تا که را رسـد

(۱۰۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 64b S 41b Ü 96b
دست امـل بـه دامـن یـارم نمـی رسـد   پای طلب بـه کـوی نگـارم نمـی رسـد
چـون بیـنمش معاینـه کـز بهـر دیـده هـا   گـردی از آن خجسـته دیـارم نمـی رسـد[251]
پای از میان بحر غمش کی نهـم بـرون   چون دست فکر سوی کنارم نمی رسـد
از نالـه ام چـه حاصـل و از زاری ام چـه سـود   چون پیش دوست نالۀ زارم نمـی رسـد
از گلشن[252] نشـاط رسـد زخـم خارهـا   وز جام وصـل غیـر خمـارم نمـی رسـد
دردا بـه غـور کـار مـن خسـتۀ خـراب   آن کس که اوست چارۀ کارم نمی رسد
عبدالمجیــد! غیـر خرابـی و خسـتگی   کس را از چشم و غمزۀ یارم نمی رسـد

(۱۰۲)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 109b S 104b Ü 104b
بـاغ و بسـتان بهـار خـوش باشـد   بـا شـکوفه نثـار خـوش باشـد
چـون ریـاحین دمیـد و گـل خندیـد   گلشـن و لالـه زار خـوش باشـد
صـبحدم چـون نسـیم گردیـدن   گـرد سـرو و چنـار خـوش باشـد
سـنبل و گـل چـو چهـره نمودنـد   سـبزه و شاخسـار خـوش باشـد
نی غلط می کنم چـو سـنبل[253] و گـل   زلـف و روی نگـار[254] خـوش باشـد
آرزوی کنـارِ جـوی مکـن   کـآرزو در کنـار خـوش باشـد
بـر نشسـته بـه زیـر سـایۀ سـرو   بـا بُـت گلعـذار خـوش باشـد
دسـت در دسـت سـرو سـیم انـدام   طـرف جویبـار خـوش باشـد
روی در روی گـل نخـواهم کـرد   روی در روی یـار خـوش باشـد
نـزد عبدالمجیـد بـا معشـوق   دی چـو فصـل بهـار خـوش باشـد

---

[249] به دامنت مگر K،S،Ü،A، SA،AA : از او به دامنت SC

[250] این بیت در نسخۀ SA و AA نیست

[251] این بیت در نسخۀ S و Ü نیست

[252] گلشن A : گلبن Ü،S

[253] سبزه A : سنبل Ü،S

[254] زلف و روی نگار A : بوی زلف نگار Ü،S

(۹۸)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 78a S 58a Ü 98b

هر که با دوست آشنای کرد   از دل و کام دل رهایی[۲۴۴] کرد

هر که را سرّ عشق روی نمود   ترک ناموس و خود نمایی کرد

هر که او روی سوی یار آورد   پشت بر تقوی ریایی کرد

یک جهت شو دلا که نتوانی   عشقبازی و پارسایی کرد

دلنوازی نکرد و دلداری   آنکه او پیشه دلربایی کرد

تا بود جان وفاش می ورزم   گر چه صد گونه بی وفایی کرد

شد ز عبدالمجید بیگانه   دل چو با دوست آشنایی کرد

(۹۹)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 86a S 69b Ü 100a

دلی که راه[۲۴۵] سر کوی دلربا[۲۴۶] گیرد   نصیحت من و تو دامنش کجا گیرد

هر آن کسی که برفت از پی مَی و معشوق   عنان او عجب ار پند پارسا گیرد

گر اختیار بود دشمن دل و جان را   کسی میان دل و جان خود چرا گیرد

نسیم صبح! به جانان بگو نپنداری   که دل به جور و جفا ترک دلربا گیرد

چو شمعم آتش عشقت ز سر به در نرود   گر آب دیده ام از فرق تا به پا گیرد

چو خاک راه تو گردم گرم کنی نظری   ز مهر روی تو هر ذرّه ام[۲۴۷] هوا گیرد

اگر چه با همه مهر و وفا که می ورزم   همیشه طبع تو با من ره جفا گیرد[۲۴۸]

هزار شکر که گر صد هزار صید بود   کمند زلف تو عبدالمجید را گیرد

(۱۰۰)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 37b S 12b Ü 93a SA 309b K 334a AA 679a SA 36b

جانا اگر نه لطف تو فریاد ما رسد   پیدا بود که کوشش ما تا کجا رسد

حالم برت که عرضه کند، چون به درگهت   نه قاصد شمال نه پیک صبا رسد

کویت نه منزلی که به پای هوس روند   زلفت نه حلقه ای که به دست هوا رسد

---

[۲۴۴] رهای A : جدای Ü،S

[۲۴۵] راه A : پای Ü،S

[۲۴۶] دلربا Ü،S : دلبران A

[۲۴۷] ذرّه ام Ü،S : ذرّه A

[۲۴۸] این بیت در نسخهٔ S نیست،Ü

(۹۶)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 80a S 61a Ü 99b

کراست زَهره که پیغام من بـه یـار بـرد　　مگـر نسـیم سـلامی بـدان دیـار بـرد
ز دسـت رفـتم و از پـا درآمـدم کـس نیسـت　　که از غمم خبـری سـوی غمگسـار بـرد
نسـیم زلـف بـدین جـان ناشـکیب آرد　　سلام جان[۲۳۹] سوی آن زلف بی قرار برد
برای منـزلش از چهـره ام بسـاط کشـد　　ز بهـر مقـدمش از دیـده ام نثـار بـرد
چو اشتیاق و نیاز از شمار بیـرون اسـت　　سلام و بنـدگی ام نیـز بـی شـمار بـرد
نسـیم صـبح! بگـویش کـه آن شکسـتۀ هجـر　　به جست و جوی تو تا چند روزگار بـرد
کـی از سـعادت وصـل تـو بـر توانـد خـورد　　چو عمر خویشتن اندر طلب به کار بـرد
میان خـون جگـر غرقـه مـی شـود چـه شـود　　گرش عنایت و لطـف تـو بـا کنـار بـرد
علاج درد تو عبدالمجیـد دشـوار اسـت　　دوای و چـارۀ آن لطــف کردگــار بــرد

(۹۷)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

A 79a S 60a Ü 98b

آن روز کــه آن سـرو سـهی وعـده وفـا کـرد　　از مرحمـت و لطـف چـه گـویم کـه چهـا کـرد
از روی کرم سایه بر احوال من انـداخت　　وین کار نه از بهر من از بهـر خـدا کـرد
یـا رب کـه دل نـازک دلـدار بـر آن داشـت　　یا خود چـه دعـا حاجـت ایـن خسـته روا کـرد
چـون ذرّه چـو شـیدا شـدم از تـاب هـوایش　　از مهر نظر سوی من بی سـر و پـا کـرد
من واله و حیران که مگر خـواب و خیـال اسـت　　کان یار ستم پیشۀ من ترک جفـا کـرد
خود سرو خرامـان[۲۴۰] مـن آن لحظـه کـه بنشسـت[۲۴۱]　　برخاست مرا خسته و بد حال رهـا کـرد
بگذاشـت جگـر تشـنه ام آن چشـمۀ حیـوان　　بگذشت و مرا غرقۀ طوفان بـلا کـرد[۲۴۲]
هـر چنـد چـو آمـد ز مـن آرام و خـرد رفـت　　چون گشت جدا از همه کامیم جدا کرد
این مرحمت و مهـر فـزون از حـد مـن بـود[۲۴۳]　　وین لطف و عنایت نه به اندازۀ مـا کـرد

---

[۲۳۹] جان A : دل Ü،S

[۲۴۰] خرامان Ü،S : گرامان A

[۲۴۱] بنشست Ü،S : برخاست A

[۲۴۲] مصراع دوّم بیت قبل و مصراع اوّل این بیت از نسخۀ A افتاده است.

[۲۴۳] = S : من Ü،A

(۹۳)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن

بحر مضارع مثمّن اخرب

[A 92b, S 79a, Ü 101a] رویی بدین طراوت دور قمر ندارد   قدّی بدین لطافت نوع بشر ندارد
ای جان و دل خدا را از رخ نقاب مگشای   کز نازکی جمالت تاب نظر ندارد
دل با تو چون بپیوست از جان برید پیوند   جان تا ز تو خبر یافت از خود خبر ندارد
از لعل باده رنگت مست از الست گشتم   زآن پند نیک خواهان در من اثر ندارد
افتاده ام ندارم غیر از تو دستگیری   دردا اگر ز خاکم لطف تو بر ندارد
گر جان رود درین سر روی از طلب نتابم   جویای وصل جانان خوف از خطر ندارد
عبدالمجید هرگز زین کوی برنگردد   چون در جهان جز این در جایی دگر ندارد

(۹۴)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

[A 68b, S 47a, Ü 97b] دمی به وقت خودم روزگار نگذارد   زمانه بی سببی هر زمانم آزارد
چنان به کنج خمولم نشاند گردش چرخ   که غیر حادثه یادم کسی نمی آرد
چنان شکست ستیز[۲۳۶] ستاره ام که سپهر   به چشم مهر نظر کردنم نمی یارد
اگر چه دور[۲۳۷] سپهر و ستاره خوارم کرد   جفا و جور جهانم شکسته[۲۳۸] می دارد
چه صورت است که از خاک، فتنه می روید   چه حالت است کز افلاک، غصّه می بارد
به جز رضا به قضا نیست چاره ای چو خطاست   هر آن دلیل که عقلم صواب پندارد
اسیر حادثه عبدالمجید تنها نیست   که روزگار کسی را معاف نگذارد

(۹۵)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

[S 93b, Ü 102b] گر باد صبا بوی تو بر خاک من آرد   ز آن بوی روانبخش روانم به تن آرد
بخشد تن بی تاب مرا تازه حیاتی   گر نوش لبت یاد من ممتحن آرد
با مردهٔ صد ساله اگر در سخن آیی   لطف دم جانبخش تواش در سخن آرد
جان در تن گلهای ریاحین دمد آن باد   کو وقت سحر بوی تو سوی چمن آرد
از رشک کند خون، جگرِ نافه نسیمی   کز خاک درت گرد به ملک ختن آرد
چون ذرّه سهیل یمنی شیفته گردد   گر مهر رخت روی به سوی یمن آرد
جانا نظری کن که فلک بی رخ خوبت   چندان که غمش دست دهد سوی من آرد

---

[۲۳۶] ستیزه Ü.S : تیر A

[۲۳۷] دور A : جور Ü.S

[۲۳۸] شکسته A : عزیز Ü.S

بر خاک ز شوق تا کی افتم   چون سایه به پای سرو آزاد
از دوست مرا شکایتی نیست   بر من ز دل است و دیده بیداد
صیدی که به دام خود در افتد   ناله چه کند ز دست صیاد
حال من دل شکسته با دوست   از روز نخست مشکل افتاد
بس سوز که از دلم برانگیخت   بس خون که ز دیده هام بگشاد
هرگز نرود دمی ز یادم   هرگز نکند دمی ز من یاد
بنیاد صلاح و زهد برکند   هر جا که فکند عشق بنیاد
بس سر که هوس به خاکش افکند[۲۳۱]   بس جان که هوا به باد برداد

(۹۱)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

S 90b Ü 102a
شب فراق شبی نیست کان سحر دارد   مگر نقاب نگارم ز روی بردارد
همیشه عاشق مهجور تیره روز بود   اگر هزار مه و مهر در نظر دارد
چه حالت است که هر کس به جان همی جوید   بلای عشق اگر چه به جان خطر دارد
چه صورت است که عاشق به سر همی پوید   به گرد آن سر کویی که بیم سر دارد
ز ذوق عشق ندارد خبر گرانجانی   که گشت عاشق و از خویشتن خبر دارد
چگونه درد دل و عشق را اثر نبود   که در مزاج جماد و نبات اثر دارد
بسوخت باطن عبدالمجید از آتش عشق   از آن چه سود که ظاهر به اشک تر دارد

(۹۲)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 48b S 37a Ü 95a
تاب آن روی مرا واله و حیران دارد   پیچ آن موی مرا[۲۳۲] بی سر و سامان دارد
کارم آن زلف شکن بر شکنش بر شکند   حالم آن طرّهٔ آشفته پریشان دارد
چارهٔ این دل بیچاره[۲۳۳] نمی دانم چیست   دردش آن نیست که امّید به درمان دارد
محنتی نیست محبّت که به انجام رسد   غصه ای نیست غم عشق که پایان دارد
کی به احوال من آن جان و جهان پردازد   چون به هر گوشه ازین جنس فراوان دارد
گر چه خون جگر آن مردم چشمم ریزد   گر چه آن جان و دلم قصد دل و جان دارد
فرّخ[۲۳۴] آن دل که تقرّب به دلارام کند   خرّم آن جان که هوای در[۲۳۵] جانان دارد

---

[۲۳۱] افکند A : انداخت S،Ü
[۲۳۲] مرا A : چنن S،Ü
[۲۳۳] بیچاره A : آشفته S،Ü
[۲۳۴] فرخ A : خرّم S،Ü
[۲۳۵] هوای در A : توجّه سوی S،Ü

چندین هزار دیـده حیـران آن جمالنـد   هر دیده نقش دیگر بیند ز عکس رویت
عبدالمجیـد عکسـی ز آن روی درنیابـد   تا دیده اش نگردد روشن ز خاک کویت

(۸۸)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 55b S 22a Ü 94a
هوای دوست برافروخـت آتشـم ز نهـاد   خیال بین کـه مـرا بـاز در خیـال افتـاد
نه قدرتی که گشـایم بـه روی او دیـده   نه طاقتی کـه بـر آرم ز شـوق او فریـاد
ز یاد خود به فراغت به ذکـر او مشـغول   بـه دام عشـق اسـیر و ز بنـد خـویش[228] آزاد
بیا که تا در وصل تو بسته شـد بـر مـن   فـراق چشـمهٔ خـونم ز چشـمها بگشـاد
کدام جور که با مـن مـدار چـرخ نکـرد   چه غم که بهر من از مـا در زمانـه نـزاد
مرادم از همه عـالم تـویی و ایـن عجیـب اسـت   که وصل تـو نتـوان یافـت جـز بـه تـرک مـراد
به گفت و گوی تو چون روز می بـریم بـه شـب   به جست و جوی تو چون عمر مـی رود بـر بـاد
اگر چه هر نفسـت یـاد مـی کـنم جانـا   ز یاد من چه گشاید گرم[229] نیاری یـاد
ز جـور عشـق تـو عبدالمجیـد گشـت چنانـک   ز جام درد شود سرخوش و ز غم دلشاد

(۸۹)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 39b S 15b Ü 93b K 334b T 262a
اگر ز کوی تو بویی بـه مـن رسـاند بـاد   بـه مـژده جـان و جهـان را بـه بـاد خـواهم داد
اگر چه گرد برانگیختـی ز هسـتی مـن   غباری از من خاکی به دامنت مرساد[230]
چـو در بـه روی مـن ای نـور دیـده در بسـتی   دگـر جهـان در شـادی بـه روی مـن نگشـاد
خیال لعل توام دیده می کند پـر خـون   هوای زلف توام عمـر مـی دهـد بـر بـاد
نه در برابر چشـمی نـه غایـب از نظـرم   نه یاد می کنی از من نه می روی از یاد
به جای طعنه اگر تیغ می زنـد دشـمن   ز دوست دست نـداریم هـر چـه بادابـاد
ز دست عشق تو عبدالمجید جان نبـرد   که جان ز محنت شیرین کجا برد فرهاد

(۹۰)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 79b S 60b Ü 98b
از دسـت خـودم اسـیرِ بیـداد   فریـاد ز دسـت خـویش فریـاد
عمـر از پـی روی گلعـذاران   تـا چنـد دهـم چـو زلـف بـر بـاد

---

[228] خویش A : غم Ü،S
[229] گرم A : اگر Ü،S
[230] این بیت و بیت آینده در نسخهٔ T نیست

چو ره سوی تو می آرم به بـوی زلـف جـان بخشـت　　حجاب دیده می گردد فروغ روی تابانت
چرا عبدالمجید آخر بدین سان اشک مـی بـاری　　چو سوز سـینه ننشـیند بـه آب چشـم گریانـت

(۸۵)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 50b　ای در دل و دل در آرزویـــت　　در جـانی و جـان بـه جسـت و جویـت
چشـــم مــــن تیــــره روز بگشــــای　　باشـــد کـــه ره آورم بـــه ســـویت
بیــــرون ز زبــــان، زبــــان دیگـــر　　خـــواهم ز بـــرای گفـــت و گویـــت
جـــانبخش دم مســـیح از آن شـــد　　کـــز بـــاد گرفتـــه بـــود بویـــت
ز آن عمـــر فزاســـت آب حیـــوان　　کـــو دارد اثـــر ز خـــاک کویـــت
تـــو برتـــر از آرزوی خلقـــی　　سرگشـــته شـــدم در آرزویـــت
نادیـــده رخ تـــو، نقـــش دیگـــر　　در هـــر ســـری از خیـــال رویـــت

(۸۶)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 76a S 56a Ü 83a　ای قبلـــهٔ جـــان خســـته، کویـــت　　وی میـــل دل شکســـته، ســـویت
ای دیـــدهٔ هـــر امیـــدواری　　روشـــن ز جهانیـــان بـــه رویـــت
نـــه در هوســـم بـــه جـــز هوایـــت　　نـــه آرزویـــم جـــز آرزویـــت
بیـــنم ز مَـــه دو هفتـــه چهـــرت　　بـــویم ز گـــل شـــکفته بویـــت
سرگشته چون[۲۲۶] مهر بـی سـر و پـای　　چـــون ذرّه کـــنم هـــوای کویـــت
از شـــوق ز ســـر کـــنم قـــدم را　　تـــا پـــای نهـــم بـــه جســـت و جویـــت
از ذوق زبـــــان دل گشـــــایم　　چـــون روی نهـــم[۲۲۷] بـــه گفـــت و گویـــت

(۸۷)

مفعولُ فاعلاتُن مفعولُ فاعلاتُن
بحر مضارع مثمّن اخرب

A 49a　روی تو خود نشاید دیدن ز نـور رویـت　　بگشـا نقـاب تـا مـن میـرم در آرزویـت
در جسـتن تـو خلقـی در هـر طـرف شـتابان　　تا خود که را نماید اقبال ره بـه سـویت
چـون دادنـی اسـت جـانم بـاری بـر آسـتانت　　چون رفتنی است عمرم باری به جست و جویـت
ذکرت چو بر زبانم آید ز شوق خـواهم　　هر مـوی خـود زبـانی گویـا بـه گفـت و گویـت
از مـرگ عاشـقان را اندیشـه ای نباشـد　　در پایت ار بمیرد زنـده شـود بـه بویـت

---

[۲۲۶] چون A : ز Ü.S
[۲۲۷] نهم A : کنم Ü.S

(۸۲)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 114[b] S 107[a] Ü 90[b]

ز آن غمیــــنم کـــه غمگســـارم رفـــت رفـــت از جـــان و دل قـــرارم رفـــت
از همـــــه عــــالم اختیـــــارم بـــــود چـــون شـــد از دســـت اختیـــارم رفـــت
غرقـــه ز آن در میـــان خـــون دلـــم کـــــان دلارام از کنـــــــارم رفـــــت
بــــی گــــل روی و ســــرو قامـــت او ذوق گلـــــــزار و جویبـــــارم رفـــــت
اشــک ریــزم چــو لالــه بــر رخســار کــان ســمن بــوی گلعــذارم رفــت
صــبر از آن زلــف بــی قــرارم شــد خــواب از آن چشــم پــر خمــارم رفــت
نظـــر مرحمـــت ندیـــده ز دوســـت رنــــدگانی در انتظــــارم رفــــت

(۸۳)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

S 99[b] Ü 88[b]

گر التفـات نمایـد بـه حـال مـا کرمـت روان کنم دل و جان را نثـار در قـدمت
نه همدمی است مـرا در جهـان بـه جـز یادت نه محرمی است مـرا در جهـان بـه غیـر غمـت
بنــهٔ قــدم کــه ز چهــره بســاط انــدازم نمای روی که تا جان به رونمـا دهمـت
به سر اگر چه بگردانـی ام، سـرم باشـد همیشه بر خط فرمان نهاده چون قلمت
اگـر چـه بـی گـنهم هـر زمـان بـه جـان آری به جان تو که نگویم شـکایت از سـتمت
امیـدواری هـرکس بـه کوششـی باشـد امید بنه به لطف و عنایـت و[۲۲۳] کرمـت
از آن سبب که الم از تو می رسـد مـا را خوش است خاطر عبدالمجیـد از المـت

(۸۴)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

A 63[b] S 39[b] Ü 82[b]

نه دستم می رسد جانـا بـه زلـف عنبـر افشـانت نـه از دل دسـت مـی دارد سـر زلـف پریشـانت
نه بختم می کند سعیی کـه گـردم خـاک درگاهـت نه دولت می دهد[۲۲٤] یاری که بوسم سُمّ یکرانت
نشـینم بـر ره بـادی کـه از کـوی تـو مـی آیـد مگر چون سر مه در چشمم کشـد گـردی ز میـدانت
گهی چون سایه بی جانم ز شـوق[۲۲۵] روی چـون مهـرت گهی چون گوی، سرگشته از آن زلـف چـو چوگانـت
گرم از دست محنتهـا بـه سـر هـر دم بگردانـی نگردد چـون قلـم هرگـز سـرم از خـط فرمانـت
اگر چون زلف بگذاری کـه سـر در پایـت انـدازم چو گیسو جـان برافشـانم بـر آن سـرو خرامانـت

---

[۲۲۳] در متن: از

[۲۲۴] می دهد A : می کند Ü،S

[۲۲۵] شوق S : گرد Ü،A

چون ز یک آب و هواییم چه گلبرگ و چه خار   چون ز یک اصل سرشتیم چه زیبا و چه زشت
اختیاری چو نداریم چه تدبیر کنیم   گر چه بی هیچ شکی آن درود مرد که کشت

(۸۰)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 39b S 14b Ü 80a
گرچه جانبازی است خواهم طرّهٔ جانان گرفت   جان به مهرش دادن و مهرش میان جان گرفت
از سر جان بگذرم باشد رسم بر[۲۱۸] کام دل   دامن مقصود نتواند کسی آسان گرفت
زلف مشکینش دلا زنهار نگذاری ز دست   رشتهٔ جان است چون از دست شد نتوان گرفت
جان به یاد نرگسش آیین هشیاران گذاشت   دل به بوی سنبلش ترک سر و سامان گرفت
خوش دلم کان سر و، سایه بر سرم خواهد فکند   چون من افتاده را با خاک ره یکسان گرفت
هر نفس سوز درونم شعله برتر می زند[۲۱۹]   گر چه سر تا پایم از خون جگر طوفان گرفت
دل ز شوقش خون شد و از دیده در پایش فتاد   دردش از طاقت چو افزون شد[۲۲۰] پیِ درمان گرفت
همّت عبدالمجید از غیر دامن درکشید   از جهان و جان گذشت و دامن جانان گرفت

(۸۱)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 114a S 106b Ü 90b
ای دریغا که روزگارم رفت   کار ناکرده وقت کارم رفت
طرب از خاطر خرابم شد[۲۲۱]   طاقت از قالب نزارم رفت
روی گلگون چو زغفرانم شد   میل بستان و لاله زارم رفت
زرد رویم چو باغ فصل خزان   ز آنکه از عمر نوبهارم رفت
طلب زلف دلفریبم شد   هوس چشم پر خمارم رفت
آن هواهای بی قیاس نماند   و آن تمنّای بی شمارم رفت
گرچه عبدالمجید می گوید   آرزوی جمال یارم رفت،
نکنی باور این سخن ز نهار[۲۲۲]   ز آن غمینم که غمگسارم رفت

[۲۱۸] بر A : در Ü،S
[۲۱۹] زند A :کشد Ü،S
[۲۲۰] از طاقت چو افزون شد A : افزون گشت از طاقت Ü،S
[۲۲۱] شد Ü،S : رفت A
[۲۲۲] زنهار A : بسیار Ü،S

گر چه بینم شاهدان سرو قد لاله روی | گلعذار خویش را از دست نتوانم گذاشت
اختیارش کردم و دادم به دستش اختیار | اختیار خویش را از دست نتوانم گذاشت

(۷۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 6[b] Ü 78[b] بیدار شو دلا که گه خواب و خور گذشت | ضایع مکن زمان که زمان بیشتر گذشت
آن موسم شباب چو فصل ربیع رفت | و آن روز خوش دلی چو نسیم سحر گذشت
دل در جهان مبند که ناز و نعیم او | گویی خیال بود که اندر نظر گذشت
در خواب و خور بسان بهایم نهاده سر | پایت به گل فرو شد و آبت ز سر گذشت
نفسی است سخت کاهل و عمری است بس دوان | دریاب اگر نه این دو نفس نیز درگذشت
عبدالمجید! دل نهد هیچ عاقلی | در منزلی که باید از آنجای درگذشت

(۷۸)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 100[a] Ü 89[a] چون شد از سبزه و گل عرصهٔ گلشن چو بهشت | خوش بود با مَی و معشوق شدن بر لب کشت
لـذّت فصل گل از وصل دلارام بود | ز آنکه از حور بود خرّمی باغ بهشت
هر که در موسم گل جام مَی آورد به دست | دامن تقوی و ناموس به ناکام بهشت
زاهدا ما ز ازل مست و خراب آمده ایم | نه سر صومعه داریم و نه سودای کنشت
بس کن از سرزنش و طعنه، یقین دان که همه | پیرو حکم الستیم؛ چه زیبا و چه زشت
گر بدانی که بد و نیک ز تقدیر خداست | عیب رندان مکن ای زاهد پاکیزه سرشت
رو بخوان «لا تزر وازره» فارغ باش | که گناه دگری بر تو نخواهند نوشت
سعی اگر می کنی از بهر صلاح خود کن | چون یقین است که هرکس درود آنچه بکشت
مسکنِ عجب و تکبّر مکن از بهر خدا | آن سری را که همی خاک شود بر سر خشت

(۷۹)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 102[a] شمع لاله چو بر انگیخت صبا بر لب گشت | شاهد حور لقا جو که جهان شد چو بهشت
تا بود جان نرود لذّت عشق از جانم | دست قدرت چو گِلم را به می مهر سرشت
کار دریاب دلا تکیه بر ایّام مکن | دامن کام که بگرفت که از دست نهشت
حاصل از سعی چه باشد چو نخواهد گشتن | آنچه بر ما ز ازل خامهٔ تقدیر نبشت
پیش از آن روز که کس طاعت و عصیان کردی | این چرا لایق مسجد شد و آن اهل کنشت

(۷۴)

مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن

بحر هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف

A 303b

جز اشک و رخ ای دوست مرا سیم و زری نیست	غیر از لب و چشم ز جهان خشک و تری نیست
حال من آشفته نگر تا که نگویی	از زلف پریشان من آشفته تری نیست
در راه تو خون خوردن عشاق ضروری است	آنجا که به جز خون جگر ما حضری نیست
در دیده قدم سازم و در راه تو پویم	هر چند که این ره قدمی بی خطری نیست
پیوسته به سر، گِرد سر کوی تو گردم	بر کوی تو ام گر چه امید گذری نیست
جز روی تو ام در نظر ای دوست نیاید	در روی تو ام گر چه مجال نظری نیست
احوال و خبر پرسَمَت از هر که شناسم	هر چند کز احوال تو، کس را خبری نیست
با درد دل و محنت جانکاه بسازیم	چون هیچ سری نیست که بی درد سری نیست
سرگشته شدم در طلب وصل تو بنمای	راهی که به غیر از تو مرا راهبری نیست

(۷۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 60b
M 84b
AA 679a

جانان به هیچ گونه غم جان ما نداشت	پروای کار بی سر و سامان ما نداشت[۲۱۷]
یکره گذر به کلبهٔ احزان ما نکرد	یک دم نظر به حال پریشان ما نداشت
گفتیم حال و چارهٔ احوال ما نبرد	کردیم ناله، گوش به افغان ما نداشت
سیلاب آب دیده چو بسیار دیده بود	اندیشه از سرشک چو باران ما نداشت
بیماری از معالجه، درد از دوا گذشت	زان کان طبیب میل به درمان ما نداشت
از اقتضای طالع ما گشت بی وفا	یا طبع نازکش سر پیمان ما نداشت
عبدالمجید دست ز گیتی به داشتیم	سودای دوست دست ز دامان ما نداشت

(۷۶)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

S 101b
Ü 89a

عشق یار خویش را از دست نتوانم گذاشت	کار و بار خویش را از دست نتوانم گذاشت
غیر عشقم نیست کاری مدّعی منعم مکن	ز آنکه کار خویش را از دست نتوانم گذاشت
چون شعارم دوستی باشد به قول دشمنان	من شعار خویش را از دست نتوانم گذاشت
گر چه روی اندر خزان دارد بهار زندگی	نوبهار خویش را از دست نتوانم گذاشت
رشتهٔ جان را کشیدن گر چه بیم جان بود	زلف یار خویش را از دست نتوانم گذاشت

---

[۲۱۷] نسخهٔ AA تنها این بیت دارد

شــدم ز روی ضــرورت بــه درد دل خرســند / چو قدرتی که ز تو داد دل ستانم نیست
بگو به دوست ز عبدالمجیـد، بـاد صـبا! / ترحّمی! کـه کسـی جـز تـو در جهـانم نیسـت

(۷۲)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

$A\ 51^{a}$ $S\ 9^{a}$ $Ü\ 79^{a}$ $O\ 500^{b}$

بــه جــز فکــر تــو ام آرام جــان نیســت / بــه جــز ذکــر تــو ام ورد زبــان نیســت
ندارم در جهـان غیـر از[214] تـو کـس را / به غیر از تو کسی خود در جهان نیست
کــه باشــد کــو کنــد وصــلت تمنّــا / چو کس غیر از تو پیـدا و نهـان نیسـت
نظــر کــردم بســی از هــر کنــاری / به جز عکس جمالت در میان[215] نیست
ظهــور مختلــف چندانکــه[216] دیــدم / بـه جـز امـواج بحـر بـی کـران نیسـت
صــور کــز مــوج بحــر آیــد پدیــدار / نباشـد بحـر، اگـر چـه غیـر آن نیسـت
جهــانی غرقــهٔ ایــن بحــر گشــتند / وز ایشان در جهان نـام و نشـان نیسـت
توانایــان بــه عجــز اقــرار کردنــد / چه گویم خود مرا تـاب و تـوان نیسـت
بــس ای عبدالمجیــد ایــن شــیوه گفــتن / مگـو سـرّی کـه آن بـر کـس عیـان نیسـت

(۷۳)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

$A\ 98^{b}$ $S\ 82^{b}$ $Ü\ 86^{a}$

هــر کــه را درد عشــق در جــان نیســت / بهــره از زنــدگیش چنــدان نیســت
راســتی درد عشــق خــوش دردی اســت / گــر چــه آن را عــلاج و درمــان نیســت
عشق خون خوردن اسـت و جـان دادن / ای دل اندیشـه کـن کـه آسـان نیسـت
چــون بــه پایــان بــرم نمــی دانــم / محنــت عشــق را کــه پایــان نیســت
کیســت از مهــر آفتــابْ رخــی / همچــو ســایه فتــاده لــرزان نیســت
کیســت آن کــو هــوای زلفــی داشــت / تــا چــو زلــف از هــوا پریشــان نیســت
کیســت آن کــز فریــب نــرگس مســت / نــاتوان و خــراب و گریــان نیســت
کــس نیــابی کــز آتــش عشــقش / ســوز در ســینه داغ بــر جــان نیســت
هــر ســری را بــه قــدر ســودایی اســت / کــس دل آســوده و تــن آســان نیســت
جــان عبدالمجیــد را بــاری / آرزویــی بــه غیــر جانــان نیســت

[214] غیر از Ü،A : غیر S
[215] میان A : جهان Ü،S
[216] چندانک A : صد رنگ Ü،S

(۶۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 89a S 73b Ü 75b

مشتاق یـار، طالـبِ بـاغ و بهـار نیسـت — مطلوب دل، مجرّدِ نقش و نگـار نیسـت

سرو روان و غنچهـۀ خنـدان میـان بـاغ —ماننـد یـار سـرو قـد گلعـذار نیسـت

آن را کـه شـوق قامـت و بـالای دلربـا سـت — سرو و گـل و بنفشـه و نـرگس بـه کـار نیسـت

سنبل به رنگ و بوی نه چـون زلـف دلبـر[212] اسـت — گلشن به لطف و حسن[213] رخِ غمگسار نیسـت

گلـزار نـو شـکفته سـحرگه چـه دلگشاسـت — لیکن به خرّمی چو شبستان یار نیسـت

آشفته از هـوای خـم زلـف دلبـر اسـت — آخر دلم ز باد چنـین بـی قـرار نیسـت

عبدالمجیـد عشـق مجـازی ز سـر بنـه — کاین حسن و لطف عاریتی پایدار نیست

(۷۰)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 43b Ü 83a

دل را ز مهر عارض جانان گزیـر نیسـت — جان را به جز هوای لبش دلپذیر نیست

گفـتم دگـر نظـر نکـنم در جمـال تـو — خود یک نظـر شکیبم از آن بـی نظیـر نیسـت

سر تـا قـدم بـه بنـد کمنـدش مقیّـدم — تنها دلم به حلقـۀ زلفـش اسـیر نیسـت

صـبحی نمـی دمـد کـه مـرا تـا بـه گـاه شـام — از مهـر در دل آتـش و در جـان نفیـر نیسـت

شامی نمی شود که مرا تا به گـاه صـبح — سیر ستاره بر رخ همچون زریـر نیسـت

در بحـر بـی کرانـه انـدوه غرقـه ام — وا حسـرتا کـه هـیچ کسـم دسـتگیر نیسـت

عبدالمجید بی رخـت ای دوسـت چـون خیـال — ز آن شد که جز خیال تو اش در ضـمیر نیسـت

(۷۱)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

S 100a Ü 88a

بیا که بی تو سر باغ و بوسـتانم نیسـت — هوای صحبت یـاران و دوسـتانم نیسـت

بیا که بـی لـب جـانبخش و چشـم خونخـوارت — خیال نرگس و سودای گلسـتانم نیسـت

بیا کـه بـی گـل رویـت ز سـوز سـینه چـو ابـر — همیشه پیشه به جز گریه و فغانم نیست

از آنکه سرو روانم روان ز چشـمم رفـت — به غیر خون دل از چشمها روانم نیسـت

شـکیب و هـوش ازیـن جـان ناشـکیبم شـد — توان و تاب درین جسـم نـاتوانم نیسـت

بـرون ز یـاد تـو در شـب نمـی کـنم فکـری — به غیر ذکر تو در روز بـر زبـانم نیسـت

---

[212] دلبر A : دلربا S

[213] لطف و حسن A : حسن و لطف Ü,S

(۶۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 74ᵃ S 53ᵇ Ü 83ᵃ

بــرگ گلــی چــو روی تــو در لالــه زار نیســت   سروی به لطف قد تو در جویبار نیســت
بــر روی گــل ز قطـرهٔ شــبنم عـرق چـرا سـت   گــر ز آن کــه او ز عــارض تــو شرمســار نیســت
ای نــور چشــم و راحــت دل، بــی جمــال تــو   مــا را هــوای بــاغ و ســر نوبهــار نیســت
جانی از آنکه جان نکنـد بـا کسـی وفـا   عمری از آنکه عمر به عهد استوار نیست
خوشتر ز عمر و جانی[206] و بی روی و مـوی تـو   جان عزیز و عمر درازم[207] به کار نیست
کارم ز انتظار وصالت[208] به جان رسـید   رحمی که محنتی بتر از انتظـار نیسـت
ای نــور دیــده رفتــی و عبدالمجیــد را   جز غصّه بی تـو حاصـل از ایـن روزگـار نیسـت

(۶۸)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 111ᵇ S 4ᵇ Ü 78ᵇ SA 336ᵇ

خوش خلعتی است جسم ولـی اسـتوار نیسـت   خوش حـالتی اسـت عمـر ولـی پایـدار نیسـت
خوش منزلی است عرصهٔ[209] روی زمین دریـغ   که آنجا مجال عیش و مقام قرار نیسـت
هــر چنــد بهتــرین صــور شــکل آدمــی اســت   لیکن همیشه سرو قد و گلعـذار نیسـت
دل در جهان مبنـد کـه کـس را ازیـن عـروس   جـز آب چشـم و خـون جگـر در کنـار نیسـت
مردی کـه در شـمار بـود ایـن زمـان کجاسـت   کو را ازین زمانه غـم بـی شـمار نیسـت
غرّه مشو به جاه مجازی و اعتبار   کاین جاه را به نزد خـرد اعتبـار نیسـت
زنهـــار اختیـــار مکـــن مهـــر منزلـــی   کآنجا به دست هیچ کسـش اختیـار نیسـت[210]
چشـــم وفـــا مـــدار ز ابنـــای روزگـــار   چیزی طلـب مکـن کـه دریـن روزگـار نیسـت
کاری بکن کنون که مجـال اسـت و وقـت کـار   بازی مکن که چرخ به بازی بـه کـار نیسـت[211]
عبدالمجیـد کـار بــه خــود کــی رود ز پــیش   گر جذبه ای ز رحمت پروردگـار نیسـت

---

[206] عمر و جانی A : جان و عمری Ü،S

[207] درازم A : عزیزم Ü،S

[208] وصالت A : جمالت Ü،S

[209] منزلیست عرصهٔ Ü،S،A : عرصه ایست منزل SA

[210] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

[211] مصراع دوّم بیت قبل و مصراع اوّل این بیت از نسخهٔ A افتاده است

بهره از دوست به جـز محنـت دلسـوز کـه دیـد — حاصل عشق[۱۹۹] به جز غصّهٔ تـن فرسـا نیسـت
جای آن گـنج یقـین در دل ویـران مـن اسـت — لیک چونش طلبم چون دل من بـر جـا نیسـت
نـیش بـا نـوش چـو پیوسـته رفیقنـد و قـرین — بخت بدبین که به جز نـیش نصـیب مـا نیسـت

(۶۵)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 33b S 9a Ü 79a
جز[۲۰۰] فروغ رخـت ای جـان و جهـان پیـدا نیسـت — در جهان جز اثر مهـر جهـان آرا نیسـت
مـا همـه همچـو حبـابیم در ایـن بحـر محـیط — چون نشانی به[۲۰۱] حقیقت ز وجـود مـا نیسـت
یا به غیـر از تـو کسـی نیسـت در اطـوار وجـود — یا ز سودای تو ما را به کسی پروا نیست
آخر ای دوست نـه سـودای تـو دل دارد و بـس — یکسر موی ز ما خـالی از ایـن[۲۰۲] سـودا نیسـت
نیست یک قطـره کـه از تـابش تـو محـو نشـد — نیست یک ذرّه که از مهر رخت شیدا نیسـت[۲۰۳]
آفتابی است جمال تـو کـه بـا تـابش او — جرم یک ذرّه ز ذرّات جهان پیدا نیسـت
از فـروغ رخ تـو جملـه جهـان پـر نـور اسـت — ز آن نبینیم کـه ایـن دیـدهٔ مـا بینـا نیسـت[۲۰۴]
قاصـر از وصـف جـلال تـو و حیـران ز جمـال — جملهٔ خلق جهانند رهی تنها نیسـت[۲۰۵]

(۶۶)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 98a S 83a Ü 86b
درد دل مـرا کـه دوایـی پدیـد نیسـت — غیر از وصل دوست علاجی مفید نیست
حال درون ریـش و تـن نـاتوان مپـرس — کز بس ملالتم سرِ گفت و شنید نیسـت
بی سـرو گلعـذار شـبی نیسـت تـا مـرا — اشکی چو لاله و رخ چون شنبلید نیست
تـا سـر ز خـاک پـای دلارام دور مانـد — کار مرا دگـر سـر و پـایی پدیـد نیسـت
ای دل مجوی کام کـه بـر بسـتر مـراد — آن کو به کام دل نفسـی آرمیـد نیسـت
گفـتم بـه یـار جـور و جفایـت ز حـد گذشـت — گفتا جفا و جور ز خوبـان بعیـد نیسـت
گفتم خیال خلعت وصل است در سـرم — گفت این قبا به قامت عبدالمجید نیست

---

[۱۹۹] عشق A : از عشق S
[۲۰۰] جز Ü،S : چون A
[۲۰۱] چو نمودی به S : چون نشانی ز A : جز نمودی به Ü
[۲۰۲] از این Ü،S : این A
[۲۰۳] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۲۰۴] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۲۰۵] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

گـر چـه از جـان و دل آرام و قـرارم مـی بـرد　　بوی زلف مشکبوی بی قـرارم آرزوسـت
ایـن تمنّـای محـال از سـر بنـه عبدالمجیـد　　در خزان تا چند گویی نوبهارم آرزوست
سخت بی سامان و بس آشفته کارم چـون کـنم　　شـد پریشـانی ز حـد، سـامان کـارم آرزوسـت

(۶۳)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 44a S 31b Ü 81b
به جان مهـر تـو ورزم تـا تـوان هسـت　　ز دل ذکـر تـو گـویم تـا زبـان هسـت
چـو یـادت بخشـدم هـر دم[193] حیـاتی　　اگـر در پـات میـرم جـای آن هسـت
به جز عکسی ز خورشید رخـت نیسـت　　به حسـنت مـاه اگـر در آسـمان هسـت
بـــه غیـــر از ســـایهٔ قـــدّت نباشـــد　　به لطفت سـرو اگـر در بوسـتان هسـت
برون از حسن و لطف ای صـورت جـان　　مرا خود با تـو چیـزی در میـان هسـت
دلم را با غمـت[194] پیونـد جـانی اسـت　　وگـر نـه روی زیبـا در جهـان هسـت
نـــه در چشـــم آیمـــت از نـــاتوانی　　نـه در دل آیـدت کـان نـاتوان هسـت
گـرم صـدره نهـی بـر دیـده هـا پـای　　نیندیشـی سـری بـر آسـتان هسـت
دل عبدالمجیـد از هجـر خـون شـد[195]　　گـرش بـا یـاد تـو پـروای جـان هسـت

(۶۴)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 48a S 36b Ü 82b
بازم از درد دل ریش[196] بـه خـود پـروا نیسـت　　مردم دیده ام از خون جگر پیدا نیسـت
ایـن همـه سـیل سرشـکم ز کجـا مـی خیـزد　　چشمهٔ چشم گهرزای من ار دریا نیست
هیچ شب نیست که از آتش اندوه، تـنم　　غرقهٔ خـون دل سـوخته سـر تـا پـا[197] نیسـت
عشـق بازیسـت کـه بنیـاد مـن از بـیج بکَنـد　　وین بلاییست کـه بـر جـان مـن تنهـا نیسـت
دل ندانم که خم زلف دلاویـزِ کـه بـرد　　جـان نـدانم کـه در آن طـرّهٔ جـان افـزا نیسـت
ای دل خسـته در آن زلـف پـر از پـیچ مپـیچ　　که ترا حاصل از آن حلقه بـه جـز سـودا نیسـت
هر دلـی بسـتهٔ آن رشـتهٔ جـان اسـت ولیـک　　با دل هیچ کس آن رشتهٔ جان[198] یکتـا نیسـت

[193] بخشدم هر دم A : هر دمم بخشد Ü،S
[194] غمت Ü،A : رخت S
[195] هجر خون شد A : درد خون باد S
[196] ریش A : خویش Ü،S
[197] سر تا پا Ü،S : چون دریا A
[198] رشتهٔ جان Ü،S : زلف دو تا A

(۶۰)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 33a S 8a Ü 79a دلهای بی دلان متحیّر ز روی اوست جانهای عاشقان متوجّه به سوی اوست
بگشاده چشم جان و خرد بهر دیدنش گویا زبان دل جهت گفت و گوی اوست
آیینه ایست صورت آن مظهر، آدمی و این رنگ و بویها اثر رنگ و بوی او ست
عاشق بر آینه نشوند اهل معرفت عاشق بر آن کس اند که این نقش روی او ست
گفتم دلا بگو که سر کوی او کجاست گفتا دلم: کجاست که آنجا نه کوی او ست
ذرّه اسیر تابش مهر از محبّتش بلبل خراب روی[188] گل از آرزوی اوست
عبدالمجید آنچه تو می جویی[189] از جهان در جان تست و جان تو از[190] جست و جوی او ست

(۶۱)

مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

بحر منسرح مثمن مطوی مکشوف

A 41a S 102b Ü 89b جان مرا از ازل مقصد و مقصود اوست گر چه به جان آردم روی نه پیچم ز دوست
گر کُشدم بی سبب ور بنوازد رواست هر چه به جان می رسد از ره جانان نکوست
گر چه جمالش نهان در تتق عزّت است جملهٔ ذرّات کون مظهر انوار اوست
سرو سهی در چمن سایهٔ آن قامت است تابش خورشید و مه عکسی از آن نور اوست [191]
از شکن طرّه اش باد صبا جان فزاست وز اثر مقدمش خاک چمن مشکبوست
ناوک مژگان او دوخت مرا جان و دل آتش سودای او سوخت مرا مغز و پوست
یار ز احوال ما فارغ[192] و عبدالمجید گاه ز ناله چو نال گاه ز مویه چو موست

(۶۲)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

S 102a Ü 89b در خزان آن دلبر چون نوبهارم آرزوست آن سهی سرو روان بر جویبارم آرزوست
بر فراز سبزه دیدم برگهای رنگ رنگ بر فراز برگها آن گلعذارم آرزوست
زندگانی بیشتر در صحبت اغیار شد خالی از اغیار یک دم روی یارم آرزوست
خون دل بسیار دیدم در کنار خویشتن آرزوی دل زمانی در کنارم آرزوست
گر چه بی جرم و گنه پیوسته خون می ریزدم عشوهٔ آن چشم پر خواب و خمارم آرزوست

---

[188] روی Ü،S : بوی A

[189] جوی A : خواهی Ü،S

[190] از A : در Ü،S

[191] این بیت در نسخهٔ A نیست

[192] فارغ A : غافل Ü،S

فرّخ سری کو، هر سحر بـر درگهـش گـردد بـه سـر   خرّم دلی کـو هـر شـبی تـا صـبح در گفتـار اوسـت
ای دل اگر چه قاصـری روی امیـد از وی متـاب   تقصیر کردن کار ما عفو[۱۸۰] و ترحّم کـار اوسـت
گردد سعادت رهبـر و دولـت معـین[۱۸۱] عبدالمجیـد   آنرا کـه یـاد یـار مـا در تیـره شـبها یـار اوسـت

(۵۸)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 58b S 24b Ü 81a

دردی است درد عشق که درمـان مـا از و سـت   سامان کار بی سر و سـامان مـا ازوسـت
جانـان اگـر چـه قصـد دل و جـان مـا کنـد   جان و دلـش فـدا کـه دل و جـان مـا از وسـت
از مهـر روی دوسـت خیـال اسـت در سـرم   سوز دل و سرشک چو باران ما ازوسـت
از شـوق زلـف یـار هـوایی اسـت در دلـم[۱۸۲]   آشـفتگیّ حـال پریشـان مـا ازوسـت
خرّم شبی که رحم کند بر خروش مـن   آن کو ز شام تا سحر افغان مـا ازوسـت
فـرّخ سـحرگهی کـه ببیـنم چـو آفتـاب   مه طلعتی کـه نـور شبسـتان مـا از اوسـت[۱۸۳]
عبدالمجیـد درد دل خویشـتن مگـوی   الّـا بـدان طبیـب کـه درمـان مـا ازوسـت

(۵۹)

فعولن فعولن فعولن فعل
بحر متقارب مثمّن محذوف

A 89a S 74a Ü 75b

مـرا قبلـهٔ جـان و دل روی اوسـت   روان در تـنم تـازه از بـوی اوسـت
کـنم سـجدهٔ شـکر هـر سـاعتی   که محـرابم آن[۱۸۴] طـاق ابـروی اوسـت
از آن کـردم آشـفتگی اختیـار   که زنجیرم آن[۱۸۵] بنـد گیسـوی اوسـت
تـنم خسـته و نـاتوان، دل خـراب   نظـر کـردم از چشـم جـادوی اوسـت
نگـویم مـرا بـی‌گنـه خـون مریـز   که خون ریختن بـی‌گنـه خـوی اوسـت
چـو پیوسـته قصـد دل و جـان کنـد   چرا[۱۸۶] میل جـان و دلـم سـوی اوسـت
ز خونابـه چـون تیـره شـد دیـده ام   امیـدم بـه خـاک سـر کـوی اوسـت
تباشـیر صـبح از[۱۸۷] فـروغ رخـش   سـواد شـب تیـره از مـوی اوسـت
نپیچـد ازو روی عبدالمجیـد   چو هـر سـو کـه روی آورد روی اوسـت

---

[۱۸۰] عفو A : لطف Ü،S
[۱۸۱] معین A : قرین Ü،S
[۱۸۲] دلم Ü،S : سرم A
[۱۸۳] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۱۸۴] آن A : از Ü،S
[۱۸۵] آن A : از Ü،S
[۱۸۶] چرا Ü،S : مرا A
[۱۸۷] تباشیر صبح از S : نیامد چو صبح A

از غایت عزّت رخش گر چه نهانست از نظر — ذرّات عالم سر به سر پیدا ز تاب روی اوست
من از[۱۶۹] فروغ طلعتش خالی نبینم منزلی[۱۷۰] — هر جا که باشم پیش او هر سو که بینم سوی او ست
گر چه به جان گردانده جانش فشانم در قدم — جان باختن آیین ما عشاق کُشتن خوی او ست
بهتر ز درمانم بود دردی که بخشد او[۱۷۱] مرا — خوشتر ز مرهم باشدم زخمی که از بازوی اوست
عبدالمجید از ذکر او خالی نباشد یک نفس — چون قدرت گفتار او[۱۷۲] از بهر گفت و گوی اوست

(۵۶)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 60b S 96a Ü 88a ادراک حسن او نکند هیچ دیده ای — زان رو[۱۷۳] که نور او ست که دایم حجاب[۱۷۴] او ست
آیینه تا[۱۷۵] ز عکس جمالش حیات یافت — در حسن و لطف او شده حیران، خراب او ست
خرّم دلی که جان و جهان در غمش بباخت — فرخ سری که سجده گهش بر جناب او ست
با عاشقان به لطف در، اول خطاب کرد — جانم هنوز مست ز ذوق خطاب اوست[۱۷۶]
هر کس امیدوار به سعییّ و کوششی است — امید ما به عاطفت بی حساب اوست
عبدالمجید از تن و جان درگذار از آنک — در کوی دوست[۱۷۷] هستیّ عاشق حجاب او ست

(۵۷)

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

بحر رجز مثمّن سالم

A 36b S 11a Ü 79b صبح سعادت می دمد یا پرتو رخسار اوست — از نور، چشم خیره شد خورشید یا دیدار اوست
کی صبح بخشد این ضیا[۱۷۸] خورشید کی تابد چنن — ذرّات عالم سر به سر تابنده از انوار اوست
روشن درون دوستان[۱۷۹] از عکس روی روشنش — تیره روان کافران از زلف چون زنّار اوست

---

[۱۶۹] من در A : چون از S،Ü

[۱۷۰] خالی نبینم منزلی S ،Ü : جان می فشانم در قدم A،K

[۱۷۱] بخشد او A : او بخشد S،Ü

[۱۷۲] او A : تو S،Ü

[۱۷۳] رو A : ره S،Ü

[۱۷۴] حجاب A : نقاب S،Ü

[۱۷۵] تا S،Ü : را A

[۱۷۶] این بیت در نسخهٔ و بیت آینده A نیست

[۱۷۷] دوست S،Ü : اوست A

[۱۷۸] ضیا A : صفا S،Ü

[۱۷۹] دوستان A : مؤمنان S،Ü

کحل چشمم خاک پا و رشتهٔ جان تاب[167] زلف — آب حیوانم لب جان بخش عمر افزای تست
جای خود را کس به دست خود نگرداند خراب — این دل عبدالمجید ای جان نه آخر جای تست؟[168]

(۵۳)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 48b S 35b Ü 82a
نه از دستت به دستان می توان رفت — نه می شاید زدن در دامنت دست
نه در سمّ سمندت می توان مرد — نه از بند کمندت می توان جست
نه از مهر تو کاری می گشاید — نه دل شاید به مهر دیگری بست
به تو ز آن گونه مشغولم که هرگز — نیندیشم که غیری در جهان هست
درون پرده چشم نیم مستت — به تیر غمزه چون جان و دلم خست
ندیده ذوق لعل باده رنگت — چرا گشتم چنین مدهوش و سرمست
دل عبدالمجید از خلق عالم — برید اوّل پس آنگه با تو پیوست

(۵۴)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 49b
گل، سرخ روی در چمن از عکس روی او ست — باد بهار مشک دم از خاک کوی اوست
آیینه ایست مهر درخشنده زآن جمال — سرگشته ایست ذرّه که در جست و جوی او ست
هر رنگ و بوی خوش که دلارام و جانفر است — چون نیک بنگری اثر رنگ و بوی اوست
فرخ کسی که سجده گهش خاک آن درست — خرّم کسی که سوخته از آرزوی اوست
گر می شوم خموش جز او نیست فکرتم — ور می کنم سخن سخنم گفت و گوی او ست
خوش حالتی که پرده برافتد ز روی کار — وز هر طرف خروش برآید که روی اوست
عبدالمجید جان و دلی دارد از جهان — میل دل و توجّه جانش به سوی او ست

(۵۵)

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن
بحر رجز مثمّن سالم

A 37a S 11b Ü 80a K 333b
آیینهٔ خورشید و مَه، تابان ز نور روی اوست — در دیدهٔ جان روشنی از گرد خاک کوی اوست
دیوانه هر جا عاقلی از شوق آن زنجیر زلف — محراب هر صاحب دلی طاق خم ابروی اوست
دلخواه گلها در چمن از عکس رنگ عارضت — جانبخش نافه در ختن از سنبل خوشبوی اوست

---

[167] تاب Ü،S : پیچ A
[168] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست

عجــب کــویی اســت کــوی دلنـــوازان   نه بالایی در آن منزل نــه پســتی اســت
بــرون کــن از ســرآن نــاموس و پنــدار   که کار آنجا به عجز و زیر دســتی اســت

(۵۰)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 50a خوشا هشیاریی که انجام مســتی اســت   خوشا آن مستیی که آغاز هســتی اســت
خوشــا جــانی کــه مســتش آفریدنــد   نه آخر ســرخوش از جــام الســتی اســت
ز جــام عشــق جانــان جــوی مســتی   گرت سودای جـام و رای مسـتی اسـت
دلا زیــن شــیب و زیــن بــالا گــذر کــن   که مقصد برتر از بـالای و پسـتی اسـت
نظـــر بـــر دنیـــی و عقبـــی مـــیفکن   گرت در سر هـوای حـق پرسـتی اسـت
مشـو منکـر اگـر چـه نـا مـرادی اسـت   مشو دلتنگ اگر چه تنگ دسـتی اسـت

(۵۱)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 107b جهـــان را بـــاز ایّـــام جـــوانی اســـت   زمــان عــیش و وقــت شــادمانی اســت
مَی و معشــوق مــی خــواهم کــه گفتــی   نمـــودار بهشـــت جـــاودانی اســـت
چـو گـل خنـدان نمایـد سـوی بسـتان   کجا چون غنچه گلچهـری نهـانی اسـت
چـــو بلبـــل هرکســـی بـــا گلعـــذاری   بـــه زیـــر گلبنـــی در کـــامرانی اســـت
مـــرا بـــاری مـــراد از بـــاغ و بســـتان   لـــب میگـــون و روی ارغـــوانی اســـت
اگـــر فرصـــت بـــود در پـــای معشـــوق   دلـــم را آرزوی جـــان فشـــانی اســـت
مکـــن بـــی مـــاه رویـــی زنـــدگانی   گـــرت حظّـــی ز عمـــر و زنـــدگانی اســـت

(۵۲)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 56a S 22b Ü 80b دلبرا آخر نه تنها در دل و جان[165] جـای تسـت   هر سر مویی ز مـن منزلگـه سـودای[166] تسـت
گـر هـوا از هـر طـرف چـون گـرد گردانـد مـرا   دل نیارامد مگر آنجا که خاک پای تست
این دل سرگشـته ام را جـان فشـانی آرزو سـت   ز آن سبب در جست و جوی طلعت زیبای تست
گر چو رویت مـاه بینـی عکـس آن رخسـار دان   ور چو قدّت سرو یابی سایهٔ بالای تسـت
سر به غیر آستانت کی نهم جـای دگـر   در جهـانم قبلـه چـون روی جهـان آرای تسـت

---

[165] و جان A : من Ü,S
[166] سودای Ü,S : مأوای A

صورتت گر چه نمی بیند کسی زینسان کـه هسـت　　در خیال هر کسی از عکس رویت صورتی اسـت
سخت بد حالم ز درد عشقت ای جـان و جهـان　　نی غلط گفتم که این بد حالی ام خوش حالتی اسـت
جان ز دل از درد تو هرگز ننالد زینهـار　　هر جراحت کز تو باشد خوشتر از هر راحتی است
تا مگر گردد خیالت مونس عبدالمجیـد　　از همــه ملـک جهـانش آرزوی خلـوتی اسـت

(۴۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 98[a] Ü 88[b] آن سـرو سـیم پیکـر خورشـید روی کیسـت　　یا رب فرشته است برین حسـن یـا پـری اسـت
زیـن گونـه حسـن و لطـف در انسـان ندیـده ام　　گـویی ز آب و خـاک تـن پـاک او بـری اسـت
از عقــل پــاک و روح مجــرّد مجسّــم اســت　　از جوهر فرشته، نه از جنس آدمی است
ای دیدن تـو کـام دل و جـان مـن بیـا　　ز آن رو که بی جمال تو نتـوان بـه کـام زیسـت
چـون رویِ زرد و سـوزِ دل و اشـکِ مـن بدیـد　　شب تا بـه روز شـمع بـر احـوال مـن گریسـت
جـز گریـه هـای بـی حـد و انـدوه بـی قیـاس　　ای دل بگو که حاصـل ازیـن عاشـقیت چیسـت
عبدالمجیـد دسـت ز تـدبیر خـود بـدار　　تدبیر چون مخالف تقدیر ایـزدی اسـت

(۴۸)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مسدّس محذوف

A 36[b] S 10[b] Ü 79[b] منـزلش در جـانم از بـی منزلـی اسـت　　حاصلم در حسنش از بی حاصلی اسـت
طالـب وصـلش شـدن دیـوانگی اسـت　　از طلـب رو درکشــیدن کــاهلی اســت
در فـراقش سـاختن دون همّتـی اسـت　　آرزوی وصــل کــردن جــاهلی اســت
گـر چـه ممکـن نیسـت پیوسـتن بـدو　　لیکن از خود در گذشتن واصـلی اسـت
غافـل از یـادش مشـو یـک دم از آنـک　　بــدترینِ حــال عاشــق غــافلی اســت
دل بـه مهـرش بنـد اگـر صـاحب دلـی　　ز آنکه بی دلدار بـودن بـی دلـی اسـت
هــر کــه از ســودای او عبدالمجیــد　　مـی شـود دیوانـه عـین عـاقلی اسـت

(۴۹)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

A 41[b] S 28[a] Ü 81[b] چـو چشـم دلبـرانم کـار مسـتی اسـت　　چـو طـرّه عـادتم سـودا پرسـتی اسـت
عجــب گــر تــا ابــد مخمــور گــردد　　کسی کو سرخوش از جام السـتی اسـت
چنـــان مســـتغرق یـــارم کـــه دل را　　نه بینم نیسـتی نـه ذوق هسـتی اسـت
عجــب حالیســـت حـــال عشــقبازان　　نه هشیاری اسـت آن حالـت نـه مسـتی اسـت

(۴۴)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 84ª S 66ª Ü 84ᵇ دلم از انتظار پر خون است   روی زردم ز اشک گلگون است
هر نفس میل خاطرم بیش است   هر زمان اشتیاقم افزون است
چون دهم شرح آرزومندی   کآرزویم ز شرح بیرون است
جانم از تاب سینه در سوز است   دیده از خون دل چو جیحون است
باطنم پر ز آتش است مدام   ظاهرم گر چه غرقه در خون است
نتوانم به سالها گفتن   که درونم ز غصه ها خون است
هر که عبدالمجید را بیند   خود بداند ز مهر محزون است

(۴۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 81ᵇ S 62ᵇ Ü 84ᵇ زین گونه، کس ملاحت و خوبی ندیده است   یا رب، خدا ترا به چه لطف آفریده است
گویی میان خلدِ برین در کنار حور   رضوان به آب زندگی ات پروریده است
بس توبه ها که حلقهٔ زلفت شکسته است   بس پرده ها که غمزه شوخت دریده است
ای مهر اشکم از تو ز تارک گذاشته است   وی مه فغانم از تو به گردون رسیده است
تا کرد جان من هوس لعل جان فزایت   از تن ملول گشته و از دل[۱۶۱] بریده است
تا دل قرار یافت در آن زلف بی قرار   از جان کناره جُسته و از تن رمیده است
چون در شکنج زلف تو آرام کس ندید   گویی دلم چگونه در او آرمیده است
شب تا سحر ز شوق خیالت به[۱۶۲] هر طرف   گلگون گرم خیز سرشکم دویده است
هر چند پای فکر به کویت نگشته است   هر چند چشم وهم خیالت ندیده است
عبدالمجید مهر تو ای سرو ماه روی   در جان گرفته و ز جهان برگزیده است[۱۶۳]

(۴۶)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

A 35ᵇ هر دلی را از هوایت بی نهایت لذتی است[۱۶۴]   هر سری را از خیالت بی کدورت لذتی است
تابشی از روی تو هر جا که تابان چهره ایست   عکسی از بالای تو هر جا که زیبا قامتی است
از مَی مهر و فروغ حسن عالم گیر تو   هر سری را مستی هر دیده ای را حسرتی است

---

[۱۶۱] دل A : جان Ü،S

[۱۶۲] به Ü،S : ز A

[۱۶۳] این بیت در نسخهٔ A نیست

[۱۶۴] در این بیت به سبب تکرار کلمهٔ قافیه (لذّت)، اشکال یا خطای قافیه وجود دارد.

(۴۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

(A100a, S 84a, Ü 86b) رویم نمود حال، چـه حاجـت بـه گفـتن اسـت ... اشکم گشاد راز، چه جای نهفـتن اسـت
پیوسته گِرد کـوی دلارام چـون نسـیم ... کارم رهش به دیده و رخسار رُفتن است
چشـــم مـــرا ز بهـــر نثـــار خیـــال او ... پیشـه همیشـه گـوهر و یـاقوت سُـفتن اسـت
گـر دل کنـد حکایـت زلفـش شـگفت نیسـت ... دیوانه را حـدیث پراکنـده گفـتن اسـت
بختم ز نالههـای مـن آگـه نمـی شـود ... گویی چه حالت است نه این جای[۱۵۸] خفـتن اسـت
عبدالمجیـد را ز غـم گلعـذار خـویش ... دیـده بسـان غنچـه بـه وقـت شـکفتن اسـت

(۴۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

(A 100a, S 84a, Ü 87a) سـوزی کـه از هـوای تـو در سـینهٔ مـن اسـت ... نه طاقت نهفتن و نه جای گفـتن اسـت
بی سـعی مـی نـوازی و بـی جـرم مـی کشـی ... یا رب چه خون بـی گنهانـت بـه گـردن اسـت
خاک رهـت شـدم[۱۵۹] ز سـرم سـایه بـر مگیـر ... با دوست[۱۶۰] آن مکن که سـزاوار دشـمن اسـت
بی جرم و بی گناه چرا مـی کشـی مـرا ... می میرم از غم تو چه حاجـت بـه گفـتن اسـت
دیده اگر ز هجر جمال تـو تیـره گشـت ... چشم دلم به روی خیال تو روشن اسـت
سیلاب آب دیده پس و پیش را گرفـت ... ای بخت سـر بـر آر چـه هنگـام خفـتن اسـت
عبدالمجیـد دلبـرم از لطـف و رحمـت اسـت ... با من جفا که می کند از طالع من است

(۴۳)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مسدّس محذوف

(S 93b, Ü 87b) روی جانـان قبلـهٔ جـان مـن اسـت ... عشـق او دردی کـه درمـان مـن اسـت
مهـر اگـر جـانبخش بـودی گفتمـی ... طلعـتش خورشـید تابـان مـن اسـت
سـرو اگـر مـه روی بـودی خوانـدمی ... قـامتش سـرو خرامـان مـن اسـت
روی چـون گلبـرگ او را نـازکی ... از سرشـک همچـو بـاران مـن اسـت
آن لـب چـون غنچـهٔ سـیراب او ... خنده ای ز آن چشم گریـان مـن اسـت
طـرّهٔ آشـفتهٔ فتّـان او ... موجـب حـال پریشـان مـن اسـت
بـر نتابـد کـوه ای عبدالمجیـد ... محنتـی کـز عشـق برجـان مـن اسـت

---

[۱۵۸] جای Ü.S : کار A
[۱۵۹] شدم A : شوم Ü.S
[۱۶۰] دوست Ü.S : دشمن A

تـــا دم از لاف محبّـــت مـــی زنـــیم   بـــر زبـــان هـــر کســـی گفتـــار ماســـت

ســـرّ ایـــن گفتارهـــا عبدالمجیـــد!   در نیابـــد هـــر کـــه او اغیـــار ماســـت

(۳۹)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 81b S 63a Ü 84a

بـــازم اســـباب غـــم فـــراوان اســـت   کـــارم از حـــدّ بـــرون پریشـــان اســـت

آب گشـــتم[۱۴۹] ز آتـــش شـــوقت   روی زردم ز درد هجـــــران اســـــت

دل ز دیـــده همیشـــه در آتـــش   دیـــده از دل مـــدام گریـــان اســـت

شـــد جـــوان نوبهـــار عمـــر و هنـــوز   چشـــمهایم چـــو ابـــر نیســـان اســـت[۱۵۰]

درد دل را بـــه جـــز تجلّـــی دوســـت   ای عزیـــزان دگـــر چـــه درمـــان اســـت

کعبـــهٔ[۱۵۱] دل مقـــام دلجـــوی اســـت   قبلـــهٔ جـــان جمـــال جانـــان اســـت

دلبـــرا رحمتـــی کـــه بـــی چهـــرت   چهـــره ات[۱۵۲] در سرشـــک پنهـــان اســـت

هـــر کســـی را ســـری و ســـامانی اســـت   بی تـــو مـــا را نـــه ســـر نـــه ســـامان اســـت

گـــر چـــه اســـباب غصّـــه بـــی حـــدّ اســـت   گـــر چـــه انـــواع غـــم فـــراوان اســـت

پـــیش عبدالمجیـــد جـــز غـــم هجـــر   هـــر بلایـــی کـــه هســـت آســـان اســـت

(۴۰)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بحر هزج مسدس محذوف

A 53a S 17b Ü 80b

جمالش گـــر چـــه از چشـــم نهـــان اســـت   تمنّـــای دل و آرام جـــان اســـت

ز غیـــرت تـــا کســـی نشناســـد او را   نشـــانش مـــی دهـــم کـــاو[۱۵۳] بـــی نشـــان اســـت

ســـهی ســـرو روانـــش خـــوانم امّـــا   چه جای ســـرو کـــاو محـــض روان اســـت

خیـــال منظـــر[۱۵۴] موهـــوم باشـــد   اگـــر گـــویم ز حیـــرت کـــاو دهـــان اســـت

اگـــر چـــه مـــی کـــنم وصـــف میـــانش   نپندارم[۱۵۵] کـــه چیـــزی در میـــان اســـت

میـــان نـــورِ خـــود[۱۵۶] پیوســـته پنهـــان   ولـــی چـــون مهـــر در عـــالم عیـــان اســـت

بـــه جـــان عبدالمجیـــد او را طلبکـــار   چو جـــان انـــدر[۱۵۷] دل تـــنگش نهـــان اســـت

---

[۱۴۹] گشتم A : چشمم Ü،S

[۱۵۰] این بیت در نسخهٔ A نیست

[۱۵۱] کعبهٔ Ü،A : گفتهٔ S

[۱۵۲] چهره ات A : چهره ام Ü،S

[۱۵۳] کاو A : و Ü،S

[۱۵۴] منظر A : نقطهٔ Ü،S

[۱۵۵] نپندارم A : نپنداری Ü،S

[۱۵۶] نور و خود A : تو ز خور Ü،S

[۱۵۷] اندر A : در دل Ü،S

(۳۶)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

A 78b S 59a Ü 93b
نالـــه ام از درد و دردم از دل اســـت   چـــارهٔ کـــار خـــرابم مشـــکل اســـت

بخـت خفتــه طــالعم آشـفته اســت   عمر ضایع سـعی هـا بـی حاصـل اسـت

کــارم از تــدبیر بیــرون رفــت و یــار   از مــن و تــدبیر کــارم غافــل اســت

دلبــرا تــا چنــد گــویی صــبر کــن   عمر، آخر بین[۱۴۷] کـه چـون مسـتعجل اسـت

دل توانــد صــبر کــردن چــون کــنم   چون دلم در خون و آتش در دل اسـت

امشــبی دیگــر دریــن منــزل بســاز   کـز سرشـکم ره پـر از آب و گـل اسـت

گر به خون آلوده شد منـزل چـه بـاک   چـون میـان جـان پاکـت منـزل اسـت

می کشی بی جـرم و خـود عبدالمجیـد   مـردهٔ آن دســت و تیــغ قاتــل اســت

(۳۷)

مفعول مفاعلن فعولن

بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 92a S 78a Ü 86a
چــون عیــد خجّســتهٔ صــیام اسـت   ایّــام نشـــاط خـــاص و عـــام اســـت

ای ســـــاقی دلربـــــای جـــــانبخش   مَی ده که نـه وقـت ننـگ و نـام اسـت

ســر را هــوس نــوای چنــگ اســت   در جــان و دلــم هــوای جــام اســت

ایـــــن جامـــــهٔ صـــــوفیانه بِســـــتان   بنمـــا رهِ میکـــده کـــدام اســـت

از جـــام حـــرام ده کـــه بـــی او   هـر عـیش کـه مـی کنـی حـرام اسـت

گـــر درخـــور جـــام مَـــی[۱۴۸] نباشـــم   کــاین ســوخته دل هنــوز خــام اســت

ز آن مَی که از اوسـت نرگسـت مسـت   یــک جرعــه گــرم دهــی تمــام اســت

(۳۸)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مسدّس محذوف

S 93a Ü 87b
عشـــق بـــازی در زمانـــه کـــار ماســـت   جـــان و دل در بـــاختن کـــردار ماســـت

از ســـر جـــان و جهـــان برخاســـتن   مـــردن انـــدر پـــای جانـــان کـــار ماســـت

روشـــــنی آفتـــــاب و نـــــور مـــــاه   از فـــروغ عـــارض دلـــدار ماســـت

در جهـــان یـــک ذرّهٔ سرگشـــته نیســـت   کـــو نـــه عاشـــق بـــر جمـــال یـــار ماســـت

نغمـــه هـــای بلـــبلان خـــوش نفـــس   گـــوش کـــن کـــان معنـــی اشـــعار ماســـت

---

[۱۴۷] آخر بین A : بین آخر Ü,S

[۱۴۸] دمی A : می Ü,S

زاهدا عاشق نه ای منکر مشـو عشّـاق را　　غافل است از حال غرقه آن که او بر ساحل اسـت
سـعی هـا کـردم پـی کـام دل ای عبدالمجیـد　　چون مساعد نیست طالع سعی ها بـی حاصـل اسـت

(۳۴)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 88a S 72b Ü 85a
غایب است از دیده چون جانم همیشـه در دل اسـت　　نیست عاشق هر که از معشوق یک دم غافل است
چشـم جـان دارد همیشـه روی جانـان در نظـر　　گر چه ما را در میان [140] بُعد مسافت حایل اسـت
گر به صد منزل فـراق افتـد میـان مـا و دوسـت　　همچنانش در میان جـان شـیرین منـزل اسـت
ای نصـیحت‌گـو نـداری درد دل، پنـدم مـده　　محنـت غرقـه ندانـد آنکـه او در سـاحل اسـت
عاشقی و صابری کار من آشفته نیسـت　　عشق دردی جانگداز و صبر کاری مشـکل اسـت
گر چه می کوشم به قدر وسع و امکان در طلـب　　چون سعادت نیست ساعی، سعی ها بی حاصل اسـت
گفـت جانـان صـبر باشـد چـارۀ عبدالمجیـد　　صابرم جانا ولـیکن عمـر بـس مسـتعجل اسـت

(۳۵)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
بحر هزج مثمّن سالم

A 57b S 23b Ü 81a
شب قدری که می جویی ندانم در چه ایّام اسـت　　شب قدری که می دانم [141] شب وصـل دلارام اسـت
در آن ساعت عیان بیند هر آن کـو طالـب نـور اسـت　　در آن شب بی گمان یابد هر آن [142] کو در پی کـام است
نزول روح اگر جویی جمـالش مظهـر روح اسـت　　ظهور رحمت ار خواهی وجودش رحمـت عـام اسـت
فرشته چون فرود آید کند روشـن دمـی [143] شـب را　　ز نور عارضش گویی طلوع صـبح در شـام اسـت
دلم ز آن دانه می جوید که از زلفـش بـر و دام اسـت　　سرم ز آن باده می خواهد که آن را نرگسش جام است
هــوایش از ازل دارم نخواهنــد تــا ابــد رفــتن　　عجایب حالتی که آنرا نه آغـاز و نـه انجـام اسـت
به ترک نام و ننگ [144] ای دل بگـو گـر طالـب یـاری　　که راه منزل جانان بـرون از ننـگ و از نـام اسـت
هرآن طالب که از عشقش [145] ز جان خود خبـر دارد　　اگر چه سوزد از سودا هنوز اندر طلب خـام اسـت
دلارامـا ز مژگانـت نخواهـد جـان کسـی بـردن　　منه بر خال زلفت را چه جـای دانـه و دام اسـت
ز تـــو عبدالمجیـــد ای جـــان امیـــد مرحمـــت دارد　　نظر بر حال او افکن که [146] جای لطـف و انعـام اسـت

---

[140] میان A : جهان Ü،S
[141] می دانم A : دانم S : من دانم Ü
[142] بیند کسی A : یابد هر آن S
[143] کند روشن دمی S : کز و روشن شود A
[144] نام و ننگ A : ننگ و نام Ü،S
[145] از عشق A : در عشقش Ü،S
[146] که A : چه Ü،S

(۳۱)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 107b Ü 91a هر زمـان حـال مـن از درد جـدایی بتـر اسـت — هر نفس کار پریشان من آشفته‌تر اسـت
تا ز پیش نظر آن روشـنی دیـده برفـت — مردم دیدهٔ من غرقهٔ خـون جگـر اسـت
تـا از لعـل لـب و گـوهر دنـدان دورم — دیده از غصّـه و غـم معـدن لعـل و گهـر اسـت
از چه انـدوه جهـان از سـر جـانم نـرود — ای که گویی که بد و نیک جهان بـر گـذر اسـت
دهـن خشـک مـن و دیـده تـر، گفـت و نمـود — آنچه از گردش او بهرهٔ مـن خشـک و تـر اسـت
ای دل خسـته نـه تنهـا تـویی آزردهٔ چـرخ — که غم و محنت او لازم نوع بشـر اسـت
هـر دلـی از شـرر آتـش دل در سـوزی اسـت — هر سری زیر لگدکوب جفای سپر اسـت

(۳۲)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 103a گل چو بشکفت کنون وقت مـی گلرنـگ اسـت — فرصت عیش مکن فوت، که وقتش تنـگ اسـت
قوّت نامیـه چـون کـرد جهـان را چـو بهشـت — عیش کن عیش کنون[۱۳۸] موسم ننگ و نام است
تـا سـحرگه مـدد نغمـهٔ بلبـل گـردد — موسم نالهٔ نیْ، وقت نـوای چنـگ اسـت
دلبـرا فرصـت عـیش اسـت غنیمـت مـی دان — ز آنکه در غمزهٔ ایّام بسی نیرنـگ اسـت
باده ده تا که شود صـیقل هـر تیرگیـی — چو مرا آینهٔ دل ز هـوا پـر زنـگ اسـت
هر دلی کو نشود بسـتهٔ سـیمین بـدنی — دل مخوانش که بر اهـل حقیقـت سـنگ اسـت
غرقهٔ خون دلـم تـا تـو بـدانی کـه مـرا — در غم عشـق تـو بیـرون و درون یکرنـگ اسـت

(۳۳)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

S 90a Ü 87b هر که جان دارد ز جانانش بریدن مشـکل اسـت — دل نیارامد چو رفت آن کس کـه آرام دل اسـت
امشبی ای[۱۳۹] ساربان محمل بدین سختی مران — کـز سرشـک نـاتوان ره پـر از آب و گـل اسـت
در پی محمل بسـی افتـان و خیـزان مـی رونـد — آن مه محمل نشین از حال ایشان غافـل اسـت
خسـتگان از سـوز دل چـون شـمع گریـا نـنـد و دوسـت — همچو گل در غنچه، خندان در میان محمل است
گر بود بر خاک و خارا منزل آن کس را چه بـاک — کز عزیزی در میـان جـان پـاکش منـزل اسـت
تـا کجـا خواهـد رسـیدن زیـن توجّـه کـار مـا — راه سخت و ما ضعیف و کاروان مسـتعجل اسـت
بوالعجب کاری که با دلـدار مـارا اوفتـاد — زیستن با او محـال و ز و بریـدن مشـکل اسـت

---

[۱۳۸] در متن: که
[۱۳۹] در متن: بی

چه مشکل است به غربت گذاشتن ایّـام — علی الخصـوص کـه دل در مقـام بـا بنـد اسـت
بـه بنـدِ مهـرِ کسـی جـان و دل گرفتـار اسـت — که نه مجال بُریدن نه جای پیوند است
بـه سـعی و کوشـش بنـده امیـدواری نیسـت — نظر به مرحمت و لطف آن خداوند است
ضرورت است صبوری گمـان مبـر جانـا — که در فراق تو عبدالمجید خرسند است

(۲۹)

مفعولُ مفاعیلن مفعولُ مفاعیلن
بحر هزج مثمّن اخرب

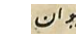
A 34a ذرّات جهـان یکسـر از مهـر رخـش شیداسـت — در چهرهٔ هر ذرّه عکـس رخ او پیداسـت
بـویی ز خـم زلفـش جانهـا بـه جهـان بخشـید — عکسی ز رخ خویش عـالم چـو بهشـت آراسـت
بر آینه چـون تابـد خورشـید روا باشـد — کز آینه ای پیدا خورشید جهان آراسـت
جانان چو شود ظاهر، نـه جـان بـه جهـان مانـد — خورشید چو شد طالع، انجم ز جهـان برخاسـت
هر نـور کـه مـی تابـد از تـابش آن مهـر اسـت — هر موج که می خیزد از جنـبش آن دریاسـت
ایوان[۱۳۵] وصال او بـالاتر از ادراک اسـت — ادراک جمال او بیـرون ز خیـال ماسـت
هر جـا کـه طلـب کـاری، یـابی چـو طلبکـاری — بی او نبود جایی هر چنـد کـه او بـی جـا سـت

(۳۰)[۱۳۶]

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 108b S 103b Ü 90a وقـــت گـــل و فصـــل نوبهـــار اســـت — گیتـــی چـــو بهشـــت آشـــکار اســـت
از خرّمـــــی و خوشـــــی زمانـــــه — جـانبخش چـو کـوی غمگسـار اسـت
از ســـنبل و نـــرگس و بنفشـــه — گلـــزار چـــو عـــارض نگـــار اســـت
هـــر بـــاد چـــو معجـــز مســـیح اســـت — هـــر خـــاک چـــو نافـــهٔ تتـــار اســـت
هـــر چنـــد نهـــال نـــرگس مســـت —ماننـــدهٔ چشـــم پـــر خمـــار اســـت
هـــر چنـــد کـــه تـــاب ســـنبل تـــر — چـــون حلقـــهٔ زلـــف مشـــکبار اســـت
در بـــاغ کجـــا قـــرار گیـــرد — جـــانی کـــه ز عشـــق بـــی قـــرار اســـت
خـــرّم نشـــود بدیـــدن گـــل — آن دل کـــه غمـــین ز هجـــر یـــار اســـت
آن را کـــه بـــود وصـــال جانـــان — فـــارغ ز گـــل و ز لالـــه زار[۱۳۷] اســـت
هـــر گوشـــه کـــه هســـت گلســـتان اســـت — هـــر فصـــل کـــه هســـت نوبهـــار اســـت

---

۱۳۵ در متن:
۱۳۶ در نسخهٔ S و Ü تنها دو بیت آخر است
۱۳۷ لاله زار A : جویبار Ü,S

آیـد از هـر سـو کـه روی آرم خیـالش در نظـر	گشته ام آشـفته و حیـران نمـی دانـم کجاسـت
گویـدم عبدالمجیـد از جـان و دل مـا را طلـب	جویمش از جان و دل، لیکن دل و جانم کجاست

(۲۶)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 55a S 21a Ü 80b
حسنی که خیره گشتم از آن یا رب از کجا ست	آن نیست آدمـی مگـر آینـهٔ خداسـت
در گلشن امید چو رویش گلـی نرُسـت	سروی چو قدّش از چمـن آرزو نخاسـت
چون می نهد قدم کـه همـه رهگـذار او	جانهای دل شکسـته و دلهـای مبـتلا سـت[131]
آنکو ز فرق تا به قدم رحمت حق اسـت	بی رحم از چه معنی و نا مهربـان چـرا سـت[132]
در دیده ام عزیزتـر از نـور دیـده اسـت	خاک رهی کـه بـر سـرش او را نشـان پـا سـت
پیش آمدی که عمـر فشـانیم آرزوسـت	بر قامتش که راست به قدّ مراد ما ست
عبــد المجیــد راه هــوا و هــوس مــرو	کانجا کجا مجال هوس مدخل هوا سـت

(۲۷)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 106b Ü 90a
عـادت چـرخ سـتمکار و جهـان بیـداد اسـت	خرّم آن کـس کـه ازیـن فـارغ، از آن آزاد اسـت
دشمن ماست جهـان هـیچ کـس از اهـل نظـر	مهر بر دشمن بی مهر و وفا ننهاد اسـت
آه[133] از آن سینه کـه از آتـش انـدوه بسـوخت	آه از آن دیـده کـز و خـون جگـر بگشـاد اسـت
آه از آن چرخ جفا جوی که پـر بـی مهـر اسـت	داد ازین دهر ستم پیشه[134] که بس بیداد اسـت
هر کـه را بنگـری از غصّـهٔ ایـن محـزون اسـت	هر کجا بگذری از محنت آن فریاد است
آفت و حادثهٔ دهر فـزون از عـدد اسـت	خِلقت نوع بشر سخت ضعیف افتاد است
تکیه بر عمر گرامی مکن ای جـان پـدر	که نهادش خلل و قاعده اش بیداد است
عاقبت خاک شود هـر کـه شـد از خـاک پدیـد	مردنش در عقب است هر کـه ز مـادر زاد اسـت

(۲۸)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 96a
مرا ز جان و دل ای دوسـت بـا تـو پیونـد اسـت	به خاک پای توام دیـده آرزومنـد اسـت
به شرح راست نیایـد خـدای مـی دانـد	به پای بوس توام اشتیاق تا چنـد اسـت
به جان ملازم آن درگهم اگـر چـه قضـا	ز روی صـورت از آن کـوی دورم افکنـده سـت

[131] این بیت در نسخهٔ A نیست
[132] چراست Ü،S : جزا ست A
[133] در متن: کوه
[134] در متن: ستم دیده

گرم وصال[۱۲۳] تو باشد کجا برم جـان را	چو آفتاب برامد چه جای مهتـاب اسـت
اگر ز وصل تو عبدالمجیـد کـام نیافـت	روا بود که در این عهد کام نایاب اسـت

(۲۴)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 83ª S 65ª Ü 84ᵇ
چشمم ز آب، تیره[۱۲٤] دل از تـاب در بـلا سـت	گویی که نور چشـم و سـویدای دل کجـا سـت
چون یابمش مقام چـو در جـان[۱۲٥] بـود مقـیم	کی بیـنمش جمـال چـو در غایـت صـفا سـت
گر نیست جان من ز چـه پیوسـته در دل اسـت	گر نیست عمر من ز چه بد عهد و بی وفـا سـت
لطف مجسّم است چنین کینه جـو ز چیسـت	روح مجـرّد اسـت چنـین سـنگدل چـرا سـت
وصفش نمی کنم کـه نشـاید بـه وصـف گفـت	شرحش نمی دهم که نیاید به شرح را سـت[۱۲٦]
گفتم دوای درد دل ای جـان بگـو کـه چیسـت	گفتا ز مـن مپـرس کـه ایـن درد بـی دواسـت
گفتم مریز خـون مـن بـی گنـاه گفـت	خون ریختن بـه مـذهب مـا بـی گنـه رواسـت
عبدالمجیـــد روی خـــلاص و نجـــات نیســـت	آن را که در بلای غم عشـق مبتلاسـت

(۲۵)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 86ᵇ S 70ª Ü 85ª
جـانم از انـدوه و غـم فرسـود، جانـانم کجاسـت	دردم از انـدازه بیـرون رفـت، درمـانم کجاسـت
روز انـــدوه و شـــب ناکـــامی از حـــد درگذشـــت	سر و سـایه گسـتر و خورشـید تابـانم کجاسـت
در بیابان تحیّـر، دیـده در مـوج سـراب	تشنه لب مُردم دریغـا[۱۲۷] آب حیـوانم کجاسـت
آن که بی او از جهان سیر و ز جان[۱۲۸] گشـتم ملـول	تا جهان و جان روان در پـایش افشـانم کجاسـت
آن که چون گیسوی مشک افشـان عنبـر بـار او	گر به سر گردم، ز پایش سـر نگـردانم کجاسـت
آن مه تابان کـه افـروزد شـب هجـرم کـه دیـد	و آن گل خندان کز و چون ابر، گریـانم کجاسـت
آن کـه در تـابم ز تـاب طـرّهٔ پُرتـاب او	و آن که از زلفش همه روزه[۱۲۹] پریشانم کجاست
آن کـه بـا مـن سـاختن از کبـر نتوانسـت کـو	و آن که بی[۱۳۰] او زیستن از شوق نتوانم کجاست

---

[۱۲۳] وصال Ü،S : رخان A
[۱۲۴] تیره A : خیره S : دیده Ü
[۱۲۵] جان A : دل Ü،S
[۱۲۶] این بیت در نسخهٔ S و Ü نیست
[۱۲۷] دریغا Ü،S : در آنجا A
[۱۲۸] جان A : دل S
[۱۲۹] همه روزه A : پریشانش Ü،S
[۱۳۰] با A : بی Ü،S

(۲۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

S 97b Ü 88a جانــا ترحمّــی کــه دل از درد غــم بســوخت سوز دلم چو شمع ز سر تا به پا بسوخت

عشــق تــو آن هــوا کــه دل و دیــن بــه بــاد داد شوق تو آتشی که وجود و عدم بسوخت

گفــتم بــه نامــه شــرح دهــم اشــتیاق را کردم شروع کاغذ و نوک قلـم بسـوخت

عشقت دلم بسوخت چـو در وی مقـام سـاخت نشـنیده ام میـی کـه از و جـام جـم بسـوخت

آشــفته گشــت حــالم و کــارم ز دســت رفــت بگـداخت تـن ز غصّـه و جـانم ز غـم بسـوخت

تسـکینِ آتــش دل اگرچــه نفــس کنــد در بر دلم ز تاب نفس دم به دم بسوخت

عبدالمجیــد زرد و گـــدازان و اشـــکبار شبها چو شـمع تـا بـه گـه صـبحدم بسـوخت

(۲۲)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 82a S 64a Ü 84b تـــنم از دیـــده غـــرق خونـــاب اســـت چشــم بیــدار و بخــت در خــواب اســت

دلــم از تــاب مهــر در ســودا[119] ســت جـانم از سـوز[120] شـوق در تـاب اسـت

چون دهـن خشـک شـد چـه حاصـل ز آنـک چشـمهایم همیشـه[121] پـر آب اسـت

روی زردم چــو تختــه هــای زر اســت اشـک چـون لعـل و گـوهر نـاب اسـت

گـــر چـــه انـــدوه بـــی کـــران مـــرا ســـببی نیســـت بلکـــه اســـباب اســـت

ســببی کــآن بــلای جــان مــن اســت جــور اصــحاب و هجــر احبــاب اســت

راحــت انــدر زمانــه معــذور[122] اســت کـــام در روزگـــار نایـــاب اســـت

(۲۳)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 102b S 86b Ü 86a ز تاب زلـف تـو کـارم چـو زلـف در تـاب اسـت ز چشم مست تو بختم چو چشم در خواب است

تنم ز آتش هجران چو شمع می سوزد ز آب دیده اگر چه غریق خونـاب اسـت

عنـایتی کـه دل از اشـتیاق پـر خـون اسـت رعایتی که تن از بار غصّه بی تاب است

تــن مـرا جـو ببینـد در میـان سرشـک گمان برند که عکس خیال در آب است

هزار سجده به شکرانه واجب است مـرا چـو قبلـه روی تـو و ابـروی تـو محـراب اسـت

---

[119] سودا A : سوز S،Ü

[120] سوز S،Ü : نور A

[121] همیشه A : مدام S،Ü

[122] معذور A : معدوم S،Ü

رویـم از آب دیـده شـد پـر خـون | دیـده ام شـد ز خـون دل پـر آب
دلـم از سـوز سـینه پـر آتـش | تـنم از سـیل دیـده در غرقـاب
دسـتم از کـار مـی شـود مپسـند | کـارم از دسـت مـی رود دریـاب
همـه عـالم زلال چشـمهٔ خضـر | لـب عبدالمجیـد و جـوی شـراب

(۱۹)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمن مخبون محذوف

A 67b S 45b Ü 77b مرا دلی ست از آن چشم نیمه مست خراب | همیشه از خم آن زلف پر ز پیچ به تاب
ز شوق جان و تنم از هوای او[117] در سوز | ز درد چهرهٔ زردم به خون دیده خضاب
از آنکه شد ز برم نور چشم و راحت دل | ز آب دیده به رنجم ز تاب دل به عذاب
میان آتش سوزنده ام ز تاب درون | غریق خون جگر گشته ام ز چشم پر آب
نماند دل چو گرفتم وصال او در دل | برفت خواب چو جُستم خیال او در خواب
اگر نه جان من است از چه رو نپاید عهد | وگر نه عمر من است از چه می رود به شتاب
ز نور عارض او چون رخش نشاید دید | ندانم از چه سبب رنجه داردش به نقاب
اگر وفا کند از جور چون رسم بر او | ز بی خودیم نباشد مجال عذر و عتاب[118]
نماند در دل عبدالمجید جز حسرت | ز روز وصال دلارام و روزگار شباب

(۲۰)

مفاعیلن مفاعیلن فعولن
بحر هزج مسدس محذوف

M 96b همه ذرّات کونین اند مرآت | وجود حق پدید از جمله ذرّات
جهان مشکات صافی دان و نورش | چون مصباحی در این تابنده مشکات
دلا زین گونه گون صورت گذر کن | مکن اوقات مستغرق به مرآت
نقوش مختلف از دل فرو شوی | چرا باشی میان نفی و اثبات
اگر چه اوست مقصد؛ اوست مقصود | رسیدن کی توان هیهات هیهات
امور این جهان لعبی غریب است | ندارد حاصل این بازی به جز مات
در این تیه ار چه بی اندازه مانی | بباید عاقبت رفتن به میقات
بشد عبدالمجید ایّام کارت | اگر چه نیست ممکن خیر ما فات

---

[117] او A : دل Ü،S
[118] عتاب Ü،S : عذاب A

ای دریغـا تـاب کـو تـا رُفتمـی راهـش بـه سـر   ای[112] دریغا خواب کو تا دیدمی رویش[113] به خـواب
دلبــرا آب حیــاتی رحــم کــن بــر تشــنگان   خشک لب تا کـی شـتابم در پـی مـوج سـراب
سـرو سـایه گسـتری سـایه ز حـالم بـر مگیـر   مهر ذرّه پروری روی از من خاکی متاب
دیـده بربسـتم ز غیـرت برقـع از رخ بـر فکـن   تا به کی عبدالمجید از وصـل باشـد در حجـاب
دوسـتان گوینـد کـام دل نیـابی جـز بـه صـبر   می شوم صابر ولـیکن مـی کنـد عمـرم شـتاب
سعی کن ای دل که کار از دست خواهـد شـد بـرون   چون نشیب[114] آمـد زمـان زنـدگانی در شـباب

(۱۷)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 69b S 48a Ü 78a
پیــــر گشـــتم بیـــار جـــام شـــراب   کـــه مِـــنَ الخَمـــرِ کـــلُّ شـــیخٍ شـــاب
ســـاقیا یـــک زمـــان خـــرابم کـــن   تـــا شـــوم فـــارغ از جهـــان خـــراب
تـــب غـــم را بـــه تـــاب مَـــی بنشـــان   چنـــد باشـــم[115] ز غصّـــه در تـــب و تـــاب
ســـاقیا پـــیش از ایـــن درنـــگ مکـــن   عمـــر بنگـــر چـــه مـــی رود بـــه شـــتاب
خمـــر از آن بِـــه کـــز و رســـم بـــه خمـــار   عـــذب از آن بِـــه کـــز و رســـم بـــه عـــذاب
بـــــاده خـــــواهم از آنکـــــه بگشـــــاید   از رخ شـــــاهدان غیـــــب نقـــــاب
در حجـــــابم بیـــــار از آن جـــــامی   کـــه کنـــد از میانـــه رفـــع حجـــاب
مـــن خـــود از دیـــده کـــرده ام ســـاغر   دارم از اشـــک پـــر ز بـــادهٔ نـــاب
دل عبدالمجیـــــد خـــــون بـــــادا   هرگـــز ار کـــرده اســـت میـــل شـــراب

(۱۸)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 76b S 56b Ü 78a
کیســـت کـــز روی بـــر فکنـــد نقـــاب   مـــــاه یـــــا آفتـــــاب عـــــالم تـــــاب
چیســـت ایـــن مظهـــر پریشـــانی   مشـــک یـــا تـــوده هـــای عنبـــر نـــاب
غنچـــــهٔ جـــــانفزای ســـــیرابش   بـــــر شکســـــته رواج لعـــــل مـــــذاب
نظـــم پـــروین پـــاک شـــیرینش   ریختـــــه آب عقـــــد[116] درّ خوشـــــاب
نـــرگس نـــیم مســـت خـــواب آلـــود   عـــالمی را نشـــانده بـــی خـــور و خـــواب
ای گرامـــــی تـــــرم ز جـــــان عزیـــــز   همچو عمـــرم چـــه مـــی روی بـــه شـــتاب

---

[112] ای A : وی S،Ü
[113] رویش A : چشمش S،Ü
[114] نشیب A : به شیب S،Ü
[115] باشم S،A : بودن Ü
[116] عقد A : لعل و S،Ü

(۱۴)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 39ª S 14ª Ü 77ª

گر بگذرد ز کوی تو بر خـاک مـن صـبا　　　خاکم رود ز مهر تو چون ذرّه در[۱۰۶] هوا

از بهر پای بوس تو بر مـن چـو بگـذری　　　مانند غنچه لب شوم از فـرق تـا بـه پـا

نـرگس صـفت ز خـاک همـه دیـده بـردمم　　　بیـــنم بدیـــده‌ای مگـــر آن روی دلربـــا

عمری است تا ز دست[۱۰۷] تـو فریـاد مـی کـنم　　　نداده کـس جـواب خروشـم بجـز صـدا

ای مهـر پیکـری[۱۰۸] کـه اگـر در تـو بنگرنـد　　　پیـدا بـود ضـمیر تـو از غایـت صـفا

گفتـار تـو چـو[۱۰۹] چشـمهٔ حیـوان حیـاتبخش　　　دیـدار تـو چـو آینـهٔ دل خـدا نمـا

عبدالمجید خاک رهـت خواسـت[۱۱۰] تـا شـود　　　زآن رو نشد که نیست بدین مرتبت سزا

(۱۵)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

A 98ª

مـــی رود کـــارم ز دســـت ای چـــارهٔ کـــارم بیـــا　　　تیـــره روزم بـــی تـــو ای خورشـــید رخســـارم بیـــا

مردمـــی کـــن، بـــر دل گـــرم و دم ســـردم بـــبخش　　　رحـــم کـــن بـــر روی زرد و چشـــم خونبـــارم بیـــا

گـر غبـاری هسـت از آن زیـن سـو نمـی آیـی بگـو　　　تـا بـه دیـده آن غبـار از راه بـردارم بیـا

خـوش بـود بـی زحمـت اغیـار دیـدن روی یـار　　　یـاریی کـن یـک زمـان پنهـان ز اغیـارم بیا

یـا ز روی مرحمـت یـک دم بـر خویشـم بخـوان　　　یـا بـه پرسـیدن چـو مـی دانـی کـه بیمـارم بیا

گـر نـدانی در کـدامین گوشـه خـوار افتـاده ام　　　گـوش کـن ز آن سـو کـه آیـد نالـهٔ زارم بیا

خاطرت گر می شود مایـل سـوی عبدالمجیـد　　　از بـرای مقـدمت از جـان نثـار آرم بیـا

(۱۶)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

A 57ª S 23ª Ü 77ª

مهر او در سینه ام گنجی است در کـنج خـراب　　　عکس او در دیده ام مـاه اسـت و چـون مـاهی در آب

ذکر او کردم برون رفت از ضمیرم فکـر[۱۱۱] غیـر　　　محو شد انجم چو پیدا شد جمال آفتاب

حاصـل دیـده نباشـد از رخـش جـز خیرگـی　　　گر برانـدازد ز رخسـار چـو خورشـیدش نقـاب

---

[۱۰۶] در A : بر Ü،S

[۱۰۷] دست A : درد Ü،S

[۱۰۸] پیکری Ü،S : ننگری A

[۱۰۹] چو Ü،S : - A

[۱۱۰] خاک رهت خواستA : خواست که خاک رهت Ü،S

[۱۱۱] فکر Ü،S : ذکر A

چـو رنـگ ارغوانـت را بـه رنـگ زعفـران سـازد   بسی باری ز نرگسها سرشک ارغـوانی را
اگر چه محنت پیـری بـرون بـرد از سـرم سـودا   هنوز از دست نگذارم طریق مهربـانی را
دل عبدالمجید از جان همیشه عشـق مـی ورزد   نبُرّد گردش گردون ز دل پیوند جانی را

(۱۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 46a S 34a Ü 75b

جانـا اگـر چـه عشـق تـو دردی اسـت بـی دوا   خرّم دلـی کـه گشـت بـدان درد مبـتلا
جان منی و بی تو چه گـویم چگونـه ام   چون باشد آن تنی کـه ز جـان مـی شـود جـدا
چون غنچـه مـی کـنم ز هـوای تـو هـر نفـس   پیــراهن بــه خــون دل آلــوده را قبــا
شوقم ز حـدّ بـرون شـد و چشـمم نمـی کنـد   ادراک حســن روی تــو از غایــت صــفا
از دیده غـرق خـون شـدم از پـای تـا بـه فـرق   وز دل میـان آتشـم از فـرق تـا بـه پـا
گفـتم کـه سـر چـو زلـف تـو در پایـت افکـنم   عمرم بـه بـاد رفـت و نشـد حـاجتم روا
عبدالمجید قصّـه مخـوان عمـر نـازنین   بی حاصلی گذشت و چه حاصل ز ماجرا

(۱۳)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 94a S 80b Ü 77a

کـس را چـو نیسـت راه گـذر[۱۰۴] بـر دیـار مـا   گویی سـلام مـا کـه رسـاند بـه یـار مـا
تـا از دیـار و یـار کنـاری گرفتـه ایـم   خونـاب دل گرفـت سراسـر کنـار مـا
تـا روزگـار کـام دل از دسـت مـا ربـود   یک دم به کام خویش نشـد روزگـار مـا
ای بــاد بــوی زلــف دلارام مــا بیــار   یابــد مگــر قــرار، دلِ بــی قــرار مــا
نی نی به زلف او نرسد دست ای نسـیم   گــرد رهــش تمــام بــود یادگــار مــا
دردا کــه آن دوای دل خســته غافــل اســت   از درد بی قیاس[۱۰۵] و غم بی شـمار مـا
تـا عقـل بـود عشـق نکـردیم اختیـار   عشق آمد و ز دسـت برفـت اختیـار مـا
کاری دریـن زمانـه نـداریم غیـر عشـق   تا عاقبـت کجـا رسـد از عشـق کـار مـا
عبدالمجید جان ز غم عشق کـی بـریم   چون فارغ است از غـم مـا غمگسـار مـا

---

[۱۰۴] راه گذر Ü,S : گذر A
[۱۰۵] قیاس Ü,S : قرار A

(۹)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 88b S 73a Ü 75b

نثـارِ مقـدمِ بـادِ سـحر کـنم جـان را　　　که آورد به مـن خسـته بـوی جانـان را
غبار خاک رهش دیده ام چنان خواهـد　　　که تشنگان جگر تفته[101] آب حیـوان را
اگـر نسـیم گشـاید نقـابش از رخسـار　　　ز نـور خیـره کنـد آفتـاب تابـان را
ز لطفِ صـورت او خلـق را محقّـق شـد　　　که کرده است گرامـی خـدای انسـان را
ز روی رحم بـه حـالم[102] نظـر کنـد؟ هیهـات!　　　چه التفات به حـال گداسـت سـلطان را
مرا که عارض و بالای دلبـرش[103] بایـد　　　کجا برم گـل خنـدان و سـرو بسـتان را
نسـیم صـبح بگـویش کـه ذوق درد بـرد　　　ز یـاد خـاطر عبدالمجیـد درمـان را

(۱۰)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

S 101a Ü 76b

زمستان خوش بود دیدن رخ همچون بهـاری را　　　به کـنج خانـه در خلـوت نشـاندن لالـه زاری را
چـو باشـد زینـت خانـه ز سـرو سـیمبر شـاید　　　اگر سروی بیاراید چمن یـا جویبـاری را
چو بوی سنبلت بایـد خـم زلفـی بـه دسـت آور　　　چو جویی غنچهٔ خندان، طلب کـن گلعـذاری را
به نرگس میلت ار باشد نظـر در چشـم مسـتی کـن　　　اگر سـرو روان خـواهی بـه دسـت آور نگـاری را
خوشا عاشـق کـه روی آرد کنـون در روی معشـوقی　　　خوشا بی دل کـه بـی اغیـار بینـد روی یـاری را
چو سرما کرد محبوسم کنون در گوشـهٔ احـزان　　　ز بهـر دفـع غـم خـواهم وصـال غمگسـاری را
بهـار زنـدگانی شـد خـزان عبدالمجیـد اکنـون　　　چه لذّت یابی ار بینی شکفته نوبهاری را

(۱۱)

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر هزج مثمّن سالم

S 91b Ü 76a

غنیمـــت دان غنیمـــت دان بهـــار زنـــدگانی را　　　به سر بر با گل اندامی بهـار زنـدگانی را
کنـون چـون دسـت رس داری دلارامـی بـه دسـت آور　　　کـه نـوش لعـل او بخشـد حیـات جـاودانی را
دل افروزی که گر روزی برش بی پیـرهن بینـی　　　توانی در دلش دیدن عیان، سرّ نهانی را
به وقت شـادی و عشـرت مخـوار انـدوه نـابوده　　　به غم خـوردن مکـن ضـایع زمـان شـادمانی را
جوانا سـخت مغـروری نمـی اندیشـی از پیـری　　　توانایـا نمـی دانـی عـذاب نـاتوانی را
چو بنشاند گـه پیـری جهـان در کـنج احزانـت　　　بسی یاد آوری آنگـه نشـاط نوجـوانی را

---

[101] تفته Ü.S : خسته A
[102] حالم A : کارم Ü.S
[103] دلبرش A : دلبرم Ü.S

(۶)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 105[a] روز و شــب نالــه و غــم، همــدم و یارنــد مــرا — دیده ها چهره بـه خونـاب، نگارنـد مـرا
گشت بی مهر چنـان بـا مـن سرگشـته سـپهر — که بـه جـز حادثـه هـا یـاد نیارنـد مـرا
ز آتش عشــق جگرســوز شــکایت نکــنم — چون همه خَلق درین واقعـه یارنـد مـرا
دلربایـا! اگــر از عشــق تــو خــالی باشــم — نه از انسان کـه ز حیـوان نشـمارند مـرا
جنّت و خلد چـه باشـد کـه ز بـی قـدری مـن — در جحــیم اهــل جهــنّم نگذارنــد مــرا
دولـت ار دســت دهــد خــاک قــدمهات شــوم — در قیامت چو سـر از خـاک برارنـد مـرا
دست تقدیرم از آن خـاک سـر کـوی، سرشـت — چون شوم خاک، بدان کوی سپارند مـرا

(۷)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 53[b] S 18[b] Ü 75[a] تـا جـدا کـرد جفـای فلـک از یـار مـرا — بار غم پشت دو تا کرد به یـک بـار مـرا
ای نسـیم سـحری جـان و جهـان مـژده دهـم — گــر بیــاری خبــری از دل و دلــدار مــرا
طاقـت آمـدن و قـدرت[۱۰۰] دیـدن چـو نمانـد — کی دهد دست دگـر دولـت دیـدار مـرا
زاهــدا عقــل نــدارم نکــنم پنــد قبــول — مردمی کـن نفسـی بگـذر و بگـذار مـرا
هر ملامت که کند دشـمن، از آن بـاکی نیسـت — با غم یار چـه پـروا سـت بـه اغیـار مـرا
کــارم از عشــق پریشــان و خــراب اسـت هنــوز — می نـدانم کـه چـه پـیش آیـد از ایـن کـار مـرا
از مــن خســته نمانــد بــه جهــان نــام و نشــان — گــر نــه فریـاد رسـد مرحمـت یـار مـرا

(۸)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 70[b] Ü 75[b] ای دل و جــان عزیــز از چــه کنــی خــوار مــرا — خســته و زارم ازیــن بــیش میــازار مــرا
در هوایــت ز حیــاتم چــو دمــی بــیش نمانــد — یـک دم از بهـر خـدا بگـذر و بگـذار مـرا
چون شدم خاک رهـت سـایه ز مـن بـاز مگیـر — چون کسی جز تو ندارم بهْ ازین دار مـرا
شد ز خون جگرم بسته چنـان راه نظـر — که محال است کنون قدرت دیـدار مـرا
گفتم این دیده که چـون ابـر بهـاری اسـت بـود — بهــر تمکــینِ دل ســوخته در کــار مــرا
چــون بــه خونـاب سرشـک آتـش دل ننشـیند — پس چه حاصل بود از دیدۀ خونبـار مـرا
چون به کوشـش نتـوان دامـن مقصـود گرفـت — چاره ای نیست به جز صبر به ناچار مـرا

---

[۱۰۰] قدرت A : قوّت Ü،S

دامن از خون چو شفق گشت و تن از غم چو هلال   نظری کن که کنون وقت زوال است مرا
چون به جز خون دل از عاشیقم حاصل نیست   خون اگر می خورم از عجز، حلال است مرا
به خیالی که توان آمدن اندر نظرت   چون خیالی شده ام و این چه خیال است مرا[۹۵]
هر دم از شوق لبت[۹۶] خشک لب و خسته[۹۷] جگر   گر چه از دیده روان آب زلال است مرا
هر چه دارم ز غمت روی به نقصان دارد   غیر مهر تو که در اوج کمال است مرا
مرحمت کن که ز بدحالی و بی خویشتنی   نه غم هجر و نه امّید وصال است مرا

(۴)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

S 75ᵇ Ü 76ᵇ گر کنی یک نفس ای جان و جهان، یاد مرا   دهر دیگر نکند رنجه به بیداد مرا
از بد دشمن و جور فلکم باکی نیست   گر رسد لطف تو ای دوست به فریاد مرا
یا رب این ماه دهد روشنی ام در شب هجر   یا رب این سرو از اندُه کند آزاد مرا
دیده از دیدن خوبان جهان دربستم   تا بدان منظر زیبا نظر افتاد مرا
هرگز از یاد من خسته بی دل نروی   گر چه شک نیست که هرگز نکنی یاد مرا
خالی از یاد تو ذرّات مرا نتوان یافت   چون شوم خاک و دهد عشق تو بر باد مرا
جز پریشانی و آشفتگی و سودایی   کار از بند خم زلف تو نگشاد مرا

(۵)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 59ᵃ S 25ᵇ Ü 75ᵃ ای به دیدار تو جان خرّم و دل شاد مرا   کی کند وصل تو از بند غم آزاد مرا
کی دمد از شب هجران تو ام صبح وصال   کی رود محنت ایّام غم از یاد مرا
آه از آن طرّه که آشفت ز باد احوالم   داد از آن غمزه که خون ریخت به بیداد مرا
این چه اشک است کزو غرقهٔ خون جگرم[۹۸]   و این چه سیل است که برکَند ز بنیاد مرا
چون تو فریاد رسی[۹۹] و ز تو بود فریادم   دیگری کی رسد ای دوست به فریاد مرا
غیر وصال تو در این واقعه تدبیرم نیست   چیست تدبیر چو این واقعه افتاد مرا
دل در آن زلف تو بستم به امیدی مپسند   که دهد چون سر خود زلف تو بر باد مرا

---

[۹۵] این بیت در نسخهٔ A نیست
[۹۶] لبت S : رخت A
[۹۷] خسته A : تشنه Ü،S
[۹۸] کز و غرقهٔ خون جگرم Ü،S : که کند غرقه به خون جگر A
[۹۹] رسی Ü،S : زنی A

غزلیات

(۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلِن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 98b S 1b Ü 74b
ای آفتابْ روی چه بندی نقاب را   نتوان به صد نقاب نهفت آفتاب را
جانا نهان چگونه کنی در نقابْ روی   چون نور طلعت تو بسوزد نقاب را
عالم خود از فروغ جمالت منوّر است   بردار از برابر چشمم حجاب را
کارم اگر چه سخت خراب است رخ متاب   مهر از نظر فرو نگذارد خراب را
بویت اگر به سوی بیابان برد نسیم   بخشد خواص چشمهٔ حیوان سراب را
رحمی بکن که نیست دوا جز عنایتت   این سینهٔ پر آتش و چشم پر آب را
فرخنده ساعتی که شمارم به پیش تو   اندوه بی شمار و غم بی حساب را
سرگشته در هوای تو مانند ذرّه ام   ز آشفتگی ندیده طریق صواب را
عذری اگر چه نیست گناهم ببخش از آنک   عبدالمجید تاب ندارد[۹۳] عتاب را

(۲)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بحر رمل مثمّن محذوف

S 91a Ü 76b
در خزان دارم تمنّا نوبهار خویش را   در ریاض سبز و زرد آن گلعذار خویش را
بی رقیبان خوش بود بر برگهای رنگ رنگ   چون گل بی خار دیدن روی یار خویش را
در حریم کوی جانان یک جهت باید شدن   قبلهٔ جان کردن ابروی نگار خویش را
در میان باغ خواهم کام دل را در کنار   چند پر خون جگر بینم کنار خویش را
یک ره از باد سحر زلفش پریشان دیدمی   تا به کی بینم پریشان روزگار خویش را
از غم و غصّه به جان آمد دل عبدالمجید   نوبتی دیگر بدیدی غمگسار خویش را

(۳)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 53b S 18a Ü 74b
بی تو از جان و دل ای دوست[۹۴] ملال است مرا   دولت وصل تو خود امر محال است مرا
رفتم از کار نپرسی که چه کارم افتاد   حالم آشفته نگویی که چه حال است مرا

---

[۹۳] ندارد A : نیارد Ü، S

[۹۴] بی تو از جان و دل ای دوست Ü،S : بی تو ای دوست دل از جانA

(۲۱)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

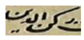
A 27b افضل عالم جهان علم و حکمت رکن دین [۹۰] ای منـوّر عـالَم از رای جهـان آرای تـو
لمعـۀ خورشـید از مهـر ضـمیرت انـور اسـت رشحۀ بحر از محیط طبع گوهر زای تـو
نیسـت در کـتم عـدم سـرّی نهفتـه چـون صـبا کان نشد پیدا چو ذرّه ز آفتـاب رای تـو
روحی از سر تا به پای و عقلـی از پـا تـا بـه سر در دل و جانهـا از آن پیوسـته باشـد جـای تـو
مفتخر جنس بشر از ذات بیماننـد تـو منحصـر نـوع هنـر از شـخص بـی همتـای تـو
مظهر اسرار غیب و مهـبط انـوار قـدس فکرتِ مشکل گشای و خلقتِ والای تـو
عقل در سر حدّ قَدرت چون رسد که برتر است از محـدّد پایـۀ قـدر فلـک فرسـای تـو
ز اهتمـام کلـک و ارشـاد و بیانـت در بیـان طوطی معجز سـرا شـد کلـک شـکّر خـای تـو
چیره گرداند خرد را از کمـالِ [۹۱] حسـن و لطـف شاهد معنی درآن ترکیب جان افزای تو
وحـی تـرکیبش بـدیع و سـحر پـرداز حـلال گاه ابـداعِ سـخن، اندیشـه و انشـای تـو
بـر قـد معنـی لبـاس لفـظ را آراسـتن کسوتی کان نیست الّا راست بر بالای تو
معطلات هر معانی مشـکلات هـر بیـان روشنست و منکشف بر طالب از آلای تو
چـون ز بـاد نوبهـاری دلربـای و خـرّم اسـت عرصۀ معموره از ضبط جهان پیمای تو،
تا کشم کحل الجـواهر دیـدۀ پـر آب را اشـتیاق از حـد بـرون دارم بـه خـاک پـای تـو

(۲۲)

فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
بحر رمل مثمّن مخبون محذوف

A 31a عقل را دوش ز بـس حیـرت و خجلـت گفـتم چیست تـدبیر مـن ای رای تـوام پشـت و پنـاه
چـون کـنم عـرض سـخن نـزد شهنشـاه سـخن دم بـدم غـرق عـرق مـی شـوم از دهشـت شـاه
در بـر معجـز موسـی چـه بـرم صـنعت سـحر بـر لـب حـور بهشـتی چـه کشـم خـطّ سـیاه
در ریاضـی کـه بـود سـدره و طـوبیش نهـاد خـوش نباشـد کـه کنـد عـرض کسـی هـرز گیـاه
گفت شک نیست چنین است ولیکن چـو کنـی تـرک فرمـان ز همـه روی گنـاه اسـت گنـاه [۹۲]

---

[۹۰] در متن:
[۹۱] در متن: کمالت
[۹۲] در متن: سیاه

چون خواستم که رفعت قَدرت کنم بیان	گفتم به چشم فکر در و نیک بنگرم
قدر تو گفت فکر کسی کی رسد به من	کز غایت قبول بصد طُور برترم
عقلم نهاد گردن و شد معترف به عجز	مدح صفات و ذات تو چون گشت در سرم
گفتم چه خُلق و خلقتی ای رحمت خدای	کاندیشه نیست سوی مدیح تو رهبرم
خُلقت چه گفت؟ گفت که عقل مجرّدم	خَلقت چه گفت؟ گفت که روح مصوّرم
ای کامگار! سخت خجل گشتم از قصور	فرمان چو شد که شعر بدان حضرت آورم
گفتم چو امتثال نمودم مسال را	شوخی نگر که قطره به دریا همی برم
ای قاصر از مدایح جاه و جلال تو	طبع بلند رای و زبان سخنورم
کارت به کام باد که در مدحت تو نیست	غیر از دعای صدقِ درون، کار دیگرم

(۲۰)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 31[a] بادپایی که بادگیر من است	داشت چون کوه خلقتی محکم
گرم رَو برق حمله ای که شدی	چون تصوّر فراز این طارم
برگذشتی ز فکر جدّ و خیال	در نَوَشتی بساط نور و ظلم
راهبرتر ز عقل راهنمای	تیزرو تر ز گنبد اعظم
کوه در کتف و یال او مضمر	باد در دست و پای او مدغم
پیل پیکر و گر شدی بر مور	نرسیدی به پشت مور الم
گور خلقت و لی ز هیبت او	گشته خوناب زهرهٔ ضیغم
روزگار آنچنان که عادت اوست	کرد پستش به زیر بار ستم
از لگد کوب توسن گردون	دست و پایش شکسته شد در هم
از ضعیفی و کاهلی ز وجود	نیست امکان رفتنش بقدم
از خیالم خیالش از سستی	هیچ نتوان برون نهاد قدم
گفتم ای اسب کردمت آزاد	رو بچَر بر مراد خویش و بچَم
گفت وقتی که روز کارم بود	نزدم بر مراد خود یک دم
روز و شب یک نفس نمی کردی	زین و تنگم جدا از پشت و شکم
این زمانم همی کنی آزاد	که اسیرم به دست محنت و غم

جانبخش هوای دلگشایت   مانند دم مسیح مریم
از بهر گریزگاه مظلوم   ارکان تو حصنهای محکم
از بهر حصول دین و دولت   رخشنده در تو باب معظم
خسته جگران صدمت ظلم   جز خاک درت ندیده مرهم
خاک تو و عدل و مرحمت را   گویی که سرشته اند با هم
از روشنی تو گشته ظاهر   سرّی که ز عقل بود مبهم
ترکیب سرشت بی نظیرت   از خاک بهشت و آب زمزم
هر کس که درآمد از در تو   ز اقبال شنید خیر مقدم
پیوسته ستاده بر درت باد   ارباب و اکابر معظم
از درگه تو مآثر عدل   بر خلق چو فیض حق دمادم
شهباز سعادتت همیشه   پرواز کنان به گرد عالم
خدّام ترا جمال یوسف   دربان ترا شکوه رستم
بانیت بکام خویشتن باد   تا غایت انقراض عالم

(۱۸)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 26a مرا خدای تعالی فراغتی داده است   که راه حرص به پای امل نمی سپرم
به کسب نعمت فانی نمی شوم مشغول   چو ملک جمله جهان هیچ نیست در نظرم
کشیده پای قناعت همیشه در دامن   نه آز بوده رفیق و نه حرص راهبرم
گرم به قرص جُوین دسترس بود، هرگز   ز خوان عیسی مریم نواله ای نخورم
سرشک دیده چو دارم، ز بهر آب حیات   به گاه خشک لبی منّت خَضِر نبرم
دلم به تیه ضلالت فرو نمی آید   ز «منّ و سلوی» گر خود کنند ما حضرم
ز روزگار چو راضی شدم بدان که مرا   ز چشم و رخ بود ادرار و وجه سیم و زرم
گرم به چشم حقارت نظر کند خورشید   گمان مبر که دگر من به چرخ در نگرم
هزار شکر کنم هر نفس ز خالق خویش   که نیست سایهٔ مخلوق، سایه بان سرم
ز فاقه گر چه به جان آمدم نگردانم   به دست آز گریبان گرفته دربدرم

(۱۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 26b مهر سپهرِ مجد و معالی روا بود   گر گوید آستان تو گردون اخضرم
عکسی ز رای روشنت ار بر جهان فتد   ذرّه کند خروش که خورشید انورم

به جبرئیل و به کرّوبی و به روحانی / به انبیای بزرگ و به اولیای کرام
به حقّ ختم رسل بهترین مخلوقات / جهان نور و صفا مصطفی علیه سلام[89]
به حق خانه و یاران و آل و اصحابش / که در طریق نجات اند و مقتدا و امام
به حق کعبه و یَثرب به حق قدس خلیل / به زمزم و عرفات و به حجّ و حجر و مقام
بدان زمان که بر آرند صادقان لبّیک / بدان زمان که ببندند حاجیان احرام
به حجّ و عمره و سعی و به هدی خلق و طواف / بدان کسی که نماید بدین امور اقدام
به حلقهٔ در کعبه به وقفهٔ عرفات / بدان زمان که شود کار حجّ و عمره تمام
بدان زمان که در و عاشقان رسند به وصل / بدان زمان که در و طالبان رسند به کام
به زاهدی که همه کار او به روز و به شب / شهادت است و صلات و زکات و حجّ و صیام
به عارفی که به جانان همیشه مشغول است / نه فکر جان و جهان و نه غصّهٔ ایّام
به فضل تو که از و خَلق را ست استظهار / به عدل تو که از و مُلک را ست ضبط و نظام
به رحمتت که بیامرزی این جماعت را / به رحمتت که نداری ز ما دریغ انعام
ز بهر هر که بدین در به حاجت آمده است / نصیب خاص کرامت کنی ز نعمت عام
بدین مقام چو این جمع را رسانیدی / به کام دل به سلامت رسانشان به مقام
به لطف تو که هر آن کو ز دین اسلامت / به روز حشر کنی جمعشان به دارسلام
به حق ذات تو عبدالمجید را گردان / امور دینی و احوال دنیوی به نظام

(۱۶)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدّس مخبون محذوف

A 28b ز آن جواهر که معدنش فکر است / قطعه ای پاک دوش آوردم
یک دم آن شب بکام نغنودم / تا به کام دلش بپروردم
شب چو پرداختم ز تربیتش / بامدادش ز جهل گم کردم

(۱۷)

مفعول مفاعلن فعولن
بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف

A 30a ای مقصد سروران عالم / وی پشت و پناه اهل آدم
چون قدس، جناب تو معزّز / چون کعبه، حریم تو مکرّم
سطح تو شبیه باغ فردوس / سقف تو مثال چرخ اعظم
گویی که پناه فرّخ تو / از حسن و ز لطف شد مجسّم
وضع تو چو قدّ دوست زیبا / شکل تو چو روی یار خرّم

[89] در متن: علیه السلام

نه ترسا نهادم نه ترسا نژاد … خران را چرا می کنم برگ و ساز
از آن احتیاجم به گاو و خر است … که تا گردم از هر کسی بی نیاز

(۱۳)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 29b نیست در بی ثباتی دنیی … هیچ کس را به هیچ گونه خلاف
چون بدانستمی نکردم زو … طمعِ[88] خام و آرزوی گزاف
پادشاهی و سلطنت در وی … پیش من امن و صحّت است و کفاف

(۱۴)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 32a فلک جناب قدر قدرت قضا فرمان … معزّ دنیی و دین آفتاب مجد و جلال
خدیو عرصهٔ معموره شاه شیخ اویس … که اوست مقصد آمال و قبلهٔ اقبال
نه در معالی او عقل را مجال عروج … نه در مدایح او نطق را محل مقال
ز عدل و عاطفتش خلق را ست امن و امان … ز رای و رایت او ملک را ست زیب و کمال
شهنشها فلک از فخر برفرازد سر … اگر چنانکه کنی نعل رخش را ز هلال
ندیده چون تو خرد تاجبخش تخت آرای … نه بر ریاض ضمیر و نه بر قصور خیال
خرد چو پایهٔ قدرت نمی کند ادراک … مدیح درخور ذاتت تصوّریست محال
نوای نوبت تو جمع را خجسته سماع … جمال رایت تو دیده را مبارک فال
به هر کجا که شده رایت همایونت … به پیش موکبت اقبال کرده استقبال
ملازمان دَرَت را در اکتساب مراد … نه زحمت طلبت و نه احتیاج سوال
چو هر سری ز جناب تو دیده عزّت و جاه … چو هر دلی ز عطای تو یافت منصب و مال
سری که از تو بپیچد بریده باد چو زلف … دلی که از تو بگردد سیاه باد چو خال
کمال قدر تو بادا بری ز وصمت نقص … جمال جاه تو بادا مصون ز عین کمال

(۱۵)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 25b به حق عزّت و ذات و صفات و اسمایت … به اسم اعظمت ای ذو الجلال و الاکرام
به عزم علّت اوّل به ملّت آخر … به استقامت شرع و به پاکی اسلام
به اعتقاد ملایک به معجزات رسل … به حرمت صحف انبیا به حق کلام

[88] در متن: طبع

مستظهر است بنده به الطاف عام تو | گستاخ وار ازین جهت این ماجرا کند
بر مسند مراد و بقا متّکات باد | مهر منیر تا ز فلک متّکا کند

(۱۰)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 31b شهر تبریز مصر جامع ملک | خوشترین بلاد عالم بود
صد هزارش فزون به هر طرفی | باغ و ایوان چو گلشن جم بود
باغهایش چو خلد، راحت بخش | خانه هایش چو روضه، خرّم بود
ممتزج با هوای جان بخشش | دم پاک مسیح مریم بود
اندر آن آب و میوه های لطیف | گویی آب حیات مدغم بود
هر نگاری در و چو حور بهشت | گفتی از جان و دل مجسّم بود
ساکن او چو ساکن فردوس | دایما شادمان و بی غم بود
از برای حصول دولت و دین | در آن شهر باب معظم بود
دست داده در و چو جنّت عدن | هرچ دلخواه نسل آدم بود
عقبت روزگار کرد خراب | آن مقامی که مثل او کم بود
پست کرد آن قصور و ایوانها | کز بلندی چو چرخ اعظم بود
داد بر باد آن عمارتها | که اساسش چو کوه محکم بود
آن درختان ز بیخ و بن برکند | که چو طوبی و سدره درهم بود
شد چو بحر سراب بستانها | کز ریاحین چو لجّهٔ یم بود
آن چنان شد که پنداری | دایما جای حزن و ماتم بود
در ریاضش اگر کنی نظری | نبری ظن که هرگزش نم بود
بر قصورش اگر کنی گذری | گویی آنجا عمارتی هم بود؟

(۱۱)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 29b دوش ناگه درآمد از در من | دلربایم به سان بدر منیر
جان کشیدم به تحفه در پیشش | کز من ای دوست این قدر بپذیر
گفت این مختصر چه لایق ماست | گفتمش تحفة الفقیر حقیر

(۱۲)

فعولن فعولن فعولن فعل
بحر متقارب مثمّن محذوف

A 30a نه در بند گوساله ام چون یهود | چرا گاو آرم ز هر سو فراز

(۷)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 32b دل برین عیش پنج روزه مبند   که به غیر از خیال و خوابی نیست
عدم انگار ملک دنیی را   فرض کن گلخنی خرابی نیست

(۸)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 28b روزگارم ز دست بیدادت   چند باشد[87] قرین محنت و درد
تا کی از جور تو روان باشد   اشک سرخم فراز چهرهٔ زرد
تا به کی گردم از نقوش قضا   بر بساط زمین چو مهرهٔ نرد
ساعتی در بلا و شدّت گرم   لحظه ای در عنا و محنت سرد
اوفتادم ز پای دستم گیر   با فتاده روا مدار نبرد
پایمالم مکن که نتوانی   در جهان چون منی به دست آورد
بس کن ای دل شکایت از دنیا   هرگز از زن کند شکایت مرد؟
چون در احوال خویش حیران است   غم حالت کجا تواند خورد؟
آنکه در دست اوست نیک و بدم   ز و شکایت نمی توانم کرد

(۹)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 28a ای صاحبی که عقل به جنبش گه عروج   فرّخ جناب قدر ترا منتها کند
گر کوکبی ز رای تو سازند آفتاب   خورشید را ز دیده نهان چون سُها کند
کلک گهر نثار شکربار مُسرعت   تفسیر سرّ غیب و رموز قضا کند
گیتی ز بهر ضبط امور و نظام خویش   هر دم بدان جناب رفیع التجا کند
مشکل سؤالهاست رهی را ز حضرتت   حلّش یقین که خاطر مشکل گشا کند
آن را که چون جناب رفیع تو ملجأی است   غیر از در تو رفع حوایج کجا کند
گردون که او ز زمرهٔ خدّام این در است   با مُخلص جناب تو تا کی جفا کند
گویی که از چه عار بود آن جناب را   کز لطف، التفات به احوال ما کند
عقل تو چون به کلی و جزوی محیط شد   آخر ز کار بنده تغافل چرا کند
کاری که آن به سعیِ تو مضبوط می شود   انصاف تو چگونه مخبّط رها کند

---

[87] در متن: باشم

همیشـه بـر طـرف جویبـار دیـدهٔ مـن   خیال آن قد چـون سـرو و روی گلگـون اسـت
نوشـته ای ز خـودت[۸۵] کـن قیـاس مشـتاقی   به خاک پای تـو شـوق از قیـاس بیـرون اسـت

(۵)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتثّ مثمّن مخبون محذوف

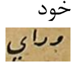
A 27a جهان مجد و معالی، مکان فضل و هنـر   تـویی کـه مثـل تـو خورشـید عـالم آرا نیسـت
بمانـد راز نهفتـه درون پـردهٔ غیـب   که پـیش مِهـر ضـمیرت چـو ذرّه پیـدا نیسـت
مکان امن و امان و مـلاذ فضـل و هنـر   به جز جناب تو ای خواجه در جهان جـا نیسـت
که بست بر درت ای زبـدهٔ زمانـه کمـر   که بندگان کمـر بسـته اش چـو جـوزا نیسـت
کـه بهـر بنـدگی حضـرتت مهیّـا شـد   که هر چه خو است کنون بهـر او مهیّـا نیسـت
کـه رُفـت خـاک درت را بـه چهـره همچـو نسـیم   که در کفش سـر زلـف بُتـان یغمـا نیسـت
که سر نهاد بدین آسـتان بـه جـز بنـده   که پای مرتبتش بر سـپهر اعـلا نیسـت
چـو فـیض جـود تـو شـد بـر جهانیـان شـامل   مگـر ز طـالع ناسـاز، بهـرهٔ مـا نیسـت
ز مانـه دشـمن اربـاب دانـش و هنـر اسـت   ستیز و کینـهٔ او بـا رهـیّ تنهـا نیسـت
به عقـل و رای و سـعادت نمـی تـوان در یافـت   ز رای[۸۶] پیر چه حاصل چـو بخـت برنـا نیسـت
سعادت ابدی چون ز بخشـش ازل اسـت   بـه جـدّ و کوشـش نـادان و سـعی دانـا نیسـت
همیشه درّ و گهـر تربیـت ز دانـا یافـت   میان نظم گهربار من چـو دریـا نیسـت
همیشه کـار جهـان منـتظم بـه حکـم تـو بـاد   کـه بهـر ضـبط جهانـت نظیـر و همتـا نیسـت

(۶)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 29a چـو خـالق اسـت مـرا رهنمـای روزی بخـش   به گِرد درگه مخلوق هیچ کـارم نیسـت
ز راه عرش و زراعت چو می دهـد نـانم   نظر به نعمـت شـاهان کامگـارم نیسـت
چو من ز گـنج قناعـت تـوانگرم، شـاید   اگر نهاده زر و سیم بـی شـمارم نیسـت
چو در خرابهٔ خود خـاطرم قـرار گرفـت   اگر به گلشن خاقـان روم قـرارم نیسـت
اگر چه شـاعرم امّـا چـو شـاعران دگـر   ز حرص و کینـه، مـدیح و هجـا شـعارم نیسـت
هـزار شـکر خـدا را کـه حالیـا کـاری   به جـز مطاوعـت امـر کردگـارم نیسـت
تعلّقی که بـه اسـباب ایـن جهـان دارم   به غیر صحبت یاران غمگسـارم نیسـت

---

[۸۵] در متن: خود
[۸۶] در متن:

مقطعات

(۱)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 29b توبه کردم ز شاعری کردن   گر چه شعرم گذشت از شعرا

از صفات خدا و نعت رسول   عاجزم چون سرایم این معنا

در نصیحت، سخن چه دانم گفت   گر نصیحت نمی کنند اولا

دلبری آنچنان که خواهم نیست   تا غزلهای خوش کنم انشا

قابل مدح، کس نمی دانم   ز آن قصیده نمی کنم املا

زندگان را ثنا نمی گویم   مردگان را کنم مراثی؟ لا[83]

نکنم[84] هجو اگر چه این اصحاب   بی نظیرند از برای هجا

(۲)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 32a چون دهان تو عشرت دنیی   خوش نماید چو بنگری هیچ است

همچو زلف تو کارهای جهان   بند در بند و پیچ بر پیچ است

(۳)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 30a شعرم بر آسمان ز بلندی رسیده است   و ین حال من بران سخنی کان مقرّر است

ترکیبش از جزالت چون نظم اختر است   ترتیبش از سلامت چون عِقد گوهراست

معروض رای انور از آن رو نگشته است   کز آسمان جناب رفیع تو برتر است

(۴)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 29a بدان خدای که ذات تو از عنایت او   به حسن و لطف بسی از فرشته افزون است

نه بی چگونه و چونی که هیأت دهنت   ز لطف [او] قدرت او بی چگونه و چون است

که از فراق تو ای نور چشم و راحت دل   دلم بر آتش سوزان و دیده پر خون است

چو میل روح ز لطفت چو شوق در دیده   نیاز بنده بدان خلعت همایون است

---

[83] در متن: نا

[84] در متن: مکنم

باد تا پیش حکیمان هست عنصر را بسیط   بـاد تـا پـیش منجم هست گـردون را کُـری

چون عناصر پیشه ات گردون مرتّب داشتن   همچو گردون بر جهان کار تـو فرمان گستری

تا نیاید فعلِ آذر در جهان از طبعِ آب   پیشهٔ تیغ چو آبت باد فعل آذری

تا بود محبوبِ انسان، شاهی و مال و جمال   یـا رب از مال و جمال و پادشاهی برخوری

سایه بر ذرّات دهرت جاودان گر افکنی — زان شرف هر ذرّه گردد آفتاب خاوری
مهتر عالم تویی و ز بد و فطرت بسته است[۷۷] — چرخ اعظم بارگاهت را نطاق کهتری
گر چه تاج و تختِ ایران درخورِ جاه تو نیست — افسر و اورنگ را یا رب تو چون اندرخوری
خلق اول عقل بود و علّتِ غایی[۷۸] تویی — چون توان گفتن چو عقلِ اول از نقصان بری؟
چون جنابت برتر از چرخ است چون گویم تو را — چون سپهرت از جهان بر[۷۹] بدو فطرت برتری
پایهٔ قدرت کند از روی قدرش پایمال — با جنابت چرخ اگر لا فی زند از همسری
انجمش یکسر فرو ریزد ز سهمش چون شهاب — گر به خشم و کینه در گردون گردان بنگری
آب لطفت می کند هر نوبهاری تعبیه — در قران پایهٔ آیین گلشن پروری
ملک را تا گشت حامی بأس تو، مستغنی است — از حراست کردن هر خار، گلبرگ طری
از برای بخشش دست و دل فیّاض تو — سنگ کرده لعلی و باران نیسان گوهری
همّتِ دریا دلت تا ضامن ارزاق شد — گلبن امّید گشت ایمن ز خوف پی بُری
گر چه از ترکیب ارکان در جهان پیدا نشد — شاعر و ساحر بسان انوری و سامری[۸۰]
انوری و سامری ای کاج بودندی به جای — تا بدیدندی کنون هم شاعری هم ساحری
جوهرِ نظمم بسی در معدنِ خاطر بماند — زانکه در گفتن ندیدم هیچ کس را جوهری
جوهر از معدن چو بی زحمت نمی آید برون — حاصل از زحمت چه باشد چون نباشد مشتری
شکر یزدان را که سلطان هنرپرور رسید — بعد ازین یابی فراوان چون ظهیر و انوری
چون هنرپرور بود بی شک هنر آید پدید — حکم یزدانی است[این] الا[که] در پیغمبری[۸۱]
ای دریغا روزگارم رفت آمد وقتِ کار — شد حواسم کُند و ذهن آشفته قامت چنبری
کو جوانی تا بدیدندی ز من سحر حلال — کو جوانی تا بدیدندی ز من درّ دری
گر چه پیرم هم بکوشم در دعا و مدح شاه — گر سعادت کرد سوی آن جنابم رهبری
تاج بخشا مدح خوانی از شعار بنده نیست — تا مرا از زمرهٔ آن مدح خوانان نشمری
جز درین حضرت نکردم هیچ جایی عرض شعر — تا نپنداری که هستم هر کسی یا هر دری
از هوای مدح شاهم شعر گفتن آرزو ست — ور نه کاری نیست چندان مادحی و شاعری
با وجود فاقه بر گردون نیندازم نظر — ماه و مهرش گر چه باشد سیم و زرّ جعفری
گر چه از احداثِ گوناگون در افتادم ز پا — غیرِ شاه[۸۲] از هر که در عالم نخواهم یاوری

---

[۷۷] در متن: بسته اند
[۷۸] در متن: عالی
[۷۹] گویا در اصل «از بدو فطرت» بوده است.
[۸۰] در متن: ساوری، با توجّه به فحوای کلام و تصریح بیت بعد، اصلاح شد
[۸۱] در متن: حکم یزدانی نیست الا در پیغمبری
[۸۲] در متن: غیر آن شاه

جهان پناها بر مقتضی قول ظهیر — چه باشد ار ز کرم بنده را نگه داری
اگر ستاره خلافی کند تو نپسندی — و گر سپهر جفایی کند تو نگذاری
همیشه تا که سر زلف ماه رویان را — بنفشه وار بود قاعده نگونساری
همیشه تا که سر ناز، نرگس خوبان — نهد ز عین خوشی خویشتن به بیماری
به دست باد ترا زلف چون بنفشهٔ دو ست — نظر به نرگس تُرکان خوب بلغاری
سر عدوت ز غم چون سر بنفشه نگون — چو چشم نرگس از نور دیده اش عاری
بقا و عمر تو در عزّ و جاه چندان باد — که خضر آن نکند هیچ کس ز بسیاری

(۲۱)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 5b ای منوّر از جمالت آفتاب خاوری — وصفِ حسنت چون کنم کز هر چه گویم برتری
حسن جانبخشت کما هی هیچ چشمی در نیافت — ز آن سبب در دیدهٔ هرکس به چشمی دیگری
نوعِ انسان را نباشد این صفا و حسن ولطف — من نمی دانم که حوری یا فرشته یا پری
صورتی نتوان چنین از آب و خاک آراستن — آفتاب سرو قامت سروِ سمین پیکری
گر خدا از آب و خاک آن صورت زیبا سرشت — بی گمان از خاکِ فردوسی و آبِ کوثری
بر امید پای بوسی خاکِ راهت گشته ام — شاید ار دامن کشان بالای خاکم بگذاری
ما چو خاک افتاده چون ذرّه پریشانیم تو — سر و سایه گستر[و] خورشید ذرّه پروری
سخت بد حالم چه باشد گر به چشمِ مرحمت — از سر لطف و کرم یک ره به حالم بنگری
گر نخواهی سایه بر حالم افکندن بگو — تا برم بر درگهِ سلطان عالم، داوری
آن کزآن حضرت برد توقیع شاهی آفتاب — آن کزآن درگه کند کسب سعادت مشتری
آن که چون عقل است فکرش بر همه سهوی مصون — و آن که چون روح است ذاتش از همه نقصی بری
آن شهنشاه قدر حکمِ قضا قدرت که چرخ — پیش فرمانش ندارد پیشه جز فرمان بری
آفتاب مُلک و ملّت سایهٔ پروردگار — آن که رایش را کند رایات نصرت رهبری
خسرو عالم معزّ دین و دنیی شیخ اویس — آن که شاهان جهان از جان کنندش چاکری
آن سلیمان رتبتی کاین حلقهٔ پیروزه رنگ — هست در انگشتِ فرمانش چو یک انگشتری
تا مشرّف شد ز پایش افسر از پایش سریر — خاکِ پایش می کند بر فرقِ شاهان افسری
A 6a وصفِ قدرت چون کنم کز چرخِ اعظم برتر است — دم ز مدحت چون زنم کز حد دانش برتری
آفتابِ لطف اگر برتابد از افلاک روی — غرقِ بحر مهر گردد گنبدِ نیلوفری
گر به رحمت سایه بر ایوان کیوان افکنی — ز آن شرف یابد زحل، تشریف سعد اکبری
رایت آموزد به گردون رسم عالم داشتن — طالعت بخشد به انجم نام نیکواختری

طناب بارگهت را ز بهر استحکام — به نفس خویش ثوابت کنند مسماری
تو آن کسی که در ان حقّه های مینارنگ — به امر تو کند این هفت مهره سیّاری
مقیم غرفهٔ هفتم چو پاسبان تو شد — چو بخت آگه تو پیشه کرد بیداری
ز خاک پای تو یک ذرّه را به جان برجیس — ز بهر کسب سعادت کند خریداری
سپاه یک جهتت را که شش جهت ظفر است — خدیو کشور پنجم کند سپهداری
چو دید نور ضمیر و سپهر قدر تو مهر — نهاد پیش تو از سر کلاه جبّاری
بدان امید که خنیاگرت شود ناهید — کند طلوع به شکل بتان فرخاری
تو آن سپهر کمالی وآفتاب جلال — که ماه از سر مهرت کند پرستاری
علو بارگهت برگذشت از آنکه کنند — چهار رکن جهانش چهار دیواری
برای دفع اعادی و قلع و قمع حسود — سپهر قدرتی و روزگار کرداری
در آن میان که دلیران میان روح و بدن — به کلک تیره نوشتند خط بیزاری
دهان تیر گشاده ز بهر خون خوردن — زبان تیغ کشیده پی دل آزاری
غبار گشته چو میغ و خروش همچو تذرو — خدنگ و تیغ چو باران و برق آذاری
ز تند باد کمان در هوای هر طرفی — چو برگ بید روان بند ترک پنداری
ز زخم تیر به هر گوشه بردمیده گلی — یکی چو بلبل از آن گل به ناله و زاری
ز شاخسار وجودِ عدو چو گُل بشکفت — چو آب تیغ تو شد در عروقشان جاری
ز کوهسار سر دشمنان چو لاله بریخت — چو باد گرز تو[۷۶] شد بر فرازشان ساری
حسود دولت تو سر بلند وقتی شد — که رفت رمح تو اش در قفا به جانداری
ز رزمگاه تو یک تن برون نبردی جان — اگر نه عفو تو گشتی حجاب قهّاری
ملاذ و ملجأ گیتی ز آسمان فریاد — که پیشه کرد جفاکاری و ستمکاری
ز قرص مهر و مه و کاسه های گردون نیست — نصیب مردم دانا به جز جگر خواری
نشست مردم چشمم به عزلت از پی آنک — که دید عادت ایّام مردم آزاری
چو روی شاهد چینم کبود روی کنون — سپهر کرد چو روی نگار تاتاری
ز جور چرخ به جان آمدم خطا بش کن — که تا به کی ز غم و محنتش به جان آری
یکی نشسته چو اصحاب کهف در کنجی — برو روا ست که قلب عَقور بگماری
یکی کناره گرفته ز رنج و راحت دهر — چرا به وقت بلاهاش در میان آری
مرا که کار به جز عادت و عبادت نیست — روا بود که برم تهمت گنه کاری
روا بود من عیسی دم کلیم کلاه — ز دست هر خر و گوساله ای کشم خواری

[۷۶] در متن: گرچه

نگـر ز هـر طرفـی جلـوه هـای فـتح و ظفـر　　شنو ز هر چمنی مژده های امن و امـان
کسـی بـه بنـد مقیّـد نمانـده غیـر زره　　کسی فغان ز تعدّی نکـرده غیـر کمـان
نمی رود ز کسی بر کسی تطـاول ظلـم　　مگـر ز طـرّهٔ معشـوق و غمـزهٔ جانـان
رواج شرع چنان می دهد که نـرگس را　　ازین سپس نتوان یافت مست در بستان
ز سایهٔ تو ممالک چو عـالم از خورشـید　　ز بخشش تو خلایق چو گلشن از بـاران
همیشه روز تو نـوروز بـاد شـب شـبِ قـدر　　همیشـه دور تـو ایمـن ز نکبـت دوران
همیشه طبعِ تو خرّم چـو ابتـدای بهـار　　مدام خصمِ تو محزون چو انتهای خـزان
قـدوم فـرخ شـهزاده بـاد فرخنـده　　بـر آسـتان تـو ای تـاجبخش ملـک سـتان
بقـا و دولـت شـهزادگان بـه دولـتِ شـاه　　فـزون ز هـر عـددی بـاد کـآورم بـه زبـان
همیشـه دولـت او قـاهر و عـدو مقهـور　　مـدام بنـدهٔ او رای و قیصـر و خاقـان
همیشـه فکـرت او لازم قضـا و قـدر　　مـدام قـدرت او لازم زمـان و مکـان
بـه حـق ذات و صـفاتت[۷۴] مرادهـاش بـبخش　　بمنتهـای جمیـع امیـدهاش رسـان

(۲۰)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 10b　زهـی جنـاب جلالـت سـپهر زنگـاری　　بـه صـد هـزار چنـین مرتبـه سـزاواری
سبب ز خلقت این چـار طبـع مختلفـی　　غرض ز گـردش ایـن نُـه سـپهر دوّاری
به گاه بسطت عدل، آفتـاب جانبخشـی　　به وقت فـیض مکـارم، سـحاب دُربـاری
ز بهـر مجـد و شـرف اختیـار آرایـی　　ز روی قـدر و علـو منتهـای افکـاری
اگر ز عـزم تـو بـر خـاک بگـذرد بـادی　　زمین شود چو[۷۵] فلک سـایر از سبکسـاری
و گر ز حلم تو بـاری نهنـد بـر گـردون　　فلک شود چو زمـین ثابـت از گرانبـاری
چو رای رزم کنی بر در تو جمـع شـوند　　شـهان جملـهٔ روی زمـین بزنهـاری
چو سوی بزم گرایی بسـان کـان گـردد　　ز دست بخشش تو روی سـرخ دینـاری
ایا شهی که برون بـرد عـدل شـامل تـو　　ز روزگـار درنگـی ز چـرخ غـدّاری
چو روح، قاعـدهٔ خلقـت تـو بـی عیبـی　　چـو عقـل، خاصـیت ذات تـو نکوکـاری
اگـر ز معـدلت شـاملت سـپر سـازی　　زمانـه را ز سـهام فلـک نگـه داری
اساس ملـک شـود همچنـان چـه خلـد بـرین　　کنون که می کندش دولت تو معمـاری
به دست عقـل نیایـد نظیـر تـو گهـری　　اگر چه غوص کنـد نُـه سـپهر زنگـاری

---

[۷۴] در متن: صفاتش
[۷۵] در متن: ز

شود چـو گـرز گرانـت روان بـرآرد سـر — شود چو برگ سنانت دراز کـرد زبـان[۷۰]
سـر عـدویِ تـو از بـیم در شـکم مخفـی — زبـان خصـم تـو از سـهم در قفـا پنهـان
بـه روز رزم سـمند تـو در فضـای وجـود — ورای[۷۱] مصـرع اندیشـه مـی کنـد جـولان
چـو وهـم بگـذرد از غایـت حـدود و جهـات — گـرش کشـیده نـداری بـه وقـت پویـه عنـان
شـده سـت روح بـد انـدیش در بـدن[۷۲] محـزون — بـده بـه تیـغ، خلاصـش ز کلبـۀ احـزان
ز رشـک جـاه تـو دردی سـت در دمـاغ عـدو — کـه غیـر گـرز گـران تـو نیسـتش درمـان
خـدایگان جهـان و جهانیـان! هرگـز — نگفتـه اسـت رَهـی مـدح کائنـاً مَـن کـان
از آن سبب کنـد از خـاطر چـو آتـش تیـز — دعـا و مـدح تـو در کسـوتی چـو آب روان
کـه تـا بـود شـرف روزگـار او ورزنـد — بـه مـدح تـو نرسـد غایـت یقـین و گمـان
امیـد مرحمـت و چشـم تربیـت دارد — ز لطف عام تـو ای تـاجبخش مُلـک سـتان
همیشـه تـا کـه بـه احسـان و عـدل مـی کوشـند — سـران دولـت و دیـن در زمانـه بـر اقـران
مـلاذ و ملجـأ اربـاب دیـن و دولـت بـاد — درت کـه مظهـر عـدل اسـت و مطلـع احسـان
قضـا متـابع فرمـان نافـدت بـادا — همیشـه تـا کـه قضـا را سـت بـر جهـان فرمـان

(۱۹)

در مدح سلطان اویس انارالله برهانه[۷۳]

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 4b ز عدل و عاطفت خسرو زمـین و زمـان — زمانـه گشـت نمـودار روضـۀ رضـوان
ز فرّ دولـت آن تـاج بخـش ملـک آرای — مثال جنّتِ فـردوس شـد قطـار جهـان
بـر آسـمان چهـارم زمـین شـرف دارد — که سایه بر سـرش افکنـد سـایۀ یـزدان
خدیو مشرق و مغرب معزّ دنیی و دین — که اوسـت زبـدۀ افـلاک انجـم و ارکـان
فروغ افسر و اورنگ، شـاه شـیخ اویـس — که باد تا ابدش بـر جهـان روان فرمـان
شهنشهی که مدار سـپهر و سـیر نجـوم — قـرینِ او ننمایـد بـه صـد هـزار قـران
نکـرده خامـۀ تقـدیر ایـزدی نقشـی — نظیـر خلعـت او بـر صـحیفۀ امکـان
ندیده دیدۀ خورشـید و اختـران شـکلی — بـه لطـف صـورت او از توالـد انسـان
نفـوس ناطقـه از وصـف ذات او عـاجز — قـوای مدرکـه در قـدر جـاه او حیـران
ز فکرهـای عمـیقش عقـول در حیـرت — ز رایهـای دقـیقش فحـول سـرگردان
ز جـود او چـو ارم گشـته خطّـۀ تبریـز — ز عدل او چو حرم گشـته عرصـۀ ایـران

---

[۷۰] در متن: سنان
[۷۱] در متن: براي
[۷۲] در متن: و دیدن
[۷۳] این عنوان در نسخۀ A آمده است

(۱۸)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 12a جهان ز فرّ و شکوه خدایگان جهان — سپهر مهر معالی شد و ریاض جنان
از آن سبب که ز انسان غرض وجود تو بود — خلاصهٔ همه ممکنات شد انسان
بسان عقل مبرّا ست فکرتش ز خطا — بسان روح منزّه وجودش از نقصان
ستاره جیش فلک رتبتی که ننماید — مدار چرخ قرینش به صد هزار قران
ز عکس رایت عالیش، مهر تابنده — ز شوق قدر رفیعش، سپهر سرگردان
ز خُلق و خِلقت تو فکر می شود واله — ز رای و رایت تو عقل می شود حیران
مؤیّد است به تأیید حق، ازآن دارد — ملاذ و ملجأ گیتی خدایگان جهان
به بزمگه، دم جانبخش عیسیِ مریم — به رزمگه، ید بیضای موسیِ عمران
بر آستان رفیعش مگر دهد بوسه — به سوی ذروه از آن روی می نهد کیوان
بدان سبب که کند قطع، عمر بدخواهش — سریع سیر تر از جرم مه شود دبَران
ایا ز رای تو رایات معدلت عالی — ایا ز جود تو رخسار مکرمت خندان
جناب صدر تو والاتر از نجوم سپهر — جهان قدر تو بالاتر از جهات و مکان
درین زمان ز فلک برتر است قدر زمین — که شد مسخّر فرمان تو زمین و زمان
به سوی مردهٔ صد ساله گر خطاب کنی — ز لطف لفظ تو یابد حیاتِ جاویدان
ز بادِ گرزِ گران تو، مندرس شد کفر — ز آب چشمهٔ تیغ تو، تازه شد ایمان
به جنب همّت و جود تو بی وجود بود — اگر ذخایر بحر است اگر دفاین کان
از آنکه عدل تو گسترد سایه بر سر مُلک — جهان چو خلد برین گشت و روضهٔ رضوان
زمان به خَلق جهان می دهد نوید صلاح — ملَک ز اوج فلک می کند ندای امان
ترا به لشکر جرّار احتیاجی نیست — ز تو عزیمت و فتح و عنایت از یزدان[۶۸]
به گاه آنگه کنی حمله، رخنه رخنه شود — ز دور سینهٔ بدخواه تو ز بیم سنان
کند فرار ز راه مشام، مغز سرش — چو در تصوّرش آید خیال گُرزِ گران
بسان غمزه خدنگ تو در کمان باشد — که خون شود دل بدخواهت از تصوّر آن
بسان زلف، کمندت هزار[۶۹] حلقه بود — که بسته گردد از آن دست خصم در میدان
درفش تو چو کند دعوی سرافرازی — زبان خنجر قاطع بیان کند برهان

---

[۶۸] در متن: فتح از عنایت یزدان
[۶۹] در متن: هنوز

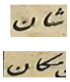
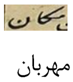
ز آفتـاب لطـف تـو دارم امیـد تربیـت تا شوم چون روزگار پیر باز از نو، جـوان
تا فلک باشد، متابع بـاد بـا رایـت فلـک تا جهان باشـد، مسـخّر بـاد بـا حکمـت جهـان
باد تا روید بنفشه نوبهار از طرف جـوی باد تا خنده کند گل در عماری بعد ازآن،
نیلگون از ضرب گرزت چون بنفشـه بـد سـگال پر ز خون از زخم شمشیرت چو غنچه بد گمـان
تـا زمـین باشـد تـو بـادی خسـرو روی زمـین تا مکان باشد مبادا خالی از ذاتت مکـان
بسطت ملکت برون از هر چـه گـردد در ضـمیر مـدّت عمـرت فـزون از هـر چـه ارزد در میـان

(۱۷)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 19a ای چـون سـپهر قـادر و چـون مهـر کـامران بـادت سـعادت ابـد و ملـک جـاودان
روی زمـین ز طلعـت تـو گلشـن ارم مُلک جهـان ز سـایهٔ تـو روضـهٔ جنـان
در عهـد تـو ز ثابتـه هـا مُلـک در پنـاه در مُلک تو ز حادثه هـا خلـق در امـان
عنف تو جانگدازتر از هجـر دل سـیاه[٦٤] لطــف تــو دلنــوازتر از یــار مهربــان
حکـم تـرا مـدام قـدر گشـته پـیش رو رای ترا همیشـه قضـا بـوده هـم عنـان
شـاهان[٦٥] تـرا مطیـع و سـلاطین مسـخّرند چون سلطنت پناهی و چون یافته نشان
فخراسـت بـر سـپهر زمـین و زمانـه را تا خسـرو زمینـی و تـا صـاحب الزمـان
محکوم حکم و لطـف تـو انـواع وحـش و طیـر مامور امر و نهی تو اشخاص انس و جان
هر کس که دید حکم تو و انقیاد خَلـق شـد روشـن و مبـرهن اسـرار «کـن فکـان»[٦٦]
کمتـر ز قطـره ای بـه بـر تـاب آفتـاب باشد به جنـب جـود تـو محصـول بحـر و کـان
بــا آســتان جــاه تــو از غایــت علــو نه قاصد یقین شـد و نـه مُسرع گمـان
فکــرم فــراز اوج محــدّد قــدم نهــاد تا جبهـتش رسـد بـه جنـاب خـدایگان
عقلم چـو دیـد گفـت کـه هیهـات کـی رسـد گـاه عـروج گـرد بـه امطـار لامکـان
تــاج مفــاخرت بــود ار قــدرتش بــود نعـل سُـم سـمند تـرا فـرق فرقـدان
داری میـان خیـل و حشـم صـد هـزار بـیش چـون مهـر تیـغ دار و چـو مـرّیخ پاسـبان[٦٧]
بـا قـدر جـاه و قـوّت بـازوی حکـم تـو نی چرخ راست قـدر و نـه ایّـام را تـوان

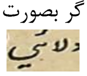
[۶۴] در متن: دلپزیر
[۶۵] در متن:
[۶۶] در متن:
[۶۷] در متن: مهربان

(۱۶)

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
بحر رمل مثمّن محذوف

A 24b از ریاض نار شد چون روضهٔ رضوان جهان — باغها عکسی است گویی از بهشت جاودان
شمعهای لاله بین از هر طرف افراخته — فرشهای سبزه بین انداخته بر هر کران
سنبل خوشبو ز عکس چشم نرگس بی قرار — نرگس رعنا ز شوق شاهد گل ناتوان
چون ید بیضا فروغ زنبق افروزد چمن — چون دم عیسی نسیم صبحدم بخشد روان
شاهد گل شد خرامان در عماری سوی باغ — باد کرده از شکوفه بر سرش گوهرفشان
عرصه ای چون خلد یابی گر شوی بر طرف کشت — جنّتی پر حور یابی چون روی در گلسِتان
در میان هر گلستانی گل اندامی مقیم — بر فراز هر لب جویی سهی سروی روان
خرّم آن عاشق که چون بلبل کنون [در] گلشنی — از سمن سازد سریر و در چمن گردد چمان
فرخ آن بیدل که بی اغیار با دلدار خویش — با گل اندامی شود در سایهٔ گلبن روان
فرصت عیشست دریابید ای ارباب عیش — موسمی خرّم چنین در سایهٔ شاه جهان
موسم نوروز و مُلک خرّم و شاه جهان — فرصتی زین به کجا باشد طرب را در جهان
سایهٔ یزدان معزّ دین و دنیا شیخ اویس — آنکه لطف کردگارش آفرید از عقل و جان
آن که امر و نهیِ او را شد مسخّر وحش و طیر — آن که از جان بنده و چاکر شدندش انس و جان
جاه او عالی تر است از هر چه دریابد یقین — مُلک او واسع تر است از هر چه اندیشد گمان
اشهب گردون نوردش برق سیر همچون براق — کرده مربع سنبله مقدم ز فرق فرقدان
ادهمش از دی و فردا بگذرد در یک نفس — گر به سوی مغرب و مشرق بپیچندش عنان[٦١]
تاج را هرگز ندیده خوبتر زین تاجدار — در زمانه خوبتر نا دیده زین خوشتر زمان
نیست جز در چشم تُرکان از دل آزاری[٦٢] اثر — نیست جز در زلف خوبان از پریشانی نشان
شمع می گرید ولیک از خویش باشد درگداز — نای می نالد ولی از باد می دارد فغان
عدل او تا سایه بر معمورهٔ گیتی فکند — باد خاشاکی نمی یارد ربود از بوستان
یا رب این خرّم بنا و سال تو فرخنده باد — بر خدیو تاجبخش و خسرو گیتی ستان
دایم این دارالسعادت خرّم و معمور باد — تا قیامت سجده گاه خلق باد این آستان
ای شهِ دریا نوالِ ابر فیضِ کان یسار — لشکرت کشور گشای و چاکرت سلطانشان
طلعتت چون مطلع خورشید تابان در بهار — دست زر پاشت[٦٣] چو باد صبحگاهی در خزان

---

[٦١] در متن: گر بصورت مشرق بپیچندش عنان
[٦٢] در متن:
[٦٣] در متن: پاشد

تــا دســت روزگــار ز بهــر شــکار دل   در زیر دام زلـف نهـد دانـه هـای خـال
بادا چو خال و زلف، حسـود جنـاب تـو   هم تیره گشـته روز و هـم آشـفته گشـته حـال
بادی ز عمـر و عصـمت و مـال و جمـال و جـاه   بــر موجــب مــراد ممتّــع هــزار ســال

(۱۵)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 19b چــون زلـف غمگسـار، کمنـد تـو دلربـا   چون طرّهٔ نگار، خدنگ تـو جـان سـتان
روزی کـه بـاز بنـدد اجـل را قـدر، نفـس   گاهی کـه واگشـاید[54] امـل را قضـا، دهـان
خیــره شــود ز تــاب ســنان تــو آفتــاب   تیــره شــود ز گــرد ســپه راه کهکشــان
پــای حیـات مانـده بـه دام اجـل بـه بنـد   روی نجــات گشــته ز چشــم امــل نهــان
هــر چنــد تیــر صــفدر و تیــز و[55] دلاور اســت   آن لحظـه منهـدم شـود از بنـد در کمـان
هر چند سخت رویی مغفر مقـرّر اسـت   آن دم شکسـته دل شـود از گـرز سـر گـران
رخنه کند چو آتـش سـوزنده در حریـر   در ســینهٔ عــدوی تــو اندیشــهٔ ســنان
ارواح را ز مرکـــز اجســـام افتـــراق   باشد چو کرد دست تو با تیغ توأمـان[56]
با دشمنان ز بند کمـان تـو بنـد تـرگ   ریزان چو برگ بید[57] شود موسم خـزان
بینـی ز خـون دشـمنت آن لحظـه چـون بهـار   کهسـار لالـه زار شـده دشـت گلسـتان
از مدبری خصم تو بعـد از اجـل همـای   سـایه بـرو برافکنـد از بهـر اسـتخوان
آن دم اگر نه مهر تو گیـرد عنـان کـین   از رزمگـه کسـی خـلاص نگـردد ازیـن گمـان
ای کامگار مدح تو چون حمدِ حـق مـرا   ساری است بر درونـم و جـاری اسـت بـر زبـان
لکـن حسـود خـود[58] بـه جنابـت نمـی رسـد   شعرم همی رسد[59] ز بلندی بـر آسـمان
تا علویان به سیر سمایی[60] همی کننـد   تثلیثِ بس مقابله تسـدیسِ بـس قـران
بادا ترا ز جِـرم فلـک مُلـکِ بـی قیـاس   بادا تـرا چـو دور فلـک عمـرِ بـی کـران
تا شکلهای خال بـود بـر عـذار دوسـت   چون نقطه های مشک بر اوراق ارغـوان
بادا چو روی دوسـت مقـام تـو دلپـذیر   خصم ترا چو خاک، سیه گشته دودمان
تـا پایـد ایـن جهـان تـو بـه دولـت در و بپـای   تا ماند این زمان تو به شادی در و بمان

---

[54] در متن: باز گشاید
[55] در متن:
[56] در متن: او روان
[57] در متن:
[58] در متن: چون
[59] در متن: که می رسد
[60] در متن: سوای

روز کوشش به یک فشردن پای — برکنی بیخ دشمن از آفاق
پیش رخشت بساط هفت اقلیم — چون بسیط فلک به نزد براق
آسمان و زمین مطیع تو اند — گر کنی حبس و گر کنی اطلاق
خواستم عرض رای انور کرد — شرح آشفتگی و جان مشتاق
خردم گفت در چنین حضرت — مدح را جز دعا مکن الحاق
باد تا روی شاهدان باشد — همچو مه روشن و چو خور برّاق،
در سرایت چو مه پرستاران — در رکابت چو آفتاب وشاق
با سعادت همیشه بادی جفت — گر چه هستی به مدح و رفعت طاق
از حسام تو نظم ملت و ملک — و ز سریر تو زیب طارم [او] طاق

(۱۴)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 21a ای گشته صورت وصفتت مظهر کمال — چون روح بی نظیری و چون عقل بی همال
ذاتت ز روح و عقل سرشته از آن سبب — فرمان تست واجب و دیدار تو محال
از حشمتت نظیر تو نابوده در ضمیر — وز قدرتت[۵۱] خیال تو نایافته خیال
نی عقل را ست سوی درت قوّهٔ عروج — نی نطق را ست در صفتت قوّت مقال
نی در ریاض فکر توان جُستنت نظیر — نی در قصور وهم توان دیدنت مثال
بر جویبار عصمت و بر گلشن عفاف — هرگز نرسته است برین راستی نهال
نگشوده است غیر تو از رویت این نقاب — ننموده است جز به تو آیینه ات جمال
نه در رخ تو دیدهٔ افلاک را نظر — نه بر درت نسیم سحرگاه را مجال
چون مهر بی همالی و گردون کامگار — از جان و دل مثال ترا کرده امتثال
از نور روی و رای تو مهر جهان فروز — هر روز سر نهد ز خجالت سوی زوال
گردون به جنب چتر بلند تو بی محل — اختر به زیر سمّ سمند تو پایمال
از شوق آنکه بوسه دهد[۵۲] سمّ مرکبت — هر مه به شکل نعل شود صورت هلال
از لطف خلقت[۵۳] تو پشیمان شد آنکه گفت — کس را نیافرید بر اوصاف اعتدال
پیدا شد از خصایل تو سیرت مَلَک — روشن شد از شمایل تو صورت کمال
دُرپاش چون سحابی و فیّاض چون سپهر — بی اهتمام سایل و بی منّت سؤال
عَذب است در مدیح تو نظمم ولی مُبین — سحراست در ثنای تو شعرم ولی حلال

---

[۵۱] در متن: عدت

[۵۲] در متن:

[۵۳] در متن: خلعت

(۱۳)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 15ᵇ ای کفـــت ابــر فـــایض الارزاق   وی دلـــت مهـــر دایـــم الاشـــراق
خســـرو مملکـــت بـــه اســـتقبال   درخـــور ســـلطنت بـــه اســـتحقاق
آفتـــاب هـــدی ســـپهر کـــرم   شـــهریار جهـــان علـــی الاطـــلاق
بـــه جنابـــت سرِســـران مایـــل   بـــه رکابـــت لـــب شـــهان مشـــتاق
از ازل بـــر میـــان جـــان بســـته   آســـمان بهـــر بنـــدگیت نطـــاق
از مبـــادی جنـــاب قـــدر تراســـت   پـــای بـــر فـــرق ایـــن رونـــده رواق
ســـــایران ســـــپهر نارفتـــــه   بـــی تـــو غیـــر از ره وفـــا و وفـــاق
دولتـــــت گشـــــته از ازل طـــــالع   مـــدّتت بســـته بـــا ابـــد میثـــاق
عـــاجز آیـــد عطـــارد از مـــدحت   ور کنـــد از طبـــاق چـــرخ اوراق
بـــه بزرگیـــت معتـــرف گـــردد   گـــر ز گـــردون کننـــد اســـتنطاق[۴۷]
آتـــش کینـــت ار صـــعود کنـــد   مهـــر افتـــد در اختـــران بـــه محـــاق[۴۸]
آب لطفـــت فـــرو توانـــد شســـت   از رخ روزگـــــار گـــــرد نفـــــاق
قطـــرهٔ آب بخشـــت گـــوهر   پیشـــهٔ آب خنجـــرت احـــراق
گـــر عـــدو بـــرق تیغـــت اندیشـــد   بـــارد آبـــش چـــو آتـــش از احـــداق
چـــون تخیّـــل کنـــد کمنـــد تـــرا   از تـــوهّم شـــود اســـیر خنـــاق
کـــرده گـــردن کشـــان[۴۹] گیتـــی را   بـــیم گـــرز تـــو خاضـــع اعنـــاق
دشـــمنان تـــرا ز ســـهم ســـنان   ســـینه هـــا خـــرق گشـــته بـــی مخـــراق
حکـــم تـــو کامگـــار چـــون معشـــوق   روزگـــارش مطیـــع چـــون عشـــاق
لطـــف تـــو دلنـــوازتر ز وصـــال   عنـــف تـــو جانگـــدازتر ز فـــراق
از هـــوای جنـــاب جـــان بخشـــت   بـــوی دولـــت کننـــد استنشـــاق
آســـــتانت مقاصـــــد الآمـــــال   بارگاهـــــت خـــــزاین الارزاق
فضـــلهٔ جـــود و خـــردهٔ خوانـــت   هـــر چـــه باشـــد درون ســـبع طبـــاق
بـــی نظیـــری بـــه بخشـــش و کوشـــش   بـــی همـــالی بـــه خلقـــت[۵۰] و اخـــلاق
گـــاه بخشـــش بـــه یـــک اشـــارت دســـت   حاصـــل بحـــر و کـــان کنـــی انفـــاق

---

[۴۷] در متن:

[۴۸] در متن: و محاق

[۴۹] در متن: گردون گشای

[۵۰] در متن: خلعت

(۱۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

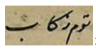
A 14b ای چون حیات درخور و چون عمر نا گزیر — چون عقل روح پرور و چون روح دلپذیر
رای تو همچو مَسرع تقدیر کامیاب — عزم تو همچو مطلع خورشید مُلک گیر
خورشید ملک ناصردین سایهٔ خدای — کز نور روی [او] رای تو خورشید شد منیر
بر امتثال حکم تو اجسام را مدار — بر اقتضای رای تو اجرام را مسیر
خاص از برای زیور ایوان[46] بار تست — هم سایهٔ مکلّل گردون مستدیر
از بهر کسب جاه و جلالت به حضرتت — گشته ست پاسبان، زحل و مشتری مشیر
در رزم و بزم غیرت بهرام و آفتاب — در رزم بی همالی و در بزم بی نظیر
در بزم خاص و مسند ایوان بار تو — هم زهره گشت مطرب و هم تیر شد دبیر
تا راه در سرای تو یابد به خادمی — گه بَدر و گه هلال شود ماه مستنیر
ور گرد در هوا شود از ضرب گرز تو — آتش به جای برف ببارد ز زمهریر
ای تاج بخش مُلک ستان! از وجود تست — هم سرفراز افسر و هم مفتخر سریر
روزی که از دو رویه سپه برکشد خروش — از کوس ناله خیزد و از گاودم نفیر
دلهای پر دلان شود از سهم همچو خون — رخهای سروران شود از بیم چون زریر
از گرز گاوسار شود کوه لاله زار — وز تیغ آبدار شود دشت آبگیر
از باب خشم و کین تو آن روز بر عدو — جوشن شود سلاسل و میدان شود سعیر
از دشمنان سر امل و دیدهٔ امید — برّی به ضرب خنجر و دوزی به زخم تیر
تیغت مقام کرده چو اندیشه در دماغ — تیرت نشسته چون سخن خوب در ضمیر
آن کس ز تیغ و تیر تو آن روز جان برد — کو را شود شکنج کمند تو دستگیر
ای گشته از مکارمت آز و امل غنی — وی پیش دست و همت تو بحر و کان فقیر
در عدل و جود و همّت و مردی و مردمی — هرگز ندیده چون تو جوانی سپهر پیر
تا دلبران کنند ز بهر شکار دل — ز ابروی دلفریب، کمان و ز غمزه تیر
بادا خمیده همچو کمان پشت دشمنت — و ز زخم تیر تو به عذاب ابد اسیر
مسعود با سعادت تو صاحب گمان — منصور بر نیابت تو ز آرزوی پیر
بادا خدا پناه تو ای مُلک را پناه — بادا خدا نصیر تو ای خلق را نصیر

---

[46] در متن: انوار

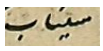
وی مدار جهان بر احکامت　　چون مدار سپهر بر محور
تاب تیغت اگر ببیند مهر　　چون هلالی شود ز خوف و خطر
محکم از بازوی تو پشت هدی　　روشن از رایت تو روی ظفر
هر که بندد کمر به بندگی ات　　چرخ بندد به بندگیش کمر
رای پاک تو هم عنان قضا　　حکم جزم تو هم رکاب[۴۳] ظفر
به جناب تو دولت است دلیل　　به سعادت جناب تو رهبر
گر کنی حمله در نبرد، کنند　　دشمنان از[۴۴] نهیب تو یکسر،
بیلکت را مقام در دیده　　خنجرت را نیام از حنجر
جگر تشنهٔ عدوی ترا　　نیست جز آب تیغت آبشخور
هر که گرز تو خورد، سر ز لحد　　بر نیارد ز بیم در محشر
هر که فیض سحاب دست تو دید　　نکند یاد چشمهٔ کوثر
هر که را سوخت آتش خشمت　　ماند دایم در التهاب سقر
دی به فردا کند اگر خواهی　　رخشت آن وهم سیر کُه پیکر
تنگ باشد ز بهر جولانش　　عرصهٔ نُه سپهر پهناور
مایهٔ کان و حاصل دریا　　پیش دست و دلت هبا و هدر
فیض دستت اگر رسد به سحاب　　شودت قطره دانه های گهر
برق تیغت به هر کسی که گذشت　　ز و ندیدند غیر خاکستر
روز و ماه تو می شود ثابت　　گر ز حکم تو باشدش لنگر
ای به روشن دلی و بی عیشی　　در زمانه چو عقل و روح سمر
ورد خود کرده ام دعای ترا　　خاصه هنگام شام و وقت سحر
تا نباشد فراز لاله عبیر　　خوشتر از خال بر رخ دلبر،
باد عمرت چو حسن روز افزون　　سال از سال و مه ز مه خوشتر
بندگانت چو خسرو و خاقان　　خادمانت چو دارا و قیصر
وقت[۴۵] عمر تو مدّت ضحاک　　حدّ مُلک تو مُلک اسکندر

---

[۴۳] در متن:
[۴۴] در متن: در
[۴۵] در متن: گفت

که در این فکر چون تو ام عاجز   و اندرین کار چون تو ام مضطر
گر چه آزار مردم دانا ست   عادت دور گنبد اخضر
گر چه با فضل دشمنی دارد   چرخ سفله نواز دون پرور
جاهلان ز و قرین نعمت و ناز   فاضلان ز و غریق خون جگر
گوهر آنرا دهد که نشناسد   درّ سیماب[۴۰] را ز مهرهٔ خر
سعی کن تا بکام دل برسی   کاین چنین است حکمت داور
دست و پایی بزن ننشینند   عاقلان بر امید بوک و مگر
گاه کردی شکایت از هر نوع   گاه گفتی حکایت از هر در
شد ز طرز سخن غرض معلوم   که به زرکارها شود چون زر
گفتم ای جان و حسن و صورت لطف   از کریم و کرم نماند اثر
همچو زلف تو صبحدم ز نسیم   مملکت شد ز باد[۴۱] زیر و زبر
در جهان کس نشان زر ندهد   مگر از چشم شیر و چشمهٔ خور
خود گرفتم که همچو حاتم طی   صد هزارند اندرین کشور
عرض حاجت کنم به نزد کسی   حاش لله ازین سخن بگذر
همتم در نظر در نمی آرد   زر مهر و جواهر اختر
گر به گردون زر و گهر دهدم   من به گردون فرو نیارم سر
وصف حالم از این سخن بشنو[۴۲]   از کلام خلاصهٔ ابهر
گر جهان قلزم گهر گیرد   دامن همّتم نگردد تر
ور زمین زرّ جعفری گردد   نگمارم بر و ز کبر نظر
کیست کو ملجأ مرا شاید   گفت آن ملجأ و ملاذ بشر
آن که در ظلّ عدل و انصافش   دین و دولت گرفت زیر و زبر
و آن که گشت از عنایت یزدان   سروران زمانه را افسر
بارگاهش مکان مجد و شرف   ذات پاکش جهان فضل و هنر
مکرمت را از و ست نشو و نما   مملکت را از و ست قدر و خطر
عددِ لشکرش فزون ز عدد   او نه محتاج عدّت و لشکر
ای مکرّم ز مقدم تو سریر   وی مشرّف ز تارکت افسر

---

۴۰ در متن:
۴۱ ظاهراً: بخل
۴۲ در متن: وصف حال من این بیت شنو

در شگفتم که از چه نستانند ‌‌ ‌ از مه و مهر گوی نقره و زر
سایهٔ کردگار بر سر خَلق ‌ ‌ سایهٔ مهر و مرحمت گستر
نظری کن به ملک بهر خدای ‌ ‌ ای مقوّی شرع پیغمبر
جاهلان را به جای خود بنشان ‌ ‌ ای ز رایت رواج علم و هنر
ظالمان را از بیخ و بن برکن ‌ ‌ ای جناب تو عدل را مظهر
آفتابی گرفت ظلمت ظلم ‌ ‌ مملکت را به حال او بنگر
نشود رسته کس ز دست ستم ‌ ‌ تا نگردد حمایتت یاور
نبرد ره کسی به سوی نجات ‌ ‌ تا نباشد عنایتت رهبر
داور مردمی و حافظ مُلک ‌ ‌ حافظت باد دایما داور
تا بود بر قیاس اهل نجوم ‌ ‌ مقتبس ز آفتاب نورِ قمر[38]
باد دایم ز نورِ رایت[39] تو ‌ ‌ هر سحر اقتباس تابش خور

(۱۱)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدّس مخبون محذوف

A 16b صبحدم سرو قدّ سیمین بر ‌ ‌ غیرت آفتاب و رشک قمر
متبسّم درآمد از در من ‌ ‌ از گل نو شکفته نازکتر
حسن و لطف و صفا ز سر تا پای ‌ ‌ مردمیّ و وفا ز پا تا سر
آدمی صورت و مَلَک سیرت ‌ ‌ مشتری طلعت و پری پیکر
لب چون لعل او چو آب حیات ‌ ‌ نظم دندان چو عقدهای گهر
سحر در غمزه های او پیدا ‌ ‌ فتنه در طرّه های او مضمر
عرقش چون فراز گل شبنم ‌ ‌ یا چو بر برگ لاله لولوی تر
سر نهادم ز شوق بر پایش ‌ ‌ جانم از دل رمید و دل از بر
گفتم ای لطف حق چرا نکنی ‌ ‌ در من ناتوان به لطف نظر
صورت رحمت خدایی تو ‌ ‌ به ترحّم به حال من بنگر
درد جانکاه تن گداز مرا ‌ ‌ نیست جز دیدنت دوای دگر
آخر ای جان و دل چه عار بود ‌ ‌ گر کنم خاک پات کحل بصر
گاه چون سایه باشمت در پی ‌ ‌ گاه چون حلقه معتکف بر در
به جوابم زبان عذر گشود ‌ ‌ آن دل خستهٔ چو جان در خور

[38] در متن: نور و قمر
[39] در متن: نور و رایت

هیبت موکب تو اعدا را   روح‌فرسا چو عرصهٔ محشر
تا وشاقان آن جناب نهند   بر فراز کلاه و طرف کمر
در دل سنگ شد هویدا لعل   در صمیم صدف شد آب، گهر
روز هیجا ز پیش حملهٔ تو   نبود چرخ را مجال مفر
چون شهاب انجمن فرو ریزد   گر کنی سوی او به قهر نظر
سر گردون به پاسبانی تو   گشته ناظر ز هفتمین منظر
کسب کرده سعادت ابدی   از درت خواجهٔ ششم کشور
مهربان ولایت پنجم   دایم از بیم بیلکت به حذر
بر چهارم سریر خسرو چرخ   باشد از تاب و تیغ تو به خطر
بر سوم ساز، شاهدان ابد   سوی بزمت بُدست خنیاگر
نکنند[۳۶] تیر حصر انعامت   ور کند صفحهٔ دوم دفتر
تا ببوسد سم سمند ترا   ماه چون نعل می کند پیکر
نکهت خُلق تو به گاه عروج   کند آتش چو چشمهٔ کوثر
نبرد جان ز زخم شمشیرت   گر کند خصمت از فلک بکتر
سر ز گرزت نهد به سوی زوال   ور بود بر سرش زخور مغفر
سرورا از هجوم آن تُرکان   همچو گیسو شدیم پای به سر
اثر جنگشان درین اقصا   از عمارت رها نکرد اثر
آتش فتنه آنچنان افروخت   کز ممالک نه خشک ماند نه تر
مردمان را کنون چو مردم چشم   نیست قوتی به غیر خون جگر
دست کوتاه کن گروهی را   که سرِ فتنه اند و منبع شر
قاصد خاص و عام چون ایّام   بی سر و بن چو چرخ پهناور
همه چون زلف یار شهر آشوب   همه چون چشم دوست غارتگر
گر هیولا به دستشان افتد   برکنند از تنش لباس صور
گر چه قایم به جوهر است عرض   بستانند از عرض جوهر
به خیالی که سنگ پاره در و ست   ببرند از میان کوه، کمر[۳۷]
تا بدیشان نمود گوهر خویش   آمد از دستشان به جان خنجر
به سلامت چنان به سر نبرد   گر بریشان کند به خواب گذر

---

[۳۶] در متن: نکته
[۳۷] در متن: کوه و کمر

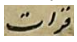
لعـــل بـــا نـــور جـــوهر تیغـــت	گرچـــه در اصـــل نیســـت گوهربـــار[۳۱]
گـر نـه عفـوت مـدد کنـد کـس را	ندهـد خشـم تـو بـه جـان زنهـار
رحمـــــت و لطفـــــت ار نبخشـــــاید	نبـــرد جـــان یکـــی بـــرون ز هـــزار
دشـــمنانت ز دوســـتان بـــه نبـــرد	یـــاد نگرفتـــه غیـــر تـــاب و قـــرار
ای وجـــود تـــو مظهـــر رحمـــت	وی ســـنان تـــو کاشـــف اســـرار
گـــاه ابـــداعِ ســـفلی و علـــوی	شـــد ز تقریـــر فاعـــل مختـــار،
کـــف راد تـــو ضـــامن الارزاق	تیـــغ تیـــز تـــو قـــاطع الاعمـــار
بـــاد تـــا هســـت در تتـــار و چگـــل	دلبـــر مشـــکبوی[۳۲] لالـــه عـــذار
بـــر[۳۳] رخـــت روی دلبـــران چگـــل	در کفـــت زلـــف مهوشـــان تتـــار
بســـطت مُلـــک تـــو بـــرون ز قیـــاس	مـــدّت عمـــر تـــو فـــزون ز شـــمار

(۱۰)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدّس مخبون محذوف

A 13a ای دلـت بحـر علـم و کـان هنـر	وی درت ملجـــأ و مـــلاذ بشـــر
نـــور رای تـــو رهبـــر اقبـــال	عـــزم جـــزم تـــو هـــم عنـــان ظفـــر
ذات تـــو حاصـــل ســـنین و شـــهور	حکـــم تـــو ناصـــر قضـــا و قـــدر
مظهـــر دانشـــی ز ســـر تـــا پـــای	صـــورت رحمتـــی ز پـــا تـــا ســـر
زبـــدهٔ چـــار اصـــل و ســـه فرزنـــد	حاصـــل نُـــه ســـپهر و هفـــت اختـــر
در نیابـــد جنـــاب قـــدر تـــرا	غایـــت فکـــر و منتهـــای بصـــر
عنـف تـو چـون فـراق[۳۴] تـن فرسـا	لطـف تـو چـون وصـال جـان پـرور
گـــرد جـــیش تـــو تیـــره گردانـــد	روشـــنی و صـــفای چشـــمهٔ خـــور
آب شمشـــیر تـــو فـــرو شـــوید	تیرگـــی را ز روی شـــام و ســـحر
گـر بگـردد بـه گِـرد مرکـز خـاک	بـــه خـــلاف تـــو گنبـــد اخضـــر
پنجـــهٔ قهـــر تـــو بـــه آســـانی	در ربایـــد چـــو گـــویش از محـــور
زبـــر و زیـــر نیســـت گـــردون را	گـر تـو خـواهی کنـیش زیـر و زبـر
پـــــرچم رایتـــــت[۳۵] احبّـــــا را	طـــرب افـــزا چـــو طـــرّهٔ دلبـــر

---

[۳۱] ظاهراً دو مسرع افتادگی دارد
[۳۲] در متن: ملتوی
[۳۳] در متن: در
[۳۴] در متن:
[۳۵] در متن: ربیت تو

همیشه تا که قدوم شهان دین پرور   خجسته باشد و فرخنده بر صغار و کبار
ز مقدم تو زمین باد مثل باغ بهشت   ز دولت تو جهان باد رشک فصل بهار

(۹)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدّس مخبون محذوف

A 20a ای جمال تو مظهر انوار   وی جناب تو ملجأ ابرار[۲۹]
قاصر از مدحتت اولوالالباب   خیره از رتبتت اولوالابصار
طاعتت عادت وضیع و شریف   درگهت قبلهٔ صغار و کبار
عقل کرده ز رایت استمداد   شرع جُسته ز حُکمت استظهار
هر کجا کاملی، کند تقریر   هر کجا عاقلی، کند تکرار،
حمد تو بالغدو و الآصال   مدح تو بالعشیّ و الابکار
در جهان هر کجا جهانداری است   به بزرگیت می کند اقرار
نکند انجم از سعود و نحوس   جز که بر سمت آرزوت مدار
تیر گردون مآثر عدلت   کرده بر روی روزگار نگار
به جنابت به فرق سر پوید   هر که را نیست طاقت رفتار
مدحتت از میان جان گوید   هر که را نیست قدرت گفتار[۳۰]
روز هیجا که نعل یکرانت   کرهٔ خاک را کند چو غبار
غار گردد ز شخص کُشته چو کوه   کوه گردد ز زخم گرز چو غار
شود از گَرد، بحرها چو سراب   شود از خون، سرابها چو بحار
کوه و صحرا از آب شمشیرت   چو گلستان ز ابر، فصل بهار
دشت دریا شود ز خون و عرق   روز چون شب شود ز گرد و غبار
جُسته در سینه ها سنان مَسکن   کرده در دیده ها خدنگ قرار
گرز، مغفر شکسته چون غنچه   تیغ تارک شکافته چو انار
اندر آن لحظه چون برانگیزد   از تف تیغت آتش پیکار
بر یسار و یمین چو حمله کنی   نشناسد عدو یمین ز یسار
از کناره چو در میان تازی   گیرد ارواح از میانه کنار
برق شمشیر تو بسوزاند   خصم اگر اندک است اگر بسیار

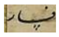
[۲۹] در متن: انوار
[۳۰] در متن:

که گشاید دفاین ارزاق / که نماید خزاین اسرار[24]
سرورا صاحبا جهاندارا / ای درت ملجأ صغار و کبار
شاعری، خاص قسم مدّاحی / بنده هرگز نکرده است شعار
نی ز عجز و طبیعت و رفتار[25] / ز آنکه از شاعریم آید عار
ور نه طرز سخن به گاه مدیح / بگذرانم ز گنبد دوّار
شود از شرمِ نظمِ دُر بارم / در عرق غرق لؤلؤ شهوار
از فروغ ضمیر من خجل است / برق رخشنده و مه آذار
مدح خود [چیست] که اندرین معنی / گفته باشد ظهیر در اشعار
سخنم خود معرف هنر است / چون نسیمی که آید [از] گلزار
روزگارت همیشه باد مطیع / کردگارت همیشه بادا یار
اولیایت بلند و اعدا پست / دوستانت عزیز و دشمن خوار

(۸)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتثّ مثمّن مخبون محذوف

A 18b ز بهر مقدمت ای تاجبخش دولتیار / کشم ز دیده[26] بساط و کنم ز عمر نثار
قدم نهادی و شد طالع بد مسعود / زبان گشادی و شد بخت خفته ام بیدار
زهی عنایت یزدان که در خزان، آمد / گل سعادتم از گلشن امید به بار
مگر سپهر چهارم شد این خرابهٔ من / که آفتاب جهانتاب را دروست مدار
منم ز مقدم آن شهسوار دولت و دین / ربوده گوی مراد از زمانهٔ غدّار
منم به دولت آن آفتاب ملّت و مُلک / شده خلاص ز احداث گنبد دوّار
منم به سایهٔ آن سایهٔ خدا ایمن / ز تاب و فتنهٔ این[27] روزگار ناهموار
هزار شکر خدا را[28] که مظهر لطفش / فکند سایه بر احوال بنده دیگر بار
ایا سپهر جنابی که علویان گشتند / مطیع امر تو گر ثابتند و گر سیّار
ز بندگیت فلک را مثال استقلال / به دولت تو جهان را امید و استظهار
نه جز محاسن تو مَخبر اولو الالباب / نه جز مآثر تو منظر اولو الابصار
به ذکر حمد توام «بالغدو و الاصال» / به فکر مدح توام «بالعشی و الابکار»

[24] در متن: ارزاق
[25] در متن:
[26] در متن:
[27] در متن: آن
[28] در متن: خدایا

همیشه تا که جهان خراب را باشد شمول معدلت و جود خسروان معمار
ز عدل و جود تو بادا نظام ملّت و مُلک جهان و خلق جهان را جنابت استظهار
حدود مُلک تو بادا برون ز غایت فکر شمار عمر تو بادا فزون ز حدّ شمار
به هر کجا که نشینی مراد بادت جفت به هر طرف که خرامی خدای بادت یار

(۷)

فاعلاتن مفاعلن فعلن
بحر خفیف مسدّس مخبون محذوف

A 22a ای سپهرت جناب [او] صفّهٔ بار مهر و مه فیض [او] مشتری آثار
آستان تو منبع خیرات دل پاک تو مهبط انوار
از مبادی غرض ظهورت بود از سنین و شهور و لیل و نهار
بسته گردون به بندگیت کمر کرده گردون به چاکریت اقرار
گشته حکم ترا به جان محکوم انجم ار ثابت اند اگر سیّار
عاجز از وصف خُلق و خِلقت تو منهی لطف و منشی افکار
وصف ذاتت برون ز هر تقدیر قدر جاهت فزون ز هر مقدار
دولتت دایم است چون ز ازل معدلت شد دلیل استمرار
ذات پاکت جهان فضل و هنر دل و کف بحر و ابرِ گوهربار
پیش دست و دل تو بی قدر است هر چه دخل معادنست و بحار
آنچنان حزم عدل شامل تو گرد آن مملکت کشید حصار
که ز شیر و پلنگ بی بیم است گور در دشت و غُرم بر کهسار
باش تا دولتت ظهور کند کاین مناصب یکی بود ز هزار
این روان بخش طوطی کلکت لعل بال است و عنبرین منقار
صورت عدل را کند تفسیر آیت جود را کند اظهار
نیست طوطی که کس نشان ندهد طوطیِ غیب گویِ سحر نگار
شاهبازی است کز نشیمن قدس صید معنی کند همیشه شکار
نی غلط می کنم ندارد باز آلت نطق و قوّت گفتار
می ندانم چه خوانمش، دانم مُلک را بر وجود اوست مدار
بی قراری است کز تردّد او مُلک و ملّت گرفته اند قرار
قدرت نطق نی و در تقریر آلت سیر نی و در رفتار
مملکت را ز سیر او رونق شرع را از وجودش استظهار
چون بپوید بنانِ جان بخشت تیغ خواهد از و به جان زنهار

به گاه آنکه عیان گشت از دو رویه سپاه   به وقت آنکه نهان گشت مهر و مه ز غبار
شده ز شخص بد اندیش غارها چون کوه   شده ز ضربت کوپال کوهها چون غار
شده ز گرد سمِ اسب بحرها چو سراب   شده ز خون دلیران سرابها چو بحار
چو لاله‌زار شده رزمگه ز خون عدو   خدنگ گشته چو باران کمان چو ابر بهار
بسان نیزه شده افعی مبارزسوز   خم کمند شده اژدهای گُرد شکار
ز تند باد غضب خاکسار گشت عدو   چو برکشید شهنشاه آب آتشبار
کسی که از ازلش فتح و نصرتست قرین   نبایدش که به بیکار حاجتِ پیکار
چنان مسخر آن کامگار گشت جهان   که خیره ماند در آن دیدهٔ اولو الابصار
جهانگشایا شاهنشها خداوندا   تویی غرض ز مدارات هفت و پنج و چهار
چو سجده گاه سران، این جناب فرّخ تست   وُفور عاطفت و مرحمت دریغ مدار
به عدل و جود ببخشای بر وضیع و شریف   به درگهت چو نهادند سر، صِغار و کِبار
شهنشهی که بود عزم او جهانگیری   بود هر آینه او را جهانیان در کار
به هیچ گونه میازار هیچ مردم را   به جز کسی که رساند به مردمان آزار
شها ز پیرِ جهاندیده یک سخن بشنو   که از شنیدن آن شاه را نباشد عار
نوشته اند بسی عاقلان که گیتی را   بود گرفتنش آسان و داشتن دشوار
به یک زمان بتوان کرد عالمی ویران   به سالها نتوان باز بردنش به قرار
کنون چو گشت مسخّر ممالک ایران   روا مدار که گردد خرابتر زنهار
شود به رخصت اندک از آن خرابیها   که با قرار نیاید به کوشش بسیار
به زور بازوی تقدیر و زخمِ تیغِ قضا   جهان چو مُلک تو شد شکر دادگر بگزار
نقوش ظلم ز دلها به آب تیغ بشوی   خیال فتنه ز سرها به زخم گرز برآر
در این قصیده دو مصرع به صورت تضمین   چنین نماید شمشیر خسروان آثار
به عدل و جود چنان کن که بعد ازین گویند   چنین کنند بزرگان چو کرد باید کار
اگر چه برق از اندیشه ام نموداریست   از آنم ار چه کند مهر اقتباس انوار
نهفته چشمهٔ آب حیات در تقریر   نموده صورت سحر حلال در گفتار
فزوده فضل و هنر را ز نثر من رونق   شکسته عقد گهر را ز نظم من بازار
نه مدح هیچ کسی گفته ام به جز معشوق   نه وصف هیچ کسی کرده ام به جز دلدار
قصیده گر چه بسی گفته ام ولی هرگز   نبوده است به نام موشّحم اشعار
ازین قصیده مرادم نصیحت و پند است   وگر نه شیوهٔ مدحم نبود و نیست شعار
سخن دراز شد ای کامگار عفوم کن   از آن جهت که بود پیر غالبا مِکثار

سعادت ابدی سایل ممالک شد / عنایت ازلی باز مرحمت فرمود
عنان مُلک به دست مَلَک نهادی داد / کز و مدارج عدل و رواج فضل فزود
مفوّض است بدان کامگار کار جهان / مشرّف است بدان نامدار سلک وجود
ز عدل شامل او بهره ور وضیع و شریف / ز فضل کامل او معترف ولیّ و حسود
نه[21] فضل و دانش او را نهان توان کردن / نه آفتاب تواند کسی به گِل اندود
ز صفحهٔ رخ ایّام نقش فتنه سترد / ز روی آینهٔ دهر زنگ ظلم زدود
به جای زخم عمود است زخمه های رباب / به جای ناله زار است نغمه های سرود
دوام دولت آن سرفراز برذنب[22] است / از آنکه عدل بود دالّ بردوام و خلود
ز کردگار همه لطف و مرحمت بیند / چو روشن است که هر کس هر آنچه کشت درود
همیشه همّت او بر صلاح خلق خداست / خدا و خلق از و باد راضی و خشنود
ز نظم شعر چو معنیست علّت غایی / نکرد فرق ورا می اگر چه فرق نمود

(۶)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتث مثمّن مخبون محذوف

A 7a هزار شکر که شاهنشه سعادت یار / گشاد کشور ایران به تیغ گوهر بار
هزار شکر که خورشید مُلک، سایهٔ حق / فکند سایهٔ رحمت برین بلاد و دیار
شکوه تاج و سریر، آفتاب ملّت و ملک / جهان سلطنت و بحرِ جود و کوهِ وقار
سپهر مرتبه، انجم سپاه مِهر ظهیر / مَلَک سرشت قضا قدرت [او] قَدَر کردار
معزّ دنیی و دین، شاه عصر شیخ اویس / که باد تا ابد از مُلک و عمر برخوردار
ثنای ذات و صفاتش برون ز هر تقدیر / جمال[23] جاه و جلالش فزون ز هر مقدار
حریم پرده سرایش مقاصد الآمال / ضمیر غیب نمایش خزاین الاسرار
عطای بی صفتش را عدو نگشته قرین / فضای مملکتش را خرد ندیده کنار
ز جان نهاده جهانش به بندگی گردن / ز مهر کرده سپهرش به چاکری اقرار
گرفته سایهٔ عدلش بساط هفت اقلیم / گذشته پایهٔ قدرش ز گنبد دوّار
همای رایت فرخندهٔ همایونش / عدو چو دید نجوید به جز طریق فرار
به پیش لشکر او یک نفس ندارد پای / اگر هزار بود خصم اگر هزار هزار
عدو چه چاره کند روی اگر نپیچاند / چو شد عنایت حق پشت لشکر جرّار

---

[21] در متن: به
[22] در متن: برزیب
[23] در متن: جهان

اهتمام «نفخت من روحی»   نسب گوهر منوّر ماست
گر چه ما از شمار مخلوقیم   «احسن الخالقین» ثناگر ماست
نص« لاینطقوا» به هر حالی   دستگیر و معین و یاور ماست
چهرهٔ آفتاب تابنده   روشن از عکس نور اختر ماست
قرص مصقول ماه بر گردون   شقّ ز انگشت همچو خنجر ماست
چه عجب چوب کردن اژدرها   ید بیضا چو دست انور ماست
آن نسیمی که مرده زنده کند   از دم پاک روح پرور ماست
آب حیوان که عمر افزاید   رشحه ای از زلال کوثر ماست
جام گیتی نمای جمشیدی   دل روشن نهاد چون خور ماست
گوهر زهره گوشوار هلال   بر فلک بهر زیب و زیور ماست
چرخ مارا کمینه بارگه است   عقل یک پیشرو ز لشکر ماست
این سواد و بیاض لیل و نهار   کمترین مفردی ز دولت ماست
قصّه کوتاه و راست خواهم گفت   اشرف کاینات گوهر ماست
عالم از ذات ما نموداری است   گویی آینه ای برابر ماست
بس کن آخر گزاف و لاف، ای دل   تیره در[20] خَلق، جسم بی بر ماست
چاکر و کهتریم و پنداریم   که همه کاینات چاکر ماست
شد نجس هر چه آن به ما پیوست   این یکی از خواص پیکر ماست
هر ستم کز زمانه می بینیم   هم ز نفس بد ستمگر ماست
بی وجودیم سر به سر چو حباب   نیست جز باد اینکه در سر ماست
بوالعجب حالتی که ما داریم   هر زمان صورتی مصوّر ماست
چون تامّل کنم فضایل روح   گویم افلاک فیض جوهر ماست
چون تصوّر کنم رذایل نفس   گویم ابلیسِ نفس رهبر ماست

(۵)

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن
بحر مجتثّ مثمّن مخبون محذوف

A 21b دمید صبح سعادت به طالع مسعود   رسید دست تمنّا به دامن مقصود
حریم کعبهٔ اقبال شد بلاد جهان   جناب قبلهٔ اقبال شد محل سجود
ستم ز عرصهٔ معمورهٔ زمین برخاست   گره ز کار فرو بستهٔ جهان بگشود
چه حالتست که اقبال رفته باز آمد   چه صورتست که بخت خجسته روی نمود

---

۲۰ در متن: بر

(۳)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 23a ز آن دولتــی کــه موجـب ایجــاد عــالم اسـت   مقصود ذات کامل مخدوم[18] اعظم است

از ممکنــات عــالم عــالی اسـت آدمــی   ویــن کامگــار زبــدهٔ اولاد آدم اســت

مهر سپهر مجد و معالی که اصـل دهـر   ز اوتـاد بارگـاهِ مُعَلّـاش، محکـم اسـت

اجــرام، رای ثابـت او را مسـخّر اسـت   و اجسام حکـم نافـذ او را مسـلّم اسـت

چون پیش رای روشن او می شود پدیـد   سرّی که در دفاین افلاک مـدغم اسـت

گفتــار او ظهــور امــور مقــدّر اســت   احکـام او دلیـل قضـاهای مبـرم اسـت

بر درگهش همیشـه بـه هـر گوشـه صد هـزار   سـایل بسـان حـاتم و چـاکر چـو رُسـتم اسـت

ای صاحبی کـه جـوهر علـوی و سـطح خـاک   امــروز از وجــود عزیــزت مکـرّم اسـت

تدبیر صائبت همـه عقـل مجـرّد اسـت   جسم مطهّرت همـه روح مجسّـم اسـت

احکام شرع را حرکات تـو شـارح اسـت   اسرار غیب را دل پاک تـو مَحـرم اسـت

در حضرتت به رفع ضمیر احتیاج نیست   چون بر ضمیر، رای منیر تو اعلـم اسـت

جهـل اسـت بـاعثش کـه زبـان آوری کنـد   جایی که نفـس ناطقـه از دهشـت ابکـم اسـت

لیکن غرض دعا ست که بر جمله واجـب اسـت   لیکن دعای آنکه از و نظـم عـالم اسـت

خَلق زمین مطیع و سـپهرت بکـام بـاد   تا بر زمین سـپهر برینـت مقـدّم اسـت

پیوســته بــاد لازم ذات تــو خرّمــی   کز عدل و جود بر همه آفاق خرّم اسـت

(۴)

فاعلاتن مفاعلن فعلن

بحر خفیف مسدس مخبون محذوف

A 23b در جهان نیست کس که همسر ماست   مُهـر «لـولاک» نقـش افسـر ماسـت

بــه مثــال «خلیفــه فــی الارض»   آفــرینش همــه مســخّر ماســت

تــا نــدای «یحــبّهم» در داد   سـجده گـاه فرشـتگان بـرِ ماسـت

مــا دریــن جــای تــاجریم و غریـب   برتــر از نُــه سـپهر کشـور ماسـت

قــاب قوســین و[19] ملــک او ادنــی   هـر یکـی کـان سـزا و درخـور ماسـت

درة التــاج «احســن التقــویم»   نــور بخـش جمـال منظـر ماسـت

خلعــت دلپــذیر او ادنــی   از مبــادیّ کــار در بــر ماســت

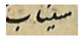
التفــات سرشــتنِ بیَــدَی   شــرف طینــت مطهّــر ماســت

---

[18] در متن:

[19] در متن: به

ای خسروی که دایرهٔ معدل النهار   درگاه بارگاه ترا حلقهٔ در است
تدبیر کامگار تو عقل مجرّد است   ذاتِ بزرگوار تو روح مصوّر است
قایم به ذات پاک تو ترکیب عنصر است   روشن به روی دولت تو چشمِ اختر است
هر روز همچو صبح شود منکشف چو مهر   از اقتباسِ نور ضمیرت منوّر است
هر شب ز عکس خنجر چون آب و آتشت   آیینهٔ سپهر مکلّل به گوهر است
تیغت قضا مضا و خدنگت قدر بقا   رایت جهانگشای و سپاهت مظفّر است
آسیمه سر ز هیبت کوپال و خنجرت   هر سروری که صاحب کوپال و خنجر است
از سایهٔ خدنگ تو شد فتح کامیاب   بی هیچ شک بَرو ز همای ظفر، پر است
رخسار مجد از سر گرز تو ظاهر است   آثار فتح در دم تیغ تو مضمر است
بر باد داد خاک وجود مخالفت   تیغت که اصل و فرع وی از آب و آذر است
آرامِ غُرم و مَربعِ آهو ز عدلِ تو   در مسکن پلنگ و کُنام غضنفر است
داند خرد که فیض سحاب و نوال کان   در جنب بحر دست جوادت[۱۳] محقّر است
در رزم سروران و صفِ گردنان عصر   رُمح تو سرفراز و سمند تو صفدر است
دولت به جدّ و جهد، سعادت به سعی نیست   بیرون ز سعی و کوششِ ما کار دیگر است
رای عدو، خطا ز امارات[۱۴] مدبری است   تدبیر تو صواب ز تأیید داور است
سیماب[۱۵] کسب چون کند انوار آفتاب   مقدور هر کسی ز مبادی مقدّر است
داری سپاه و عدّت بی حد و بی عدد   بی این و آن اگر چه مرادت میسّر است
دولت چو حافظ است چه حاجت بعدّت است   نصرت چو ناصر ا ست چه منّت ز لشکر است
حارس کجا بری که ترا چرخ حارس است   یاور چه می کنی که ترا چرخ یاور است
تا روی خوب در شکن حلقه های زلف   چون در میان ظلمت شب مهر انور است
تا چشم شوخ، از[۱۶] سر ناز و غرور حسن   بیمار می نماید و هر لحظه خوشتر است
صافی زلال عیش تو بادا چو[۱۷] روی خوب   کز غم چو زلف، عمر حسودت مکدّر است
بیدار چشم بخت تو چون دیدهٔ فلک   کز غصّه چشم خصم تو چون چشم عبهر است
بر چار طبع، حکم تو نافذ ز شش جهت   تا نُه سپهر سایل این هفت اختر است

---
[۱۳] در متن: حوادث
[۱۴] در متن: عمارات
[۱۵] در متن:
[۱۶] در متن: او
[۱۷] در متن: ز

از کین چو تیغ، روز وغا برکشی چو مهر / دشمن چو سایه است ز سهمت در اضطراب
باشد گه نبرد تو در خون بد سگال / این سبز خنگ چرخ چو خر مانده در خلاب
در سینهٔ عدو و دل دشمنان تو / خشمت[۹] به روز رزم چو در تیره شب شهاب
گر مهر جز به کین عدویت سنان زند / دست قضا برون نکشد تیغش[۱۰] از قراب
آتش جهد ز مغز عدو چون درخش از ابر / گر التهاب قهر تو بیند شبی به خواب
نی کوه را ست پایهٔ حلمت گه درنگ / نی چرخ را ست سرعت عزمت گه شتاب
عفو تو بر زمانه اگر سایه گسترد / زاهد کند گناه به صد رغبت ارتکاب
ور جزم آگه تو نهد ضبط مملکت / مستی کند معاینه هر کلی از شراب
بهر نثار[۱۱] پای تو در کان و بحر شد / لعل مذاب منجمد و گوهر خوشاب
با جنس تیغ جو هر خون می کند حذر / با نوع گرز صورت جان می کند خراب
بادا مطیع گرز تو اعدا ز مرد و زن / بادا اسیر تیغ تو دشمن ز شیخ و شاب
در صدر صفدران، سرِ گرز ترا مقام / وز خون سروران رخ تیغ ترا خضاب
تا خلق بر امید اجابت دعا کنند / بادا دعای خیر ز بهر تو مستجاب

(۲)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 8b بازم درون دل ز جمالت منوّر است / بازم دماغ جان ز هوایت معطّر است
رویت اگر نه قبلهٔ جان است از چه روی / از هر طرف که دیده گشایم برابر است
ز آن جور دل برم که هوای تو در دل است / ز آن ناز[۱۲] سر کشم که خیال تو در سر است
کامم ز تاب آتش شوق تو خشک شد / گر چه زبان به ذکر توام دایما تر است
شد روشنم ـ چو سایه ز من داشتی دریغ ـ / کاین خاکسار نزد تو از خاک کمتر است
تا در دلِ منی متمکّن، به جای دل / خون دلم به یاد تو پیوسته دربر است
تا عکس رنگ روی تو بر دیده ام فتاد / از دیده ام چو خرمن گُل روی بستر است
وصل تو جانفزای و فراق تو عمرکاه / چون مهر و کینِ خسروِ خورشید منظر است
بوی تو دلنواز و هوای تو تن گداز / چون لطف و عنفِ پادشهِ عدل گستر است
آن مهر طلعتی که سپهر جلال او / از اوج فکر و ذروهٔ اندیشه برتر است
گویی است نُه سپهر که در عرصهٔ وجود / چوگان حکم نافذ او را مسخّر است

---

[۹] در متن حسنت
[۱۰] در متن: تیغت
[۱۱] در متن: نیاز
[۱۲] در متن: یار

قصاید

(۱)

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن

بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 9b ای مظهر کمـال وجـودت[۶] چـو آفتـاب — زرپاش چون خزانـی و دُربخـش چـون سـحاب
امر تو هر کجـا کـه رسـد خـاتم الامـور — نـام تـو هـر کجـا کـه بـود مطلـع الکتـاب
روی زمین ز بخشش تـو روضـه النعـیم — مُلک زمین[۷] ز سـایهٔ تـو جنـت المـآب
نصرت ز رمح خصم رُبـای تـو سـر فـراز — فـتح از حُسـام قلعـه گشـای تـو کامیـاب
پیوسته ذات پاک تو بـر صـاف اعتـدال — همـواره روی رای تـو بـر مـنهج صـواب
حکمت عنـان تـو سـن گـردون گرفتـه اسـت — تا دولت تو پای نهـاده اسـت در رکـاب
سـرّی کـه در تـواری کـتم عـدم بـود — در پـیش رای تـو نکشـد روی در نقـاب
خواننـد سـعد اکبـرو خورشـید انـورش — در ذرّه گـر نهـد زحلـت روی بـر جنـاب
اختـر کنـد ز رایـت تـو نـور اقتبـاس — آتش کند ز خنجر تـو حـدّت اکتسـاب
اوتـاد قطـب و ثابتـهٔ وصـل و خـیط شـمس — شد بهر بارگاه تو آن میخ و ایـن طنـاب
[ز] این چار اصـل، آتـش از آن روی برتـر اسـت — کو می کند به گوهر تیـغ تـو اکتسـاب
خشم تو جان گـدازتر از انتهـای شـیب — لطـف تـو دلگشـای تـر از اول شـباب
گر سـوی بادیـه بـه عنایـت نظـر کنـی — ز آب حیـات مـوج زنـد لجّـهٔ سـراب
بـر بحـر اگـر بـه قهـر بتـازی سـپاه را — از کوه نیزه تیـره[۸] شـود چشـم آفتـاب
نـاوک ز سـعی پنجـهٔ تـو قـره العیـون — خنجر ز یمن بـازوی تـو مالـک الرقـاب
امطار خصمِ مُلـک تـو اقطـار را گرفـت — هر جا که شد ز سیر سهام تو فتح بـاب
عنقـا ز سـبز چـرخ بریـزد اگـر نهـی — بـر تیـر پـرّ او بـدل شـهپر عقـاب
این است خنجـرت کـه چـو در مـوجش آوری — بـر روی او ز کلّـه دشـمن فتـد حبـاب
بـرق حسـام و تـاب سـنانت چـو سـوز هجـر — دلها زند بر آتـش و جانهـا کنـد کبـاب
از تند بـاد قهـر تـو در خصـم خاکسـار — آتش چگونه می زند آن خنجر چـو آب

[۶] در متن: وجود

[۷] ظاهراً باید زمان درست باشد.

[۸] در متن: چهره

رای تو بی تردّد و قـول تـو بـی خـلاف　　عزم تو بی توقّـف و حکـم تـو بـی زوال
در هـر بـلاد حکـم تـرا مقتـرن نفـاد　　بر هر کسـی مثـال تـرا واجـب امتثـال
وجه خلاص چیست؟ به درگاهت التجـا　　راه نجات چیست؟ بـه فرمانـت اشـتغال
از خالق و ز خَلـق صـلات و سـلام بـاد　　بر روحِ پاک و ذاتِ شـریف تـو لا یـزال

از حـق درود بـر خلفـای گـزین تـو
بـر آل و بـر صـحابه و بـر تـابعینِ تـو

A 4a مانـنـد ابـر، غـرقِ عـرق گشـتم از حیـا　　در مـدح سـیّد رُسُـل و خـتم انبیـا
فکر من ضـعیف بـه جـایی کجـا رسـد　　کانجاسـت جـای حیـرت افکـار اولیـا
لیکن چو واجـب اسـت دُعـا و ثنـای او　　بر قدر وسع و طاقت خود مـی کـنم ادا
پیش از قبول طاعت و خذلان معصـیت　　چون از الست گشت سعید از شقی جدا
گـویی کـه لطـف و قهـر خـدا در مشـیّت اسـت　　کس را مجال نیست که آن چون و این چرا
در موضعی کـه جَسـت ریـاح عنـایتش　　بینـی چـراغ را مـدد از نکهـت صـبا
در منزلی که صرصر قهرش نـزول کـرد　　اعجـاز نخـل را کنـد از بـیخ و بـن هـوا
عبدالمجیـد حکـمِ ازل متّکـا مکـن　　دسـت طلـب مـدار ز فرمـانِ مصـطفی
تا جان نمی دهند به جانان نمی رسـند　　در منزل آن رسـید کـه در ره نهـاد پـا

یا رب ز شـرّ نفـسِ خـودم در پنـاه دار
فکـر از خطـا زبـان ز خلافـم نگـاه دار

A 4b از حـد گذشـت شـوخی و ز انـدازه شـد گنـاه　　یا رب به فضل و لطف تو می آورم پنـاه
جز فضـلِ جـرم بخـش تـوام نیسـت دسـتگیر　　جز لطفِ دستگیر توام نیست عُذر خـواه
پنجاه و چار قافله از عمـر مـن گذشـت　　مـن غافـل از غـمِ سـفر و رنجهـای راه
روز و شـبم بـه لهـو و لعـب مـی رود بـه سـر　　ریشم سفید مـی شـود و نامـه ام سـیاه
مویم سفید گشت و نشد منقطـع امیـد　　از دیـدۀ تبـاه مگـر یـابم انتبـاه
یا رب ز لطف عـام تـو دارم امیـد آنـک　　در حالِ من به چشم تـرحّم کنـی نگـاه
در فضل تـو گـریختم از بـیم عـدلِ تـو　　ز آن رو که بر گناهِ خودم خویشتن گواه
یک قطره بس بـود ز سـحاب مکارمـت　　گـر خلـق را تمـام فـرو شـویی از گنـاه
در جنبِ رحمتِ تو چه باشد گنـاهِ مـن　　هر چند هسـت اکثـرِ کـردارِ مـن تبـاه

در حشر چون کنند بد و نیک را حسـاب
«لا تقنطـوا» بـس اسـت گنهکـار را جـواب

یـا رب بـدان دیـار شـریفم مجـال ده　　　یا رب بدان جناب رفیعم چنـین رسـان

توفیـق اگـر نـه راه نمایـد بـه سـوی او
نتوان به سعی خویش رسیدن به کوی او

A 3a ای برتــر از تصــوّر عقلــی ثنــای تــو　　　مدحت کسی نگفت و نگوید سـزای تـو
مجمـــوعِ ممکنـــات ز آبـــا و امّهـــات　　　آورده از عـدم بـه وجـود از بـرای تـو
تو مقتدای جمع اولـواالعزم و در عـروج　　　از منتهـای سـیر رُسُـل ابتـدای تـو
غیـر از شـفاعتت چـو نـدارم تمسّـکی　　　مگـذار بـی نصـیب مـرا از دُعـای تـو
چون علم نافع و عملم دسـتگیر نیسـت　　　دارم امیـدِ عـاطفتی از عطـای تـو
انعـام کـن ز خـوان امینـت نوالـه ای　　　ز آنجا که هست بخشش بی منتهای تو
گـویی میسّـرم شـود از فضـلِ کردگـار　　　ره یـافتن بـه سـوی جنـابِ سـرای تـو
بنهاده سر به صدق بـرآن فـرّخ آسـتان　　　چشمِ پر آب سوده برآن خاکِ پـای تـو

دایـم نثـارِ نـور خـدا بـاد بـر سـرت
بـر روضـۀ مقـدّس و ذاتِ مطهّـرت

در یک نفس به اوج مقاصـد رسـیده ای　　　در لا مکان جنـابِ بـلا کیـف دیـده ای
A 3b بی مخرج حروف سـخن گفتـه کردگـار　　　خـالی ز حـرف و صـوت کلامـش شـنیده ای
از نـورِ آفتـاب هـدی روشـن آسـمان　　　در سـایۀ عنایـت حـق پروریـده ای
در انتها مقام شـفاعت تـو را سـت بـس　　　کز ابتـدای خلـقِ جهـان بـر گزیـده ای
در جـان زنـدگان ابـد مایـۀ حیـات　　　در دیده های اهـل نظـر نـور دیـده ای
بـی منّـت بصـر رخ منظـور در نظـر　　　بی سعی پـا بـه پایـۀ اعلـی رسـیده ای
هـر دم هـزار شـکر خـدایا کـه بنـده را　　　بـر دیـنِ بهتـرین رُسُـل آفریـده ای
در سـلک در کشـند شـبه، ز آن سـبب مـرا　　　در سـلک تابعـان محمّـد کشـیده ای

یا رب بر ایـن عقیـدت پـاکم مقـیم دار
بـر شـرعِ سـیّد رُسُـلم مسـتقیم دار

A 3b ای آفتـاب قـدرِ تـو بـر ذروۀ کمـال　　　وی ذات بی همال تو بـر صـاف اعتـدال
پـاکیزه خلقتـت[5] سـبب نظـم کاینـات　　　روشـن دل تـو مهـبط انـوار ذوالجـلال
از راه مهـر تـابشِ تـو عقـل را فـروغ　　　و ز لفـظ روح پـرور تـو شـرع را کمـال
قاصـر ز وصـف سـیرت و حیـران ز رتبتـت　　　هـم منشـی تفکّـر و هـم مُنهـی خیـال
ادراک قـدر جـاه تـو از عقـل ممتنـع　　　مـدح تـو آن چنانکـه تـویی ز آدمـی محـال

[5] در متن: خلعتت

اصل غرض وجود تو بود و دگر فروع   ایجاد خَلق و امر چو کرد آفریدگار
کردار تو نبوده به جز محضِ داد و دین   گفتار تو نبوده به جز وحی کردگار
ار مقدم مبارک تو مژده داده اند   هرگه که کرده اند رُسُل دعوت آشکار
نظم امور و ضبط جهان و کمال شرع   موقوف بر ظهور تو از ابتدای کار
از گاهِ «کُن فکان» ز برای قدوم تو   ابداعیان سفلی و علوی در انتظار
آن بوده مفتخر که در و می‌کنی ظهور   و آن گشته منتظر که در و کی کنی گذار
دایم ملایکه مترصّد که کی کنند   بر مَقدم تو جوهر ارواح را نثار

حاصل ز کارخانهٔ کون و مکان تویی
مقصود از آفرینش هر دو جهان تویی

A 2b ای ابتدای خلقت[۴] و ختم پیمبری   سابق ز گردشِ فلک و سیرِ اختری
مصباح مهر تابش مشکات آدمی   مرآتِ ذات و مظهرِ اوصاف داوری
خورشید در حجاب شد از نور چون نداشت   با نورِ ذاتِ پاکِ تو حدّ برابری
از عقلِ پاک و جانِ عزیزی از آن جهت   بی سایه ایّ و بر دو جهان سایه گستری
جسمِ مطهّرِ تو چو ارواح انبیا   از نقصها منزّه و از عیبها بری
حیران درون ظلمت و برزخ جهانیان   تو در میان به منزلتِ شمعِ انوری
می خواست دادگر که نماید به کاینات   فرطِ عنایت و اثرِ بنده پروری
پیش از ظهورِ خَلق وجودِ تو برگزید   بهرِ سریرِ سلطنت و تاجِ سروری
بی سعی و التماس تو پیش از الست داد   تشریفِ بهتری به تو و صدر مهتری

سلکِ وجود منتَظَم از عدل و جودِ تست
ابداعِ کاینات طفیلِ وجودِ تست

A 3a ای عهدهٔ زمانه و ای زبدهٔ جهان   ذاتِ مطهّرت غرض از کاف کن فکان
آدم در آب و خاک و تو پیغمبرِ خدای   پیش از جهان وجودِ تو شد خواجهٔ جهان
پیش از سپهر،دولتِ تو حاصلِ سپهر   پیش از قران، سعادت تو صاحب قران
گر چه ز محض روح و خرد گشته ای پدید   هر چند در زمان و مکان گشته ای عیان
هم دستگیرِ روحی و هم رهنمای خَلق   هم سابق از زمانی و هم اشرف از مکان
گاه از علوّ قدر تو موسی دهد خبر   گاه از نشان جاه تو عیسی دهد نشان
از اوّل زمان همه خلقند منتظر   تا کی بود ظهور تو از آخر زمان
می خواهم از عنایت حق استطاعتی   تا سوی آن مقامِ مقدّس شوم روان

[۴] در متن: خلعت

ترکیب بند

مفعولُ فاعلاتُ مفاعیلُ فاعِلن
بحر مضارع مثمّن اخرب، مکفوف محذوف

A 1b آن شـاه را کـه خلعـتِ لَـولاک در براسـت   فرقش به نورِ تاجِ «لَعَمرُکَ» منوّر است
بر مسندِ «دَنَی فَتَـدلّی» نشسـته اسـت   جایی که چنبرِ فلکش حلقهٔ در است
آن شهسـوارِ عـالمِ علـوی کـه چـرخ را   فخر است از آنکه مَقدمِ او فرقِ اختر است
شمعی است بر کنارش و طاقی است بـر رهـش   گر آفتابِ انور و گر چرخِ اخضر است
از مقتضـای قـوّتِ «اسـری بعبـده»   سیرش فراز سدره بـه صد طـورِ دیگـر اسـت
ای شـاهِ کامگـار کـه در بارگـاهِ شـرع   از حِکمتت سریر و ز تأییدت افسر است
هر کو به حبلِ بارگهت اعتصام جُست   دولت به سوی «عروة وثقاش» رهبـر اسـت
مدح جناب جاه و جلالِ تو چـون کـنم   کز حدِّ عقل و غایتِ اندیشه برتر است
ای بهترین خَلق، ثنای تـو چـون کنـد   آن عاجزی که از همهٔ خَلق کمتر اسـت
آن را که خالقِ همه عالم ثنا کند
مخلوق مدح درخورِ ذاتش کجا کند

A 2a ای از تو عقـل را شـرف و روح را نظـام   منظـورِ کردگـار وجـودت علـی الـدّوام
نورت میان خالق و خَلقی است واسطه   فیضِ خدا به خَلق از و مـی رسـد مـدام
بـر مقتضـای «بَلِّـغ مَـا انـزِلَ اِلَیـکَ»   از تـو بـه کاینـات مبلّـغ شـده پیـام
از ابتـدای فطـرت ممکـن مقـرّر اسـت   خاص از برای خلـوتِ تـو برتـرین مقـام
گشته مشرّف از قدمت پیشگاه قدس   رونـق گرفتـه از نظـرت مسـجد الحـرام
در غایتِ کمال به عهـدت رسـیده دیـن   تشریف نعمتی شده در شـأن تـو تمـام
ای ره روان بادیـهٔ شـوق را دلیـل   وی سـروران جمـعِ اولـواالعزم را امـام
از تو گزیـر نیسـت کسـی را کـه از ازل   هم رهنمای خاصی و هم دسـتگیرِ عـام
بـر ذات بـی همـالِ تـو از کردگـار بـاد   فاضـلترین تحیّـت و کـاملترین سـلام
مهر سپهر عالم ارواحِ نورِ تست
نظمِ امورِ عالم خَلق از ظهورِ تست

A 2a ای صورتِ[1] تـو مظهـرِ اوصـافِ کردگـار   وی سـیرت تـو علّـتِ غـایی[2] ز روزگـار
ای روح[3] را ز روحِ لطیـفِ تـو انتعـاش   اجسـام را بـه ذاتِ شـریفِ تـو افتخـار

---

[1] در متن: سیرت
[2] در متن: عالی
[3] در متن: راح

فهرست

دیوان عبدالمجید تبریزی